

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İBN VÂSİL'İN MUFERRİCU'L-KURÛB FÎ AHBÂRİ BENÎ
EYYÛB ADLI ESERİNE GÖRE BÜYÜK SELÇUKLULAR VE
TÜRKİYE SELÇUKLULARI (H.476-641=1083/1084-
1243/1244)

Bedrettin AYTAÇ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Salim KOCA

DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

ARALIK - 2019

**İBN VÂSİL'İN MUFERRİCU'L-KURÛB FÎ AHBÂRİ BENÎ EYYÛB ADLI
ESERİNE GÖRE BÜYÜK SELÇUKLULAR VE TÜRKİYE
SELÇUKLULARI (H.476-641=1083/1084-1243/1244)**

Bedrettin AYTAÇ

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTA ÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2019

Bedrettin AYTAÇ tarafından hazırlanan "...İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb Adlı Eserine Göre Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları (H.476-641=1083/1084-1243/1244)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi TARİH Anabilim Dalında ORTA ÇAĞ TARİHİ Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Salim KOCA

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Refik TURAN

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof. Dr. Güray KIRPIK

Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof. Dr. İsmail ÇİFTÇİOĞLU

Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 27 /12/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZAİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Bedrettin AYTAÇ

27/12/2019

İBN VÂSİL'İN MUFERRİCU'L-KURÛB FÎ AHBÂRİ BENÎ EYYÛB ADLI ESERİNE GÖRE
BÜYÜK SELÇUKLULAR VE TÜRKİYE SELÇUKLULARI (H.476-641=1083/1084-1243/1244)

(Doktora Tezi)

Bedrettin AYTAÇ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Aralık 2019

ÖZET

Tez çalışmasının amacı, Eyyûbi tarihçisi İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâri Benî Eyyûb adlı eserinde Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları ile ilgili olarak hangi bilgilerin verildiği ve bu konuların nasıl ele alındığının ortaya konulmasıdır. Tezde, Muferricu'l-Kurûb'da Büyük Selçuklular, kolları, tâbileri ve Türkiye Selçukluları ile ilgili bilgiler Türkçeye çevrilmiş ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Muferricu'l-Kurûb'da Büyük Selçuklular, kolları ve Türkiye Selçuklularına dair yer alan konular, o dönem kaynaklarındaki bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve İbn Vâsıl'ın eserinin Selçuklu tarihi açısından katkıları ve değeri ortaya konulmuştur.

Bilim Kodu : 112409

Anahtar Kelimeler : İbn Vâsıl, Muferricu'l-Kurûb, Büyük Selçuklular Tarihi, Türkiye Selçukluları Tarihi

Sayfa Adedi : 223

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Salim KOCA

Great Seljuks and Seljuks of Turkey in İbn Wasil's Mufarrij al-Kurub fi Akhbar Bani Ayyoub.

(H.476-641=1083/1084-1243/1244)

(Ph. D. Thesis)

Bedrettin AYTAÇ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

December 2019

ABSTRACT

This thesis aims to deal with the records related to Great Seljukis and Seljukis of Anatolia in İbn Wasil's chronicle Mufarriju'l-Kurûb Fî Ahbâr Bani Ayyoub. In the thesis, the passages related to Great Seljukis and their branches and Seljukis of Anatolia have been translated into Turkish and made an assesment on them. The topics related to the chronicle and original problems of the Seljuki history are dealt in a comparative way with the main historical sources written at that period. The thesis reveals the contribution and value of İbn Wasil's work to the Seljuki history.

Science Code : 112409

Key Words : İbn Wasil, Mufarrij al-Kurûb, History of Great Seljuks, History of the Seljuks of Anatolia

Page Number : 223

Supervisor : Prof. Dr. Salim KOCA

TEŞEKKÜR

Bu tezi hazırlamama vesile olan, tez çalıŐmalarım süresince yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren danışmanım Prof.Dr. Salim Koca'ya çok teşekkür ederim. Ayrıca, bu süreçte desteklerini gördüğüm Prof. Dr.Güray Kırpık, Doç.Dr. Süleyman Özbek, Prof. Dr.İlhan Erdem ve Prof.Dr. Musa Şamil Yüksel'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ	1
2. İBN VÂSİL'İN HAYATI, ESERLERİ VE MUFERRİCU'L-KURÛB.....	15
2.1. İbn Vâsıl'ın Hayatı, Eserleri	15
2.2. Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb	16
2.2.1. Muferricu'l-Kurûb'un Nüshaları.....	16
2.2.2. Muferricu'l-Kurûb'un Muhtevası, Kaynakları ve Etkileri.....	16
2.2.3. Muferricu'l-Kurûb Üzerine Yapılmış Araştırmalar	20
3. MUFERRİCU'L-KURÛB Fİ AHBÂR BENİ EYYÛB'DA SELÇUKLULAR İLE İLGİLİ KISIMLARIN ÇEVİRİSİ.....	21
3.1. Büyük Selçuklular İle İlgili Kısımların Çevirisi	21
3.2. Türkiye Selçukluları ile İlgili Kısımların Çevirisi	85
4. MUFERRİCU'L-KURÛB'DA BÜYÜK SELÇUKLULAR İLE İLGİLİ KISIMLARIN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ	161
4.1. Türkmenler Meselesi.....	161
4.2. Hanedan Üyeleri Meselesi	162
4.3. Halife-Sultan Meselesi	165
4.4. Bâtnîlik Meselesi.....	169
4.5. Büyük Selçuklu ve Vasalları Arasındaki Mücadele.....	169
4.6. Büyük Selçuklular ve Kolları.....	173
4.6.1. İmâdeddin Zengî Zamanında Musul Halep Atabeyliği.....	173
4.6.2. Nûreddin Mahmud Zamanında Halep Atabeyliği.....	178

	Sayfa
4.6.3. İldenizliler	183
4.6.4. Harzemşahlar.....	184
4.6.5. Beğ-Teğincliler	185
4.7. Moğollar ve Moğol İstilasası.....	186
4.8. Hâkimiyet Sembolleri	187
4.8.1. Hutbe	187
4.8.2. Sikke.....	189
4.8.3. Hil'at	189
4.8.4. Sancak	189
4.9. Gelenekler	190
4.9.1. Hediye Verme	190
4.9.2. Toy (Yağma).....	190
5. MUFERRİCU'L-KURÛB'DA TÜRKİYE SELÇUKLULARI İLE İLGİLİ KISIMLARIN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ	191
5.1. Türkmenler	191
5.2. Haçlı Seferleri	193
5.3. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad Kardeşler Arasında İktidar Mücadelesi	195
5.4. Türkiye Selçuklularının Kuzey Suriye Politikası.....	197
5.5. Alâeddin Keykubad'ın Güneydoğu Anadolu Politikası.....	199
5.6. Türkiye Selçukluları- Eyyûbîler İlişkileri	201
5.6.1. Yassı Çemen Savaşı	201
5.6.2. Derbendler Savaşı	204
5.6.3. Urfa, Harran ve Ahlat Kuşatmaları	205
5.7. Harzemşah-Eyyûbî İlişkileri	205
5.8. Celâleddin Harzemşah	206
5.9. Türk Gelenekleri	208

	Sayfa
5.9.1. Evlilik.....	209
5.9.2 Saçı ve Hediye.....	209
5.10. Hâkimiyet Sembolleri	210
5.10.1. Hutbe ve Sikke	210
5.10.2. Hil'at	211
5.10.3. Tevki	211
5.10.4. Otağ.....	212
6. SONUÇ.....	213
KAYNAKLAR.....	219
ÖZGEÇMİŞ.....	223

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

a.g.e.

adı geçen eser

a.g.m.

adı geçen madde, adı geçen makale

A.Ü.

Ankara Üniversitesi

bkz.

bakınız

C.

cilt

çev.

çeviren

DTCF

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

h.

hicri

İ.Ü.

İstanbul Üniversitesi

m.

miladi

öl.

ölümü

thk.

tahkik eden

yy.

yüzyıl

1. GİRİŞ

Tezde, İbn Vâsıl(1207-1298)'ın “Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb” (Eyyûbî Tarihi Hususunda Endişeleri Ferahlığa Ulaştıran) adlı, h.476-645 (m.1083/1084-1247/1248) yılları arasını içeren Arapça kroniğinde Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçuklularına dair verilen bilgiler ele alınmıştır. Tezin amacı, Eyyûbî tarihçisi İbn Vâsıl'ın, XIII. yy.ın ikinci yarısında kaleme aldığı eserinde Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçuklularına dair verdiği bilgilerin tesbit edilmesi ve bu bilgilerin Selçuklu tarihi açısından değerinin ortaya konulmasıdır. Ağırlıklı olarak, Zengîler ve Eyyûbîler tarihi sayılabilecek Muferricu'l-Kurûb'da Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçukluları ile ilgili olarak yer alan bilgilerin çevirisi, değerlendirilme ve tahlili, tezin kapsamını oluşturmaktadır. Eserde mevcut Selçuklulara dair bilgiler, Türk tarihinin kronik ve orijinal meseleleri bağlamında değerlendirilmiş ve diğer Arapça Orta Çağ tarihi kaynaklarında bu hususta verilen bilgilerle karşılaştırılmıştır. Bir hanedan tarihçisi olan İbn Vâsıl'ın bu kimliğinin eserine ne kadar yansıdığı, Selçuklu tarihinin hangi olaylarına ilgi gösterdiği, hangi konular üzerinde daha ağırlıklı durduğu, bakış açısı tezde cevap aranan soruları oluşturmuştur.

Ortaçağda Tarihçiliğe Genel Bir Bakış

Tarihi dönemler, önce yazının bulunmasına göre ayrılmıştır. Yazının bulunmasından önceki devirler tarih öncesi dönemler, yazının bulunmasından sonraki devirler ise tarihi dönemler olarak adlandırılmıştır. Tarihi dönemler, kendi içinde Eski Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ olarak ayrılmıştır. Orta Çağ, genel kabule göre, Batı Roma İmparatorluğunun çöküşü (476) ile Avrupa'da reform hareketlerinin başladığı 1520'ler arasındaki dönemi kapsar¹.

Tarihçilik, Orta Çağ'da Batı ve Doğu dünyalarında farklı süreçleri izlemiştir. Orta Çağ'da Avrupa'da teokratik tarih anlayışının hâkim olduğunu görüyoruz. Bu anlayışa göre, ancak hıristiyan dininin kurallarına göre bir hayat söz konusu olabilir ve bütün insanlığın tarihi bu açıdan ele alınır. Tanrının yahut şeytanın idaresini uygulayan bir yapı öngörüldüğünden bu tarih anlayışı, teokratik ve düalist olarak adlandırılır. Birçok Katolik ve Cizvit âlimi, görüşlerini üstü örtülü ifade etmiş olsalar da, bu fikri taşımışlardır². Bu

¹ Orta Çağ'ın başlangıcı olarak; İmparator Konstantin'in hıristiyanlığa geçtiği 312, Kavimler Göçü'nün gerçekleştiği 375, Roma İmparatorluğu'nun Doğu Roma ve Batı Roma olarak ikiye ayrıldığı 395 ve bitişi olarak; Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethettiği 1453 yılları da kabul edilmektedir.

² Togan, A.Z.V. (1969). **Tarihte Usul**. (İkinci Baskı). İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 136.

dönemde, Hıristiyanlığın tarih anlayışı ve tümüyle hıristiyan teolojisi esas alınmıştır. Bir hıristiyan için başvurulması gereken ilk tarih kitabı İncil olarak görülmüştür³.

Hıristiyanlığın tarih anlayışını temellendiren kişi, ilk tarih filozofu olarak kabul edilen Aurelius Augustinus (354-430) olmuştur. Onun, hıristiyan teolojisini esas alarak geliştirdiği tarih anlayışı tüm Orta Çağ boyunca Hıristiyan kilisesinin resmi anlayışını oluşturmuştur⁴. Augustinus, yeryüzü (dünya) devleti ve gökyüzü (Tanrı) devleti anlayışını ortaya atmıştır. Augustinus, bu görüşünü, İmparatorluğun başkenti Roma Vizigotlar tarafından saldırıya uğradığında (410), Hıristiyanları Roma'nın çöküşünden sorumlu tutan pagan eleştirmenlere cevap vermek amacıyla kaleme aldığı "Tanrı Devleti"(413-427) adlı eserinde dile getirmiştir⁵.Eski Roma'nın ortadan kalkmasının, ilahi olan kusursuz adalet ya da gerçek barışın yıkılmasına yol açmayacağını ifade etmiştir⁶. Augustinus, bu eserde Tanrıya yönelmek yerine maddeye yönelen, Tanrıdan çok yeryüzünü ve kendilerini sevenlerin bir araya gelerek yeryüzü devletinde, buna karşılık iyi ve gerçek bir aşk içinde olup ruhsal yönlerini esas alıp yaşayan ve Tanrıyı sevenlerin de gökyüzü (Tanrı) devletinde toplanacağını söylemiştir. Augustinus'un bu yaklaşımında gökyüzü devleti ile kastedilen Tanrının yönetiminde ya da öteki dünyadaki bir devlet, yeryüzü devleti de bu dünyadaki devlet değildir. Burada kastedilen, iyi yönetimlerle kötü yönetimlerdir; gökyüzü devleti, yürekleri Tanrı sevgisiyle dolu insanların bir araya geldiği, günahın olmadığı, mülkiyet ve köleliğin bulunmadığı, eşitlikçi bir düzenin hâkim olduğu bir devlettir. Yeryüzü devletinde ise günahın ilk ürünü olan madde hırsı, mülkiyet, kölelik ve eşitsizlik vardır. Augustinus, bu nedenle yeryüzü devletinin, esaslarını kendisinin belirlediği gökyüzü devletine mümkün olduğunca benzemeye çalışması gerektiğini söyler⁷. Teokratik tarih anlayışı, papaların Haçlı seferlerini başlatmasında da etkili olmuştur; çünkü bu anlayışa göre, kurulacak dünya devletinin başına, papaların geçeceği öngörülmekteydi⁸.

Orta Çağ İslam dünyasındaki tarih anlayışı, Batıdakinden farklı özellikler arzemiştir. Orta Çağ İslam dünyasının tarihe bakışında da din önemli bir yer işgal etmekle birlikte, hayatta şeytana hıristiyan tarih anlayışındaki kadar önemli bir yer ayrılmamıştır. Orta Çağ

³ Özlem, D. (2016). **Tarih Felsefesi**. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Notos Kitap, 38.

⁴ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e.**, 33.

⁵ Luscombe, D.(1997). **Medieval Thought**.(Birinci Baskı). Oxford: Oxford University Press, 15.

⁶ Luscombe,D.(1997).**a.g.e.**, 16.

⁷ Cevizci, A.(2012). **Felsefenin Kısa Tarihi**. (Birinci Baskı). İstanbul: Say Yayınları, 130,131.

⁸ Koca, S.(2016). **Türkiye Selçukluları Tarihi** (Sultan Alp Arslan'dan Keykubad'a) (1071-1220). (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 96.

İslam tarihçileri için din, bir ölçüt ve tarih felsefesinin temeli olarak görülmemiştir. Bu yüzden Orta Çağ Avrupa'sındaki gibi düalist bir anlayış mevcut olmamıştır⁹.

Müslümanların tarih anlayışı, başlangıçta İslam öncesi Arap ve Fars rivayetleri etkisinde kaldı. İslam fetihleri başlayınca, Araplar “fütuh kitapları” yazımına, vakanüvisliğe başladılar. Bu da, Orta Çağ Arap tarihçiliğinde hâkim olan rivayetçi tarih yazımını ortaya çıkardı¹⁰. İslam tarihçiliğine hâkim olan anlayış da ağırlıklı rivayetçi tarihçilik olmuş, tarihçinin görevi, olayları en doğru ve tarafsız şekilde nakletmek olarak görülmüştür¹¹.

Araplar, tarih felsefesini içeren eski Yunan ve Roma eserlerinden hiçbirini Arapçaya çevirmedi¹². Ancak bununla birlikte, tarih teorisi ve metodolojisi konusunda görüşler sunan ve eleştirel bakış açısına sahip bulunan, Arapça yazan tarihçiler yetişti. Orta Çağ'da Arapça tarihçilikte farklı yaklaşımı olan ve tarih teorisi geliştiren isimlerden biri, el-Bîrûnî'dir(öl.1050).el-Bîrûnî'nin, tarih eleştirisine dair Tenkîhu't-Tevârîh adlı bir eseri olduğu bilinmekte ise de, günümüze ulaşmamıştır.¹³ el-Bîrûnî'nin tarih felsefesini, günümüze kadar gelen Kitab Ma Li'l-Hind, El-Âsâr el-Bâkiye, el-Cemâhir fi'l-Cevâhir, es-Saydena, Tahdîd, Nihâyetu'l-Emâkin adlı eserlerinin giriş bölümlerinde dile getirdiği görüşleri ortaya koymaktadır. el-Bîrûnî, bu görüşlerinde kendisinden önceki ve sonraki çoğu tarihçiden farklı olarak, tarihe hurafelerin karışmasına karşı çıkmıştır. Din ile devleti ikiz kabul etmekle birlikte, tarihi meseleleri dini ve milli duyguların etkisinden bağımsız olarak ele almanın gerekliliğine dikkat çekmiştir¹⁴. Pozitivist ve materyalistlerin öncülerinden sayılabilecek olan el-Bîrûnî, mukayeseyi esas almış ve çeşitli kaynaklardan alınan bilgilere hemen inanmayıp, onları ihtiyatla karşılamak ve ifadeler arasındaki tezatlardan yararlanarak birini diğerinin aleyhine şahit yapmak gerektiğini söylemiştir. Ona göre hakikate ulaşmak için yegâne yol, akılla delil getirme “el-istidlâl bi'l-makûlât” olarak adlandırdığı, akıl, mukayese ve tarafsız tenkid yoludur¹⁵. el-Bîrûnî, tarihi olayları izah etmek için jeoloji ve arkeolojiden de yararlanmış¹⁶.

⁹ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e.**, 137.

¹⁰ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e.**, 146.

¹¹ Şeşen, R.(1998). **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**. (Birinci Baskı). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İSAR) Yayınları, 11.

¹² Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e.**, 146.

¹³ Togan, Z.V. (1979). **Bîrûnî. M.E.B.İslam Ansiklopedisi** İslâm Alemi Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyoğrafya Lügati,2, 643.

¹⁴ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e.**, 147.

¹⁵ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e.**, 152,153.

¹⁶ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e.**, 148.

Arapça tarihçilikte rasyonalist tenkid metodunu uygulayan bir diğer önemli isim, İran asıllı Ebû Ali Ahmed bin Miskeveyh olmuştur. Tarih teorisi alanında ayrı bir eser yazmamış olan İbn Miskeveyh'in tarih konusundaki görüşlerini, h.295-365 yılları arasına dair yazdığı Tecârubu'l-Umem ve Teâkubu'l-Himem adlı eserinde görmekteyiz. İbn Miskeveyh, bu eserinde rasyonalist tenkid fikrini hâkim kılmıştır. Hadiselerin izahında dini duyguların etkisinde kalmamış, deneyim ve karşılaştırmayı esas alan bir yol izlemiştir. Aynı zamanda maliyeci ve matematikçi olan İbn Miskeveyh, eserlerinde devlet idaresi, çağın ruhu, milletlerin gelişme ve çöküşlerinin nedenleri gibi konulara temas etmiş ve bunları aydınlatmayı amaçlamıştır¹⁷.

Tarihçilik ve tarih usûlüne dair görüşler geliştiren âlimlerden biri de, Memluklar döneminde yaşamış Şafii fakihlerinden, biyografi yazarı Tâceddin es-Subkî (öl.1370)'dir. Bir âlim olan babasının başlayıp tamamlayamadığı bir kısım eserleri de kendisi tamamlamıştır¹⁸. es-Subkî, şafii fakihlerinin hal tercümelere hususundaki eserine “tarihçiler için kaide” diye bir bölüm yazmıştır. Büyük bir âlim olan babasına ait olduğunu ifade ettiği bu görüşlerine göre, tarihçilerin çoğunun bazı insanları övüp diğerlerini yererek, taassup ile, doğru ve yalanı ayırdetmeden, her türlü rivayete inanarak yazdıkları eserler değerli değildir, tarihçinin tarafsız ve sözüne sadık olması gerekir, başkasından sözler nakledeken bunları harfiyen yapması, rivayetler nakledeken bunun doğru olup olmadığını eleştiriye tabi tutarak nakletmesi, haber ve rivayeti kimden naklederse ravinin ismini mutlaka belirtmesi gerekir, ayrıca tarihçinin, yorumlamayı iyi bilmesi gerekir¹⁹.

Son Timur devrinin büyük tarihçisi Mirhond (öl.1498), Ravzatu's-Safâ adlı eserinin giriş kısmında tarihçiliğe dair görüşlerini anlatmıştır. Burada, tarihin olduğu gibi yazılması gerektiği, her şeyin iyi tarafları olduğu gibi kötü taraflarının da olduğu, bunların gizlenmemesi gerektiği, tarihçinin övme veya yermeye girmemesi, ihtiyatlı olması, üslubunun sade, kolay anlaşılır olması gerektiği, yapmacılıktan kaçınması, doğru sözlü olması, dürüst davranması, değiştirme ve çarpıtmadan uzak durması gibi şartlar sıralanmaktadır²⁰.

Tarihçilik yöntemi üzerine yazmış tarihçilerden biri de, XIV. yy.da yaşamış, Tuhfetu'l-Fakîr adlı eserin yazarı Şemsu'l-İcî'dir. El-İcî, tarihçilikte haber kavramına önem

¹⁷ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e**, 154.

¹⁸ Aybakan, B. (2010). “Taceddin Sübki”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 38, 11-13.

¹⁹ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e**, 157.

²⁰ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e**, 157.

vermiştir ve haberlerin eleştirisi ve tezat durumunda nasıl bir yol izleneceği üzerinde durmuştur. Tarihin oluşumunda dini önemli bir etken olarak görmemiştir²¹.

Arap tarihçileri içinde, tarih felsefesi ve metodolojisine dair görüşleri ile bu alanlarda çığır açan, sosyolojinin temellerini atan ve yazdığı tarih kitabından (Kitâbu'l-İber) çok, bu kitabın giriş kısmında(Mukaddime) dile getirdiği yukarıda sözü edilen alanlardaki orijinal fikirleriyle adını duyuran İbn Haldûn(1332-1406), şüphesiz çok özel bir yere sahiptir.

İbn Haldûn, Arap tarihçiler arasında, tarih konusunu bağımsız bir kitapta olmasa da bağımsız bir konu ve eserinin bir bölümünü ayırarak inceleyen tarihçi olmuştur²². İbn Haldûn, Kitabu'l-İber adlı yedi ciltlik genel İslam tarihini konu alan eserinin giriş kısmını oluşturan Mukaddime'sinde, tarih felsefesi ve sosyoloji konusunu ele almıştır. Kitâbu'l-İber, 16. yy. dan itibaren Osmanlılarda büyük ilgi uyandırmış ve Taşköprüzade, Kâtip Çelebi ve Nâima bu eserden yararlanmışlardır²³. İbn Haldûn'a göre tarih, dışarıdan eski zamanlara ve devletlere ait bilgilerin nakli gibi görünse de, aslında bir düşünme ve inceleme sahasıdır. Tarih, kâinattaki hadiselerin nasıl ortaya çıktığını, nedenlerini inceler. Bu yüzden tarih, felsefenin temelidir²⁴. İbn Haldûn, tarihte usul meselesinde özellikle şu iki noktayı belirtmiştir. 1. Tamhîsu'l-Ahbâr, yani kaynakların tenkidi. Bununla, gerçek yanlıştan ve doğru yalandan ayrılmış olacaktır. 2. Ta'lîlu'l-Vakâi, yani olaylar arasındaki neden ilişkisinin tespiti. Ona göre bu iki hususta ihmal gösterenler tarihçi sayılmazlar²⁵.

İbn Haldûn'a göre, tarih, insanların ve kavimlerin hal ve durumlarının nasıl değişmiş olduğunu, kuvvet ve kudretlerinin nasıl artmış bulunduğunu, ölüm ve yıkılma çağı gelinceye kadar yeryüzünü nasıl imar ettiklerini bize bildirir. Bu, tarihin zâhiri (açık) anlamıdır. Tarihin içinde saklanan mana ise, incelemek, düşünmek, araştırmak ve varlığın (kâinatın) sebep ve illetlerini anlamak ve hadiselerin ortaya çıkışının nedeni ve sırasını inceleyip bilmektir. Bundan dolayı da tarih, hikmet, felsefe ilimlerinden sayılmaya layıktır²⁶. İbn Haldûn, başlangıçta büyük İslam tarihçilerinin değerli eserler bıraktıklarını, ancak sonradan gelenlerin bu eserlerdeki bilgileri batılla ve yalanla karıştırdıklarını, olayların sebeplerini düşünmediklerini ifade eder. Ona göre bu kişiler, doğruyla yanlış ayırmamıştır ve hakikati araştırma gayretleri azdır. Nitelik ve güvenilirliği ile kendini gösteren az sayıda tarihçi olarak

²¹ Baykara, Tuncer.(2014). **Tarih Metodu**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 203; Togan, A.Z.V.(1969). a.g.e, 154.

²² Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e**, 157.

²³ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e**, 158.

²⁴ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e**, 158.

²⁵ Togan, A.Z.V.(1969). **a.g.e**, 160.

²⁶ İbn Haldûn. (1989). **Mukaddime**. Cilt 1. (Birinci Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 5.

İbn İshak, Taberî, İbn Kelbî, Muhammed bin Ömer el-Vâkıdî, Seyf bin Ömer el-Esedî ve Mes'udî'yi zikreder²⁷.

İbn Haldûn, tarihi bilgilerin yalnızca nakil ve rivayete dayandığı, örf, adet ve sosyal politika kurallarına, uygarlığın akışına, insanın sosyal hallerine, gözle görülen ve görülemeyen şeylere uymadığı ve şimdiki durum geçmişteki durumla karşılaştırılmadığı takdirde, hataya düşmekten, doğru yoldan sapmaktan kurtulamayacağı ve güvenilir bilgilerin verilmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bu hususta İbn Haldûn, tarihi kaynaklarda büyük sayıları ifade etmek için abartılı rakamlar verilmesinden bahsederek bunu eleştirir. Bu şekildeki hatalara örnek olarak, aslında kendisinin takdir ettiği bir tarihçi olan Mesudi ve diğer birçok tarihçinin, Hz. Musa devrinde Tih çölündeki İsrail ordusunun sayısının 600 binden fazla olduğunu belirtmelerini verir ve bunun doğru olamayacağını ifade eder²⁸.

İbn Haldûn'a göre, tarih ilmiyle uğraşacak kişiler; sosyal kurum ve kanunların, toplumların, ülke ve çağların hallerinin, olayların gelişiminin, ahlak ve geleneklerin, inanç, din ve mezheplerin ve diğer durumların bir değişim içinde olduğunu bilmelidir. Ayrıca tarihçilerin, bu değişimlerin etkisini, bunların geçmişteki durumları ile şu anki durumları arasındaki farklılıkları ve birbirine uygun olan ve olmayan yönleri anlaması gerektiğini, durum ve olayların birbirine benzeyiş ve farklılıklarının nedenlerini, devletler, milletler, dinlerin esaslarını, orta çıkış nedenlerini, değişmelerini gerektiren etkenleri, bu devletleri idare edenlerin durumlarını bilmesi ve hakkındaki bilgilere sahip olması gerektiğini belirtmiştir²⁹.

İbn Haldûn'un, tarih teorisinde üzerinde durduğu etkenlerden biri de, toplumların hayatındaki değişimdir. Bu hususun gözden kaçırılması, tarihçi için yanlışlara sebep olur. Ona göre, bu değişimin nedeni, her kavmin adetlerinin hükümdarların ve devletin adet ve kaidelerine tabi olmasıdır. Devlet adamları ve hükümdarlar, başa geçtikten sonra kendilerinden öncekilerin adet ve kaidelerine başvurur ve onlardan birçok şeyi alırlar, ancak kendi çağ ve kavimlerinin adetlerinden de aldıkları şeyler olur. Böylece kendilerinden önce yönetimde bulunanların adetlerine göre bir takım farklılıklar yaşanır. Bir devletten sonra başka bir devlet kurulduğunda, o da kendisinden önceki devletin adetleri ile kendi adetlerini karıştırır³⁰. İbn Haldûn, İnsan topluluklarının dinamik ve değişken karakterini, tarihin

²⁷ İbn Haldûn (1989).a.g.e. Cilt 1, 6.

²⁸ İbn Haldûn.(1989).a.g.e. Cilt 1, 19.

²⁹ İbn Haldûn.(1989).a.g.e. Cilt1, 65.

³⁰ İbn Haldûn.(1989).a.g.e. Cilt 1, 68.

kesintisizliği ve sürekliliğini, değişmenin evrenselliğini gözlemesi nedeniyle, kendinden önceki tarihçilerden ayrılmaktadır³¹.

İbn Haldûn'un tarih teorisindeki en önemli unsurlardan biri, devletlerin de insanlar gibi ömrü olduğu düşüncesidir. Ona göre, devletlerin ömürleri yıldız ve gezegenlerin birbirlerine olan konumlarına göre üç batın, yani yüz yirmi yıldır³². İlk batın, yani devleti kuran nesil, atılgan ve savaşçı olur, diğer kavimleri korkutur. İkinci batın, refah ve bolluk içinde yaşayarak göçebeliği bırakıp yerleşik hayata geçer ve şeref ve ululuk bir kişide toplanır ve geride kalanlar devleti korumak hususunda tembelleşirler. Üçüncü batına gelince, bunlar göçebelik çağını tamamen unuturlar, devletin korumasına muhtaç olurlar, böylece asabiyet kaybolur ve bunlar savaşçı özelliklerini kaybederler³³. İbn Haldûn, buradan hareketle, devletlerin hayatında beş dönem olduğunu ifade eder. Birinci dönem, zafer ve amaçlara ulaşma, devlete sahip olma çağıdır. Bu dönemde hükümdar, maliye ve savunma konularında kavminin fikir ve oylarına başvurur. İkinci dönemde hükümdar artık kavmini kontrolü altına almıştır, onlarla yönetimi paylaşmaktan ve onları yönetime ortak etmekten hoşlanmaz. Onların yerine kölelere ve yabancı yardımcılara görev verir, akrabalarını uzaklaştırır. Üçüncü dönem, devletin servet ve refahından yararlanma, uygarlık eserleri yapma, maiyetinde bulunanların sayısını çoğaltma dönemidir. Dördüncü dönem, barış ve kanaat çağı olup, bu dönemde hükümdarlar, kendilerinden önce gelen hükümdarların yolunu izlerler. Beşinci dönem, bir israf ve saçıp dağıtma dönemidir. İyi yetişmemiş, işin ehli olmayan kimseleri önemli görevlere getirirler. Ordu teşkilatında bozulmalar görülür. Bu dönem de ihtiyarlık dönemidir ve yıkılışa kadar sürer³⁴.İbn Haldûn'un ikinci dönem kapsamında ifade ettiği, hükümdarın artık yönetimi kavmiyle paylaşmak istememesi, akraba asabiyesinden intisap asabiyesine doğru bir dönüşümün yaşanması, Selçuklu tarihinde kendini göstermektedir. Başlangıçta daha çok göçebe Türkmenlerden oluşan Selçuklu ordusunda zamanla gulam Türkmenlerin ağırlık kazanması, böylece devletin kurucu unsuruna yabancılaşması, İbn Haldûn'un devletlerin ikinci dönemine ilişkin düşüncesinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır³⁵. İbn Haldûn'un yukarıda bahsettiğimiz

³¹ Ümit Hassan. (2010).a.g.e., 125.; Rosenthal, F.(1968). **A History of Muslim Historiography**. (İkinci Baskı).Leiden: E.J.Brill,113,116-119,121.

³² İbn Haldûn. (1989). **a.g.e.** Cilt 1, 432.

³³ İbn Haldûn.(1989) **a.g.e.** Cilt 1, 434.

³⁴ İbn Haldûn.(1989) **a.g.e.** Cilt 1, 444-447.

³⁵ Çetin, A. (2011). "Selçuklu Kuruluş Devri Siyaset Düşüncesini İbn Haldûn Üzerinden Bir Okuma Denemesi". **Selçuklularda Bilim ve Düşünce**,2, 461-473.

düşünceleri, bizi onun döngüsel tarih anlayışına ulaştırmaktadır. İbn Haldûn'a göre, tarih her ulus için yukarıdaki özellikleri taşıyan periyotlar halinde cereyan etmektedir³⁶.

İbn Haldûn'un üzerinde durduğu noktalardan biri de, insanın yaşadığı fiziksel ortamın, insanın fiziksel olmayan özellikleri üzerindeki etkisidir. İbn Haldûn; vahşiler, göçebeler, örgütlü toplumlar (yerleşik toplumlar)dan bahseder. Yerleşik toplumlar, tarımla, hayvan beslemekle uğraşırlar, ya da şehirlerde yaşarlar³⁷. İbn Haldûn, çeşitli toplumların adetlerindeki, kurumlarındaki farklılıkları, fiziksel şartlar ile (iklim, çevre, toprak, yemek) ve ihtiyaçlarını karşılayıp yaşamlarını sürdürmek için izlemek zorunda kaldıkları yollarla açıklar³⁸.

İbn Haldûn, tarihi sosyolojik bakış açısıyla ele alan ilk tarihçi olmuştur. "Umrân" kavramından bahsetmiştir. Bu kavramla toplumsal yaşam ve toplumsal yaşama biçimlerini ifade etmiştir."İlmü'l-Umrân" ile ise, bugünkü sosyolojiyi kasetmiştir. İbn Haldûn, bu bilimin toplumu dinsel, ahlaksal önyargıların dışında kalarak doğal bir varlık olarak incelemesi gerektiğini ifade etmektedir³⁹.

İbn Haldûn'un kullandığı kavramlardan biri de, "asabiye" dir. İbn Haldûn'a göre toplumlar asabiye sayesinde vardır ve her toplumun asabiyesi farklıdır. Asabiye, en küçük toplumsal birimden devlete kadar, bir toplumu toplum yapan esas unsuru ifade etmektedir. Asabiye toplumsal bilinç, ortak duyu, dayanışma ve birliktelik duygusu anlamlarını içeren bir terimdir⁴⁰. Asabiye milliyetçilik fikri olarak yorumlayanlar da olmuştur⁴¹.

İslam tarihçiliğinin doğuşunu, VIII.yy. da yazılmaya başlanan, Hz. Peygamber'in hayatını ve savaşlarını konu alan sire ve megâzî kitaplarında görmekteyiz. İlk tarih çalışmaları, hadis çalışmalarıyla paralel yürütülmüş ve hadislerdeki gibi her rivayet, sened denen bir raviler zinciri ve bunu takip eden bir metinden meydana gelmiştir. Hadis naklinde gözönünde bulundurulmuş birçok husus, tarihe dair haberlerin naklinde de dikkate alınmıştır. Medine Ekolü olarak da adlandırabileceğimiz bu tarihçilerin eserlerinde, İslam tarihine dair bilgilerin sağlam olduğu, önceki peygamberler, Cahiliye dönemi ve eski kavimlerle ilgili verilen bilgilerin ise o kadar güvenilir olmadığı görülmektedir⁴². Bu dönemin önde gelen

---

³⁶ Baykara, T. (2014).**a.g.e.**, 204.

³⁷ Gates, W.E.(1967). "The Spread of Ibn KHaldûn's Ideas on Climate and Culture". **Journal of the History of Ideas**,28 (3), 415-422.

³⁸ Gates, W.E.(1967).**a.g.m.**415-422.

³⁹ Özlem, D.(2016). **a.g.e.**, 42.

⁴⁰ Özlem,D.(2016).**a.g.e.**, 45.

⁴¹ Ümit Hassan (2010). **İbn Haldûn** Metodu ve Siyaset Teorisi. (4.Baskı). Ankara, 173.

⁴² Şeşen, R. (1998). **a.g.e.**, 21.

eserleri arasında, İbn Şihâb ez-Zuhrî'nin (öl.742) Kitabu'l-Megâzî'si, İbn İshak'ın (öl.767) es-Sîretu'n-Nebeviyye'si, el-Vâkıdî'nin (öl.823) 795 yılına kadarki olayları anlattığı İslam tarihine dair eseri et-Tarihu'l-Kebîr'i ve Kitabu'l-Megâzî'si yer almaktadır⁴³.

IX.yy. da İslam tarihçiliği, zamanla bağımsız bir bilim haline geldi ve ele aldığı konularda çeşitlenme görüldü. Siyasi tarih yanında tabakat, (biyografi) kitapları, şehir tarihleri, bölgesel tarihler yazılmaya başlandı. Bu dönemde ayrıca coğrafya kitapları ve seyahatnameler türünde eserler ortaya konuldu. X.yy.dan itibaren İslam dünyasının çeşitli yerlerinde çok sayıda tarih kitabı yazıldı. Bunlar içinde genel tarihler de, özel tarihler de vardır. Aynı zamanda müfessir, muhaddis ve fakih olan Taberî'nin (öl.923) Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk adlı eseri, Hz. Âdem'den 900'lü yıllara kadar, büyük kısmı İslam tarihinden oluşan bir genel tarihtir. Taberî, tarihçilikte, tefsirde izlediği yola paralel olarak, rivayeleri gösterilebilen rivayetleri esas almıştır. Kendinden önce yazılmış, ancak günümüze ulaşmamış birçok eserden nakiller içermesi nedeniyle büyük bir değere haizdir⁴⁴. Bu dönemde tarihçiler, daha çok içinde yaşadıkları siyasi kuruluşla ilgilendiler. Daha çok, giriş kısmında önceki dönemlerin bir özeti yer alan dönem tarihleri yazıldı. Bu dönemdeki tarih yazarlarının genellikle devlet memurlarından, saray kâtiplerinden çıktığı görülmektedir. Bu kişiler, kaynakları olan resmi belgeler, kişisel temas ve gözlemler, saray çevresinin dedikodularından yararlanarak, yıl yıl olayların tarihlerini yazmışlardır⁴⁵. Ebû İshak İbrahim b.Hilal es-Sâbî'nin Büveyhîler tarihine dair yazdığı Kitabu't-Tâci Fî Ahbâri'd-Devleti'd-Deylemiyye, İbnu'l-Kûtî'nin Endülüs tarihine dair Tarihu Fethi'l-Endelus eserleri bunlara örnek verilebilir. Bu dönemde din âlimleri ise daha çok biyografi sahasında eserler verdiler⁴⁶.

XII. yüzyıldaki Arapça tarihçiliğin, bir taraftan daha önce belirlenmiş çizgileri takip ederken, diğer taraftan yeni sentezler içerdiği görülür. Bunların içinde en dikkat çeken, bir önceki dönemde genellikle biyografi yazarı olan din alimlerinin siyasi tarih yazmaya başlamaları, diğer taraftan tarihçiliğin ağırlık merkezinin XII.yy.ın sonuna doğru Irak'tan Şam'a, XIII.yy.ın ikinci yarısından sonra Mısır'a kaymasıdır. Bu dönemlerde, tarihin İslam cemaatinin olaylarından bahseden bir ilim olduğu düşüncesinden hareketle, yaratılıştan veya İslamiyet'in doğuşundan başlayan genel İslam tarihçiliği yeniden canlanır. Tarih

⁴³ Şeşen, R. (1998).a.g.e., 29.

⁴⁴ Fayda, M.(2010). "Taberî, Muhammed bin Cerir". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 39, 314-318.

⁴⁵ Şeşen, R. (1998). a.g.e., 59.

⁴⁶ Şeşen, R. (1998).a.g.e., 82.

kitaplarında biyografi yeniden önem kazanır⁴⁷. el-Azimî'nin (öl.1161) Tarihu'l-Azimî'si, İbnu'l-Esîr'in(öl.1233) el-Kâmil fi't-Tarih'i⁴⁸ , Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin (öl.1256) Mir'âtu'z-Zamân fi Tarihi'l-A'yân'ı, XII., XIII. yy.daki genel tarih türündeki eserlerin önde gelenleridir. Bu eserlerin hepsi, yaradılıştan başlayarak yazarının zamanına kadar gelen eserlerdir, içeriklerinin büyük kısmı İslam tarihine dairdir.

XIII.yy.da verilmiş önemli eserlerden biri de, İbnu'l-İbrî'nin (öl.1286) Süryanice olarak kaleme aldığı, “Makhtebhanuth Zabhnê” adlı, yaradılıştan 1286 yılına kadarki olayları içeren genel tarihtir. Eserde Hz. Âdem'den başlayarak, önceki peygamberler, İbraniler, Keldaniler, Medler, Persler, Romalılar, Yunanlılar, Bizanslılar ve Hz. Muhammed'den Abbâsilerin sonuna kadar İslam tarihi, Selçuklular, İsmâîlîler, Haçlılar, Harzemşahlar, Moğollar hakkında bilgiler verilmektedir. Daha sonra İbnu'l-İbrî, bazı kişilerin ricası üzerine, “Muhtasar Tarihi'd-Duvel” adıyla, bu genel tarihinin Arapça bir özetini yazmıştır⁴⁹.

XIII. yy.da Arapça tarihçilik, daha da yaygınlaşır. Bağdat ekolünün yanında Şam-Mısır ekolü kendini gösterir. Nûreddin ve Selâhaddin dönemlerinde canlanan bu ekol, İslam tarihçiliğinin ana ekolü olur⁵⁰. Eyyûbî dönemi tarihçiliğinde, devlet, şehir, hanedan tarihleri kendini gösterir. Ebû Şâme'nin (öl.1268) Zengîler ve Eyyûbîler Devletlerini konu alan, er-Ravzateyn Fî Ahbâr ed-Devleteyn'i, İbnu'l-Adîm'in (öl.1262) Halep tarihi üzerine yazdığı Bugyetu't-Taleb fi Tarihi Haleb'i, İbn Şeddâd'ın(1239), hizmetinde bulunduğu Selâhaddin Eyyûbî'nin hayatını, faaliyetleri ve zaferlerini konu alan, en-Nevâdiru's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinu'l-Yûsufiyye (Siret Selâhaddîn) adlı biyografik kitabını bu tür eserler arasında sayabiliriz⁵¹. İbn Vâsıl'ın (öl.1298), esas itibarıyla Zengîler ve Eyyûbîler dönemlerini ele aldığı,bunun yanı sıra Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Harzemşahlar hakkında da bilgiler veren, tezimizin konusunu oluşturan Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb adlı, hanedan tarihi türüne giren eseri bunlar arasında yer almaktadır.

1245'de başlayan Memluklar döneminde, çok sayıda tarih kitabı yazılmıştır. Bu dönem, Arapça tarih yazımının en parlak dönemdir. 13.yy.da Suriye'de tarih yazımı nitelik ve nicelik yönünden zayıfladığını, Arapça tarihçiliğin merkezinin Mısır'a kaydığını görürüz.

⁴⁷ Şeşen, R.(1998). **a.g.e.**, 111.

⁴⁸ İbnu'l-Esîr için bkz.Özaydın, A.(2000). İbnu'l-Esîr. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 21, 26,27.

⁴⁹ Özaydın, A.(2000). “İbnü'l-İbrî”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 21, 92-94.

⁵⁰ Şeşen, R. (1998). **a.g.e.**, 131.

⁵¹ Kuşçu, A.D.(2013). **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**.(Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu,22.

Bu dönemin öncü tarihçileri, hem Suriye yıllıkları, hem de Mısır saray kroniklerini kullanan Mısırlı tarihçiler oldular⁵².

İlk dönem memluk sultanları ve emirler, kronik yazımını teşvik ettiler ve bizzat ilgilendiler. İbn Abdu'z-Zâhir, ar-Ravdu'z-Zâhir'i Sultan'a okurdu. Bir yüzyıl sonra da aynı şekilde, el-Aynî, Sultan Barsbay'a eserini okurdu ve sultan da onun yazdıklarını düzeltirdi. Tarih eserlerini okumak, günümüze ulaşan yazmalarda da görüldüğü üzere, çok yaygındı⁵³. Kansû el-Gavrî, haftada iki kez toplantılar düzenlerdi ve bu toplantılarda çeşitli konular tartışılırdı; tarih bunlar içinde gözde bir konuydu⁵⁴. Memluklar dönemindeki tarihçileri, genel tarih, özel tarih, biyografi yazarları, şehir ve eserler hakkında yazanlar olarak tasnif edebiliyoruz⁵⁵. Ebû'l-Fidâ'nın el-Muhtasar Fî Ahbâri'l-Beşer'i, ed-Devâdârî'nin Kenzu'd-Durer ve Câmiu'l-Gurer'i, genel tarih alanındaki eserler için, İbn Arabşah'ın, Timur'un tarihini anlatan Acâibul'-Makdûr fi Nevâibi Teymûr'u, el-Aynî'nin er-Ravdu'z-Zâhir fi Sîreti'l-Meliki'z-Zâhir adlı eseri özel tarih için, ez-Zehebî'nin, h.VIII.yy da yetişmiş önemli şahsiyetlerden bahsettiği ed-Dureru'l-Kâmine fi A'yâni'l-mieti's-Sâmine adlı eseri biyografi eserleri için, el-Makrîzî'nin, Kahire ve Mısır tarihini çeşitli yönleriyle ele alan el-Mevâiz ve'l-İ'tibâr fi Zikri'l-Hitat ve'l-Asâr'ı şehir ve ülke tarihleri için önemli örneklerdir.

Devlet kademelerinde görev sahibi tarihçilerin öne çıkması, Memluklar döneminin bir özelliği olarak kendini gösterir. Dönemin ünlü tarihçilerinden al-Aynî, İbn Tagriberdî ve İbn Arabşah, sarayda himaye görmüş ve Türk askeri yönetici tabakasının hayat tarzına aşina olmuş kişilerdi⁵⁶. İnşâ divanında kâtip olarak görev yapmış el-Ömerî (öl.1348) ve el-Kalkaşandî'nin (öl.1418), esas yazılış amacı kâtiplere inşâ sanatını öğretmek olup, ayrıca tarihle ilgili çeşitli konulara dair bilgiler veren el-Mustalahu's-Şerîf ve Subhu'l-A'şâ fi Sinâati'l-İnşâ adlı eserleri de Memluklar döneminin orijinal eserlerindendir.

XIII. yy.dan başlayarak, Anadolu sahasında da tarihi kaynaklar yazılmıştır. Bu kaynaklar daha çok Selçuklular, Moğol istilası, İlhanlılar dönemleri hakkındadır. Kısaca İbn Bîbî olarak bilinen, Selçuklu sarayında inşâ divanında görev yapmış Nâsireddin Hüseyin bin Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugadî, Anadolu Selçukluları tarihine dair Farsça, el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye adlı eserini yazmıştır. İbn Bîbî, önsözde Alâeddin

⁵² Allen,R., Richards,D.S.(2006). **Arabic Literature in the Post-Classical Period.**(Birinci Baskı).New York :Cambridge University Press, 165.

⁵³ Allen,R., Richards,D.S.(2006).**a.g.e.**, 158

⁵⁴ Allen,R., Richards,D.S.(2006).**a.g.e.**, 159.

⁵⁵ Muhammed Kâmil el-Faki.(1984). **El-Edebû'l-Arabi fi'l-Asri'l-Memluki.** (Üçüncü Baskı). Kahire: Daru'l-Mevkifi'l-Arabi.

⁵⁶ Allen,R., Richards,D.S.(2006).**a.g.e.**,169.

Atâ Melik Cuveynî'nin, ondan Rum ülkesinin fethiyle başlayarak Anadolu Selçuklu Devletinin tarihini yazmasını emrettiğini belirtmiş, ancak kendisini, eserine II.Kılıç Arslan'ın, oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'i veliyaht yapması ve kısa süre sonra 1192'de ölmesiyle başlamıştır. Hakkında en çok bilgi verdiği hükümdar, I.Alâeddin Keykubad, en son ele aldığı ise Gıyâseddin Mesud bin Keyhusrev'dir⁵⁷. 1192-1280 yılları arasında Anadolu Selçuklu Devleti hakkında bilgi veren eserin adındaki ilk Alâiye sözcüğü, Moğolların Bağdat Valisi Alâeddin Atâ Melik Cuveynî'yi, ikincisi ise, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ı belirtmek için kullanılmıştır⁵⁸.

Anadolu sahasında yazılan bir diğer önemli tarih kaynağı, İlhanlı devletinde çeşitli resmi görevlerde bulunduğu anlaşılan Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî'nin (öl.1332) *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr* adlı Farsça eseridir. Eser, Anadolu'nun Moğol yönetimi altındaki tarihinin dair geniş ve ayrıntılı bilgiler vermektedir⁵⁹. 1323'de dört bölüm olarak kaleme alınan eserin birinci bölümü Rûmî, Hicrî, Yezdicerd ve Celâli takvimlerinden, ikinci bölümü üçüncü Hz. Muhammed, Dört Halife, Emeviler, Abbâsiler dönemleri, üçüncü bölümü, Büyük Selçukluların kuruluşundan yıkılışına kadarki olaylar ve ayrıca II. Gıyâseddin Keyhusrev'e kadar gelen olayları, dördüncü bölümü, Türkiye Selçuklularının son yetmiş beş yılını, XIII. yy.ın iki yarısından XIV. yy.ın birinci yarısına kadarki dönemi anlatır. Bu son bölüm, yazarın kendi gözlemlerini içerdiğinden daha kapsamlıdır⁶⁰.

Anadolu sahasındaki tarihçilikte bir diğer önemli eser, XV. yy.da yaşamış, hakkında fazla bilgi bulunmayan Yazıcıoğlu Ali'nin *Tarih-i Âl-i Selçuk* adlı eseridir. Ağırlıklı olarak Anadolu Selçukluları olmak üzere, Büyük Selçuklular, İlhanlılar ve Osmanlıların kuruluş dönemi hakkında bilgiler veren eser, Türkçe kaleme alınan ilk tarih eserlerinden biri olması hasebiyle de önem arz etmektedir. Dört bölümden oluşan eserin birinci bölümü *Oğuzname* olarak da bilinir ve Oğuzlar, kökenleri, Oğuz töresi hakkında, ikinci bölümü, Selçuk Bey, oğulları, torunları, Büyük Selçuklu Devleti, Irak Selçukluları hakkındadır. Üçüncü bölümü İbn-i Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye* adlı eserinin tercümesidir ancak yazar, buraya Oğuzlarla ilgili eklemeler yapmıştır. Ayrıca, İbn-i Bîbî'nin Atâ Melik Cuveynî'yi övdüğü kısımları çıkararak, yerine kendisinin II. Murat' için yazdığı

⁵⁷ İbn Bîbî.(2014). *El-Evamirü'l-Alâiyye fi'l-Umuri'l-Alâiyye*. (Çev.M.Öztürk). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu., 4.

⁵⁸ İbn Bîbî.(2014).*a.g.e.*, 4; Erzi, A.S., (1993). İbn Bîbî, *İ.A.*,5, 713.

⁵⁹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî. (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*.(Çev. Mürsel Öztürk). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, XVI.; Kaymaz, N.(1970). *Muineddin Süleyman*.Ankara: A.Ü:DTCF, 14.

⁶⁰ Aka, İ.(1989)".Kerimüddin Aksarayî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, 293.

methiyelerini koymuştur. Dördüncü bölüm ise İlhanlı hükümdarı Gazan Han ve ondan sonra Anadolu'da meydana gelen olayları içermektedir. Bu bölümün sonunda Osman Gâzî ve Osmanlıların soyu hakkında bilgiler de eklenmiştir⁶¹.

Haçlı Vekâyinameleri de, Orta Çağ tarihçiliğinde önem taşımaktadır. Bu eserlerin bazıları bizzat Haçlı Seferlerine katılanlar, bazıları ise seferlere katılanlardan duyduklarını kaydedenler tarafından yazılmıştır. Bunlar içinde, Fulcheris Carnotensis (d.1059) tarafından kaleme alınmış olan Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantum adlı vekayiname, yazarının I. Haçlı Seferine katılmış olması ve ilk Urfa kontluğunun kuruluşunun sonrasında yazılmış olması nedeniyle önem arz etmektedir.⁶² Haçlı Seferine katılmamış olan Albertus Aquensis, Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Restitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae adlı Haçlı Seferi tarihini, sefere katılmış kişilerin tanıklıklarına dayanarak 1120-1158 yılları arasında yazmıştır. Daha çok Kudüs Haçlı Krallığı tarihine ağırlık veren eser, Antalya Prinkepsliği hakkında da yer yer bilgiler vermiştir. Özellikle 1109-1111 yılları arasında bölgedeki önemli gelişmelere dair kayıtları daha kapsamlıdır.⁶³ Haçlı Seferleri tarihi için en önemli kaynaklardan biri, Willermus Tyrensis'in (d.1130) Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum adlı eseridir. Tyrensis, 1095-1184 yılları arasında kapsayan eserinde 1100 yılına kadarki olaylarda Albertus Aquensis'in, 1100-1127 arasındaki olaylarda Fulcheris Carnotensis'in eserindeki bilgileri esas almıştır. Eser, 1127'den sonraki olaylar için yegâne Haçlı kaynağı olarak değerlendirilmektedir.⁶⁴

Orta Çağ'da, Bizans tarihçiliği kapsamında verilen eserler, Anadolu'daki Türk tarihinin kaynakları arasında yer almaktadır. Bizans İmparatoru I. Alexios Komnenos'un büyük kızı Anna Komnena'nın, 1081-1118 arasındaki olayları konu alan, babasının dönemini anlatan, babasının başarılarını kalıcı kılmak için kaleme aldığı, Alexiad adlı eseri bulunmaktadır. Anna Komnena'nın eşi olan, Bizanslı komutan Nikephoros Bryennios'un Tarih'in Özü adlı kitabı, 1070-1079 yılları arasında Anadolu ve Rumeli'deki olaylar hakkında bilgi vermektedir⁶⁵. Bizanslı devlet adamı ve tarihçi Georgios Akropolites (öl.1282)'in "Tarih" adlı kroniği bulunmaktadır. 1203-1261 yılları arasında kapsayan bu eser, İznik Bizans

⁶¹ Özgüdenli, O.G. "Tarih-i Al-i Selçuk". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 40, 72,73.

⁶² Demirkent, Işın.(2013).**Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**.(1098-1118).I.Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, XXVII,XXVIII.

⁶³ Altan, E. (2018). **Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri** (1098-1112). Ankara: Türk Tarih Kurumu, XX,XXI.

⁶⁴ Demirkent, Işın.(1994).**Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi**.(1118-1146).II.Cilt.Ankara: Türk Tarih Kurumu, XXII, Altan, E.(2018). **a.g.e.**, XXI.

⁶⁵ Bryennios, Nikephoros.(2008). **Tarih'in Özü** (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi). (Birinci Baskı).(Çev.B.Umar.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 7,8.

Devleti ve İznik-Selçuklu ilişkileri hakkında önemli bilgiler vermektedir⁶⁶. Akropolites, eserinin girişinde yer alan “Tarihin Önemi, Tarihçinin Dürüstlük Görevi” başlıklı kısımda tarih eserlerinin anlatmaya nereden başlayacağı konusu üzerinde durmakta, tarihçinin, herkesin bildiği şeyleri tekrarlamaması gerektiği, anlatacağı konuları beğenip beğenmemesine göre değil, tarihsel gerçekliği esas alarak önemli kişilerin ve onların yaptıklarının unutulmaması için eserini yazması gerektiğini ifade etmektedir. Bundan dolayı da, önemli bir olay olarak değerlendirdiği, İstanbul’un Latin Haçlılarının saldırısında (1204) düşmesi ile eserine başladığını belirtmektedir⁶⁷.

---

⁶⁶ Keçiş, M.(2009). “Georgios Akropolites ve “Tarih” Adlı Eseri”. **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**,28(45),191-205.

⁶⁷ Akropolites, Georgios.(2008). **Vekayiname**.(Birinci Baskı).(Çev.B.Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 17,18.

2. İBN VÂSİL'İN HAYATI, ESERLERİ VE MUFERRİCU'L-KURÛB

2.1. İbn Vâsıl'ın Hayatı, Eserleri

Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâri Benî Eyyûb'un yazarı, Eyyûbî hanedan tarihçisi İbn Vâsıl Cemâleddin Muhammed bin Sâlim, h.604'de (m.1207) Hama'da doğdu. İlk eğitimini Hama'da aldı. 1225'te babası ile Kudüs'e gitti. ⁶⁸ Kudüs'te bulunduğu sırada, h.624-626 (h.1227-1229) yılları arasında, babasının hacca gitmesi nedeniyle Nâsiriye'de babasının yerine müderrislik yaptı. Sonraki iki yıl boyunca eğitimini Şam ve Halep'te sürdürdü, aralarında tarihçi İbn Şeddâd'ın da bulunduğu hocalardan dersler aldı H.629'da (1232) babasıyla birlikte el-Meliku'n-Nâsır Davud'un hizmetine girerek, Kerak'a yerleşti. Burada Şemseddin el-Husrevşahi'den dersler aldı. H. 631(m.1234) yılında Hama hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer II 'nin hizmetine girerek, Mısırlı matematikçi Alemu'd-Din Kayser'e astronomi aletleri yapımı hususunda yardımcı oldu. ⁶⁹ H.641'de (m.1243) el-Meliku'l-Muzaffer adına İbn Ebû'd-Dem ile birlikte Bağdat'a elçi olarak gitti.⁷⁰ H. 641 (m.1243) de Eyyûbî devlet adamlarından Husâmeddin bin Ebi Ali ile kurduğu dostluk sayesinde el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un maiyetine girerek Kahire'ye yerleşti, Memluklar yönetiminin kurulmasından sonra da itibarını kaybetmedi, bazı küçük kadılık görevlerinde bulundu ve h.658 (m.1260) yılında, bu şehirde bir medreseye müderris olarak tayin edildi⁷¹. Sultan Baybars tarafından h.659'da (m.1260/1261) II. Frederik'in oğlu Kral Manfred nezdinde elçi olarak Sicilya'ya gönderildi. Uzun süre kaldığı bu görevinde, Kral Manfred'le yakın ilişkiler tesis etti.⁷²

H.663 (m.1264/1265)'e doğru İbn Vâsıl, baş kadı olarak atandığı memleketi Hama'ya döndü, ancak bütün zamanını yazmaya ayırdı. H. 671'de yazmaya başladığı Muhtasaru'l-Agânî ve Muferricu'l-Kurûb adlı eserlerini h. 683(m.1272)'de tamamladı. Son yıllarında gözleri görmez oldu. H.697(m.1298)'de 93 yaşında öldü.⁷³ Hama'da baş müderrislik de yaptığı dönemde genç emir Ebû'l-Fidâ'nın onun vezin ve matematik derslerine katıldığı, Öklid'in şekilleri üzerine tasarımlarını ona tashih ettirdiği ve Kitabı'l-Agânî'de yer alan

⁶⁸ Şeşen, R. (1998). **Müslümanlarda Tarih ve Coğrafya Yazıcılığı**. (Birinci Baskı). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 154.

⁶⁹ Gamal el-Din el-Shayyal.(1971). İbn Wasıl. **Encyclopédie De L'Islam**. III. 991-992.

⁷⁰ Tomar, C.(1999) İbn Vâsıl. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 20, 438-434.

⁷¹ Erzi, A.S.(1988). İbn Vâsıl. **İslam Ansiklopedisi** İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyografya Lügati, 5/2, 833-835.

⁷² Wüstenfeld, F.(1882).**Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke**.(1882). (Birinci Baskı) .Göttingen: Dieterische Verlags-Buchhandlung,149, Brockelmann, C.(1898). **Geschichte der Arabischen Literatur I**, Weimar: Verlag von Emil Felber. 322.

⁷³ Gamal el-Din el-Shayyal.(1971). a.g.m.991-992.

şairler üzerine derslerini dinlediği bilinmektedir. Tarih yazarlığının yanısıra, usulu'd-din, fıkıh, vezin bilgisi, tıp ve dil bilimleri sahalarında da eserler vermiştir⁷⁴. İbn Vâsıl'ın, Muferricu'l-Kurûb dışında bilinen eserleri şunlardır:

1. **el-Emperûriya**: Sicilya'da elçilik görevi için bulunduğu sırasında Kral Manfred'e ithafen yazdığı mantık kitabı. Elçilik görevinden döndükten sonra bu eserini Nuhbetu'l-Fiker adlı ile kaleme almıştır. 2. **Tecrîdu'l-Egâni min Mesâlis ve'l-Mesânî**: Kitabı'l-Agânî'nin özetidir. Yazma nüshaları mevcuttur. 3. **Şerhu'l-Maksidi'l-Celîl**: Cemâleddin Ebû Amr Osman bin el-Hâcib'in aruz hakkındaki eserinin şerhidir. 4. Efdaluddin Ebû'l-Fadâil Muhammed Namevar el-Hunacî'nin mantığa dair el-Cumel veya el-Muhtasar diye bilinen eserinin şerhi. 5. **et-Tarih es-Sâlihî**: Genel bir İslam tarihi olup, el-Meliku's-Sâlih Eyyûb için yazmış, ancak oğlu el-Meliku'l-Muazzam Turanşah zamanında tamamlamıştır; El-Meliku's-Sâlih'in Şam'ı fethine kadar (1239) geçen olayları anlatır. Yazma nüshaları mevcuttur.⁷⁵.

2.2. Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb

2.2.1. Muferricu'l-Kurûb'un Nüshaları

Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb'un, Paris Bibl. Nationale'de Mss. ar.nr 1702 ve 1703'de, de bazı eksikler dışında tam sayılabilecek nüshası mevcuttur. İstanbul Molla Çelebi Kütüphanesi nr. 119'da bir nüshası vardır ancak eserin baş ve son kısımları eksiktir, h.595-635 yılları arasını içermektedir. Bir diğer nüshası, Cambridge Üniversitesi 1089'da kayıtlıdır ve eserin 1.Cildini içermektedir.⁷⁶ İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurub, adlı eseri, I.,II., III. Ciltleri 1953,1957, 1960 yıllarında Cemâleddin eş-Şeyyâl tarafından, IV. ve V. Ciltleri 1972 ve 1977 yıllarında Hasaneyn Muhammed Rebî ve Saîd Abdu'l-Fettâh Âşûr tarafından tahkik edilerek Kahire'de yayınlanmıştır. Tezde, Muferricu'l-Kurûb'un yukarıda bahsedilen tahkikli nüshası kullanılmıştır.

2.2.2. Muferricu'l-Kurûb'un Muhtevası, Kaynakları ve Etkileri

İbn Vâsıl'ın en önemli ve kapsamlı eseri, Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb'dur ve h.476(m.1083/1084) –.645 (m.1247-1248) yılları arasını içermektedir. İbn Vâsıl, bu eserini 1272-1285 yılları arasında yazmıştır. Eser, Eyyûbî tarihinin ayrıntılarıyla ele alındığı bir hanedan tarihi özelliği göstermektedir. Ele aldığı dönem itibarıyla, Büyük

⁷⁴ Wüstenfeld, F.(1882).a.g.e., 149,150.

⁷⁵ Erzi, A.S. (1988).a.g.e., 833-835.

⁷⁶ Erzi, A.S. (1988).a.g.m., 833-835, Brockelmann, C. (1898), a.g.e. C.I, s.323, İbn Vâsıl (1953), a.g.e., C1, s. 8-14.

Selçuklularla ilgili meseleler, onların kolları ve Türkiye Selçukluları hakkında da bilgiler içermektedir. Hanedan tarihi olması hasebiyle, Eyyûbiler için olumlu ifadeler kullanmaktadır.⁷⁷ Konu başlıklarında Selâhaddin Eyyûbî'den bahsettiğinde, genellikle sadece “Sultan” (es-Sultan) tabirini kullanmaktadır. Tarih anlayışı olarak kronik sayılmaktadır. Olayların anlatılışı tarihi sıra izlemektedir, 3. Ciltten itibaren önce yıl belirtilmekte, sonra olaylar anlatılmaktadır. Muferricu'l-Kurûb'un giriş kısmında İbn Vâsıl, eserinin muhtevasını ve yazılış amacını şöyle açıklamaktadır:

“Bu, Eyyûbî melikleri hakkındaki tarihi bilgileri, onların iyiliklerini, kahramanlıklarını sunduğum bir kitaptır. Çünkü onlar, kendilerinden önce gelmiş meliklerin en yücesi ve en iyi yöneteniydiler. Allahu teala, onlara Kuds-ü Şerif'i kâfirlerden almayı ve onların kılıçlarıyla kâfirlerin boyunlarını zelil kılmayı nasip etti. Onlar, Mısır diyarını Bâtınîlerden temizlediler ve orada Haneî ümmetinin temelini sağlamlaştırdılar. Yüce Allah, onların çabalarından razı olsun, şerefli ruhlarını kutsasın ve ahirette onları en yüce makamlara ulaştırsın”⁷⁸.”

Muferricu'l-Kurûb'da ciltlere göre konuların şu şekilde dağıldığını görmekteyiz.

1.Cilt:

Atabekler Devleti'nin Doğu, Emir Kasîmu'd-Devle Aksungur'un Halep'i İstilas, Süleyman Bin Kutalmış'ın Kuzey Suriye Seferi, İmâdeddin Zengî Hakkında Bilgiler, İmâdeddin'in Hama'yı İstilas, İmâdeddin Zengî İle Halife el-Musterşid Billâh Arasındaki Savaş, İmâdeddin Zengî'nin Şam'ı, Hama'yı, Urfa'yı, Baalbek'i Ele Geçirmesi, Halife-Sultan İlişkileri ve İktidar Mücadelesi, Haçlı Seferleri, İmâdeddin Zengî'nin Humus'u ele Geçirmesi, Bizanslı, Haçlı, Selçuklu Mücadeleleri, Zengîler- Büyük Selçuklu İlişkileri, Musul Naibi Nâsıruddin Çakar, Zeyneddin Ali Küçük, Haçlı-Zengî Mücadeleleri, Esedu'd-Din Şîrkûh'un Mısır'ı İstilas, Selâhaddin Eyyûbî'nin Mısır'a Hâkim Oluşu, Eyyûbî Haçlı Mücadeleleri, Mısır'da Abbâsi Halifeliğinin Yeniden Kuruluşu, Nûreddin Zengî'nin II. Kılıç Arslan'la Savaşı, Eyyûbî Meliki Turanşah'ın Yemen'i Ele Geçirmesi.

⁷⁷ Çakıroğlu, H.(2008) *Muferricu'l-Kurûb'a Göre Selahaddin Eyyûbi Sonrası ve el-Meliku'l-Âdil Dönemi (H.590-615/M.1194-1218)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 19.

⁷⁸ İbn Vâsıl.(1953). *Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb*. Cilt 1.(Birinci Baskı). Kahire: Vizaratu'l-Maarifi'l-Mısriyye,1.

2.Cilt:

El-Meliku's-Sâlih, Sa'deddin Gümüştekin, El-Meliku'n-Nâsır Salaheddin ve Seferleri, Turan Şah bin Eyyûb, Eyyûbî-Türkiye Selçukluları Savaşları, el-Meliku'n-Nâsır ve İzzeddin Kılıç Arslan Ara sındaki Savaş, Turan Şah bin Eyyûb'un Mısır Seferi, Selâhaddin Eyyûbî ile Kılıç Arslan'ın Savaşı, Selâhaddin Eyyûbî'nin Seferleri, Fetihleri, Tuğtekin bin Eyyûb'un Yemen Seferi, El-Meliku'l-Efdal, El-Meliku'z-Zâhir, Selâhaddin Eyyûbî'nin Kudüs'ü Haçlılardan Alması, Eyyûbî-Türkiye Selçuklularının Ermenilere Karşı Ortak Seferi, Haçlı Seferleri (II. Haçlı Seferi),Türkiye Selçuklularının Haçlılarla Savaşları, Bizanslı-Eyyûbî İlişkileri.

3.Cilt:

Selâhaddin Eyyûbî'nin çocukları ve kardeşi el-Meliku'l-Âdil hakkındaki bilgileri içermektedir. H.590-610 Selâhaddin Eyyûbî'nin ölümünden sonraki durumlar, El-Meliku'l-Efdal ve el-Meliku'l-Azîz arasındaki Anlaşmazlık, Zengîler, Eyyûbî Melikleri Arasındaki İlişkiler, Haçlı Seferleri, Haçlıların İstanbul'u İşgali, Sultan Gıyâseddin'in'in Tahta Geçmesi, Rukneddin'in Ölümü, Oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ın Başa Geçmesi, İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad Kardeşler Arasında İktidar Mücadelesi, Keykâvus'un, Kardeşi Keykubad'ı Yakalaması, El-Meliku'l-Evhad'ın Ahlat Seferi,Eyyûbî, Ermeni, Türkiye Selçuklu İlişkileri, I.İzzeddin Keykâvus'un Suriye Seferi.

4.Cilt

h.615-h.628

Haçlılarla Mücadele, Moğol Akınlarının Başlaması ve Moğolların Müslüman Ülkelerini İstilas, Celâleddin Harzemşah'la Moğollar Arasındaki Savaş, El-Meliku'l-Eşref'in Sincar Üzerine Yürümesi, Türkler, Kıpçaklar ve Gürcüler Arasındaki Savaş,Ahlat Hâkimi İle Gürcüler Arasındaki Savaş, Gıyâseddin bin Harzemşah'ın Fars Ülkesini İstilas, Eyyûbî Melikleri Arasındaki İlişki ve Mücadeleler,Celâleddin Menkuberti bin Harzemşah'ın Hindistan'dan Ülkesine Dönmesi ve Durumunun Güçlenmesi, Müslümanlarla Gürcüler Arasındaki Savaş,Celâleddin Harzemşah'ın Azerbaycan'ı İstilas,Ez-Zâhir Bi Emrillâh'ın Halife Oluşu,I.Alâeddin Keykubad'ın Güneydoğu Politikası,Celâleddin Harzem Şah'ın Tiflis ve Kirman Üzerine Yürümesi, Eyyûbîlerle Harzemşahlar Arasındaki Savaş, El-Mustansır Billâh'ın Halifeliği,Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat Üzerine Yürümesi, I.Alâeddin Keykubad'ın Harzemşahlarla İlişkisi, Celâleddin Harzemşah-Eyyûbî İlişkileri, Moğolların Celâleddin Harzemşah'ı Yenmesi.

5.Cilt:

h.629-645

Selçuklu Eyyûbî İlişkileri, Eyyûbî-Artuklu İlişkileri, Muzafferuddin Gökbörü, I.Alâeddin Keykubad'ın Eyyûbîlerle Savaşı, I.Alâeddin Keykubad'ın Güneydoğu Anadolu Politikası, Eyyûbî Melikleri Arasındaki İlişkiler, Türkmenler, Eyyûbî-Haçlı Mücadeleleri, Selçuklu-Harzemşahlar İlişkileri, II.Gıyâseddin Keyhusrev'in el-Meliku'n-Nâsır'ın Kızı ile Evlenmesi, Bedreddin Lu'lu, Eyyûbî Memlukları, II.Gıyâseddin Keyhusrev'in Güneydoğu Anadolu Politikası, Harzemlilerin Güneydoğu Anadoludaki Faaliyetleri,Moğolların Anadolu'ya Hücumu.

Muferricu'l Kurûb'da kullanılan kaynaklar ise şunlardır:

İbn Vâsıl, eserinde İbnu'l-Esîr, Mueyyedu'd-Devle Usâme bin Murşid bin Ali bin Munkız, Emir Mueyyedu'd-Devle Ebû Abdullah Muhammed bin Abdu'l-Kerim İbnu'l-Enbârî, Kadı Bahâuddin bin Şeddâd, İmâdeddin el-Katib, Müellif Kitabu'r-Ravzateyn (Ebû Şâme), Muîneddin Muhammed bin Ahmed bin Hâlid bin Muhammed bin el-Kayserânî, el-Kadı el-Fâdıl, el-Kadı Fahru'l-Kudat İbn Busâka, Ermeni Kagilos. Bunlar içinde en çok, inşâ katibi el-Kadı el-Fâdıl'dan aktarımlar yapmaktadır.

Muferricu'l-Kurûb'un daha sonra yazılan bazı kaynaklar üzerinde etkileri olmuştur. Bunlardan biri, h. 778 (m.1368) yılından sonra yazıldığı anlaşılan ve “Gayetu'l-Matlûb fî Târîh Benî Eyyûb” adlı eserin özeti mahiyetinde olan, telhis edenin bilinmediği “Tarihu Nuzheti'n-Nâzır ve Râheti'l-Hâtır” dır. Daha çok Hısn Keyfâ Eyyûbîleri hakkında bilgi veren bu eserde İbn Vasil'dan birçok yerde yararlanılmıştır. Muferricu'l-Kurûb'dan önemli izler taşıyan bir diğer eser, Ebû'l-Berekât Ahmed bin İbrahim el-Askalânî (öl. h.876) tarafından yazılan, “Şifâu'l-Kulûb fî Menâkib Benî Eyyûb”dur. Bu eser de ağırlıklı olarak Eyyûbîlerin Hısn Keyfâ kolunu ele almıştır, ancak Muferricu'l-Kurûb gibi kronik değil, tabakat (biyografi) tarzında yazılmıştır.⁷⁹ Yukarıda bahsedilen iki kaynağın dışında, Baybars el-Mansûrî, el-Yûnînî, Şâfî bin Alî, Karatay el-İzzî el-Haznedarî, Ebî'l-Fidâ, en-Nuveyrî, ez-Zehebî, İbnu'l-Furât, el-Makrîzî, el-Aynî, İbn Tagriberdî, en-Nu'eymî'nin eserlerinde Muferricu'l-Kurûb'dan nakiller mevcuttur.⁸⁰

⁷⁹ İbn Vâsıl, **a.g.e.**, Cilt 1, s. 6, Ahmed bin İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l-Kulûb fî Menâkib Benî Eyyûb** (thk.Nâzım Reşid), Vizâretu's-Sakâfe ve'l-Funûn, Bağdat 1978, s.11-14.

⁸⁰ İbn Vâsıl, **a.g.e.**, Cilt 1, s.7.

2.2.3. Muferricu'l-Kurûb Üzerine Yapılmış Araştırmalar:

Muferricu'l-Kurûb fî Ahbâri Benî Eyyûb üzerine, İngiliz şarkiyatçı Chris Waddy (1909-2004), İbn Vâsıl ve eserleri hakkında, H.A.R. Gibb'in danışmanlığında bir doktora tezi hazırlamıştır.⁸¹ Hülya Çakıroğlu tarafından, "Müferricü'l-Kurub'a Göre Selahaddin Eyyûbî Sonrası ve el-Melikü'l-Âdil Dönemi (H.590-615/M.1194-1218)⁸² başlıklı, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde (2008)" hazırlanmış Yüksek Lisans tezi bulunmaktadır. Bu tez, esas itibarıyla Muferricu'l-Kurub'un 3. Cildinin Türkçe çevirisi ve bu ciltte Eyyûbîler hakkında verilen bilgilerin değerlendirmesini içermektedir. Muferricu'l-Kurûb'da Büyük Selçuklular ve Türkiye Selçuklular konusunu ele alan bağımsız bir çalışma bulunmamaktadır.

---

⁸¹ Erzi, A.S., (1998), **a.g.m.**, s.835.

⁸² Çakıroğlu, H. (2008). *Müferricü'l- Kurub'a Göre Selahaddin Eyyübi Sonrası ve el -Melikü'l - Âdil Dönemi (H. 590 – 615 / M.1194 – 1218)*.Yayımlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

3. MUFERRİCU'L-KURÛB Fİ AHBÂR BENİ EYYÛB'DA SELÇUKLULAR İLE İLGİLİ KISIMLARIN ÇEVİRİSİ

3.1. Büyük Selçuklular İle İlgili Kısımların Çevirisi

Atabekler Devleti'nin Başlangıcı Bahsi

Hâcib Kasîmu'd-Devle Ak Sungur⁸³, Nüreddin Mahmud bin Zengi⁸⁴'nin dedesiydi, adil sultan Adudu'd-Devle Alparslan bin Davud bin Mikâil bin Selcuk'un memlukumuydu. Onun oğlu adil Sultan Celalu'd-Devle Melikşah ile eğitildi. Büyüyünceye kadar onunla arkadaşlık etti ve sultanlığında ona yer verdi. Onu devletinin önemli kişilerinden, büyük emirlerinden ve özel yardımcılarında yaptı. Tüm işlerinde ona güvendi. Onun da (Aksungur), mevkisi ve durumu yükseldi, "Kasîmu'd-Devle" olarak adlandırıldı. Dörtüüz yetmiş altı (m.1083)senesinde Sultan Celâlu'd-Devle (Melikşah), Fahru'd-Devle bin Cehîr⁸⁵'i, orayı teslim alması için Diyarbekr'e gönderdi ve ona kösler verdi. Onunla birlikte askerleri yürüttü, oraya yürüdü ve Diyarbekr civarına geldi⁸⁶.

Dörtüüz yetmiş yedi (m.1084) yılında Sultan ona büyük bir ordu kattı ve onun içinde, -Artuklu meliklerinin babası- emir Artuk bin Eksük⁸⁷ vardı. Oranın hâkimiydi ve Mervân el-Kurdî'nin oğluydu. Sultanın ordusu ona hücum edince, ona hücum edenlere karşı yardımda bulunmak, Diyarbekr⁸⁸'i ona teslim etmek üzere Musul hâkimi emir Şerefu'd-Devle Muslim bin Kureyş bin Bedrân el-Ukeylî⁸⁹'ye gitti. O da bunu kabul etti ve bu konuda anlaştilar ve ittifak kurdular ve Fahru'd-Devle bin Cehîr'le savaşmak için bir araya geldiler⁹⁰.

Fahru'd-Devle, onların toplanmasını görünce, barışa meyletti ve şöyle dedi: "Araplara benim elimden bir bela gelmesini tercih etmem." Türkmenler, onun istediği şeyi anladılar. Geceleyin atlarına bindiler ve Araplara geldiler ve onları kuşattılar, bu da, bu yılın Rebiu'l-Evvel'indeydi. Savaş başladı ve şiddetlendi. Araplar yenildiler. Bu savaşa Fahru'd-Devle de, Artuk da katılmadı. Türkmenler, Arapların kazanlarını ve hayvanlarını ganimet aldılar. Şerefu'd-Devle yenildi ve Diyarbekr'e girene kadar kendini korudu. Orada kuşatıldı. Fahru'd-Devle ve beraberindekiler ona saldırdı. Şerefu'd-Devle (Muslim Bin Kureyş), emir

⁸³ Büyük Selçuklu komutanlarından. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. s.113.

⁸⁴ Büyük Selçuklu komutanlarından ve atabeg. Bkz. Turan, O.(2014) a.g.e. s. 140, 203, 212,213.

⁸⁵ Melikşah'ın komutanlarından. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. s. 103.

⁸⁶ İbn Vâsıl.(1953). *Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb*. Cilt 1.(Birinci Baskı). Kahire: Vizaratu'l-Maarifi'l-Mısriyye, 11.

⁸⁷ Metinde Ekseb yazılmıştır ancak doğrusu Eksük'tür.

⁸⁸ Metinde Amed.

⁸⁹ Ukeyloğulları emiri, Musul hâkimi. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. 102,103.

⁹⁰ İbn Vâsıl.(1953).Cilt 1, a.g.e., 12.

Artuk'la yazıştı. Ona çok para verdi, ona kendi tarafına geçip geçmeyeceğini ve Amed'den çıkıp çıkamayacağını sordu. O, yolları ve kaleyi koruyordu ve ona çıkması için izin verdi. Rebû'l-Evveli'in son dokuzuncu günü çıktı. Rakka'ya gitti ve emir Artuk bin Aksab'a ona vadettiği şeyi gönderdi. Sonra Fahru'd-Devle bin Cehîr, Meyyâfârikîn'e yürüdü, beraberinde –Hille hâkimi- emir Bahâu'd-devle Mansûr bin Yezid ve oğlu Yusufu'd-Devle Sadaka vardı. Ondan ayrıldılar ve Irak'a döndü. Sonra Fahru'd-Devle, Ahlat'a saldırdı.⁹¹

Sultan Celâlu'd-Devle Melikşah'a, Şerefu'd-Devle'nin Amed'de yenildiği ve kuşatıldığı ulaşınca, tereddüt etmedi ve vezir Amidu'd-Devle bin Fahri'd-Devle bin Cehîr'e hil'at verdi ve kalabalık bir orduyla onu Musul'a gönderdi. Onunla birlikte emirlerden –daha önce sözü geçen- emir Kasîmu'd-Devle Aksungur el- Hâcib'i sefere çıkardı. Emir Artuk sultana dönmüştü ve Amîdu'd-Devle yoldan onun yanına dönmüştü. Musul'a hücum ettiler ve halkına sultana itaat etmelerini isteyen haber gönderdiler. Şehri fethettiler ve onlara teslim ettiler. Sultan bizzat kendisi, ele geçirmek üzere Şerefu'd-Devle'nin ülkesine yürüdü. Onun ülkesi Musul, tüm Diyar-ı Rebia, Halep kenti, Menbic, onlar arasında kalan el-Cezîre ve Fırat şehirleriydi. Ona, Horasan'da kardeşi Tekiş⁹²'in hareket ettiği haberi geldi. Şerefu'd-Devle'nin kuşatmadan çıktığını gördü. Mueyyedu'l-Mulk bin Nizâmu'l-Mülk⁹³'u - Rahbe'nin karşısında bulunan- Şerefu'd-Devle'ye gönderdi ve ona ahitler ve vesikalar verdi, -Bevazic'te bulunan- Sultanın yanına geldi. O da ona hil'at verdi ve bu, Receb'in başında idi. Onun parası tükenmişti ve hizmet ettiği şeyi ondan borç aldı ve Sultana harika atlar hediye etti.⁹⁴ Bunların içinde, meşhur atı Beşşar vardı ve o at, onunla ilgili bilgilerde anlatacağımız gibi, onu savaşta kurtarmıştı. Geçilmez bir attı ve Sultan onunla bir atın yarışmasını emretti ve o hepsini geride bıraktı. Sultan, onun mucizelerini ayakta izledi.

Sultan, Şerefu'd-Devle'yi ülkesinde yetkilendirdi ve Musul'u ona geri verdi. Bunların hepsi, uygun olan diğer bir konuda alatılmıştır. Burada, bahsettiğimiz Aksungur'la ilgili olduğu için ona değindik⁹⁵.

İbnu'l-Huteytî, Sultan (Melikşah) la Halep'i ona teslim etmek için yazıştı. O da, İsfahan'dan oraya yola çıktı. Yanında Emir Porsuk, Bozan ve diğer emirler vardı. Yolunu Musul üzerinden geçirdi ve oraya Recep ayında ulaştı. Oradan hareket etti ve Harran'a vardı. İbn Şatır orayı ona teslim etti. Orayı emir Muhammed bin Şerefu'd-Devle bin Bedrân'a ıktâ

⁹¹ İbn Vâsıl. (1953). **a.g.e.** Cilt 1, 13.

⁹² Teğiş: Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın kardeşi. Bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e.** s.102

⁹³ Büyük Selçuklu veziri. Bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e.s.** 55,56, 66, 142.

⁹⁴ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.** Cilt 1, 13.

⁹⁵ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.** Cilt 1, 14.

etti. Sonra, Rumların elinde bulunan Ruha'ya yürüdü, İbn Atîr'den satın aldıkları o yeri kuşattı ve ele geçirdi. Sonra Ca'ber kalesine yürüdü. Orayı bir gün ve bir gece kuşattı. İbn Kuşeyr'den bir grubu öldürdü. Kale sahibi Ca'ber'i aldı. Ve o, kör, yaşlı bir adamdı. İki oğlu vardı. Yol kesiyorlar ve yoldan geçenleri korkutuyorlardı. Sonra Fırat'ı geçti ve yolunun üzerindeki Menbic kentini aldı⁹⁶.

Ve Halep'e yaklaşınca, bahsettiğimiz gibi, kardeşi Tâcu'd-Devle çöle gitti. Beraberinde emir Artuk da vardı. Artuk, Tâcu'd-Devle'ye Sultan'ı sıkıştırmasını işaret etti. Onlar ulaştıklarında kendilerinde ve bineklerinde dayanılmayacak kadar çok yorgunluk vardı. Eğer bunu yapsaydı, onlara galip gelirdi. Tâcu'd-Devle şöyle dedi: "Gölgesinde gölgelendiğim kardeşimin yerine zarar veremem. O, zayıf olduğu için önce bana dayanıyor." Ve Şam'a yürüdü.

Sultan Halep'e varınca şehri teslim aldı. Şehri teslim eden, Şemsu'd-Devle Sâlim bin Mâlik, kaleyi ona, yerine Ca'ber kalesini vermesi şartıyla teslim etti. Başlangıçta kaleyi istemekten uzak durmuştu. Sultan, ona okla bir atış yapılmasını emretti. Tüm ordu tek bir elden ona ok attı. Neredeyse okların çokluğundan güneş görünmüyordu ve sultan onun yerine Ca'ber kalesini verdi. Ve - Allah onlara rahmet eylesin - el-Meliku'l-Adil Nûreddin Mahmud bin Zengî orayı alıncaya kadar onun ve çocuklarının elinde kaldı. İnşallah bundan bahsedeceğiz.

Şeyzer hâkimi Emir Nasr bin Ali bin Munkiz el Kenânî, Sultan'a elçi gönderdi ve ona itaat etti. Lazkiye'yi, Kefrtâb'ı ve Fâmyâ'yı ona teslim etti⁹⁷.

Hâcib Emir Kasîmu'd-Devle Aksungur'un Halep Kentini İstilas

Sultan, Halep'i teslim alınca orayı bu yılda - yani dörtyüz yetmiş dokuz (m.1086) yılında- hâcibi emir Kasîmu'd-Devle Aksungur'a teslim etti. Dörtüz seksen(m.1087) yılında teslim ettiği de söylendi. Orayı ve Menbic, Lazkiye, Kefrtâb gibi oraya bağlı yerleri istila etti. Sultan, Urfa⁹⁸ şehrini Mucâhidu'd-Devle Bozan⁹⁹'a, Antakya'yı Yağısıyan¹⁰⁰'a ıkta etti. Emir Kasîmu'd-Devle'nin yeterliği ve himayesi ortaya çıktı ve tüm ülkelerde itibarı arttı.

Sonra Sultan onu Irak'a çağırdı ve o da ona, büyük bir gösterişle geldi. Sultan'ın askerlerinden ona denk olan yoktu. Bundan hoşlandı ve onun yanında makamı yükseldi.

⁹⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 17.

⁹⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 18.

⁹⁸ Metinde Rûhâ.

⁹⁹ Büyük Selçuklu komutanlarından, Urfa hâkimi. Bkz. Turan, O. (2014).a.g.e. s.89,113,115,116.

¹⁰⁰ Büyük Selçuklu komutanlarından, Antakya hâkimi. Bkz. Turan, O.(2014) a.g.e. s. 113,117,136.

Sonra ona Halep'e dönmesini emretti, o da döndü. Emir Kasîmu'd-Devle zamanında fiyatlar ucuzladı, hukuka riayet edildi, yollar imar edildi, yollarda güvenlik sağlandı. Bozguncular her yerde öldürüldü. Bozgunculuk yapan veya yol kesenleri duyduğunda, bunların şehrin kapılarında çarpmıha gerilmesini emretti. Dört yüz seksen bir yılında Kasîmu'd-Devle, askerlerini topladı ve Şeyzer'e geldi ve orayı ve hâkimi Nasr bin Ali bin Munkiz'i kuşattı. Orayı baskı altına aldı ve dış mahallelerini yağmaladı. Sonra oranın hâkimi ile barıştı ve Halep'e döndü¹⁰¹.

Kasîmu'd-Devle'nin Humus'a Seferi ve Orayı İstilası

Bu yılda Celâlu'd-Devle Tutuş bin es-Sultan Alp Arslan ve emir Kasîmu'd-Devle Aksungur ve Urfa hâkimi emir Mucâhidu'd-devle Bozan, Humus'a sefere çıktı. Bunun nedeni, oranın Seyfu'd-Devle Halef bin Mulâib el-Eşhebî'nin elinde olmasıydı. Ve onun kötü davranışları vardı. Sulemiye'ye gelip eş-Şerif İbrahim el-Hâşimî'yi aldı ve onu mancınıkla Sulemiye burcuna fırlattı. Amcasının oğullarından bir topluluğu esir aldı ve onlardan kalanlar da, gidip Sultan Celâlu'd-Devle Melikşah'tan yardım istediler. Sultandan Şam hâkimi kardeşi Tâcu'd-Devle'ye, Halep hâkimi Kasîmu'd-Devle'ye, Urfa hâkimi Mucâhidu'd-Devle Bozan'a Humus'a gitmeleri ve İbn Mulâib'i yakalayıp getirmeleri emri çıktı. Ve Humus'a gittiler ve orayı kuşattılar ve onu alıp Sultan'a götürdüler. Sultan ölene kadar hapiste kaldı ve onu Sultan'ın eşi Hatun serbest bıraktı. Aksungur, Humus kalesini ve şehrini teslim aldı ve İbn Mulâib hapisten kurtulunca, Mısır'a gitti. Sonra oradan döndü ve Afamyâ kalesini aldı. Bu kale, on yedi yıl onun elinde kaldı. Humus'ta hükmetme süresi on yedi yıldır¹⁰².

Dört yüz Seksen Dört (m.1091) yılında Kasîmu'd-Devle, Afâmyâ'yı teslim aldı.

Sonra Tâcu'd-Devle beraberinde Kasîmu'd-Devle Aksungur ile Trablus'a yürüdü ve orayı kuşattı. Orada, oranın hâkimi Celâlu'l-Melik bin Ammâr vardı. Harekete geçirilemeyecek, isteksiz bir ordu gördü. Emir Kasîmu'd-Devle Aksungur'un yanında bir vezir vardı. İbn Ammâr onunla yazıştı ve onda bir yumuşaklık gördü. Ona hediye verdi ve bağışta bulundu. Dostu Kasîmu'd-Devle ile onu uzak tutmak ve otuz bin dinar ve o değerinde hediyeler vermek için durumu düzeltmeye çalıştı¹⁰³.

Ona, ülkede elinde Sultandan olan menşurlar verdi. Onun yardımıyla ülkedeki naiplere hediyeler verdi. Onun yanında durdu, onun muhalefetine karşı uyardı. Kasîmu'd-Devle,

¹⁰¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 19.

¹⁰² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,21.

¹⁰³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 21.

Tâcu'd-Devle'ye şöyle dedi: "Elinde bu menşurlardan bulunanlarla savaşmam". Tâcu'd-Devle ona çıktı : " Sen bana tâbî değil misin? " Kasîmu'd-Devle şöyle dedi: Ben sana tâbîyim, ama sultana isyan etmemen şartıyla." Ertesi gün yerinden ayrıldı ve Tâcu'd-Devle de ayrılmaya mecbur kaldı, kızarak ayrıldı. Mucâhidu'd-Devle Bozan, ülkesine döndü.

Dörtüyz seksen beş (m.1092) yılında, kardeşinin yanında tutuklu olan Musul hâkimi emir Şerefu'd-Din İbrahim bin Kureyş bin Bedrân el-Ukeylî ile birçok Arap toplandı. Öldürülünce, işe başladı. Araplardan birçok kimse ona katıldı. Sevilen, cömert bir kişiydi. Celâlu'd-Devle ve emir Kasîmu'd-Devle onunla karşılaştılar, onu yendiler ve onunla beraber olan Arapları yağmaladılar ve kadınlarını esir ettiler¹⁰⁴.

Bu yılda, Celâlu'd-Devle Melikşah, Bağdat'ta öldü. Kardeşi, Şam hâkimi Tâcu'd-Devle saltanatı almak istedi. Halep hâkimi Kasîmu'd-Devle'ye ve Urfa hâkimi Mucâhidu'd-Devle Bozan'a meyletti. Bundan önce Tâcu'd-Devle, Bağdat'ta kardeşinin hizmetindeydi. Ayrılınca, ülkesine döndü. O, Heyt'de iken, kardeşinin ölüm haberi geldi ve Şam'a yürüdü. Hazırlandı, asker topladı, para harcadı ve Halep'e yürüdü. Kasîmu'd-Devle onun hizmetine girdi ve ona itaat etti. Antakya hâkimi Yağısıyan'a, Urfa hâkimi Bozan'a, haber gönderdi ve Melikşah'ın çocuklarına ne olduğunu görmek için Sultan Tâcu'd-Devle'nin itaatine girmelerini söyledi¹⁰⁵.

Çünkü o zaman aralarında büyük bir ittifak vardı ve bunu yaptılar ve onun itaati altına girdiler. Ülkelerinin minberlerinde onun adına hutbe okutmak için anlaştılar. Sonra Rahbe'ye yöneldiler, orayı kuşattılar ve dörtüyz seksen(m.1087) yılı Muharrem ayında orayı ele geçirdiler. Kendisi adına Sultan olarak hutbe okuttu. Sonra Nusaybine'e yürüdü. Orada Musul hâkimi İbrahim bin Kureyş bin Bedrân el-Ukeylî'nin naipleri vardı. Orayı kuşattı ve güç kullanarak orayı fethetti. Halkından birçok insan öldürüldü, malları yağmalandı. Kötü şeyler yapıldı. Sonra orayı emir Muhammed bin Şerefu'd-Devle'ye teslim etti ve Musul üzerine yürüdü.

Sultan Melikşah, seksen iki yılında Emir İbrahim bin Kureyş bin Bedrân'ı sorguya çekmek üzere çağırtmıştı. Geldiğinde onu tutukladı. Fahru'd-Devle bin Cehîr'i eyaletlere görevlendirdi. Musul'u ve diğer yerleri aldı. İbrahim, Melikşah'la kaldı. Onunla Semerkand'a yürüdü ve Bağdat'a döndü. Sultan Melikşah ölünce, hanımı Terken Hatun onu serbest bıraktı ve Musul'a gitti¹⁰⁶.

¹⁰⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 22.

¹⁰⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,22.

¹⁰⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,23.

Safiye, sultan Melikşah'ın halası ve Şerefu'd-Devle'nin eşiydi. Ondan Ali adlı bir oğlu vardı. Şerefu'd-Devle'den sonra, onun kardeşi İbrahim'le evlendi. Sultan ona Beled kentini ikta verdi. Sultan'ın ölümünden sonra oğlu Ali ile Musul'a gitti. Muhammed bin Şerefu'd-Devle ona geldi ve Musul'u almak istedi. Araplar iki gruba ayrıldılar. Bir grup onun yanında, bir grup da Sultan'ın halası Safiye ve oğlu Ali ile. Bunlar, Musul'da el-Kenâse'de çarpıştılar. Ali kazandı ve Muhammed yenildi. Sa'du'd-Devle Ali bin Şerefu'd-Devle, Musul'a hâkim oldu¹⁰⁷.

İbrahim, Cuheyne'ye ulaştığında – Musul'la arasında dört fersah vardı- kardeşinin oğlu emir Ali'nin Musul'a hâkim olduğunu ve annesi Sultan Melikşah'ın halası Safiye Hatun'un da onunla birlikte olduğunu duydu. Onun yerine geldi ve Safiye ile yazıştı. Tâcu'd-Devle (Tutuş), Nusaybin'e hâkim olunca, ona Sultan'ın adına hutbe okutmasını emreden ve Bağdat'a inmesi için ona yol açmasını emreden (ve Sultan için hutbe isteyen) bir haber gönderdi. İbrahim bunu yapmaktan çekindi ve Tâcu'd-Devle onun üzerine yürüdü. İbrahim de onun üzerine yürüdü, Rebiu'l-Evvel'de Musul'un ilçelerinden el-Madî' de karşılaştılar. İbrahim'in otuz bin kişilik, Tâcu'd-Devle'nin onbin kişilik ordusu vardı. Kasîmu'd-Devle sağ tarafta, Bozan ise sol taraftaydı. Araplar yenildi ve İbrahim ve Araplardan bir grup esir edildi. Hepsi öldürüldüler. Malları alındı. Kadınları esir edildi. Arap kadınların çoğu, namuslarının kirlenmesinden korkarak kendini öldürdü¹⁰⁸.

Tâcu'd-Devle (Tutuş), Musul'u aldı ve oraya amcasının oğlu Sa'du'd-Devle bin Ali bin Şerefu'd-Devle'yi vali atadı¹⁰⁹. Bağdat'a elçi göndererek, halife el-Muktedî bi Emri'llah'tan kendi adına sultan olarak hutbe okutmasını istedi. Bağdat'ta şihne, Gevherâyin'di. Onun elçisine, “biz askerlerden elçi gönderilmesini bekliyoruz” denildi. Cevap, Tâcu'd-Devle'ye gitti.

Sonra, Sultan Tâcu'd-Devle Tutuş sefere çıktı ve Meyyâfârikîn'i ve tüm Diyarbakır'ı aldı. Gücü ve cesareti arttı. Azerbaycan'a yürüdü. Kardeşinin oğlu –Sultan Rukneddin Berkyaruk bin Melikşah¹¹⁰- güçlenmişti ve Rey, Hemedan ve çevresindeki yerleri almıştı. Amcasının ülkeye girmesini engellemek için askerle yürüdü. Kasîmu'd-Devle Aksungur ve Mucâhidu'd-Din Bozan, Tâcu'd-Devle'den ayrıldılar ve Sultan Rukneddin Berkyaruk'un tarafına geçtiler. Tâcu'd-Devle Şam'a döndü¹¹¹.

¹⁰⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 24.

¹⁰⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,24.

¹⁰⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 25.

¹¹⁰ Büyük Selçuklu Sultanı. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. 133,136.

¹¹¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 25.

Emir Kasîmu'd-Devle Aksungur'un Öldürülmesi

Sultan Tâcu'd-Devle Azerbaycan'dan döndüğünde, sayıları artsın diye asker toplamakla meşguldü. Dört yüz seksen yedi (m.1094/1095) yılında Cemadi'l-Evvel' de Şam'dan Halep'e yürüdü. Emir Kasîmu'd-Devle ve Urfa emiri Mucâhidü'd-din Bozan ona katıldı ve emir Gürboğa¹¹² ile sultan Berkayaruk da onlara yardım etti. Her iki topluluk, Halep'e dört fersah mesafede, Sultan Tepesi'ne yakın, "Nehr Seb'in" denilen yerde karşılaştılar. Şiddetli bir savaş oldu. Kasîmu'd-Devle ile olan bazı askerler hile yaptılar ve yenildiler. Onların yenilmesiyle savaşı kaybettiler. Aksungur esir alındı. Sultan Tâcu'd-Devle'nin önüne getirildi ve ona "Eğer bana galip gelseydin ne yapardın?" dedi. O da, "Seni öldürürdüm" dedi. O halde, "bana vereceğin kararı senin için veriyorum dedi ve onu hapsederek öldürdü¹¹³.

Tâcu'd-Devle Halep'e doğru yürüdü ve Kerboga ve Bozan oraya girmişlerdi ve orayı koruma altına almışlardı. Tâcu'd-Devle orayı kuşattı ve kuşatmada ısrarlı oldu. Şehri ona, Şerif kalesindeki mukim teslim etti. Oradan şehre girdi. Kasîmu'd-Devle'nin öldürüldüğü savaş, Cemadi'l-Evvel Madin'in dokuzu, Cumartesi günüydü. Onun Halep'e gelişi, o günün ertesi Pazar günüydü. Yanında Kasîmu'd-Devle'nin başı vardı. O günün öğleden sonrası onu teslim almıştı. Şerif kalesinde kaldı ve Halep kalesini Cemadi'l Ülâ'nın yirmibirinci gecesi teslim aldı¹¹⁴.

Bozan ve Gürboğa esir alındılar ve ona teslim etmek üzere Bozan'a ait olan Harran ve Ruha'ya gönderildiler. Halkı onları teslim etmekten çekindi. Bozan öldürüldü ve başı onlara verildi. Her iki şehri teslim aldı. Gürboğa, Humus'a gönderildi ve orada hapsedildi. Ora Aksungur'a aitti ve orayı teslim aldı ve oğlu melik Fâhru'l-Melik Rıdvan¹¹⁵'ın atabeki Cenâhu'd-devle Huseyn'e teslim etti. Tâcu'd-Devle öldürülünce Melik Rıdvan, Gürboğa'yı hapisten çıkardı¹¹⁶.

Allah Ona Rahmet Etsin – Emir Kasîmu'd-Devle'nin Hayatı Hakkında

Adil bir emirdi, iyi huyluydu. İyi bir siyaseti vardı. Ülkesindeki her köyün halkına, her hangi birinin malı veya bir insan kaybolduğunda, az ya da çok alınan tüm malın onlara

¹¹² Türk beyi ve Büyük Selçuklu komutanlarından. Bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e.** 133,134. Metinde Kirbuga olarak geçmektedir.

¹¹³ İbn Vâsıl (1953).**a.g.e.** Cilt 1,26.

¹¹⁴ İbn Vâsıl (1953).**a.g.e.** Cilt 1, 26.

¹¹⁵ Tutuş'un oğlu, Halep meliki. Bkz. Koca,S. (2016) **Türkiye Selçukluları Tarihi** (Sultan Alp Arslan'dan Keykubad'a 1071-1220) Berikan.119.

¹¹⁶ İbn Vâsıl (1953).**a.g.e.** Cilt 1, 27.

ödetilmesini şart koşmuştu. Eğer yolcular, ülkesinde bir köye ulaşıp yüklerini bırakıp uyurlarsa, bu köyün halkı, ayrılana kadar onlara göz kulak olurdu. Ve yollar güvenli hale gelmişti.

Kasîmu'd-Devle, vefalı, sözüne sadık, kişilikli biriydi. Öldürülmesi, sultanı ve velinimetini Celâlu'd-Devle'ye olan vefasından kendisinden sonra oğlunu korumak amacıyla dolaylıydı. Bu süre içinde ondan korktuğu için Tâcu'd-Devle ile birlikte olmuştu. Çünkü onun hükümdarının oğulları arasında bir ittifak yoktu. Hükümdarının oğlu Sultan Berkyaruk'un durumu kötüleşince, ona meyletti ve onun uğrunda öldürüldü¹¹⁷.

-Allah ona rahmet etsin- Kasîmu'd-Devle Aksungur'un Oğlu İmâdeddin Zengî Hakkında Bahis

Aksungur, Atabek Zengî'den başka birini halef bırakmamıştı. Babası öldüğünde, on yaşındaydı. Babasının memlukları ve adamları ki bunlar içinde o da bir çocuk olan emir Zeyneddin bin Ali Küçük bin Bektekin de vardı, onun üzerinde anlaşılabilir. Tâcu'd-Devle Tutuş'un öldürülmesinden sonra Gürboğa hapisten kurtulunca, Harran'a gitti. Bir grup da ona katıldı ve oranın hâkimi oldu. Nusaybin, Musul ve Mardin'in de hâkimi oldu ve şanı büyüdü. Kasîmu'd-Devle Ak Sungur'un Memluklarını getirtti ve onlara İmâdeddin Zengî'nin getirilmesini emretti. Ve şöyle dedi: "O, kardeşimin oğludur onun velisi ve eğitimini vermeye en uygun kişi benim." Ve onu, onun yanına getirdiler ve onlara değerli ıktalar verdi. İmaduddin Zengî, babasının memluklarını topladı. Savaşlarında onlardan yardım istedi. İmâdeddin, dört yüz doksan dört yılında ölene kadar Gürboğa ile dost kaldı¹¹⁸.

Musul'a, Sultan Celâlu'd-Devle Melikşah'ın memluklarından Musa et-Turkmani, sonra Şemsu'd-Devle Çökermiş¹¹⁹ melik oldu ve İmâdeddin Zengî'yi kendisine yakın tuttu ve Çökermiş beş yüz (m.1100) yılında ölene kadar onu oğlu olarak kabul etti¹²⁰.

Sonra Çökermiş'ten sonra Çavlı Sakka¹²¹ vali oldu ve İmâdeddin Zengî onunla temas kurdu.

Sonra Musul'a, Sultan Gıyâseddin Muhammed bin Melikşah'ın soyundan emir Mevdûd hâkim oldu ve İmâdeddin Zengî onu yanında buldu ve onunla savaşlarına katıldı.

¹¹⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,28.

¹¹⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 28.

¹¹⁹ Büyük Selçuklu komutanlarından ve Musul hâkimi. Bkz. Turan, O.(2014) a.g.e. 113,137,176.

¹²⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 28.

¹²¹ Büyük Selçuklu emirlerinden, atabeg. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. 56,137,176,348.

Sonra Mevdûd Şam'da öldürüldü ve Sultan, Musul'u Cuyûş Bek'e ikta etti. Onunla birlikte oğlu Melik Mesud'u sefere çıkardı ve Kasîmu'd-Devle Sipahselar el- Bursukî Aksungur'u orduyla Franklarla savaşmak için sefere çıkardı. Franklar, Şam sahillerini ele geçirmişler ve Kudüs'ü fethetmişlerdi. O, İmâdeddin Zengî¹²² ile harekete geçti ve Urfa'yı kuşattılar ve Suruc şehirlerini, Sincar'ı, Sumeysat¹²³'ı ele geçirdiler, sonra döndüler ve İmâdeddin Zengî'yi, Musul'da Melik Mesud bin Sultan Muhammed ve Emir Cuyûş Bek'in yanında görevlendirdi¹²⁴.

Beşyüz on bir (m.1117) yılında Nüreddin Mahmud bin İmâdeddin Zengî doğdu. O yılda Sultan Muhammed ölmüştü ve oğlu sultan Mahmud bin Muhammed, Musul'daki kardeşi Mesud'u, Cuyûş Bek'le sultan olarak tanıdı.

Beşyüz ondört (m.1120) yılında Mesud, kardeşi sultan Mahmud'un sultanlığını tanımamaya başladı. Sultan olarak kendi adına hutbe okuttu. Sonra iki kardeş, karşı karşıya geldiler. Mesud yenildi. Sultan, ona ve Cuyûş Bek'e güvence verdi¹²⁵. Musul'u, beşyüz onbeş yılında Aksungur el Bursukî'ye ikta etti. Sultan, Aksungur'a (el Bursukî') İmâdeddin Zengî'yi korumasını, ona öncelik vermesini ve onun isteğine göre hareket etmesini emretti ve o da bunu yaptı¹²⁶.

Beşyüz on altı (m.1122) yılında İmâdeddin Zengî'ye Basra ve Vâsıt şihneliği ikta edildi. Hille hâkimi emir Dubeys bin Sadaka ondan çekindi ve Bağdat üzerine harekete geçti. Bizzat Aksungur el Porsuki onun üzerine yürüdü. Halife el-Musterşid Billâh onu izledi. Dubeys'in askerleri yenildi, birçoğu öldürüldü ve esir edildi. İmâdeddin'in bu savaşta önemli bir etkisi oldu. Bu, beşyüz on yedi yılı Muharrem ayının ilk günü oldu.

Dubeys, Sultan Tuğrul bin Muhammed'e katıldı, onunla birlikte Sultan Mahmud'a isyan ediyordu. Sultan, Aksungur el-Porsukî'ye Musul'a dönmesini emretti, o da döndü. İmâdeddin adamlarına şöyle dedi: "İçinde bulunduğumuz durumdan sıkıldık. Ülkeyi her gün bir emir yönetiyor, onun isteğine ve seçimine göre davranılıyor. Bazan Irak'tayız, bazan Şam'da, bazan Musul'da, bazan el Cezîre'deyiz." Basra'dan Sultan Mahmud'a gitti, onun yanında kaldı. Sultan'ın tahtının sağında duruyordu. Onun önüne kimse geçmiyordu. Bu,

¹²² Aksungur'un oğlu, Musul ve Halep atabeyi. Bkz. Turan, O.(2014) **a.g.e.** s. 205,208,678.

¹²³ Samsat.

¹²⁴ İbn Vâsıl (1953).**a.g.e.** Cilt 1, 29.

¹²⁵ İbn Vâsıl (1953).**a.g.e.** Cilt 1, 29.

¹²⁶ İbn Vâsıl (1953).**a.g.e.** Cilt 1, 30.

ondan önce babası Kasîmu'd-Devle'nin (Aksungur) makamıydı, ardından, ondan sonra gelene kaldı¹²⁷.

Sonra Sultan'a, Arapların toplandığı ve Basra'yı yağmaladıkları haberi ulaştı. İmâdeddin Zengî'ye oraya gitmesini bildirdi ve orayı ona ikta etti. Çünkü ona geçen yıl onun, askerlerle anlaşmazlık ve savaş çıktığı zaman orayı koruduğu haberi ulaşmıştı. O da bunu yaptı. Sultanın yanında itibarı ve yeri büyüdü. Bağdat şihnesi Yertakiş ez-Zekevî ile halife el Musterşid Billâh arasında bir nefret vardı. El-Musterşid onu tehdid ediyordu. Musterşid'i şikâyet etmek için Bağdat'tan Sultan'a gitti. Yanındakiler Sultan'ı uyardı ve onu Bağdat'tan uzak tutmak için asker topladığını bildirdi. Sultan Bağdat'a yürüdü ve savaşlar oldu. Burada bunları zikretmemize gerek yok.¹²⁸

Emir İmâdeddin Zengî'nin Bağdat Şihnesi Olması

Sonra Sultan Mahmud bin Muhammed, Bağdat şihneliği için uygun olacak birisini aramaya başladı. Halifeye karşı güven duyacağı ve işleri kontrol altına alacak birini aradı. Zengî'nin bu iş için en uygun kişi olduğunu gördü. Zengî'ye, sahip olduğu ikta ve bölgelerin yanısıra, şihnelik görevini verdi ve Sultan Bağdat'tan ayrıldı.

Beşyüz yirmi (m.1126/1127)yılında Aksungur el-Porsukî öldürüldü. Onu Bâtınîler öldürdü. Musul ve Halep onun elindeydi¹²⁹.

İmâdeddin Zengî'nin Musul'u İstilas

El-Porsukî ölünce, Sultan ondan sonra Musul'da yönetimi İzzeddin Mesud bin Aksungur'a (el-Porsukî) verdi. İktidarı uzun sürmedi. Beşyüz yirmi bir(m.1127) yılında öldü. Kendisinden sonra bir kardeşi yönetimi aldı. İşlerin yönetimini Çavlı adında, babasının bir memlukuna devretti. Sultan Mahmud'a haberci göndererek, ülkenin, Aksungur el-Porsukî'nin oğluna bırakılmasını istedi.¹³⁰ Bunun için çok para harcadı. Bu husustaki elçi, el-Kadi Bahâeddin Ebû'l-Hasen Ali bin el-Kâsim eş-Şehrizorî ve el-Porsukî'nin hâcibinin emiri Selâhaddin Muhammed el-Yagsiyanî idi. Bu hususta konuşmak için Sultan'ın dergâhına geldiler. Çavlı'dan korkuyorlardı ve ona itaate razı olmuyorlardı. Selâhaddin Muhammed el-Yagsiyanî ve Nâsıru'd-Din Çakar toplandılar. Aralarına hısımlık vardı. Selâhaddin ona olanı anlattı ve sırrını açıkladı. Nâsıru'd-Din, onu Çavlı'dan korkuttu. Ona

¹²⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 30.

¹²⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 31.

¹²⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 31.

¹³⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 31.

itaati kötü gösterdi. İçinde, onu ve onun gibileri, ihtiyacı olduğu için yerinde bıraktığı, ihtiyacı karşılanınca onlardan kimseyi bırakmayacağı düşüncesi yerleşti¹³¹.

Selâhaddin ona, İmâdeddin Zengî'nin valiliği hususunda Sultanla konuşacağını söyledi ve ona valilikleri ve birçok ıktayı garanti verdi. Kadı Bahâeddin bin eş-Şehrizorî'ye de. Onunla bu hususta konuştular ve istediklerini garanti ettiler, o da istediklerini kabul etti¹³².

O ve Selâhaddin, vezir Şerefu'd-Din Anûşirvân bin Hâlid'in evine gittiler ve ona şöyle dediler: Sen ve Sultan, el-Cezîre ve Şam diyarını Frankların aldığını biliyorsun. Onlar güçlendiler ve birçok yeri aldılar. Onların hüküm sürdüğü yer, Müslümanların elinde kalan ülkeler dışında Mardin'den Mısır'daki Arîş'e kadar uzandı. El-Porsukî, cesaretiyle onların bazı düşmanlıklarını engelliyordu. O öldürüldükten sonra onların düşmanlıkları arttı. Çocuğu küçüktü. Ülkeye, onu savunmak ve korumak için görüş ve deneyim sahibi bir kişi gereklidir. Bu durumu sana, Müslümanlar için bir zayıflık ve boşluk gelmesin diye, sonra bize bu önemli durumu niye bildirmedi denmesin ve bunun için kınanmayalım diye bildirdik.” Vezir bunu Sultan'a ulaştırdı, o da o ikisine teşekkür etti. Onları getirtti ve valilik için kimin uygun olacağı hususunda o ikisine danıştı. Bir grubu söylediler. Onların içinde İmâdeddin Zengî vardı. Sultanın hazinesine yaklaşmak için onun yerine çok para verdiler. Sultan da, onun yönettiği yerlerdeki yeterliğini bildiği için buna karşılık verdi ve tüm ülkenin yönetimini ona verdi. Bu hususta menşur verdi. El-Hafâcî olarak bilinen oğlu melik Alparslan'ı da ona kattı. Onun atabeki yaptı. Sonra Zengî'ye “Atabek” dedi ve Atabek Zengî olarak devam etti¹³³.

Şehid İmâdeddin Zengî'nin Haleb Kentini İstilasası

Aksungur el-Porsukî, Haleb kentini almıştı. Aksungur, Musul'da öldürüldüğünde, oğlu İzzeddin Mes'ud onun kalesindeydi. Musul'a yürüdü ve orayı aldı. Kalesinde, “Kuman” denilen bir adamı bıraktı. İşleri yolunda gidince, kuşatmak için Rahbe'ye yürüdü.

Haleb'e, Sultan Mahmud'un “Kutluğ Aba” denilen gulamı, Emir İzzeddin'den, Haleb'in ona teslimini içeren bir tevki ile geldi. Yanında, Bedrân olarak bilinen, Umdetu'd-Din lakaplı, Harran hâkimi Sunkur et-Tavîl vardı. Tevki'i Kuman'a teslim etti. Kabul etmedi ve kendisi ile İzzeddin arasında tevki içermeyen bir işareti delil gösterdi. Yazıyı tanıdı. O ikisinin arasındaki işaret, bir ceylan resmiydi. Çünkü İzzeddin, insanların en iyi

¹³¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 32.

¹³² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,32.

¹³³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 33.

işleme ve resim yapanıydı. Çok zeki biriydi. Kutluğ Aba'nın işi uzadı. Ona şehri teslim etmedi. Ona dönmesi söylendi. İzzeddin, Rahbe'yi kuşatmıştı. Kutluğ, beş günde ulaştı ve Mesud'u ölmüş olarak buldu. Bir halı parçası üzerine atılmıştı. Askerler onu gömmekle uğraşıyorlardı¹³⁴.

Birbirlerini yağmaladılar ve Kutluğ Aba¹³⁵ üç günde Halep'e döndü, insanlara onun ölümünü bildirdi ve Halep reisi Fadâil bin Bedî onu şehre soktu. Onun hâkiminin ölüm haberi doğrulandıktan sonra kaleden iki grup halinde indiler. Onlarla bin dinar üzerinde anlaşta ve kaleyi Kutluğ Aba'ya teslim etti. Halepliler onunla ittifak yaptılar ve ona güvendiler¹³⁶.

Kutluğ Aba, beşyüz yirmi bir (m.1127/1128) yılı Cemadi'l-Ahir'in son altıncı günü kaleye çıktı ve ondan büyük bir kötülük ve bozgunculuk gözüküyordu. Halkın kalbi ondan rahatsız oldu ve bir grup insan onu hırslandırdı. Ölen birisinin malına el koyuyor ve varisleri olup olmadığı belli olmadan onu başkasına veriyordu. İnsanların ona nefreti arttı ve Reis Fadâil ve önceden Halep hâkimi olan emir Bedru'd-Devle Suleyman bin Abdil'l-Cebbâr bin Artuk, o ikisini yakalama hususunda kararlı olduğunu bildirdi. Onlar ittifak yaptılar ve anlaştilar. Halep'teki olaylar da onlara denk geldi ve bu yılın Şevval ayının ikinci günü Salı akşamı isyan ettiler ve Kutluğ Aba ve hacipleri ve yakın adamları azınlıktaydılar. Hepsisi de şehirde içiyorlardı, çünkü bayram günü akşamıydı. Halepliler onları yakaladılar. Onları, hapishanelere, mescitlere ve İbnu'l-Akritşî'nin evine doldurdular ve bağladılar. İnsanlar kale kapısına yığıldılar ve orayı kuşattılar. Tüm gün savaştılar ve akşam olunca inip sarayı yaktılar. Sarayın çatılar, kapıları, altınları, ahşapları, mermerleri yandı¹³⁷.

İnsanlar, bu gecenin sabahında hücum ettiler ve güçlerinin yettiklerini aldılar. Birçok insan öldürüldü. Ba'albekkî'nin iki oğlu ve Menbic'in iki hâkimi emirler Hasan ve Hassan, Şevval'in yedisinde Buzâga'dan geldiler. Savaşmayı önerdiler ve o reddetti. Sonra, Frank kralı Joselin, ikiyüz atlı ile Bânkûsâ'ya geldi. Onunla anlaşmak için elçisini gönderdi ancak o reddetti¹³⁸.

Şevval'in sonunda melik İbrahim bin Rıdvan bin Tâcu'd-Devle Tutuş geldi ve Halep halkı onu şehre soktu. Onun parolasını söylediler. Sonra, Antakya hâkimi Frank Piemond geldi ve şehri kuşattı. Melik İbrahim ve Bedru'd-Devle bin Suleyman bin Artuk ve reis

¹³⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,37.

¹³⁵ Metinde Hutlug Ebe.

¹³⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 38.

¹³⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,38.

¹³⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 38.

Fadâil bin Rebî', Halep'te kalabalık grupların içinde ata bindiler ve aralarında elçiler gidip geldi. Ta ki bir süre barış olana ve Pimeond'a ülke yok olmak üzere haldeyken teklifini götürene kadar¹³⁹.

Zi'l-Hicce'nin yarısına kadar Kutluğ Aba'ya olan kuşatma devam etti. Emir Sunkur Deraz ve Emir Hasan Karakuş geldi ve Sunkur ve Hasan'ın yanında, Musul, Şam ve el-Cezîre'de İmâdeddin Zengî için verilmiş bir tevki vardı. Onların yanında bir grup emir de vardı. Kutluğ Aba ve Bedru'd-Devle (bin Abdu'l-Cebbâr)'ın hangisinin görevde kalacağı hususunda Emir İmâdeddin Zengî'ye gitmeleri hususunda ittifak oldu. Ve İmâdeddin'in kapısına gittik ve ülkede Hasan Karakuş, geçici vali olarak kaldı. Bedru'd-Devle ve Kutluğ Aba İmâdeddin'e gidince, o ikisinin arasını düzeltti. Kimseyle savaşmadı ve şehri almak istedi. Hâcibi Emir Selâhaddin el-Yagsiyânî ile ordu harekete geçirdi ve Haleb kalesine geldi ve orada işleri düzene koydu¹⁴⁰.

Sonra emir İmâdeddin ordusu ve askerleriyle Şam'a yürüdü. Yolunun üzerindeki Buzâga ve Menbic'i aldı. Haleb halkı onu karşılamak için çıktı. Onu karşıladılar ve onun gelişini müjdelediler. Şehre girdi ve orayı ele geçirdi. İşleri düzene koydu. Kutluğ Aba'yı yakaladı ve onu İbn Bedi'e teslim etti. O da, Halep'teki evinde onun gözlerine mil çekti, (Kutluğ Aba) öldü. İbn Bedi korktu, Ca'ber kalesine kaçtı. Oranın hâkiminden sığınma istedi, o da kabul etti.¹⁴¹

Ve İmâdeddin, Halep reisliğini Ebû'l-Hasen Ali bin Abdurrâzık'a teslim etti. İmâdeddin'in Haleb'e girişi ve orada yerleşmesi beşyüz yirmi iki (m.1128) yılı 23 Cemazi'l-Evvel' de idi.

Sonra, Haleb'den, gösterişli bir şekilde Sultan Mahmud bin Muhammed bin Melikşah'a gitti. Onun yanından, beşyüz yirmi üç(m.1128) yılında Musul'a döndü. Yanında, Sultan'a ve yakınıdakilere yüz yirmi bin dinar vermesinden sonra, el-Cezîre ve Şam için menşurla döndü.

Beş yüz yirmi dört (m.1129) yılı Receb ayı başında İmâdeddin Zengî Fırat'a ulaştı ve es-Sinn kalesini fethetti ve orduyu harekete geçirerek Franklara ait olan Azaz'a hücum ettiler. Joselin'in şehrini yağmaladılar. Bunlar, Receb'in son iki gecesinde olmuştu. İmâdeddin, Halep civarına çadır kurdu. Franklarla arasında elçiler gidip geldi. Bir müddet

¹³⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 39.

¹⁴⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 39

¹⁴¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,39.

barış yaptılar. Şaban'ın son onuncu günü Emir İmâdeddin, Melik Rıdvan bin Tutuş'un kızı Hatun'la evlendi¹⁴².

Emir İmâdeddin'in Hama Kentini Ele Geçirmesi Hakkında

Sonra, Şevval'in ilk on günü içinde Hama'ya yürüdü ve orayı teslim aldı. Sonra Samsamu'd-Din Haterhan'a kötü davrandı ve onu Halep'e sürdü, oranın kalesinde hapsedildi.

Bu yılda Zi'l-Hicce'nin yarısında İmâdeddin Zengî ikibin atlıyı harekete geçirdi ve - Frenklerin elindeki – Ma'arrat Mısreyn'e hücum etti. Orayı yağmaladı ve oradakileri öldürdü¹⁴³.

Tell Bâşir, el-Esârib üzerine akın yaptı. Atlılarla Esârib'e hücum etti, onlardan çoğunu öldürdü. İbnu'l-Esîr, onun bu yılda Esârib kalesini fethettiğini söyledi.

Beşyüz yirmi beş yılında Muharrem ayında emir İmâdeddin Zengî Musul'a döndü. Bu yılın Rebiü'l-Ahir'inde Sultan Mahmud, İmadeddin'e, elindeki Şam, Musul ve el-Cezîreteyn'in yanısıra Irak'ın yönetimini de verdi. Bu yılda emir İmâdeddin, Kürtlere ait Muchimer adlı bir kaleyi fethetti¹⁴⁴.

Emir İmadeddin'in Hille Hâkimi Dubeys bin Sadaka el-Mezidi'yi Yakalaması Hakkında

Sultan Mahmud, Bağdat'a yirmi üç (m.1128/1129) yılında, amcası –Horasan valisi-Sultan Sancar bin Melikşah¹⁴⁵,ın yanından gelmişti¹⁴⁶. Yanında, emir Dubeys bin Sadaka vardı, onunla, halife el-Musterşid Billâh'ın arasını düzeltmek istiyordu. Dubeys, sultandan geride kaldı, sonra ulaştı ve sultanın evine geldi. Sultan, halifeyi kendisinden memnun bıraktı, Dubeys'e valiliklerden birini vermekten uzak durdu. Halife, sultana bunun için yüz bin dinar verdi. Emir İmâdeddin Atabek Zengî'ye, sultanın Dubeys'e Musul'u vermeye karar verdiği ulaştı. Ve -önce bahsettiğimiz gibi-sultanın hizmetine girmek için yola çıktı. Sultan bunu ancak o örtünün arkasındayken farketti. Bahsettiğimiz büyük cümleyi söyledi. Ona hil'at verdi ve –söylediğimiz gibi- ülkesine iade edildi.

Sonra sultan Bağdat'tan ayrıldı ve hastalandı. Dubeys'e hastalık haberi ulaştı. Hırslandı ve büyük bir topluluk topladı. Hille'ye gitti, orada – Bağdat Şihnesi- Bihruz vardı.

¹⁴² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 40.

¹⁴³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 42.

¹⁴⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 43.

¹⁴⁵ Büyük Selçuklu Sultanı. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. 27,39,92,93.

¹⁴⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 43.

Kaçtı ve Dubeys oraya girdi. Şehirde karışıklık çıkardı. Sultan (Aksungur) onun kötülüğünün bertaraf edilmesi için, üzerine el-Ahmed Yelf'i gönderdi. Dubeys, halifeye haber göndererek, ondan yardım istedi ve şöyle dedi: "Eğer benden razı olursan, aldığımı kat kat fazlasını veririm. Bu hususta haberciler gidip geldi. Dubeys, adam topluyor, yığınak yapıyordu. On bin atlı ona katıldı. Sonra sultan Bağdat'a gitti ve Dubeys ona, içinde altınla nallanmış üç yüz atın ve halifeyi ve sultanı memnun etmek için iki yüz bin dinarın olduğu değerli hediyeler verdi. Ancak bunlara karşılık verilmedi¹⁴⁷.

Sultan Bağdat'a girince, Dubeys Basra'ya gitti. Oradan yüksek meblağda paralar aldı, sultan onun üzerine on bin atlı gönderdi. O da Basra'dan ayrıldı ve çöle girdi. Şam'a yöneldi. Serahd kalesine gittiği söylendi¹⁴⁸. Çünkü arkadaşının gizli bir cariyesi ona yazdı ve onu bu hususta hırslandırdı. Kendisine verilen bilgi nedeniyle, Şam civarında yolunu şaşırdı ve el-Guta'nın doğusunda Kelb oğullarının bulunduğu yere geldi. Onu yakaladılar ve Halep hâkimi Tâcu'l-Melik Börü bin Tuğtekin¹⁴⁹'e götürdüler. O da onu hapsetti, bu haber İmâdeddin Zengî'ye ulaştı ve o da Tâcul-Mulûk'a haber göndererek Dubeys'ten oğlu Bahâeddin Sevinc ve yanındaki tutukluları serbest bırakmasını istedi ve eğer onu teslim etmezse Şam'a yürüyüp orayı kuşatacağımı söyledi. Tâcu'l-Mulûk buna cevap verdi ve Dubeys'i gönderdi ve ona İmâdeddin Bahau'ddin Sevinc'i gönderdi. İmâdeddin Dubeys bin Sadaka teslim edildi ve İmâdeddin ona iyi davrandı ve Dubeys'in zannetmediği kadar çok para ve silah gönderdi¹⁵⁰.

Halife el-Musterşid Billâh, Dubeys'in yakalandığını duyunca Sedidu'd-Devle İbnu'l-Enbârî'ye ve Ebû Bekr bin Bişr al-Cezerî'ye, Dubeys'i, halife ile arasındaki düşmanlıktan dolayı Tâcu'l Mulûk'tan istemeleri için haber gönderdi. Sedîdu'l-Mulk yoldayken Dubeys'in İmâdeddin'in eline düştüğünü öğrendi ve Şam'a gitti ve geri dönmedi. İmâdeddin'e uğradı ve onu kötiledi ve onunla alay etti. Bu da İmâdeddin'e ulaştı ve döndükleri zaman o ikisini alsınlar diye adam gönderdi. Şam'dan döndükleri zaman onu ve Ali bin Bişr'i yakaladılar ve o ikisini ona götürdüler. İbn Bişr'i serbest bıraktı ve İbnu'l-Enbârî'yi hapsetti, sonra onu da bıraktı.

Dubeys'in, İmâdeddin'in yanına gelmesi beşyüz yirmi beş (m.1130) yılıydı. O yılda Sultan Mahmud bin Muhammed öldü¹⁵¹.

¹⁴⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 44.

¹⁴⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 44.

¹⁴⁹ Büyük Selçuklu komutanlarından, atabeg. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. 204.

¹⁵⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 45.

¹⁵¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 45.

Emir İmâdeddin Zengî, Fırat'ı geçti ve Şevval'in ilk günü Haleb şehrine ulaştı. Sonra Humus'a yöneldi. Orayı bir gün kuşattı. Şam taraflarına yöneldi. Dubeys'i teslim aldı ve – bahsettiğimiz gibi- Sevinc'i bıraktı, o –Humus'un ilçelerinden- Karyeteyn'de iken, Şevval'in son on dördüncü günü ona sultanın vefat haberi ulaştı. İmâdeddin ve Dubeys bin Sadaka – ve onun yanında Sultan Mahmud'un iki oğlu vardı, bir tanesi Ebû Tâlib künyeli Alp Arslan el-Hafâcî'ydi. O, -bahsettiğimiz gibi- sultanın atabek yaptığı kişiydi, diğeri de Dubeys'in yanında idi.

Emir İmâdeddin, halife el Mustersid Billâh'a onun Bağdat'ta Ebû Talib Alparslan bin es-Sultan Mahmud adına hutbe okutmasını kötöleyen bir mektup gönderdi. El-Mustersid Billâh onun çocuk olduğunu ve sultanın, sultanlığı –İsfahan'da bulunan- oğlu Davud bin Mahmud'a vaadettiğini ve ona hutbe okunmasını isteyen elçiler geldiğini söyleyerek özür diledi. Ve “biz, Sultan Sancar bin Melikşah'ın yazısını bekliyoruz. Çünkü o topluluğun büyüğüdür” dedi¹⁵².

Halife el-Mustersid Billâh İle İmâdeddin Zengî Arasında Meydana Gelen Savaş Hakkında

Sultan Mahmud ölünce, Hemedan, İsfahan, Cibâl ve Azerbeycan'da oğlu Sultan Davud için hutbe okutuldu. O da, Hemedan'dan Remekan'a yürüdü. Amcası Sultan Mesud bin Mahmud, Curcan'dan harekete geçmiş ve Tebriz'e varmıştı. Orayı bu yılın Zilkade ayında –yani beşyüz yirmi beş yılı- ele geçirdi ve kuşattı. Beşyüz yirmi altı (m.1131/1132) yılının Muharrem ayının sonuna kadar aralarında savaş oldu. Sonra barıştılar ve Davud biraz geride kaldı. Sultan Mesud Tebriz'den çıktı ve askerler onun yanında toplandılar ve Hemedan'a yürüdü.

Davud'un elçileri hutbe isteğini iletiler. Halife de şöyle cevap verdi: “Hutbe hükmü Sultan Sancar'ındır. O kime isterse onun adına hutbe okutulur.” Ve Sultan Sancar haberci göndererek kimseye hutbe okutması için izin vermemesini, hutbenin sadece kendisi için okutulması gerektiğini söyledi. Ve Sultan Mesud İmâdeddin Zengî'ye haber göndererek yardım istedi ve ona yardım vaadetti¹⁵³.

Sultan Selçuk Şah, - yanında, atabeki Fars ve Huzistan ülkeleri hâkimi Karaca es-Sâkî olduğu halde- çok miktarda askerle Bağdat'a yürüdü. Sultanın sarayına geldi. Halife ona ikramda bulundu¹⁵⁴. Ve onu kendisine müttefik yaptı. Sonra Sultan Mesud, hutbe

¹⁵² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 46.

¹⁵³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 47.

¹⁵⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 47.

okunmasını isteyerek geldi. Eğer isteği yerine getirilmezse onu tehdit ediyordu. İsteği kabul edilmedi ve Abbâsiye el-Halis'a geldi.

Halife ve Selçuk Şah Karaca, Mesud'la savaşmak için ortaya çıktılar. İmâdeddin Zengî Bağdat'a gitti – beraberinde Dubeys bin Sadaka vardı- Sultan Sancar'ın elçileri, İmâdeddin'e Bağdat şihneliği görevini vermek ve Hille'yi Dubeys'e ikta etmek için gelmişlerdi. Halifeye ve Karaca es-Sâkî'ye, İmâdeddin'in el-Ma'şuk'a ulaştığı haber geldi. Ve Karaca, batı yakasına geçti ve Melik Selçuk Şah'a kardeşinin Sultan Mesud'a onu İmâdeddin'le savaştan vazgeçirmek için eşlik ettiği haberi ulaştı. Ve halife, bir gün ve gece içinde el-Ma'şuk'a gitti ve İmâdeddin Zengî ile savaştı ve onu yendi. Onun adamlarından birçoğunu esir etti. Ve İmâdeddin, Tikrit'e yürüdü, oradan Dicle'yi geçti. O sırada Tikrit'te dizdar, -Selâhaddin Yusuf'un babası- Necmeddin Eyyûb bin Şâdî idi. İmâdeddin'e geçitler sağladı. Oralardan geçince, isteği yerine geldi ve ülkesinin ıslahı için harekete geçti¹⁵⁵.

Necmeddin'in bu hareketi, oğlunun ülkenin meliki olmasını sağlayan saadetin sebebi idi. Akıllı olan, güzelin meyvasına ve hayrın fiiline baksın¹⁵⁶.

Sultan Mesud, el-Abbâsiye'den el-Melikiye'ye yürüdü. Birbiri ardınca haberciler geldi. Sonunda, Mesud ve Selçuk kardeşler, saltanatın Mesud'da olması, Selçuk'un onun veliahdı olması ve Irak'ın halifenin olması üzerine anlaştilar. Bu hususta ittifak kurdular ve anlaştilar. Ve Sultan Mesud Bağdat'a döndü ve saraya geldi. Selçuk da Şihnenin evine geldi. Bu, beşyüz yirmi altı yılı Cemadi'l-Evvel'de idi¹⁵⁷.

Sultan Sancar ise, Horasan'dan Hemedan'a gelmişti. Ona, kardeşinin oğlu Sultan Tuğrul bin Muhammed, sultanlığına aday olarak eşlik ediyordu. Çünkü onu bırakmamıştı. Ve Rey'e, sonra Hemedan'a vardılar. Bu, halifeye ve sultan Mesud'a ulaşınca, hazırlandılar ve onunla buluşmaya gittiler. Onların yanında Karaca es-Sâkî ve Selçuk Şah da vardı. Sonra halife, İmâdeddin Zengî'den korkarak onlardan geride kaldı. Onun Bağdat'a doğru yolda olduğu haberi onlara ulaşınca, savunma için hazırlandı ve askerleri hazırladı. Kalanlar gittiler. Onlarla Sultan Sancar arasındaki savaş, ed-Deynevz yakınlarındaki Gavlan'da oldu. Sultan Mesud ve kardeşi Selçuk Şah yenildi. Karaca es-Sâkî esir alındı. Sultan Sancar onu hapsederek öldürdü. Kardeşinin oğlu Sultan Mesud'u getirdi. Ona ikramda bulundu ve muhalefet ettiği için onu ayıpladı¹⁵⁸.

¹⁵⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 48.

¹⁵⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 49.

¹⁵⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 49.

¹⁵⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 49.

Onu Gence'ye geri gönderdi. Kardeşinin oğlu Tuğrul Bin Muhammed'i sultanlık tahtına oturttu. Tüm ülkede onun adına hutbe okunmasını emretti. Bu olay, beşyüz yirmi altı(m.1131) yılı Receb ayının sekizindeydi.

Sonra Sultan Sancar, Nişabur'a döndü. Sultan Sancar, Emir İmâdeddin ve Dubeys bin Sadaka ile yazışmıştı ve onlara Irak'a gelmelerini emretmişti. Ve Bağdat'a geldiler. Bu durum, halife el-Musterşid Billâh'a ulaştı. Hızla onlara döndü. Batı tarafına geçti. Yürüdü ve el-Abbâsiye'ye geldi. İmâdeddin ez Zengî de Duceyl'den el-Minâriye'ye geldi. Sonra Receb ayının yirmi yedisinde Akr Kûf denilen bir yerde buluştular. Büyük bir savaşa tutuştular. Emir İmâdeddin, halifenin sağ tarafına saldırdı. Orada Cemâleddin İkbâl vardı ve yenildiler. Nazru'l-Hadem -halifenin solundaydı- İmâdeddin ve Dubeys'in sağına saldırdı. Halifenin kendisi bizzat hücum etti. Savaş şiddetlendi. Dubeys yenildi. Emir İmâdeddin, insanların ondan ayrıldığını gördü. Ve yenildi ve askerlerinden bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da esir edildi. Halife orada bir gece kaldı ve sonra Bağdat'a döndü.¹⁵⁹

Emir Mueyyedu'd-Devle Usâme bin Murşid bin Ali bin Munkız, yazdığı kitapta şöyle dedi:

Şöyle dedim: el-Muktefi Billâh zamanında halifelerin durumları zayıfladı. Deylemlî Buveyhoğulları, Irak'a ve diğer memleketlere hâkim oldular. Halifeler onların denetimi altına girdiler. Sonra Selçuklu sultanları geldi. Onlar da üstün gelip hükmettiler. Şimdi, el-Musterşid'in zamanına gidelim. O zamanda, Selçuklu sultanları arasında anlaşmazlık oldu. Halife el-Musterşid bunu fırsat bildi. Kibirli, cesur biriydi. Asker topladı ve bizzat kendisi savaşa başladı. Bu da, Sultan Mesud'un onu hapsedmesine yol açtı ve onun karargâhında öldürüldü.-İnşallah bahsedeceğimiz gibi.- Ve Bağdat'ta onun oğlu er-Râşid'e biat edildi ve Sultan Bağdat'a vardı. Er-Râşid kaçtı. Sultan, onun amcası el-Muktefi'yi göreve getirdi. Sultan Mesud ölene kadar onun kalmasına hükmedildi. Bundan sonra el-Muktefi güçlendi, Irak'a hâkim oldu. Abbâsi devletinin haşmeti ortaya çıktı. Melun Moğollar tarafından altı yüz elli yılında (m.1252/1253) ortadan kaldırılıncaya kadar gücü devam etti¹⁶⁰.

Hısn Keyfa hâkimi Emir İbrahim bin Sukmân bin Artuk, İmâdeddin'in Bağdat üzerine yürüdüğünü duyunca, kalabalık bir toplulukla Bağdat'tan halifeye yardım için çıktı ve Nusaybin'e hücum etti¹⁶¹.

¹⁵⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 50.

¹⁶⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 51.

¹⁶¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 52.

Halife el-Musterşid Billâh'ın Musul Kentine Seferi

Beşyüz yirmi yedi (m.1132) yılı Ramazan ayının yirmisinde imam el-Musterşid Billâh, Musul kentini kuşattı. Bunun nedeni, kendisi ile İmâdeddin arasındaki anlaşmazlıktı. Allah ona rahmet etsin, halife el-Musterşid'in sarayına Selçuklu emirlerinden bir topluluk geldi ve ona hizmet ettiler. Onlarla güçlendi ve bu dönem de, Sultanların kendi aralarındaki anlaşmazlıklarla meşgul olduğu bir dönemdi. Halife, vaiz eş-Şeyh Bahâeddin Ebû'l-Futûh el-Esferâyîni'yi İmâdeddin'e içinde sert ifadeler bulunan bir mektupla yolladı. Ebû'l-Futûh, delili artırmak için, halifenin gücüne ve hilafetin iktidarına inandığını da mektuba ekledi. İmâdeddin onu yakaladı, ona hakaret etti ve istemediği şeyler yaptı¹⁶².

Şaban ayı geldiğinde halife, Bağdat'tan otuz bin savaşıyla yola çıktı. Musul'a yaklaştığında, İmâdeddin Zengî bazı askerleriyle ondan ayrıldı. Diğerlerini orada naibi – ve dizdarı ve devletinin hâkimi- Nâsıru'd-Din Çakar ile bıraktı. Halife orayı kuşattı ve oradaki herkesi canından bezdirdi. İmâdeddin, Sincar'a yürüdü. Her gece atla yol alıyordu. Askerin azığından kesiyordu. Askerlerden birini ele geçirince, onu alıyor ve cezalandırıyordu. Askere bu durumlar zor geldi ve Musul'daki taş ustalarından bir grup, Musul'un teslimi için gizlice görüştü ve onlara yöneldi¹⁶³. Onlar yakalandılar ve çarمیha gerildiler. Kuşatma üç ay kadar sürdü. Halife bir başarı gösteremedi ve Bağdat'a döndü. Gidişinin nedeninin, ona Sultan Mesud'un, Bağdat'a yola yöneldiği haberinin ulaşması olduğu ve bundan dolayı döndüğü olduğu söylenir. Allah en doğrusunu bilir¹⁶⁴.

İmâdeddin'in Şam'a Seferi

Bunun nedeni, Şam hâkimi İsmail Şemseddin İsmail bin Börü bin Tuğtekin'in çok zalim ve kötü huylu biri olmasıydı. Ayrıca çok cimri ve alçak biriydi. Arkadaşları, ahalisi ve tebaası ondan nefret etmişti. Adamlarının ona nefretini hissedince ve onlardan korkunca, emir İmâdeddin Zengî'yle yazışarak ondan, Şam'ı ona teslim etmek üzere çabucak gelmesini istedi. Şehirdeki yitecek ve parayı boşalttı ve onları Serahd'a taşıdı ve İmâdeddin'e elçiler göndererek onu gelmeye teşvik etti ve şöyle dedi: “Eğer gelmeyi ihmal edersen, şehri Franklar'a teslim ederim”.

¹⁶² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 52.

¹⁶³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 52.

¹⁶⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 53.

Arkadaşları bunu anladı ve annesinden onu öldürmesini istediler. O da onu öldürdü ve bunun, onunla ilgili kısımlarında bahsettiğimiz bir nedeni de vardı. Annesi onu öldürünce, yerine kardeşi Şihâbeddin Mahmud bin Börü geçti ve insanlar onun etrafında birleşti.

İmâdeddin Zengî, Şam'a vardı ve orayı beşyüz yirmi dokuz (m.1134) yılı Cemadi'l-Evvel'de kuşattı¹⁶⁵. Fırat'ı geçtiğinde, teslim şartlarını belirlemek için elçiler gönderdi. İşin işten geçtiğini gördüler. Şam'a yürüdü ve orayı kuşattı. Oraya önce kuzeyden girmişti. Sonra el-Hisa meydanına geçti. Yığınak yaptı ve savaştı. Belirgin bir güç ve büyük bir cesaret gördü. Bu savaşın yükünü omuzlayan, Tuğtekin'in memlukü Muînuddin Eser idi. Şehrin korunmasında büyük çaba harcadı.

İmâdeddin şehri kuşatırken, ona gitmek ve Sultan Mesud'a karşı yardım istemek için ona Ebû Bişr al-Cezeri, er-Râşid Billâh bin el-Musterşid'den elçi olarak geldi. Ona, Dımaşk valisi ile barışmayı ve oradan ayrılmayı emreliyordu. Onlarla barıştı ve Şam'da melik Alparslan bin Sultan Mahmud için hutbe okutuldu. Hutbe, İmâdeddin'in tüm şehirlerinde okundu¹⁶⁶.

El-Musterşid'in Öldürülmesi ve er-Râşid Billâh'ın Hilafeti Hakkında

İnşâ kâtibi Emir Mueyyedu'd-Din Sedidu'd-Devle Ebû Abdullah Muhammed bin Abdu'l-Kerim İbnu'l-Enbârî anlattı, şöyle dedi:

Sultan Mahmud bin Muhammed bin Melikşah ile Halife el-Musterşid Billâh arasında anlaşmazlık olmuştu. Halife, iki kere onunla savaşa çıktı ve yenildi. Sultan Mahmud yenilince ve saltanatı kardeşi Sultan Mesud bin Muhammed üstlenince, Irak'taki hâkimiyeti uzadı. İktai hususunda halifeye karşı geldi. Aralarında düşmanlık oldu. El-Musterşid Billâh hazırlandı ve saldırıya karar verdi. Bu hususta gayretli oldu¹⁶⁷.

Vezir Şerefu'd-Din Ali bin Tarrad ez-Zini ve Sahibu'l-Mahzen Kemalü'd-Din onun yanına girdiler. Ben de onlarlaydım. El-Musterşid, sultanın naiplerini ülkeden kovmuştu. Sahibu'l-Mahzen'i divan-ı mezalime bakmakla görevlendirmişti. Vezir Şerefu'd-Din ona şöyle dedi: "Ey efendimiz, bu memlukün içinde bir şey var ve onu söylemesine izin verir misiniz?" o da, söyle dedi. O da, "nereye gidiyoruz ve kime dayanıyoruz ve kime sığıyoruz? Bizim yerimiz Bağdat'tadır ve orada bize kimse saldırmaz ve Irak bize yeter.

¹⁶⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 57.

¹⁶⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 58.

¹⁶⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 58.

Huseyn bin Ali –a.s.- Irak’a yürüyünce, başına neler geldi. Eğer Mekke’de kalsaydı, hiç kimse ondan ayrılmazdı”dedi.¹⁶⁸.

Halife bana şöyle dedi: “Ne diyorsun kâtip? Ben de, efendim, doğru olan kalmamızdır. Vezirin düşüncesi budur. Kimse üzerimize gelmez. Keşke Irak bizde kalsa” dedim

Sahibu’l-Mahzen’e şöyle dedi: Ey vekil, ne diyorsun? O da :” Efendimizin içinden ne geçiyorsa, ben de de onu diyorum” dedi. Halife de, el-Mutenebbi’nin şiirini okudu:

“Eğer ölümden kaçış yoksa, korkakça ölmek acizliktir”.

Sonra o hazırlandı ve asker topladı ve onun hizmetinde, Türk emirlerinden bir grup oldu ve onlara çok para verdi, sonra çıktı ve biz de onunla beraber çıktık¹⁶⁹.

Hemedan’a yaklaştığımızda, Halife el-Musterşid Billâh ve Sultan Mesud bin Mahmud, Vadi Merk denilen bir yerde karşı karşıya geldiler. Orası, Hemedan dolaylarında, Behistun Dağı’na yakın bir yerdir. Askerler karşı karşıya geldiğinde, bizim karargâhımızdaki bütün Türkler kaçtı. Sultanın tarafına geçtiler. Sonra savaş oldu. Halife ve onun yanında kalanlar yenildi. Askerler yağmalandı. Halife ve görev sahibi kişiler yakalandı. Vezir, mahzen sahibi, ben ve Şiilerin nakibi, -Kazvin ve Rey yakınlarındaki Sercihan kalesine gönderildi. Halife, sultanla kaldı ve onunla birlikte, Merâga’ya ulaşana kadar Azerbaycan ülkesinde yürüdü. Halife çadırındayken, kâfir Bâtınî askerlerinden üç asker ona saldırdı ve onu öldürdüler. Onunla birlikte, namaz kılarken Ebû Abdullah İbn Sekine’yi de öldürdüler. Bu da, Zülkade’nin bitimine dört gün kala Perşembe günü, beşyüz yirmi dokuz (m.1134) yılında oldu¹⁷⁰.

Şöyle dedim: Halifenin öldürüldüğü gün, Sultan Mesud’a- Horasan valisi- amcası Sultan Sancar Şah bin Melikşah’dan mektup geldi. Üstünde, halifeyi yüceltmesi ve onu saltanat tahtına iade etmesi, içinde ise onu yok etmesi ve ondan kurtulması yazıyordu. Kâfirler de elçinin yanında geldiler. Halife öldürülünce, Sultan Mesud çok endişelendi ve çok üzüldü. Halife, Merâga’da gömüldü.

Haber böylece Irak’a ulaştı. İnsanlar buna çok üzüldüler. Bağdat’ta, onun oğlu er-Râşid Billâh’a biat edildi. Hilafet onda kaldı. Sonra Sultan geldi ve Hille valisi Dubeys bin Mezid’in boynu vuruldu¹⁷¹.

¹⁶⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 59.

¹⁶⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 59.

¹⁷⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 60.

¹⁷¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 61.

Mueyyedu'd-Din Sedidu'd-Devle bin el-Enbârî şöyle dedi: Halife el-Musterşid Billâh öldürülünce Sultan Mesud bizi yanına getirtti – Şiilerin nakibi Sercihan kalesinde ölmüştü ve orada gömülmüştü- Yanına gelince şöyle dedi: Hilafet konusunda ne yapılması gerektiğini düşünüyorsunuz, kimi istiyorsunuz? Efendimiz dediler, hilafet veliahtın yani er-Râşid Billâh'ındır. İnsanlar Bağdat'ta ona biat ettiler. Tahta oturdu ve yerini sağlamaştırdı. Ona, veliahtken babasının ölümünden önce ve şimdi hilafet için biat edildi.” Sultan şöyle dedi: Bunun için bir yol yok ve onu kabul etmiyorum. O, kendisine babası el-Musterşid gibi savaşmayı telkin ediyor. Babasının tahta geçtiğinden beri bizimle savaşmayı bırakmadı. Kardeşim Mahmud'la iki kere, benimle de bir kere savaşmıştı. Bu sefer, onun için olan oldu. Ve bizim için, zamanın sonuna kadar olan bir kötülük kaldı. Şöyle denir: Halife'yi öldürdüler ve halifeliğin bu aileye dönüşünün sebebi onlardı. Bir kişi dışında kimsenin hilafeti üstlenmesini istemiyorum ve o kişinin de din dışındaki konularla ilgilenmesini istemiyorum¹⁷². Ve asker toplamasını, bana ve aileme karşı çıkmasını istemiyorum. Hilafet makamında bir cemaat var. Onlardan akıl, görüş ve tedbir sahibi, bize itaat etmek için gerekeni yapan, makamından çıkmayan bir şeyhe güvenin. Harun bin e-Muktedâ bi Emrillâh'dan vazgeçmeyin. O, büyük bir şeyhtir. Huzursuzluk istemez. Amcam Sancar, onu işaret etmişti¹⁷³.”

İbnu'l-Enbârî şöyle dedi: Sultan Mesud, amcası Sancar'a haberci göndererek, hilafeti kimin üstleneceği hususunda danıştı. O da ona şu haberi gönderdi: Vezir'in, el-Mahzen valisinin ve İbnu'l-Enbârî'nin güvence vermediği kimse olmaz. Sultan Hemedan'a ulaşıp bizimle toplantı yapınca ve Harun el-Muktedâ'yi işaret edince, amcası Sultan Sancar'ın emrettiği şeyi anladık. Vezir şöyle dedi: İş bize bağlı ise, biz istediğimiz kişiye görevi veririz. Bu, sarayda eşi olmayan zahid, dindar biridir. Sultan, “ o kim? “ dedi. “Emir Abdullah Muhammed bin el-Mustezhir Billâh” diye cevap verdi. “Onun yapacağı şeye kefil olur musun” diye sordu. Vezir “evet” dedi. Emir Ebû Abdullah veziri kızıyla evlendirmişti. Kız, bir gün el-Mustezhir Billâh'ın halifeliği zamanında saraya girdi. Emir Abdullah onu gördü, babasından istedi ve onunla evlendi. Onunla gerdeğe girdi, onun yanında kaldı ve sonra kız öldü. Sultan da,” Bu sizin” dedi ve durumu, ortaya çıkmasını ve er-Râşid Billâh amcası Emir Abdullah'ı öldürmesini diye gizlediler. Sonra Sultan ve topluluk, Bağdat'a doğru yürüdü¹⁷⁴.

¹⁷² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 61.

¹⁷³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 62.

¹⁷⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 63.

Er-Râşid ise, Bağdat'ta babası el-Musterşid Billâh'ın öldürülmesinden sonra onun halifeliliğine biat edilince, emir İmâdeddin Zengî bin Aksungur'a haber göndererek, onu yardıma çağırıldı. Ona, saltanatın ve melikliğin, atabekin yanında olan melik Alp arslan bin Mahmud bin Muhammed bin Melikşah'ın olması ve sultanın atabekliği ve hilafetin İmâdeddin'de olması hususunda güvence verdi. İmâdeddin Zengî'ye bu hususta mektup geldi. O da, Şam civarında orayı kuşatıyordu. Orada Şihâbeddin Mahmud bin Börü vardı ve İmâdeddin Zengî onunla barış yaptı ve oradan ayrıldı. Hama'ya vardı. Orada Şam hâkiminin naibi Şemsu'l-Havass el-Yettaş vardı ve Şam hâkimine itaati bırakmıştı¹⁷⁵. İmâdeddin'e sığındı ve İmâdeddin onu yakaladı. Ondan Hama'yı aldı ve onun hâkimi Selâhaddin el-Yagsıyânî'ye teslim etti. Onu daha sonra oğlu Şihâbeddin Ahmed devraldı¹⁷⁶.

Sonra İmâdeddin Zengî, er-Râşid Billâh'a yardım etmek için Bağdat'a geldi. Civardaki meliklerden bir topluluk da Sultan Mesud'u öldürmek ve er-Râşid'e yarım etmek için anlaşmış halde Bağdat'a geldi. Onlar, Azerbaycan valisi Sultan Davud bin Mahmud bin Melikşah, Kazvin Valisi Burnakş, Isfahan Valisi el-Bakş el-Kebir, Sultanın, babası Dubeys'i öldürdüğü Hille valisi Sadaka bin Dubeys ve onunla birlikte Antar bin Ebi el-Asker'di. Oğlu için ona tuzak kuruyordu ve İbnu'l-Ahmedilî de gelmişti ve bunlara Bağdat askerlerinin önde gelenlerinden katılanlar olmuştu. Onlar da Kec Ebe, Toruntay ve diğerleri idi. Bağdat karıştı ve paralarını halifenin sarayına taşıdılar.

Halife, ondan sonra Sultan Davud için hutbe okunmasını emretti. Halife ve Sultan Davud ve emir İmâdeddin Zengî ittifak kurdular. Halife er-Râşid, İmâdeddin'e otuz bin dinar gönderdi. Bundan sonra –Sultan Mesud'un kardeşi- Selçuk Şah bin Muhammed Vâsıt'a vardı. Emir Bek Aba¹⁷⁷,yı yakaladı. Parasını yağmaladı. İmâdeddin Zengî ona yöneldi ve onu savuşturdu. Sonra barıştılar ve İmâdeddin Bağdat'a döndü¹⁷⁸.

Sultan Mahmud bin Mesud bin Muhammed'in Bağdat'a Gelişi ve er-Râşid Billâh ve İmâdeddin Zengî'nin Musul'a Kaçışı

Sonra Emir İmâdeddin Zengî Horasan'a döndü. Sultan Mesud'la karşılaşmak için asker toplamaya başladı. Sultan Davud, Horasan yoluna doğru yürüdü. Merâga'ya yöneliyormuş gibi yaptı. Sonra İmâdeddin Bağdat'a döndü. Er-Râşid Billâh, beşyüz otuz yılının (m.1135/1136) Ramazan ayının ilk gününde Bağdat civarına ulaştı. Horasan

¹⁷⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 63.

¹⁷⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 64

¹⁷⁷ Metinde Emir Bek Ebe.

¹⁷⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 64.

yolundan üç gün yürüdü. Sonra döndü ve Sultan Camiine indi. Sonra Bağdat'a girdi. Askerler ve diğer emirlerle haberleşti ve onlara dönmeyi emretti. Döndüler ve çadırlara yerleştiler. Hepsini de, Sultan Mesud'u öldürmek için anlaştılar¹⁷⁹.

(Sultan Mesud)

Sonra Sultan Mesud çok sayıda askerle Bağdat'a döndü. El-Melikiye'ye yerleşti. Bağdat'ın askerlerinden bir kısmı onun askerlerini gözetlediler ve sonra onları püskürttüler. Sonra Sultan Bağdat'a geldi ve orayı yaklaşık elli gün kuşattı. Bir sonuç elde edemedi. Dönme niyetiyle Tahran'a döndü ve oraya – Vâsıt valisi- Toruntay da varmıştı. Beraberinde birçok gemi vardı. Oraya döndü ve Dicle'nin batısına geçti. Bağdat'taki askerlerin konuşmaları değişti. Sultan Davud memleketine döndü¹⁸⁰.

Halife er-Râşid Billâh, Sultanın gücünü hissedince ve hilafeti kendisinden başkasına vereceğini anlayınca, ailesinden evde bulunan emirleri bir mahzende topladı ve onları ortadan kaldırmayı önerdi. Kapı hâcibi olarak bilinen Ebû'l-Kasım Ali şöyle anlattı: er-Râşid onları mahzende toplayınca, beni çağırdı ve elindeki kılıcı işaret ederek şöyle dedi: "Ey Ali, bu kılıcı al." Ve eline başka bir kılıç aldı ve kılıcımın kılıcını geçmemesine dikkat et. Ben mahzendeki herkesi dışarı çıkarmayı öldürmeyi istiyorum ki, hilafet için uygun olan kimse kalmayın. Çünkü bunlar, belki içeri girerler ve benden başkasını halife yaparlar." dedi. Sonra mahzenin açılmasını emretti. O sırada, İmâdeddin Atabek Zengî'nin kaçtığı ve et-Tahir'in evini yağmaladığı ve Musul'a gittiği haberi ulaştı. Elinden kılıcı attı ve saraya girdi. Beraberinde, kıymeti bilinmeyen mücevherler çıkardı. Bana bunun gibilerini verdi. Beraberinde, (Kadılar Kadısı) ez-Zeynebî'yi ve -vezir yaptığı- Celâlu'd-Din Ebû'r-Rıza bin Sadaka'yı çıkardı. Ben de onunla çıktım ve Musul yolunda İmâdeddin Zengî'yi yakaladık. Er-Râşid geldi ve Musul'a İmâdeddin Zengî'yle gitti¹⁸¹.

El-Muktefî li Emrillâh bin el-Mustezhir Billâh'ın Hilafetine Biat Hakkında

İnşâ kâtibi Mueyyedu'd-Din bin el-Enbârî şöyle dedi: Bugün gelince, - Zi'l-ka'de nin on yedisi Pazar günü- bu yılın –beşyüz otuz yılını kastediyorum- vezir Şerefu'd-Din Ali bin Tarrâd ez-Zeynebî, sultanın sarayına gitti ve biz de beraber gittik. Sultan, vezirin yazısını ve bizim güvence verdiğimizize dair yazımızı da aldı. Sonra işimize döndük. Pazartesi günü sabah kalktık ve emir Ebû Abdullah Muhammed bin el-Mustezhir Billâh'ın yanına geldik. Vezir onunla konuştu. Biz de onunla konuştuk. Ona, hilafeti üstlenmesi ve sultana itaat

¹⁷⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 65.

¹⁸⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 65.

¹⁸¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 66.

etmesi şartımızı ilettik. Ve ona, sultanın bize önerdiği her şey için güvence verdiğimizizi bildirdik. Buna memnun oldu ve ondan ayrıldık. Sultan'a gittik. Onanı ona anlattık. Ona şart koştuğumuz şeye memnun oldu. Sultan şöyle dedi:” Dediğiniz gibiyse ona biat edin”. Ertesi gün olunca, saraya çıktık ve oradan, şarkı için uygun aletleri ve uygun olmayanları çıkardık. Saray halkından bir grup, er-Râşid'in şarap içtiğini gördük. Ve âlimler onun hal'edilmesi için fetva verdiler. Kadılar da bu yönde hüküm verdiler ve onu halifelikten hal'ettiler¹⁸².

Ben, vezir ve sahibu'l-mahzen, emir Abdullah Muhammed'in yanına girdik ve onunla konuştuk. Ona, içinde ünvanları olan bir tomar verdim. Tomarda şunlar yazılıydı: el-Muktefi bi Emrillâh, el-Mustedî Bi Nurillâh, el-Mustecâr Billâh. Halife şöyle dedi: “Bu sizin”. Sonra halife bana şöyle dedi: Ne görüyorsun? Şöyle dedim:”el-Muktefi li Emrillâh”. “Hayırlı olsun” dedi. Sonra elini uzattı, vezir onu aldı öptü. Ve şöyle dedi: “Müminlerin emiri, efendimiz imam el-Muktefi li Emrillâh'a Allah'ın kitabı ve -Allah'ın salat ve selamı üzerine olsun- peygamberin sünneti ve içtihadı üzerine biat ettim.” Sonra sahibu'l-mahzen bunu aldı ve öptü. Bu şekilde biat etti. Sonra elini tuttum ve öptükten sonra, “Efendimiz imam el-Muktefi li Emrillâh'a onun veliahtlığında babasına, kardeşine ve kardeşinin oğluna biat ettiğim şekilde biat ettim. Sarayda vekillik yaparken dörtyüz doksan iki senesinde imam el-Mustezhir Billâh'a biat etmişim. Beşyüz yedi yılına kadar (m.1113-1114) devam ettim. El-Musterşid'e ve veliahtlığında er-Râşid'e biat ettim. Şöyle dedi: Sonra onun yanından kalktım. Sarayın emirleri geldiler ve ona biat ettiler. Âlimler, kadılar, fakihler ve tüm büyük insanlar geldiler ve ona biat ettiler. Sonra Sultan Mesud onun yanına geldi ve el-Muktefi Billâh onunla konuştu ve bu konuşmasında ona öğüt verdi ve halifeye itaat hususunda ne yapması gerektiğini öğretti. Halka yumuşak davranmasını, onlara ihsanda bulunmasını emretti. Zulmün sonu hakkında onu korkuttu. Sultan da ona biat etti, halifenin elini öptü ve sarayına döndü¹⁸³.

Bizans Kralının İslam Ülkelerine Sefere Çıkışı

Papazlar ve rahiplerin Rûm ülkesine geçip onları İmâdeddin ve onun Barin'e hücum etmesi nedeniyle kışkırtması ve orayı alacağı ve onları ordan söküp atacağıyla korkutması nedeniyle Bizanslılar hazırlandılar ve İstanbul'dan denize açıldılar ve Antakya'ya yürüdüler. O sırada orası onların elindeydi. Orada demir attılar ve içinde silah ve mühimmat olan kabileleri beklediler. Onlar gelince, Nikia¹⁸⁴ kentine yürüdüler, oraya hücum ettiler ve

¹⁸² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 67.

¹⁸³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 68.

¹⁸⁴ İznik.

kuşattılar. Sonra kendilerine verilen para karşılığında barış yaptılar. Sonra, Ermeni Levon'un oğlunun elinde Adana ve Misisa'ya yürüdüler. Bizans kralı oraları kuşattı ve ele geçirdi. Sonra Ayn Zerba'ya hücum etti ve orayı zorla ele geçirdi. Ve Tell Hamdûn'u aldı ve Bizans kralı oranın halkını Kıbrıs adasına sürdü. Daha sonra Şam'a ulaştı ve bu yılda yani beşyüz otuz bir (m.1136) yılında Antakya kentini kuşattı ve halkına baskı uyguladı. Orada Franklı Piemond vardı, sonra barıştılar ve Bagras'a gitti. Ardından Levon'un oğlunun ülkesine girdi ve Levon'un oğlu ona para verdi ve onun itaatine girdi.¹⁸⁵

Bizanslıların Halep ve Şeyzer'e Hücumu

Sonra Bizans kralı, Levon'un oğluyla barıştıktan sonra Buzâga'ya yürüdü. Orayı kuşattı. İmâdeddin, bir grup askeri eğer hücum ederlerse Bizanslılardan korusun diye Halep'e gönderdi.¹⁸⁶ Sonra Bizans kralı, halkına karşı mancınıklar kurduktan ve onlara baskı uyguladıktan sonra Buzâga'ya hâkim oldu. Beşyüz otuz iki (m.1137) yılında orayı eman ile ona teslim ettiler. İnsanları öldürdü, esir aldı, köle yaptı ve oranın halkından ona karşı çıkanların sayısı beşbin sekizyüz kişiydi. Oranın kadısını ve ileri gelenlerinden bir grubu – dörtyüz kişi kadar- hıristiyan yaptı ve Bizanslılar on gün kalarak saklananları aradılar ve onlara şöyle dendi: “Bir topluluk mağaralara indi ve onlara tuzak kurdular ve mağaralarda onları yok ettiler.

Sonra Bizans kralı Halep'e gitti ve Kavik nehrine indi ve beraberinde, Şam sahilinde olan Franklar da vardı. Ve atları ve adamları ile Halep'e yığıldılar. Halep'in gençleri onlara karşı çıktı, onlarla şiddetli savaşa tutuştular ve Bizanslılardan çoğu öldürüldü ve yaralandı ve onların yüksek düzeyde bir patriği öldürüldü. Halep'te üç gün kaldılar ve bir şey elde edemediler. El-Esarib kalesine gittiler, oradaki Müslümanlar kaçtılar ve Bizanslılar oraya Şaban'ın dokuzunda hâkim oldular ve orada Buzâga'da aldıkları esir ve köleleri bıraktılar ve sonra oradan ayrıldılar. Onların oradan gittiğini öğrenen, İmâdeddin'in Halep'teki naibi olan İbn Suvar, beraberindeki askerlerle yola çıktı ve el-Esarib'deki Bizanslıları tuzağa düşürdü. Esir ve köle edilenleri kurtardı ve Halep'e döndü¹⁸⁷.

İmâdeddin, bahsettiğimiz gibi Selmiye'ye döndü ve yükleriyle Fırat'ı geçti ve Bizanslıları takip etmesi ve onların Mîze'ye ulaşmasını engellemesi için Selmiye'de bir askeri birlik bıraktı.

¹⁸⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 76.

¹⁸⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 77.

¹⁸⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 78.

Sonra Bizanslılar, Şeyzer kalesine hücum ettiler ve oranın komutanı, emir Ebû'l-Asakir (Sultan bin Ali bin Mukallid bin Nasr bin Munkız el-Kenâî) idi, oraya hücum ettiler ve orada on altı mancınık kurdular. İmâdeddin, yürüdü ve –kendisiyle Hama arasındaki el-Asi olarak bilinen nehre indi. İmâdeddin, her gün askerleriyle ata biniyor ve Şeyzer'e doğru yol alıyorlardı. Bizanslıların onları göreceği bir yerde duruyorlardı ve bölükler gönderiyorlar ve ellerine geçirdiklerini alıyorlardı¹⁸⁸.

Kadı Kemalu'd-Din bin eş-Şehrizorî'nin, Haçlılara karşı Ondan Yardım İstemek İçin Sultan Mesud'a Gidişi

Bizanslılar Buzâga'ya geldiklerinde emir İmâdeddin Zengî, Kadı Kemalu'd-Din Ebû'l-Fazl Muhammed bin Abdullah bin el-Kâsım eş-Şehrizorî'yi Sultan Mesud bin Muhammed bin Melikşah'a, asker istemek için gönderdi. Kadı, onu gönderdiği zaman İmâdeddin'e şöyle dedi: Ülkenin elimizden çıkmasından ve Sultanın bunu bize karşı kullanmasından ve asker göndermesinden korkuyorum. Eğer ülkeye ulaşırlarsa, sahip olurlar.” Emir İmâdeddin şöyle dedi: Bu düşman, ülkeye göz dikti. Eğer Halep'i alırsa, Şam'da İslam kalmaz. Her halukarda Müslümanlar orda kâfirlerden evladır.” Kemaleddin şöyle dedi: Bağdat'a gelmek için yürüdüm ve devam ettim. Bağdat'a ulaşıp sultanın huzuruna çıkınca ve askerler gönderilmesi hususundaki mektubu verdiğimde, tehdide bir şey eklemeyen konuşurken, Sultanın bu önemli konuya az önem verdiğini gördüğümde birisini getirttim. O, kadılıkta yerime vekâlet eden bir fakihti. Ona şöyle dedim: Bu dinarları al, Bağdat'ın ayak takımına ve Arap olmayanlarına dağıt. Cuma günü geldiğinde ve hatip saray camiinde minbere çıktığında kalksınlar ve sen de kalk ve tek bir ağızdan yardım isteyin:” Vah İslam'ın haline, vah Muhammed'in dininin haline!”¹⁸⁹ Onlar camiden çıkarlar ve Sultan'ın sarayına yardım istemek için giderler. Sonra sultanın sarayında bu işi yapan başka bir kişiyi koyarsın. Cuma günü olunca ve hatip minbere çıkınca bu fakih kalktı ve elbisesini parçaladı ve başından sarığını attı ve bağırdı. Bu asker de bağırp ağlama hususunda onu izledi. Camide kalkıp ağlamayan kimse kalmadı. Hutbe iptal oldu. Bütün insanlar sultanın evine yürüdüler. Sultan camiindekiler de aynısını yaptılar. Bağdat halkı ve Sultanın sarayındaki askerlerin hepsi toplandılar ve ağlıyorlardı, bağışıyorlardı ve yardım istiyorlardı. Durum kontrolden çıktı. Sultan sarayında korktu ve şöyle dedi: “Ne oluyor”? Şöyle dendi: Savaşçılara asker gönderilmediği için insanlar korktular. Şöyle dedi: Kadı ibn

¹⁸⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 79.

¹⁸⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 79.

eş-Şehrizorî'yi getirtilin.” Onun yanına geldim ve ondan korkuyordum. Ancak ben onun doğruluğuna ve gerçeği söylediğine inandım¹⁹⁰.

İçeri girdiğimde şöyle dedi: “Ey kadı, bu kargaşa nedir? Ben de: “İnsanlar bunu fitne ve kötülükten korktukları için yaptılar. Şüphesiz ki, sultan onunla düşmanın arasında ne olduğunu bilmedi ancak bir haftadır sizin aranızda olanı biliyordu. Eğer Halep’i alırlarsa Fırat’ta ve çölde size doğru gelirler. Aranızda onları Bağdat’tan uzak tutacak bir şey yok” dedim. “Bu topluluğu bizden uzak tut” istediğın kadar asker al ve yardımcılar sana yetişir” dedi¹⁹¹.

İmâdeddin’in Franklar ve Bizanslıların Ümidini Boşa Çıkarması ve Onların Ümitsiz Olarak Gidişleri

Bizanslılar ve Frankların Şeyzer’e hücum ettiğinden ve Allah ona rahmet etsin, İmâdeddin Zengî’nin onların yakınında bulunan Asi’ye indiğinden bahsetmiştik. Sonra o, Bizans kralına elçi göndererek şöyle dedi: “Sizler bu dağlarda benden saklandınız. Oradan çöle inin de karşılaşalım. Eğer size galip gelirim, Müslümanları sizden kurtarmış olurum, eğer siz bana galip gelerseniz, rahatlamış olursunuz ve Şeyzer’i ve diğer yerleri alırsınız.” İmâdeddin’in onlara yetecek gücü yoktu, ancak bu ve benzeri sözlerle onları kuşkulandırıyordu. Franklar, Bizans kralına onunla savaşmasını işaret ettiler ve ona bunu kolay bir şey gibi gösterdiler. O ise, bunu yapmadı ve onlara şöyle dedi: “Onun, bu gördüklerinizden başka askerleri olmadığını mı sanıyorsunuz? O, sizin onunla karşılaşmanızı ve ona sayısı sınırsız Müslümanlardan yardım gelmesini istiyor¹⁹².”

İmâdeddin, aynı zamanda Bizans kralına haber göndererek, Şam’daki Frankların ondan korktuğu ve yerinden ayrılırsa onu bırakacakları duygusu uyandırıyor. Şam Franklarına da haber göndererek, onları Bizans kralından korkutuyordu ve şöyle diyordu¹⁹³:

“Eğer Şam’da bir kaleye sahip olursa, ülkenizin hepsine sahip olur.” Hepsini arkadaşından şüphelendi ve Bizans kralı bu yılda Şeyzer’den ayrıldı ve mancınık ve kuşatma aletlerini olduğu gibi bıraktı. İmâdeddin, askerleri izledi ve onlardan bir grubu ele geçirdi ve onların bıraktıklarını aldı ve Bizans kralı, yenik olarak ülkesine döndü¹⁹⁴.

¹⁹⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 80.

¹⁹¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 80.

¹⁹² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 81.

¹⁹³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 81.

¹⁹⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 82.

Bizans kralı dönünce, İmâdeddin Zengî'ye müminlerin emiri halife imam el-Muktefâ li Emrillâh'ın elçisi geldi. O, Sultan Mesud'un elçisi ve inşâ kâtibi Mueyyedu'd-Din Sedidu'd-Devle bin el-Enbârî idi ve hil'atla geldi. Ve halifenin ve sultanın hil'at olarak gönderdiği şeye bindi. Bu da, Humus civarında bu yılda yani beşyüz otuz iki yılında (m.1137/1138) idi. Ve daha önce bahsettiğimiz gibi, Şam hâkimi emir Şihâbeddin Mahmud'un annesi Zümrüd Hatunla gerdeğe girdi¹⁹⁵.

Beş yüz otuz üç (m.1138/1139) yılı Muharrem ayında,-Allah ona rahmet etsin- emir İmâdeddin Halep'e vardı ve oranın halkı, Hama ve Menbic halkı, o orayı kılıçla fethedene (ve oradaki tüm Bizanslı ve Frankları öldürene) kadar Buzâga kalesinde kaldı. Öldürülenlerin kafaları toplandı ve onlardan bir minare yapıp orada ezan okundu. Sonra orduyla el-Esârib kalesini kuşatmaya gitti ve orayı Safer ayında fethetti, sonra doğu ülkelerine gitti¹⁹⁶.

Bu yılda, İmâdeddin, Emir Husâmeddin Temurtaş bin İlgâzî bin Artuk'a ait olan Dara kalesine hücum etti, oradan bir şey elde edemedi, sonra oradan Harran'a gitti¹⁹⁷.

Sultan Mes'ud bin Muhammed ile İmâdeddin Zengî Arasındaki İttifak Hakkında

Sultan Mesud, İmadeddin'e çok düşmanlık besliyordu. Civardakilerin kendisi üzerine gelişini İmâdeddin'in komplosu olduğunu ve onların onun düşüncesine göre hareket ettiklerini ve İmâdeddin'in, bunu Sultan Mesud'un rahat kalmayıp istediğine erişememesi için yaptığını düşünüyordu¹⁹⁸.

Beşyüz otuz sekiz (m.1143) yılında Sultan Bağdat'a gitti. Orduyu topladı ve İmâdeddin'in üzerine yürümek için hazırlandı. İmâdeddin ona haberci göndererek, ondan yardım ve arasını düzeltmek istiyordu. Sultan, şartlarını bildirmek için ona Ebû Abdullah İbn'ul-Enbârî'yi gönderdi. İmâdeddin'in yüz bin dinar ödemesi üzerine anlaşıldı. Ona çoğu nakit olarak yirmi bin dinar ödedi. Olaylar, sultanın İmâdeddin'e siyasi davranmasına, yakın olmasına ve kalbini kazanmaya ihtiyaç duymasına yol açtı¹⁹⁹.

İmâdeddin çok zeki ve kurnazdı ve şunu yaptı: Büyük oğlu Seyfeddin Gâzî, savaş ve barış durumunda Sultan Mesud'un yanında, babasının vekili olarak hizmet ediyordu. Ona haberci göndererek Sultan Mesud'dan Musul'a kaçmasını emretti. Ve Musul'daki naibi

¹⁹⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1,83.

¹⁹⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 83.

¹⁹⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 83.

¹⁹⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 90

¹⁹⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 91.

Nâsıru'd-Din Çakar'a haber göndererek, Seyfeddin'in Musul'a girmesine ve ona ulaşmasına engel olmasını emretti. Babasına haber gelince, ona haber göndererek Sultan'a dönmesini emretti. Onunla bir araya gelmedi. Onunla birlikte Sultan'a haberci göndererek şöyle dedi: "Oğlum, Sultanın bana karşı değiştiğini gördüğü için korkarak kaçtı. Ben de onu göreve iade ettim ve onunla bir araya gelmedim. O senin memluktur, ülke de senindir." Bu da, sultanın yanında önemli bir makam sağladı²⁰⁰.

Bu yılda İmâdeddin, Diyarbekr'e yürüdü ve Tanza'yı, Es'ird'i, Urfa'yı, Ma'den'i, Hizan'ı, Hısnu'r-Ravk'ı, Fatlis'i, Banasa'yı, Hısn Zu'l-Karneyn'i ve başka yerleri fethetti ve o sıradaki Frankların elindeki Mardin ülkesinden Cemeleyn, Muvezzez, Tell Muzan ve Şebhetan kalelerinden diğerlerini aldı ve Diyarbekr ve Hânî şehrine hücum etti ve onları kuşattı ve amacına ulaşamadı ve oradan ayrıldı. Bu yılda İmâdeddin, Ane'ye asker gönderdi ve orayı fethetti²⁰¹.

Urfa'nın Fethi

Frankların -Allah onlara lanet etsin-, el-Cezîre ülkelerinde kötülükleri artmıştı. Saldırıları, o bölgenin en uzağından en yakınına kadar gelmiş, Diyarbekr, Ra's Ayn, Nusaybin ve Rakka'ya ulaşmıştı. Urfa, Suruç, Bîre²⁰² ve diğer yerler onların olmuştu. Bu yerlerin hepsi Joselin'e aitti. O, Frankların karar verici kişisi ve askerlerinin komutanı idi. İmâdeddin ne zaman Urfa kalesine hücum etse Franklardan ona engel olacak kişilerin toplandığını ve orası kuşatılmış durumdayken oranın fethedilemeyeceğini biliyordu. Franklara, onların üzerine yürümeyeceği kanaati uyandırmak için, Diyarbekr'e saldırı ile uğraştı. Onlar da buna inandırlar ve Joselin Urfa' dan ayrıldı. Fırat'ı geçerek batıdaki şehirlere gitti. Tell Bâşir ve diğer yerler ona aitti. Emir İmâdeddin'in gözü bu yerlerin üzerindeydi. Askerlere yola çıkma ve ertesi gün kimsenin Urfa'nın gerisinde kalmaması çağrısında bulundu. Emirlerini topladı ve atları eğerledi ve şöyle dedi: "Yarın benimle Urfa'nın kapısında olmayacaklar benim soframda yemek yemesin." Onun atılganlığını, cesaretini ve kimsenin ona savaşta denk olmayacağını bildikleri için sadece bir emir ve tanınmayan bir çocuk öne çıktı. Emir, ona "sen oluyorsun ki böyle davranıyorsun" dedi. İmâdeddin, "Ben, vallahi benim gerimde kalmayacak bir yüz görüyorum" dedi²⁰³.

²⁰⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 91.

²⁰¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 92.

²⁰² Birecik.

²⁰³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 93.

Ve İmâdeddin, askerleriyle birlikte yürüdü ve bu, beşyüz otuz dokuz (m.1144/1145) yılının Cemadi'l-Evvelin'deydi. İmâdeddin, bu çocukla birlikte Franklara ilk saldıran kişiydi. Bir Frank atlı askeri, İmâdeddin'e karşıdan saldırdı. Bu emir de, ona karşı koydu, ona vurdu ve onu öldürdü. Ve İmâdeddin kurtuldu. Şehri yirmisekiz gün kuşattı. Birkaç defa oraya hücum etti. Lağımcılar şehrin surlarında gedikler açtılar ve şehir düştü. Ve şehre savaşıyor, zorla girdi. Kaleyi kuşattı ve oraya, bu yılın Cemadi'l-Ahir'inin son on dördüncü günü hâkim oldu. İnsanlar yağma yaptılar, esir aldılar ve adamları öldürdüler²⁰⁴.

Emir İmâdeddin, şehri gördü ve beğendi ve böyle bir şehri tahrip etmenin siyaseten uygun olmayacağını düşündü ve askerlere, esir aldıkları adam, kadın ve çocukları evlerine göndermeleri ve onlardan aldıkları ganimet eşya ve mallarını da geri vermeleri emredildi. Aldıklarını sonuna kadar verdiler. Çok az şey kayboldu. Şehir eski haline döndü. Sonra Suruc'u ve Bire dışında Fırat'ın doğusunda kalan yerleri aldı. Orayı kuşattı ve Franklar oraya adam yığmış ve yiyecek depolamıştı²⁰⁵.

Musul Naibi Nâsiru'd-Din Çakar'ın Öldürülmesi Hakkında

Melik Alparslan bin Sultan Mahmud bin Muhammed bin Melikşah, Musul'da İmâdeddin'in yanındaydı ve o, onun atabekiydi. Bundan daha önce bahsetmiştik. İmâdeddin, halifelere ve sultanlara civar yerlerin hâkimlerine, ülkenin melik Alparslan'a ait olduğunu ve kendisinin de onun naibi olduğunu, tüm ülkede onun adına hutbe okunduğunu gösteriyordu. Ve sultan olarak (melik Alparslan'a) hutbe okutmak, Bağdat'a ve diğer memleketlere onun adıyla sahip olmak için Sultan Mesud'un ölmesini bekliyordu. Naib Nâsiru'd-Din, her gün, kendisine bir iş verilirse onu yapmak için geliyordu. Bazı fesatçılar, Melik Alparslan'ı Nâsiru'd-Din'i öldürmeye teşvik ettiler. O da şöyle dedi: "Eğer onu öldürürsem Musul'a ve diğer yerlere sahip olurum. Atabek Zengî'nin yanında bir tane bile atlı kalmaz." Bu söze inandı ve içinde kök saldı. Bunun üzerine bir grup asker komplo kurdular. Nâsiru'd-Din her zamanki gibi onun yanına girince üzerine atladılar ve onu öldürdüler. Başını, bunu gördüklerinde dağılırlar ve Melik Alparslan çıkar ve ülkeye hâkim olur sanarak adamlarının üzerine attılar²⁰⁶.

Nâsiru'd-Din'in adamları başı görünce, saraydaki herkesle savaştılar. Onlara karşı İmâdeddin'in adamlarından ve devletin büyüklerinden birçok kişi toplandı. Sonra, Kadı Taceddin Yahya bin eş-Şehrizorî, melikin yanına girdi ve şöyle dedi: Ey efendimiz,

²⁰⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 94.

²⁰⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 94.

²⁰⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 95.

neden bu köpektan rahatsız oluyorsun? O ve hocası senin memlukundur ve bizi ve onun adamını senin elinle ondan kurtaran Allah'a hamdolsun. Seni bu sarayda oturtan nedir? Kalk, kaleye çık ve paraları ve silahları al. Ülkeye sahip çık. Kendine asker topla. Musul'dan sonra ülkeler için bir mani yoktur²⁰⁷. Onunla kalktı ve ata bindi ve kaleye çıktı. Taceddin, oradaki nakibe ve askerlere, kapıyı açmalarını ve onu teslim almalarını ve tutuklamalarını istedi. Kapıyı açtılar ve el-Meliku'l-Kadi onların yanına girdi ve beraberinde Nasiruddin'i öldürmelerine yardım eden kişi de vardı. Ve onlar hapsedildiler ve el-Melik Alp Arslan tutuklandı²⁰⁸.

İmâdeddin'in Bîre'den Ayrılması ve Müslümanların Oraya Hâkim Olması

İmâdeddin Zengî'ye, naibi Nasiru'd-Din'in, Bîre kalesini kuşatmışken almak üzere olduğu sırada öldürüldüğü haberi geldi. Nâsiru'd-Din'in öldürülmesinden sonra Doğu vilayetlerinin üzerine gelmesinden korktu. Bîre'den ayrıldı. Emir Zeyneddin Ali Küçük (Kuçek) bin Bektekin'i Nâsiru'd-Din Çakar'ın yerine Musul kalesine naib olarak gönderdi. Ve İmâdeddin, haberi beklemeye başladı. Bîre'deki Franklar, onun kendileri üzerine yürümesinden korktu. Ondan çok korkuyorlardı ve Mardin hâkimi ile yazıştılar ve orayı ona teslim ettiler. Ve oraya Müslümanlar hâkim oldular. Fırat'ın doğusunda Frankların elinde olan bir yer kalmadı. Zeyneddin Ali Küçük Musul'a hâkim olunca, insanlara adaletli ve iyi davrandı ve Nâsireddin'in izlediğinden farklı bir yol izledi. İnsanlar rahatladılar, güvendiler ve şehirde birçok imar faaliyeti yapıldı. Onun elinde Erbil kenti vardı. Oranın nasıl onun eline geçtiğinden bahsedelim²⁰⁹.

Zeyneddin Ali Küçük'ün (Kuçek) Erbil'i İstilasası Hakkında

Erbil ve ilçeleri Ebû'l-Heycâ el-Kurdî el-Hezebânî ve sonrasında varislerine aitti. Sonra oraya ve diğer ülkelere Türk Selçuklu Devleti hâkim oldu. Ve Sultan Mesud bin Muhammed bin Melikşah'ın olana kadar devam etti. O, o sırada, saltanat kendisine gelmeden önce Merâga'nın hâkimi idi. Orada, kendinden öncekinin naibi idi. Emir İmâdeddin Zengî oraya yürüdü ve orayı beşyüz yirmi altı yılında (m.1131/1132) kuşattı. Şehre hücum etti ancak kaleyi aşamadı. Kuşatmaya devam etti. Sultan Mesud Merâga'dan oraya yürüdü. İmâdeddin oraya gitti ve Zâb'a geldi. Yükler Musul'a götürüldü. Ve Fırat'ın batısına yerleşti. Naipleri çıkışları tutuyordu. İmâdeddin Sultanın hizmetinde hareket edip onu sultanlığa oturtuncaya ve imam el-Musterşid Billâh'ı Bağdat'ta ve ülkede hutbe

²⁰⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 95.

²⁰⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 96.

²⁰⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 96.

okutmak için görevlendireceğe ve ona Erbil'i teslim edeceğe kadar aralarında haberciler gidip geldi. Anlaşma sağlanınca ve aralarında güven oluşunca ona Erbil'i teslim etti. Onu İmâdeddin teslim aldı ve ve emir Zeyneddin Ali Küçek'e teslim etti. Sonra İmâdeddin Bağdat'a doğru suyun batısına yürüdü, Sultan Mesud da suyun doğusuna. Bağdat'ta buluşmak üzere sözleştiler. Bağdat'tan Karaca es-Sâkî geldi ve İmâdeddin'e baskın yaptı. Ordu kırıldı ve hepsi esir edildi. İmâdeddin dışında kimse kurtulmadı, o da yaralı olarak kayıkla kıyıyı geçti ve Musul'a ulaştı. Erbil, bundan sonra Melik Muzafferuddin Gökbörü bin Zeyneddin'in son zamanına kadar Zeyneddin Ali ve oğlunun elinde kaldı²¹⁰.

İmâdeddin'in Ca'ber Kalesine Hücumu Hakkında

Sultan Celâlu'd-Devle Melikşah'ın Halep'i aldıktan sonra oranın hâkimi, Şerefu'd-Devle Muslim bin Kureyş'in amcasının oğlu Sâlim bin Mâlik bin Bedrân el-Ukeylî'ye – bahsi geçtiği üzere- Ca'ber kalesini verdiğinden ve onun ve oğlunun elinde kaldığından bahsetmiştik.

Beşyüz kırk bir yılı (m.1146/1147) geldiğinde, İmâdeddin, o zamanki hâkimi Mâlik bin Sâlim bin Mâlik bin Bedr el-Ukaylî olan Ca'ber kalesine hücum etti. Orayı kuşattı ve Fenek kalesine asker gönderdi. Orayı ve o zamanki emiri olan Husâmeddin el-Kurdî el-Beşnevî'yi kuşattı. Orası, üç yüz yılı aşkın bir süredir Beşnevîlerin elinde bulunuyordu. İmâdeddin'in amacı, ülkesinde arada kalan kale bırakmamak ve varsa da, çok dikkatli ve tedbirli davranarak, orayı almaktı. Ca'ber kalesini kuşatma süresi uzadı ve orayı fethedemedi. Oranın teslim edilmesi için elçi olarak, aralarında dostluk bulunan Membic hâkimi Emir Hassan'ı gönderdi ve şöyle dedi: “Ona eğer teslimi kabul ederse büyük ıktalar ve çok para güvencesi ver. Eğer kabul etmezse, şöyle de: Vallahi orayı zorla alana kadar üzerine yürürüm ve sonra onu ortadan kaldırırım. Benim sana bunu yapmama kim engel olabilir?” Ve Hassan kaleye gitti. İmâdeddin'in mektubunu ona sundu. Ona, “seni benden kim koruyacak diyor” dedi. O da, “beni ondan, seni emir Belik'ten koruyan kişi korur” dedi²¹¹. Ve Belik bin Behram bin Artuk'un, Membic hâkimi Hassan'ı esir ettikten sonra Membic'e hücum etmesini ve neredeyse orayı almak üzereyken kimin attığı belli olmayan okun Belik'in boğazına girmesini ve onu öldürmesini, Hassan'ı ondan kurtarmasını işaret ediyordu. İmâdeddin'in'in savaşı, Belik'in savaşına benziyordu. Kim Allah'a büyüklük taslarsa, Allah'tan onun için şöyle denmiştir: “Ben Mekke'nin rabbiyim, kimseye ora için

²¹⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 97.

²¹¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 98.

bir durum tamamlamadım.” Hassan, İmâdeddin’e döndü ve onun isteksiz olduğunu haber verdi, Belik’in sözünü ise ona söylemedi²¹².

Şehid İmâdeddin Atabek Zengî bin Aksungur’un -Allah Ona Rahmet Etsin- Öldürülmesi Hakkında

Bu yılın, -yani beşyüz kırkbir yılının- son altıncı günü, Atabek İmâdeddin’in huzuruna, gulamlarından Yernakş adında bir Frank çocuğu ve memluklarından bir grup girdi ve onu yatağında öldürdüler. Ve Ca’ber kalesine kaçtılar, oranın halkına onun ölümünü haber verdiler. Onlar da buna sevindiler, kalenin burçlarında bağırıyorlardı. Onun ölümünü orduya duyurdular. Adamları yanına girdiler ve ona baktılar. Allah rahmet etsin, İbnu’l-Esîr, babasından ve İmâdeddin’in bazı en yakın adamlarından şunları anlattı, şöyle dedi: Hemen onun yanına girdim ve o canlıydı, benim onu öldürmek istediğimi zannetti. Benden, işaret parmağıyla yardım istiyordu. Karşısında saygıyla durdum ve şöyle dedim: Ey efendim, Sana bunu kim yaptı? Konuşamadı ve ruhunu teslim etti.

Emir Mueyyedu’d-Devle bin Munkız şöyle dedi: Şair el-Mutenebbî, onun için şöyle demiştir:

*Rakiplerine karşı koydu, ta ki kendisini en zayıf boynuzla en kötü yerde öldürene kadar*²¹³

Sultanın Oğlu Melik Alparslan el-Hafâcî’ye İmâdeddin’in Öldürülmesinden Sonra Ne Olduğu Hakkında

İmâdeddin’in, atabeki olduğu Melik Alparslan bin Sultan Mahmud bin Melikşah es-Selcûkî’nin Nâsıru’d-Din’i Musul’da öldürdüğünden, ülkeyi ele geçirme hırsından, kadı Tâceddin eş-Şehrizorî’nin onu aldatıp, minbere çıkardığı ve orada tutuklandığından bahsetmiştik. İmâdeddin öldürülünce, onun beraberinde melik Alparslan vardı ve atına bindi ve askerler ona karşı birleştiler ve ona hizmet ettiler. Ve vezir Cemâleddin el-İsfahanî, emir Selâhaddin el-Yagısıyân’a haberci göndererek şöyle dedi: “Çıkarımız, aramızdaki olanları geride bırakmamızı gerektiriyor-aralarında düşmanlık vardı- ve ülkenin ve devletin arkadaşlarımızın çocuklarının elinde olacağı bir yola girmemiz gerekiyor. Bu konuda baştan uzlaşamaz ve gereğini yapmazsak, delik büyür ve bir araya getiremeyiz²¹⁴.

²¹² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 99.

²¹³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 100.

²¹⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 107.

Selâhaddin bu hususta onu kabul etti, hâkimi için her biriyle ittifak yaptı. Vezir Cemâleddin el-Melik Alparslan'a gitti ve ona ülkenin fethi konusunda güvence verdi ve onu ve Selâhaddin'i bu hususta isteklendirdi ve onlar ona şöyle dedi: "Atabek İmâdeddin, ülkede senin naibindi. Biz, senin adına ona itaat ediyorduk." O da onları doğruladı. İsteğine ulaşmasına yardımcı olmaları için onları yaklaştırdı. O ikisi, İmâdeddin'in Musul'daki naibi olan Zeyneddin Ali Kuçek bin Bektekin'e elçi göndererek ona şehit İmâdeddin'in öldürüldüğünü bildirdiler ve onun en büyük oğlu olan, babasından kendisine ikta edilen Şehrizer'da bulunan emir Seyfeddin Gâzî bin Zengî'ye Musul'a gelmesi ve oraya hâkim olması için haber yollamasını emreliyorlardı. Zeyneddin bunu yaptı ve Seyfeddin'e elçi gönderdi ve onu çağırtdı. O da Musul'a geldi ve orayı teslim aldı²¹⁵.

Nüreddin Ebû'l-Kasım Mahmud bin Zengî, babası ordugâhta öldürölünce, elinden yüzüğünü aldı. Ve Halep'e yürüdü ve orayı aldı. Hama hâkimi Selâhaddin el-Yagsiyânî ve vezir Cemâleddin Muhammed bin Ali el-Isfahanî, İmâdeddin'in devletini korumak ve Selçuklu meliki Alparslan'a tuzak kurmak üzerinde anlaştılar. Ona içmek ve şarkıcı kadınlarla uğraşmayı güzel gösterdiler. Cemâleddin, melik Alparslan'a şöyle dedi: "Bizim düşüncemiz, Salah'ı Halep'teki memlукun Nüreddin'e onu görevini alması için göndermendir." Ona izin verdi, o da gitti ve Cemâleddin, melikle yalnız kaldı ve onu alıp Rakka'ya gitti. Orada, şarap içmekle, kadınlarla ve şarkıcılarla birlikte olmakla vaktini geçirdi. Emirlere bir şey vermek istedi fakat onların kalbinin ona meyletmesinden korkup buna engel oldu. Ve şöyle dedi: "Onların senden geniş iktaları ve büyük nimetleri var"²¹⁶

Cemâleddin, askerin gönlünü kazanmaya ve onları teker teker Seyfeddin Gâzî bin İmâdeddin'e müttefik yapmaya başladı. İttifaka katılan herkese, melikten kaçarak Musul'a yürümeyi emreliyordu. Melik, Rakka'da birkaç gün kaldı. Sonra Maksin'e yürüdü ve melik olmak istekleriyle meşgul olarak birkaç gün içinde orayı terketti. Sonra onu Sincar'a doğru yürüttü. Seyfeddin'in Musul'daki durumu sağlamlaşınca, Cemâleddin güçlendi. O ve Melik Alparslan Sincar'a geldiler. Dizdarına haber gönderdi ve şöyle dedi: Şehri teslim etme. Kimseye içeri girmeye izin verme. Fakat melike de haber gönderdi ve şöyle dedi: Ben Musul'u izliyorum. Ne zaman Musul'a girersen, sana teslim ederim. Dizdar da bunu yaptı²¹⁷.

Cemâleddin, melik Alparslan'a şöyle dedi: "Çıkarımız Musul'a yürümemizdedir. Memlукun olan Gâzî, oraya yaklaştığımızı duyarsa hizmet için çıkar. O zaman onu yakalar

²¹⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 107.

²¹⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 107.

²¹⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 108.

ve ülkeyi teslim alırız. Sincar'dan yola çıktılar. Melik'ten kaçarak birçok asker Musul'a gitti. Az sayıda asker kaldı ve Beled şehrine yürüdüler. Melik Alparslan, oradan Dicle'yi geçti. Vezir Cemâleddin Musul'a girdi. Ve emir İzzeddin Atabek ed-Debisî'yi, bir orduyla az bir askeri olan el-Melik Alp Aslan'a gönderdi ve onu aldı ve onu Musul'a soktu. Onu son görüşüdü. Onun ok yayıyla boğulduğu söylendi²¹⁸.

Musul'da yönetim Seyfeddin Gâzî bin Zengî' de kaldı. Emir Zeyneddin Ali Kuçek'i Musul vilayetinin başına getirdi. Yanında –veziri- Cemâleddin Muhammed bin Ali vardı ve Sultan Mesud bin Melikşah'a elçi gönderdiler. Ondan Seyfeddin (Gâzî) için söz aldılar. Onu halefi yaptı ve şehre görevlendirdi. Ona hil'atler gönderdi. Onun, babasının hayatı boyunca onun hizmetinde olduğundan bahsetmiştik. Sultan Mesud onu seviyordu ve ona iyi davranıyordu. Şehri ona vermekte ve onunla ittifak kurmakta gecikmedi²¹⁹.

Nûreddin'in Zamani İle İlgili Haberler

İmâdeddin'in öldürüldüğünden ve oğlu Seyfeddin Gâzî el-Ekber'in Musul'a, oğlu Nûreddin Mahmud'un Halep' e hâkim olduğundan, şehidin Ba'albek'i aldığından, oraya el-Meliku'n-Nasıl Salaheddin'in babası emir Necmeddin Eyyûb bin Şâdî'yi naib olarak atadığından bahsetmiştik. Şehid'in ölüm haberi ona ulaşınca, Şam hâkimi emir Mucîreddin Abak bin Muhammed bin Börü bin Tuğtekin, onunla orayı teslim hususunda onunla yazıştı. Ve ona çok para ve Şam civarından köyler verdi ve ona teslim etti. Necmeddin Eyyûb Şam'a gitti ve orada kaldı. Bu da, bu yılın yani beşyüz kırkbir yılının (m.1146/1147) Rebiul Ahirinin son dördüncü günüydü. Ve Nûreddin, babasının hâcibi Salaheddin Muhammed bin Eyyûb el-Yagısıyani'den Hama'yı teslim aldı, onun yerine ona Humus kentini ve kalesini verdi. Ve şöyle dedim: İbn Sunkur ve İbnu'l-Esîr şöyle dedi: Humus, emir Seyfeddin Gâzî'nin elindeydi. Sonra Nûreddin, orayı, inşallah bahsedeceğimiz gibi teslim aldı²²⁰.

Seyfeddin Gâzî Bin Aksungur'un –Allah Ona Rahmet Etsin- Vefatı Hakkında

Seyfeddin Musul'a döndüğünde, ona amansız bir hastalık geldi. Bağdat'tan, zamanın en ünlüsü – el-Hikme'de itibar sahibi- Ebû'l-Berekât el-Bagdâdî çağrıldı. Onun yanına geldi ve hastalığının ciddiyetini gördü. Onu tedavi etti ama bir faydası olmadı. Bu yılın, yani beşyüz kırk dört yılının (m.1149/1150) Cemadi'i-Ahir'in' de öldü. Valiliğinin süresi birkaç yıl ve bir ay ve yirmi gündü. Güzel yüzlüydü. Kırkdört yaşındaydı, çünkü beşyüz yılında (m.1106/1107) doğmuştu. Musul'da yaptırdığı medresede gömüldü. Bir çocuğu vardı, onu

²¹⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 109.

²¹⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 109.

²²⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 110.

amcası Nûreddin Mahmud yetiştirdi ve erkek kardeşi Kutbeddin Mevdûd bin Zengî'nin kızı ile evlendirdi. Seyfeddin'in oğlu gençken öldü ve nesli devam etmedi²²¹.

Seyfeddin'in –Allah Ona Rahmet Etsin- Hayat Hikâyesi

Cömert, cesur biriydi. Musul'daki Atabekiyye medresesini o yaptırmıştı. Hanefi ve şafii bölümleri vardı. Sûfîler için de bir bölüm yaptırmıştı. Şairlerin uğrak yeri idi. Şihâbeddin el-Hays Bayd, ona gelmiş ve ilk beyiti şu olan şiirle onu övmüştü:

“Minberlerin kolları özlemle dolmuşken Şeref seni ne zamana kadar şair kılığında görecek”

Seyfeddin, başının üstünde bir sancak taşırdı. Bunu ne babası, ne de çevresindekiler yapardı. Bunun yapınca, başkaları da onu izledi. Askerlerden, kimsenin belinde kılıç ve üzengîsinin altında topuz olmadan ata binmemesini istemişti²²².

Kutbeddin Mevdûd bin İmâdeddin Zengî'nin Musul'u Ele Geçirmesi Hakkında

Seyfeddin Gâzî öldüğünde, Kutbeddin Mevdûd, Musul'da oturuyordu. Vezir Cemâleddin Muhammed bin Ali el-İsfahanî ve Erbil hâkimi Emir Zeyneddin Ali Kuçuk ve el-mukaddem Ali el-Cuyûş, Kutbeddin'i melik yapmaya karar verdiler. Ondan söz aldılar ve onunla ittifak yaptılar ve onu ata bindirerek saraya gönderdiler. Zeyneddin de onun atıyla yürüyordu. Seyfeddin'in elinde ülkede ne varsa teslim aldı. Ve Mardin hâkimi Husâmeddin Timurtaş bin İlgâzî bin Artuk'un kızı Hatun ile evlendi. Ondan, Seyfeddin Gâzî ve İzzeddin Mesud ve başka çocukları oldu. Bu kadın, oraya babaları, dedeleri, kardeşleri, kardeşlerinin, onların eşlerinin, onların çocukları, çocuklarının çocukları ile gelmeyi tercih ederdi ve bu hususta eski zamandaki kadınlardan Atika bin Yezid bin Muaviye'ye benzerdi. Çünkü o, arkasında baba, dede, erkek kardeş, erkek kardeşin oğlu, erkek kardeşin çocuğu ve eşinden oluşan on üç kişiyle gelirdi. Zamanımızda Rebia Hatun bin Necmeddin Eyyûb kardeşinin çocuklarından, her biri bir yere melik olmuş büyük bir topluluğu görmeden ölmedi²²³.

Nûreddin Mahmud bin Zengî'nin Sincar'ı İstilasını Hakkında

Kutbeddin Musul'a hâkim olduğunda, büyük kardeşi Nûreddin Halep'teydi. Bazı emirler onunla yazıştılar ve onun kendilerine katılmasını istediler. Bunların arasında Şemseddin bin el-Mukaddem'in babası el-Mukaddem vardı. Sincar'da dizdardı. Nûreddin, devletin en büyüklerinden yetmiş atıyla öncü olarak hareket etti. Onların içinde Esedu'd-

²²¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 116.

²²² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 117.

²²³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 118.

Din Şîrkûh bin Şazi, Mecdeddin Ebû Bekr bin ed-Daye vardı ve Maksin'e çok yağmurlu bir günde altı kişiyle ulaştı. Kapıdakiler onu tanımadılar. Onu şihneye gönderdiler ve bir askerin geldiğini, Türkmene benzediğini söylediler. Elçi sözünü bitirir bitirmez, Nûreddin geldi ve şihne onu görünce, elini öptü ve evden çıktı. Nûreddin, arkadaşları ona yetişene kadar eve girdi ve gayretle Sincar'a yürüdü. Sincar'a ulaştı ve orada sadece çok az asker vardı. Şehrin dışına yerleşti ve yorgunluktan kendini küçük bir çukura attı. Kale dizdarı olan mukaddeme haber göndererek, geldiğini haber verdi. Mukaddem, Musul'dan çağırılmıştı, çünkü Nûreddinle olan yazışması onlara ulaşmıştı. Ona haber gönderdiler, birkaç gün durakladı, Nûreddin ona ulaşmadı. Musul'a yürüdü ve oğlu Şemseddin Muhammed'i Sincar'da bıraktı. Ve ona şöyle dedi: "Ben yolda gecikiyorum, eğer Nûreddin gelirse bana bildirecek birini gönder." Sincar'dan ayrıldığında Nûreddin ulaştı. Şemseddin onun ulaştığını öğrenince, babasına bir haberciyle haber yolladı ve durumu Nûreddin'e bildirdi. Zaman kaybetmekten korktu ve Şemseddin bin el-Mukaddem'in babasına gönderdiği elçiye ulaştı ve onu Tela'fer²²⁴ de yakaladı. Ve Sincar'a döndü ve onu Nûreddin'e teslim etti. Ve Hısn Keyfâ hâkimi emir Fahreddin Kara Arslan bin Davud bin Sukman bin Artuk'la yardım istemek için yazıştı ve ona el-Heysem kalesini verdi ve oraya yürüdü. Kutbeddin, haberi duyunca asker topladı, Sincar'a yürüdü ve Tela'fer'e indi²²⁵.

Kutbeddin ve Kardeşi Nûreddin Arasındaki Barış ve Sincar'ın Kutbeddin'e Geri Verilmesi Hakkında

Kutbeddin Tela'fer'e geldiğinde, Zeyneddin Ali Kuçek ve Kutbeddin'in veziri Cemâleddin, onun kardeşi Nûreddin'le yazıştı. Ve ona ait olmayan şeye yönelmesini kabul etmediler. Kararından vazgeçmezse, üzerine yürümek ve elinden ülkeyi zorla almakla tehdit ettiler. O da şöyle cevap verdi: "Ben en büyüğüm ve kardeşimi sizden kurtarmaya daha çok layığım. Bana emirlerden, ona hâkimiyetinizden nefret ettiklerine dair birçok yazı ulaştığı için buradayım. Öfke ve gururun, onları ülkeyi elimizden çıkarmaya yöneltmesinden korktum. Beni savaşla tehdit etmenize gelince, ben size karşı, ancak sizin askerinizle savaşırım." Askerlerden bir grup ona kaçmışlardı ve karşılaşılırsa emirlerin onlara komplo kurmasından korkuyorlardı. Vezir Cemâleddin, barışı işaret etti ve şöyle dedi: "Biz sultana ve halifeye, Nurettin'e tabi olduğumuzu gösteriyoruz. Nurettin de Franklara, bize hükmettiğini gösteriyor. Onları bizimle tehdit ediyor. Ona düşmanlık edersek ve savaşsak ve bize galip gelirse, Sultan gözünü bize diker. Ona galip gelirse, Franklar ona gözünü

²²⁴ Metinde Tell Ya'fer.

²²⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 119.

diker. Bizim Şam bölgesinde Humus’umuz var. Onun da bizim elimizde Sincar’ı var. Bu bizim için ondan daha işe yarar. Şu da ondan daha işe yarar. Bizim görüşümüz, Humus’u ona vermek, Sincar’ı ondan almaktır. Topluluğun görüşü bu şekilde ortaya çıktı. Cemâleddin Nûreddin’e gitti ve onunla anlaştı. Humus’u teslim aldı ve Sincar’ı kardeşine teslim etti. Nûreddin Şam’a döndü ve Sincar’daki kendisine ait olan parayı aldı²²⁶.

Kutbeddin Sincar’ı teslim alınca, orayı Zeyneddin Ali Kuçek’e ıkta etti. Birlik oldular ve aynı düşüncede oldular. Nûreddin, Cemâleddin’i istedi, o bundan uzak durdu. Kutbeddin’in ona ihtiyacını mazeret gösterdi. Nûreddin’in, görüşü ve bilgisi ile ona ihtiyacı yoktu, Nûreddin ona her yıl işlerine harcayacağı onbin dinar verdi. Şam’daki naibi onu her yıl alıyordu ve o parayla Frank esirler alıyor, serbest bırakıyordu²²⁷.

Antakya Hâkimi Prensın Öldürülmesi ve Frankların Yenilmesi

Bu yılda -beşyüz kırkdört (m.1149/1150) yılı- Allah ona rahmet etsin, Nûreddin bin Zengî, Franklara ait olan Hârim kalesine gitti. Onun çevresini tahrip etti ve arazilerini yağmaladı. Sonra İnnab’e gitti, orayı kuşattı ve Antakya hâkimi prensi sıkıştırdı. Onunla karşılaştılar ve sert bir savaşa tutuştular. Franklar en kötü şekilde yenildiler. Onlardan birçok kişi öldürüldü. Bir o kadarı esir edildi. Antakya hâkimi Prens öldürüldü. Frankların küstahlarından ve en büyüklerinden biriydi. Ondan sonra, çocuk yaştaki Piemont tahta geçti. Annesi, çocuğu büyüyene kadar onu idare etmesi için Franklardan bir adamla evlendi. Sonra Nûreddin Franklara bir kere daha hücum etti. Adam topladılar ve onunla karşılaştılar ve onlardan öldürülenler ve esir edilenler oldu. Esir edilenler arasında Piemont’un annesinin kocası da vardı²²⁸.

Tell Bâşir’in Fethi Hakkında

Bu yılda-Beşyüz kırkaltı (m.1151/1152) yılında- Tell Bâşir’deki naipler, Nûreddin’i, orayı teslim almaya çağırdı. Allah ona rahmet etsin, Nûreddin Şam’daydı. Mecdeddin Ebû Bekr bin bin ed-Daye’ye oraya gidip alması için haber gönderdi. Bu yılın Rebiu’l-Evvel’inin son beşinci günü oraya gitti ve orayı teslim aldı. Sonra, Ayntâb, Azez, Tell Hâlid, Râvendân, Burcu’r-Risâs, Hısnu’l-Bârre, Kafr Sûd ve Kafr Lâna’yı kısa bir sürede aldı. Ve bundan bahsedeceğiz²²⁹.

²²⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 120.

²²⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 120.

²²⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 121.

²²⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 124.

Frankların Duluk'ta Yenilmesi ve Oranın Fethi Hakkında

Beşyüz kırk yedi(m.1152/1153) yılında Franklar toplandılar ve piyadeleri ve atlılarıyla yığınak yaptılar ve oraya hâkim olması ve almasına engel olmak için, Allah ona rahmet etsin, Joselin'in ülkesinde olan Nûreddin Mahmud bin Zengî'nin üzerine yürüdüler. O Duluk'tayken ona ulaştılar. Aralarında savaş oldu. Sert bir savaşa tutuştular. İki taraf, orayı almak istedi. Franklar yenildiler ve onlardan birçoğu öldürüldü ve esir edildi. Ve Duluk'a hâkim olundu ve ele geçirildi²³⁰.

Mahmud bin Zengî'nin Şam Kentini İstilas ve Tahtın Tuğtekin Ailesinden Çıkışı

Şam'a, emir Zâhireddin Atabek Tuğtekin ailesinden en son hâkim olan, emir Mucîreddin Abak bin Cemâleddin Muhammed bin Tâcu'l-Mulûk Börü (Böri) bin Tuğtekin'di ve onun işlerini yöneten, Muîneddin Uner, dedesinin memlukü idi. Karar sahibi oydu. Mucîreddin'in sadece adı vardı. Sonra Muîneddin, beş yüz kırkdört yılında (m.1149/1150) öldü.

Bu yılda -beşyüz kırk yedi yılı(m.1152/1153- Franklar, Mısırlılara ait olan Askalan'a hücum ettiler ve orayı aldılar ve Nûreddin, düşman Askalan'a hücum ettiğinde üzülyordu çünkü onlara ulaşamıyordu ve Şam'ın onlarla kendisi arasında aracılık etmesi dolayısıyla onları uzaklaştıramıyordu. Düşmanlar oraya hâkim olduğunda ve Şam'a hâkim olma hususunda güçlendiklerinde ve Mucîreddin'e küstah davrandıklarında, onun civarına saldırdıklarında, orada katliam, yağma yapıp insanları esir aldıklarında, durum Frankların her sene Şam'a düşmanlık yapmasına kadar varmıştı. Onların elçisi ülkeye gelip vergi topluyordu ve sonra kötülükleri arttı o hale geldi ki, Franklar kölelerini ve diğer hıristiyan ülkelerinden yağmaladıklarını gönderip gösterdiler ve onlara köleleri yanında kalma ve vatanlarına dönme hususunda seçim yapmalarını istediler ve kalmak isteyenler, ayrıldılar, vatanını sevenler oraya gittiler ve Mucîreddin'i kalede oranın önemli insanlarından Mueyyeduddin İbn es-Sûfi ile hapsedtiklerinde, Şam ehli nezdinde itibarı azaldı.²³¹

Bu durum Nûreddin'e ulaştınca, içine koruma duygusu yerleşti. Ve düşmanın, Müslümanların ülkelerini istila etmesinden korktu. Şam halkının durumu onun kafasını meşgul etti ve oraya hâkim olmak için bir plan düşündü. Çünkü oraya hücum ederse ve galip gelip orayı almak isterse, oranın hâkiminin Franklara meyledip onlardan kendisiyle savaş

²³⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 125.

²³¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 126.

için yardım isteyeceğini anlamıştı. Ve o zaman Nûreddin, oranın hâkimi Mucîreddin'e yaklaştı ve ona iyi davrandı ve sevgisini gösterdi ve onun güvenini kazanmak için ona hediyeler ve değerli şeyler gönderdi. Sonra bazan ona şöyle diyordu: "Emirlerden biri, benimle ülkenin kendisine teslimi hususunda yazıştı. " Mucîreddin, bu emiri uzaklaştırıyor ve ona verdiği ıktayı geri alıyordu. Onun yanında, Ata bin Huffâz es-Silmî denilen bir emir kaldı. Zeki ve cesur biriydi. Nûreddin, devlet işleri hususunda onu vekili yapmıştı²³². Ve Nûreddin, o varken istediğini yapamıyordu. Günün birinde, Mucîreddin onu yakaladı ve öldürdü. Böylece Nûreddin, onun devleti hususundaki isteğine ulaşmış oldu. Şam'daki olayları haber verdi ve onlara yardım vadetti ve onları kendi tarafına çekti. Sonra Şam'a yürüdü ve orayı kuşattı. Mucîreddin, Franklara haber gönderdi ve onlara para verdi ve kendisine yardım ederlerse ve Nûreddin'i oradan uzaklaştırırlarsa Ba'albek'i onlara vereceğini vadetti. Atlılarını ve piyadelerini topladılar ve onlar bir araya gelir gelmez de, Nûreddin şehri teslim aldı²³³.

Onun şehri alış şekli, gençlerin ayaklanması ve doğu kapısını açmalarıyla idi. Nûreddin oradan girdi ve şehre hâkim oldu. Ve Mucîreddin'i kalede kuşattı. Teslim hususunda onunla haberleşti. Hums da dâhil olmak üzere ona ıktalar verdi. O da bunu kabul etti. Ve Şam kalesini Nûreddin'e teslim etti. Ve Humus'a gitti, sonra Şam halkıyla orayı kendilerine teslim etmeleri için yazıştı. Nûreddin bunu öğrendi. Humus'u ondan aldı. Ona Palis'i verdi. O da bundan memnun olmadı. Oradan Bağdat'a gitti ve orada oturdu. En-Nizâmiyye Medresesi'nin yakınında bir ev inşa etti. Orada öldü ve Şam ülkeleri Nûreddin'e kaldı. İbnü'l-Esîr, Tell Bâşir'in bu yılda fethedildiğini ve Nûreddin'in, Menbic hâkimi Hassan'a oranın teslim edilmesi için elçi gönderdiğini ve teslim aldığını söyledi.

İbn Munkız'den nakille, oranın tesliminin kırkaltı yılında (m.1151/1152) olduğunu söylemiştik ve bu da İbnü'l-Esîr'in söylediği şeydir ve daha doğrudur. O, ona Tell Bâşir'deki naiplerin elçilerinin gelip teslim için uğraştıkları zaman Nûreddin'in Şam'ı kuşattığını su kuşatmasının bu yıl olduğunu söyledi²³⁴.

Nûreddin'in Bosra ve Serahd Şehirlerini İstilası Hakkında

Serahd, Zâhireddin Atabek Tuğtekin tarafından, emir, Emînu'd-Devle Gümüştekin'in elindeydi. Bosra'da, Eminu'd-Devle'nin gulamı Altıntaş vardı. Emînu'd-Devle, beşyüz kırkbir yılının (m.1146/1147) Rebiü'l-Ahir'inde öldü. Onun gulamı Altıntaş Serahd'a

²³² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 126.

²³³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 127.

²³⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 127.

yürüdü ve oraya hâkim oldu. Bosra ve Serahd onun oldu. Şam hâkimine yakınlık gösterdi ve Franklara giderek onlardan yardım istedi. Şam'da Mukaddemu'l-Cuyûş olan Emir Muîneddin Üner, bu bölgeye yürüdü. O da onlarlayken, Franklar, Altıntaş'a yardım için harekete geçtiğinde, Muîneddin onlara yürüdü ve onları yenilgiye uğrattı. Yenilmiş olarak ülkelerine döndüler. Altıntaş da onlarla beraberdi. Emir Muîneddin, Serahd ve Bosra'ya, beşyüz kırkbir yılının(m.1146/1147) Zülkadesinde geldi ve iki yıl orayı kuşattı ve oraya hâkim oldu. Altıntaş Franklardan ayrıldı ve eman almadan Şam'a döndü. Orada hâkim olduğu zamanda kardeşi Kutluğ'u yakalamış ve gözlerine mil çekmişti. Onu yanından çıkardı ve Altıntaş Şam'a ulaşınca, kardeşi Kutluğ onu yargıladı ve kısas olarak gözlerine mil çekti²³⁵. Emir Muîneddin, Bosra ve Serahd kalelerine hâkim olunca, Serahd'ı emir Mucâhideddin bin Bozan bin Yamîn el-Kurdî'ye teslim etti. Bosra'yı, hâcibi Fârisu'd-Devle Sarhik'te teslim etti. Sonra Mucâhideddin Bozan, Serahd'da beşyüz elli yılı (m.1155/1156) Safer'in on ikisinde öldü. Ondan sonra oraya oğlu Seyfeddin Muhammed bin Bozan hâkim oldu. Onu ondan Allah rahmet etsin Nûreddin çekindikten sonra aldı. Oraya karşılık olarak ondan Ebû Kubeys kalesini aldı. Bosra hâkimi Fârisu'd-Devle Sarhik'i beşyüz elli yılı Muharrem'inde öldürdü. Onu, kızının kocası, Hâcib'in oğlu Cevah öldürdü ve orayı Allah ona rahmet etsin Nûreddin aldı ve oraya naibini koydu²³⁶.

Emir Emiran bin Zengî'nin Nûreddin'e Karşı Seferi Hakkında

Beşyüz elli dört (m.1159/1160) yılında, Allah ona rahmet etsin, Nûreddin Halep kalesinde hastalandı. Hastalığı şiddetlendi. İnsanlar onun öleceği söylentisini yaydılar. Küçük kardeşi emir emiran bin Zengî, insanları topladı. Ve Halep kalesini kuşattı. Emir Eseduddin Şirkuh bin Şazi Humus'taydı. O da onun ıkta verdiği kişiydi. Oraya hâkim olmak için Şam'a yürüdü. Orada kardeşi Necmeddin Eyyûb bin Şâdî vardı. Necmeddin onun isteğini kabul etmedi²³⁷. Ve şöyle dedi:” Bizi mahvettin. Doğru olan, ciddi olarak Halep'e dönmendir. Eğer bu zamanda hizmet ettiğim Nûreddin hayattaysa da, ölmüşse de, ben Şam'dayım, orayı almak için istediğini yap.” Ve gayret sarfedip Halep'e döndü ve kaleye çıktı. Nûreddin'i, halkın göreceği bir pencereye oturttu. Onlarla konuştu ve onu canlı olarak görünce, kardeşi Emir Emiran'dan ayrıldılar. Ve Harran'a gitti ve oraya hâkim oldu. Nûreddin iyileşince Harran'a gitti ve kardeşi Emir Emiran kaçtı ve kalede bıraktı. Nûreddin

²³⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 129.

²³⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 130.

²³⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 130.

orayı aldı ve Erbil hâkimi ve Musul'da kardeşi Kutbeddin Mevdûd bin Zengî'nin naibi olan Ali Kuçek bin Bektekin'e teslim etti.

Sonra Nûreddin Rakka'ya yürüdü ve orada Emirek el-Candar'ın oğulları vardı. Ve o, el-İmadiye emirlerinin önde gelenlerindendi. Ölmüştü ve çocukları kalmıştı. Onlardan bir cemaate şefaatt etti ve kızdı ve şöyle dedi: “Keşke onlardan Harran alındığı zaman kardeşlerimin çocuklarına şefaatt etseydiniz. Onlara şefaatt, benim için en değerli şeylerdendi”. Onlara şefaatt etmedi ve orayı onlardan aldı²³⁸.

El-Muktefâ Li Emrillâh'ın Vefatı ve Hayat Hikâyesi Hakkında

Sultan Mes'ud'un er-Râşid Billâh'a hil'at verdiğinden ve el-Muktefâ li Emrillâh'ı halifelige getirdiğinden bahsetmiştik. Halife olunca, iyi davrandı, Sultan Mesud'un ona şart koştuğu şekilde kimseyle mücadeleye girmede, asker toplamadı. Sonra Sultan, kız kardeşi Fatıma Muhammed bin Melikşah'ı onunla evlendirmek için yazıştı. O da bunu kabul etti. Halifenin sarayında yüz bin dinar mehir ile nikâh kıyıldı. Sonra çeyiz Hemedan'dan Bağdat'a taşındı. Baş kadı da ona eşlik etti. El-Multefâ Yahya bin Hubeyre'yi vezir yaptı. Devlete itibarını kazandırdı. Sonra Sultan Mesud bin Muhammed bin Melikşah, Hemedan kapısında Çarşamba günü Cemaziülahir'in on dokuzunda beşyüz kırk yedi yılında (m.1152/1153) öldü. Selçuklu Devleti karıştı. Melikler arasında ihtilaflar çoğaldı. O zaman halife el-Muktefâ li Emrillâh, Irak'ın işleriyle ilgilenmeye başladı. Selçuklu naiplerini oradan kovdu. Bağdat surlarını inşa etti. Asker topladı. Veziri Avnu'd-Din Ebû'l-Muzaffer Yahya bin Hubeyre, melikliğin işlerini hakkıyla yerine getirdi. Sultan Muhammed Şah bin Mahmud bin Melikşah, Bağdat'a giderek halifeden kendisine sultan olarak hutbe okumasını istedi. Halife bundan çekindi ve sultan çevreden adam topladı. Musul hâkimi Emir Kutbeddin Mevdûd bin İmâdeddin Zengî'den yardım istedi. O da ona ordu gönderdi, başında Erbil hâkimi Zeyneddin Ali Kuçek bin Bektekin vardı. Sultan Muhammed Şah, beşyüz elli iki (m.1157/1158) senesi Muharrem ayı Cumartesi gününden bu yılın Rebiu'l-Evvel ayı Pazartesi günü on üçüne kadar Bağdat'ı kuşattı. Bağdat'ın etrafına mancınıklar ve merdivenler kurdu fakat amacına erişemedi. Halife el-Muktefâ li Emrillâh büyük cesaret, sabır ve fedakârlık gösterdi. Kuşatma uzadı ve Sultan Muhammed Şah amacına ulaşamadı ve Bağdat'tan, korkarak kaçtı. O sırada –toplumun lideri- Horasan hâkimi Sultan Sancar bin Melikşah öldü. Bağdat'ta onun adına hutbe devam ediyordu. Irak'ta halifenin durumu

²³⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 131.

güçlendi ve Abbâsi Devleti'nin ihtişamı canlandı. Olduğundan daha iyi bir duruma geldi. El-Muktefâ li Emrillâh, sağlam inançlı bir kişiydi²³⁹.

Nûreddin'in Franklar Karşısında Yenilgiye Uğraması

Beşyüz elli sekiz (m.1162/1163) yılında Allah ona rahmet etsin Nûreddin askerlerini topladı ve onların ülkelerine girmek ve Trablus'u kuşatmak isteğiyle, Hısnu'l-Ekrâd'ın altındaki Bukeya'ya indi. İnsanlar, bir kaç gündür çadırlarında iken, Haçlı Frank askerleri, kalenin bulunduğu dağın arkasından çıktılar. Ve Müslümanlara baskın yaptılar, onları kılıçtan geçirdiler. Birçoğunu öldürdüler ve esir ettiler. Nûreddin Mahmud'un çadırına yürüdüler, Nûreddin çadırının arkasından mesafe bırakmadan çıktı ve bir ata bindi. Nevbet için ve at hızlı gittiği için ayağında bir bağ vardı ve Kürtlerden biri geldi ve bağı kesti ve Nûreddin kurtuldu, Kürt ise öldürüldü. Nûreddin, sonra geride kalanlara bunu sordu onları ödüllendirdi.

En çok katliam es-Suka'daydı ve Nûreddin, Humus'a yürüdü, oranın çevresine yerleşti ve ihtiyacı olan çadırları getirtti ve onları Kudus gölünün yanına kurdu. İnsanlar, onun Halep' engel olmayacağını zannediyorlardı. Savaştan kurtulan herkes onun yanına geldi. Ve Şam'a haber gönderdi ve para, binek hayvanları, silahlar, çadırlar ve ihtiyaç duyulan her şeyi getirtti. Bunları, kurtulanlara dağıttı. Öldürülenlerin ıktalarını çocuklarına verdi. Çocukları olmayanlarını yakınlarına verdi. Ve ordu, kısa bir sürede sanki kimse eksilmemiş gibi oldu. Allah ona rahmet etsin ve ruhunu kutsasın. Melikler böyle olmalı²⁴⁰.

Hârim'in Fethi ve Frankların Yenilmesi

Franklar Mısır diyarına hücum ettiklerinde, bahsettiğimiz gibi Allah ona rahmet etsin, Nûreddin, Mısır'dan dönmeleri için Frankların ülkesine yürümek istedi. Cihat çağrısında bulundu ve kardeşi, Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd bin İmâdeddin Zengî'yle ve Hısn Keyfa ve el-Cezîre şehirleri hâkimi Davud bin Sekman bin Artuk'la ve Mardin hâkimi Necmeddin Alparslan bin İlgâzî bin Artuk'la ve çevredeki yerlerin hâkimleriyle yazıştı ve onları cihad için yardıma çağırdı. Kutbeddin Mevdûd askerlerini topladı ve kardeşine yardım etmek için yürüdü²⁴¹. el-Hısn hâkimi Fahreddin'e gelince, yakın çevresindekiler ona şöyle dediler: Neye karar verdin? O da, "oturmaya" dedi. Belki Nûreddin çok oruç tutup namaz kıldığından bitkin olur, o her gün kendisini bir savaşa sokuyor, adamları ülkelerde. Yakınları da onun bu görüşünü onayladı. Ertesi gün olunca, adamlarına savaş için hazırlanmalarını

²³⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 132.

²⁴⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 135.

²⁴¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 143.

emretti. Adamları, “Ne oldu da görüşün değişti, dün bu hal üzerine uykusuz kaldık, bugün tam tersini görüyoruz” diye sordular. O da, bilin ki, Nûreddin benimle öyle bir yola girdi ki, eğer ona yardım etmezsem ülkemin halkı bana itaat etmeyi bırakır ve ülkeyi benim elimden alır. O, zahid ve abidlerine, Müslümanların Franklardan gördüğü katliam ve esir almaları anlatan, onlardan dua isteyen, Müslümanları gazaya teşvik eden yazılar yazdı. Onların her biri yanında yakınları ve adamları ile oturuyorlardı, Nûreddin’in yazdıklarını okuyorlardı, ağlıyorlardı ve bana ısrar ediyorlardı ve oraya yürümekten başka çare yoktu” Sonra hazırlandı ve oraya yürüdü²⁴².

Mardin hâkimine gelince, oraya ordusunu hareket ettirdi ve (yazıştıkları da oraya gitmişti) ve askerler, Allah ona rahmet etsin Nûreddin’in yanında toplanınca, Hârim’i kuşattı ve oraya mancınıklar dikti ve sahilde kalan Franklar toplandılar ve toplu olarak ona geldiler ve onların yanında Antakya hâkimi Piemond, Joselin’in oğlu ve diğerleri de vardı. Allah ona rahmet etsin Nûreddin’e hücum ettiler ve Hârim’den Ertah’a gitti²⁴³. Onları, ülkelerinden uzaklaşınca karşılamak için izlemeye karar verdi ve onlar yürüdüler ve İmm’e geldiler. Sonra onunla karşılaşamayacaklarını anladılar. Ve Hârim’e döndüler. Nûreddin, askerleriyle onları izledi ve yaklaşınca, savaşa tutuştular. Franklar, Müslümanların sağ tarafına hücum ettiler. Orada, Halep askerleri ve el-Hısn hâkimi vardı ve yenildiler. Franklar onları takip etti ve atlılarından uzaklaştırıldılar. O sırada emir Zeyneddin Ali Kuçek, Musul askeriyle Frank atlılarının üzerine yürüdü ve onları öldürdü ve esir etti. Yenilenlerin ardından gelen atlıları korkarak geri döndüler. Onlar döndüğünde, yenilenler de döndü. Ve Franklara hücum ettiler. Müslümanlar her taraftan onlara saldırdılar. Savaş şiddetlendi, kızıştı. Franklar yenildiler. Yüce Allah, Müslümanlara zaferini indirdi ve Franklardan sayılamayacak kadar kişi esir edildi. Esir edilenler içinde: Antakya hâkimi, Trablus hâkimi Alkoms ve Joselin’in oğlu vardı. Onlardan, onbinden fazla kişi de (atlı ve piyade) öldürüldü.

Allah ona rahmet etsin Nûreddin, Hârim’e yürüdü. Ve orayı bu yılın, yani beşyüz elli dokuz (m.1163/1164) yılının son dokuzuncu günü teslim aldı. Adamları ona, orayı koruyacak ve savunacak kişi olmadığından, Antakya’ya yürüyerek ele geçirmeyi işaret etti. O da şöyle dedi: “Şehri almak kolaydır. Kale ise, sağlamdır ve ancak uzun bir kuşatma ile alınabilir. Eğer onları sıkıştırırsak, İstanbul (Konstantiniye) hâkimine haber göndererek şehri onlara teslim ederler. Bizim için Piemond’la komşu olmak, Rûm meliki ile komşu olmaktan

²⁴² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 144.

²⁴³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 144.

daha iyidir.” Sonra Nûreddin, Antakya hâkimi Piemond’u çok miktarda para ödemek şartıyla serbest bırakıldı ve Müslüman esirler de serbest bırakıldı²⁴⁴.

El-Meliku’l-Âdil Nûreddin’in Ca’ber Kalesini İstilası Hakkında

Nûreddin’in oraya hâkim olmasındaki sebep, oranın hâkimi Şihâbeddin Mâlik el-Ukaylî’nin ava çıkması ve Kelb Oğullarının onu esir almasıydı. Ve onu, Allah ona rahmet etsin Beşyüz altmış üç (m.1167/1168) yılı Receb ayında Nûreddin’e götürdüler ve onu tutukladı ve ona iyi davrandı. Kaleyi teslim etmek için ona para ve ıkta teklif etti, o ise kaleyi teslim etmedi. Şiddete ve sertliğe başvurdu ve onu tehdit etti. Nûreddin, onun üzerine emir Fahreddin Mesud bin Ali bin ez-Za’ferânî’yi gönderdi ve onu bir süre kuşattı. Bir sonuç alamadı ve daha çok asker gönderdi. Mecdeddin Ebû Bekr bin ed-Dâye’yi arabulucu yaptı. Başarılı olamadı. Oranın hâkimine tatlı dille davrandı. Ona, onun yerine başka bir yeri vermeyi teklif etti. O da bunu kabul etti ve teslim aldı. Ve Suruc’u ve oranın ilçelerini ve Halep şehrindeki el-Melâha’yı, Bâb ve Buzâga’yı ve peşin olarak yirmi bin dinarı teslim aldı. Ca’ber kalesi, onlara Celâlu’d-Devle Melikşah teslim ettiğinden beri onların elindeydi. Bundan ilgili yerde bahsetmiştik. Nûreddin’in orayı istilasını beşyüz altmış dört (m.1168/1169) yılındaydı²⁴⁵.

Esedu’d-Din Şîrkûh’un Mısır Diyarına Yürüyüşü Hakkında

Üçüncü Yürüyüş

Bunun sebebi, Franklar’ın Mısır’a iki kere girmiş ve oranın zayıf taraflarını öğrenmiş olmalarıydı. Onların Kahire’de bir şihneleri vardı. Oranın kapıları onlara teslim edilmişti. Kahire’de onların (Frankların) cesurlarından ve seçkin atlılarından bir topluluk vardı. Müslümanlara acımasız davrandılar ve onlara eziyet ettiler²⁴⁶. Ve ülkede kök saldıklarını ve onları engelleyecek bir şeyin olmadığını görünce Franklar, Şam’da bulunan Murray adlı kralları ile yazıştılar. Bu kişi, cesur, hilekâr ve kurnazdı ve onu başa geçmesi için çağırdılar. Ona bunun için bir engel olmadığını bildirdiler. Bu işi ona kolay gösterdiler. Şâvir’in düşmanı olan bir grup önde gelen kişi de, onunla yazıştılar. Bunların içinde İbnü’l-Hayyât, İbn Karcala vardı. Kral, Frank atlıları ve onların görüş sahibi kişileri ile danışmalarda bulundu. Onların her biri de onu, oranın üzerine yürümeye ve orayı almaya isteklendirdi.

²⁴⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 145.

²⁴⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 155.

²⁴⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 155.

Onlara şöyle dedi: “Benim görüşüm, bizim oraya hücum etmememizdir. Orası bize tuzaktır ve oranın paraları bize gelir ve o paralarla Nûreddin’e karşı güçleniriz. Eğer oraya hâkim olmak için hücum edersek, oranın hâkimi ve askerleri, halkı ve köylüleri orayı bize teslim etmez ve bizimle savaşır. Bizden korkmaları, orayı Nûreddin’e teslim etmelerine yol açar. Nûreddin, Esedu’d-Din gibi orayı alır ve oraya girerse, bu, Frankların helak olması ve Şam toprağının çekilmesi demektir.” Onun sözünü kabul etmediler ve ona şöyle dediler: Bu hususta bir engel ve orayı koruyan bir şey yok. Nûreddin hazırlanana ve oraya gelene kadar biz orayı ele geçirmiş ve oranın işini bitirmiş oluruz, o sırada Nûreddin kurtulmayı diler.” İsteksizce onun sözünü kabul etti ve sefere çıkmak için hazırlandı. Humus’u almak istiyormuş gibi davrandılar.

Nûreddin, onların hazırlanmalarını duydu ve onlarla karşılaşmak için donandı ve hazırlandı. Sonra Askalan’dan Mısır diyarına doğru yola çıktı²⁴⁷.

Şâvir ve Franklar Arasında Barış Olması Hakkında

Adîd Lidinillah’la Nûreddin arasında bu hususta yazışmalar devam etti. Ve eğer gelirse ülkenin üçte birini ona vermeyi ve Esedu’d-Din Şîrkûh’un onun yanında ordusuyla kalmasını ve Nûreddin’in iktâmin dışında iktâsı olmasını teklif etti.

Elçiler Nûreddin’e bu haberi getirdiğinde, Halep’teydi. İktâ olan Humus’ta bulunan Esedu’d-Din bin Şîrkûh’u çağırdı. Haberci Halep’ten Esedu’d-Din’e doğru yola çıktığında, onu Halep’e ulaştırmış buldu. Çünkü ona da, Mısırlıların, hızla oraya gelmesini, Esedu’d-Din’i Mısır Diyarına gelmeye teşvik eden isteyen yazıları ulaştırmıştı. Humus’tan Halep’e yürüdü. Ve bir gecede ulaştılar. Nûreddin, onun Mısır’a gitmek için hızla hazırlanmasını emretti. Ona, elbise, binek hayvanları, aletler ve silahlar dışında İki yüz bin dinar verdi ve askerler ve mühimmat sağladı. Askerlerden iki bin atlı seçti. Türkmenlerden altı bin atlı topladı²⁴⁸. El-Meliku’l-Âdil Nûreddin, Selâhaddin Ebû’l-Muzaffer Yusuf bin Eyyûb bin Şâdi’yi, amcası ile Mısır diyarına geçmeye çağırdı. Selâhaddin bu hususta isteksiz oldu²⁴⁹.

Esedu’d-Din Şîrkûh’un Mısır’a Gelişi ve Frankların Oradan Gidişi Hakkında

Allah ona rahmet etsin, Esedu’d-Din Mısır diyarına Mısır diyarına geldiğinde, Franklar başarısız halde geri döndüler. Allah, kâfirlik edenlere onların öfkeleriyle karşılık verdi. Bir hayırları olmadı. Allah, müminlerin savaşmasına gerek bırakmadı. Bu hususta-

²⁴⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 156.

²⁴⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 158.

²⁴⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 159.

Allah ona rahmet etsin- Nûreddin'e haberler geldi ve İslam ülkelerinde müjde davulları çaldırttı. Bu, fetihlerin en değerlisi ve en büyüğüydü. Çünkü Allah onlara lanet etsin, düşman diğer İslam bölgelerini istila etmek için Mısır diyarlarına hücum etmişti²⁵⁰

Allah ona rahmet etsin Esedu'd-Din'in Kahire'ye ulaşması bu yılın yani beşyüz kırkaltı (ö.1151/1152) yılının Rebiu'l-Ahiri'nin son dördüncü günüydü. Ve saraya girdi ve Adîd li Dinillah'la toplantı yaptı ve ona hil'at verdi ve el-Hil'atu'l-Adûdiyye'deki çadırına döndü. Mısır halkı buna sevindi ve ona ve ordusuna birçok bağışta bulundu²⁵¹.

Esedu'd-Din Şîrkûh'un Mısır'ı Ele Geçirmesi el-Adîd'in Ona Vezirlik Vermesi Hakkında

El-Adîd, Esedu'd-Din'e vezirlik için hil'at verdi, o da onu giydi, yürüdü ve saraya girdi. Vezirlik ona verildi ve ordunun başına geçti. Ordu komutanı, muzaffer melik olarak adlandırıldı²⁵². Vezirlik makamına gitti ve oraya girdi, işe başladı. Ona karşı çıkan, boyun eğmeyen kimse kalmadı²⁵³.

Frankların Dimyat'ı Kuşatması ve Oradan Başarısız Olarak Dönüşleri Hakkında

Allah ona rahmet etsin, Selâhaddin Mısır diyarına hâkim olunca ve orada güçlenince, Nûreddin Zengi'nin askerleri oraya hâkim olunca, Franklar helak olacaklarını, Müslümanların sahildeki şehirlerinin kurtulmak üzere olduğunu anladılar²⁵⁴. Ve eğer durumu düzeltmezlerse, ülkenin ellerinden gideceğinin farkına vardılar. Sicilya ve Endülüs'teki Franklarla ve diğerleriyle yazıştılar ve onlardan Hristiyanlık dini için yardım istediler ve onlar da, para, adam ve silah yardımında bulundular. Dimyat'a gitmek üzere yola çıktılar ve Dimyat'a Franklar ve Bizanslılar denizden geldiler. Beraberlerinde mancınıklar ve kuşatma aletleri ve başka şeyleri de getirdiler²⁵⁵. Batıdaki Franklar Dimyat'a geldiğinde, Şam'daki Frankların durumu zorlaştı. Akka kalesini müslümanlardan gassettiler. Hâkimini hapsedtiler. Nûreddin'in bir memluküydü, adı Kutluğ el Cemdar'dı. Frankların Dimyat'a ulaşmaları, beşyüz altmış beş (m.1169/1170) yılı Safer ayındaydı²⁵⁶.

Sonra Nûreddin, askerleriyle birlikte yola çıktı ve Frankların ülkesine girdi. Franklar Şam ülkelerini korumakla meşgul olsunlar ve Dimyat'tan uzak dursunlar diye orayı

²⁵⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 160.

²⁵¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 161.

²⁵² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 163.

²⁵³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 164.

²⁵⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 179.

²⁵⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 180.

²⁵⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 181.

yağmaladı, hücum etti, çiğneyip geçti. Nûreddin'in Müslümanların durumuna olan ilgisi o dereceye varmıştı ki, bununla ilgili olarak şu anlatılır²⁵⁷: Franklar Dimyat'a geldiğinde, Nûreddin'in yanında, onun rivayet ettiği hadis okunuyordu. Sıra tebessümle ilgili bir hadis zincirine geldiğinde, hadis ehlinin âdeti üzerine bazı hadis talebeleri onun gülümsemesini istedi. O ise buna kızdı ve "Müslümanlar Franklar tarafından kuşatılmışken, yüce Allah'ın beni gülümserken görmesinden utanırım" dedi²⁵⁸.

Franklar, Dimyat'a Kahire ve Şam'dan yardımların geldiğini, Nûreddin'in ülkelerine girip yağmaladığını, tahrip ettiğini görünce, başarısız olarak geri döndüler²⁵⁹. Dimyat çevresindeki kalışları elli gündü. Oradan ayrılışları beş yüz elli beş (m.1160)yılıının Rebû'l-Evvel ayının son dokuzuncu günüydü²⁶⁰.

Musul Hâkimi Kutbeddin Mevdûd bin Zengî'nin Ölümü

Bu yılın Zi'l-Hicce ayında, Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd bin Zengî bin Aksungur öldü. Ağır hastaydı ve hastalığı artınca, tahtı oğluna vasiyet etti. Ancak, inşallah daha sonra anlatacağımız şekilde, bu gerçekleşmedi²⁶¹.

Seyfeddin Gâzî bin Mevdûd bin Zengî'nin Musul'u İstilası Hakkında

Musul'da Zeyneddin Ali Kuçuk'ten sonra naib ve devlet işlerini yöneten kişi, Fahreddin Abdu'l-Mesîh'ti. Kutbeddin'in hizmetindeydi. İmâdeddin'den nefret ediyordu, çünkü ondan çok makamlar elde ettiği ve onun kızıyla evlendiği için, amcası Nûreddin'e itaat etmişti. Nûreddin de, Fahreddin Abdu'l-Mesîh'ten nefret ediyordu²⁶². Husâmeddin Timurtaş bin İlğâzî'nin kızı Seyfeddin'in annesi Hatun ile Fahreddin, tahtı İmâdeddin'den kendisine çevirmek için anlaştılar. Ve tahta Seyfeddin bin Gâzî bin Kutbeddin Mevdûd oturtuldu ve İmâdeddin Zengî bin Mevdûd, yardım istemek için amcası Nûreddin'e gitti. Omer Kutbeddin öldüğünde, kırk yaşına yakındı. Meliklik süresi, yirmi bir yıl ve beş buçuk aydı.

Bu yılda, Nûreddin'in süt kardeşi emir Meceddin bin ed-Dâye öldü. Onun yanında derecesi en yüksek emirlerdendi. Hârim ve Ca'ber kalesi ona ıkta edilmişti. Kendisine verilenler, kardeşi Şemseddin bin ed-Dâye'ye geri verildi²⁶³.

²⁵⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 181.

²⁵⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 182.

²⁵⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 182.

²⁶⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 183.

²⁶¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 188.

²⁶² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 190.

²⁶³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 191.

Allah Ona Rahmet Etsin el-Meliku'l-Âdil Nûreddin'in Musul'u İstilası ve Kardeşinin Oğlu Seyfeddin'i Oraya Hâkim Kılması Hakkında

Allah ona rahmet etsin Nûreddin'e kardeşi Kutbeddin'in Musul'da vefat ettiği ve Abdu'l-Mesîh'in işleri ele aldığı haberi gelince, bu onu rahatsız etti ve ağır geldi. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Abdu'l-Mesîh'ten nefret ediyordu. Ve beşyüz altmış altı (m.1170/1171) yılında Rakka üzerine yürüdü. Ve orayı, oranın naibine verdiği şeye karşılık olarak aldı²⁶⁴.

Nûreddin Rakka'yı alınca, Habur'a yürüdü ve oranın tamamına hâkim oldu. Sonra Nusaybin'i ele geçirdi. Tüm ordusuyla oraya yerleşti. Oraya el-Hısn hâkimi Nûreddin Mahmud bin Kara Arslan el-Artukî geldi ve askerler onun yanında toplandı. Sonra Sincar'a yürüdü ve orayı kuşattı. Oraya mancınıklar dikti. Orada Musul'dan birçok asker vardı. Musul'daki emirlerin çoğu onunla yazıştı ve şehir teslim etmek için süratle kendilerine gelmeye çağırıyorlardı. Ve Sincar'dan ayrılmasını istediler. Onların bu isteğini kabul etmedi ve Sincar'a hâkim olana ve orayı kardeşinin oğlu İmâdeddin Zengî bin Mevdûd'a teslim edene kadar orada kaldı. Sonra Musul'a yürüdü ve şehre geldi ve oradaki bir derin yerden Dicle'yi Doğu tarafına geçti ve Musul'un doğusunda Ninova kalesine gelene kadar ilerledi. Dicle, onunla Musul arasında kalıyordu. Nûreddin'in oraya varışıyla Musul surlarından büyük bir kurbanlık hayvan düştü²⁶⁵.

Fahreddin Abdu'l-Mesîh, İzzeddin Mesud bin Kutbeddin Mevdûd'u el-Cebel ve Azerbaycan ülkesi hâkimi Atabek İldeniz'e göndermişti ve ona yardım etmelerini istemişti. İldeniz, Nûreddin'e elçi göndererek Musul üzerine yürümemesini istedi. Ona şöyle dedi: Bu ülkeler Sultanındır. Senin buraları alman mümkün değil. Sincar'da bulunan Nûreddin onun mektubuna itibar etmedi ve Musul'a yürüdü. Elçiye şöyle dedi: "Efendine söyle, ben kardeşimin iki oğlunu senden koruyorum. Bizim aramıza girme. Onları düzeltmeyi bırakırsan seninle Hemedan kapısında konuşurum. Sen İslam ülkelerinin yarısına sahip oldun. Sınırları ihmal ettin, öyle ki Gürcüler orayı ele geçirdi. Ben ise, insanların en cesuru olan Franklarla sınırdım ve onların ülkelerini ele geçirdim. Krallarını esir ettim. İsteddiğin şeyi sana vermem uygun olmaz. Bize düşen, senin koruyamadığın İslam ülkelerini korumak ve zulmü Müslümanlardan uzak tutmaktır²⁶⁶."

Sonra, Musul'da bulunan emirler Nûreddin'le yazıştılar ve ona, Abdu'l-Mesîh'e hücum etmek ve ülkeyi ona teslim etmek isteklerini bildirdiler. Abdu'l-Mesîh bunu

²⁶⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 191.

²⁶⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 192.

²⁶⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 192

öğrenince, onunla, ülkeyi teslim etmek ve Seyfeddin'e vermek, aman ve ıkta istemek hususunda yazıştı. O da bunu kabul etti. Ve şöyle dedi: Seninle Musul'da karşılaşmamız mümkün değil. Benim için Şam'da olması uygun. Ben, ülkeyi çocuklarımdan almak için gelmedim. İnsanları senden kurtarmak ve çocuklarımdan eğitimi üstlenmek için geldim." Bu şekilde anlaştılar. Nüreddin Musul'u teslim aldı. Oraya bu yılın yani beşyüz altmış altı (m.1170/1171) yılının Cemadi'l-Evvel'in on üçüncü gecesi geldi ve kaleye indi. Kaleyi Sa'deddin Gümüştekin'e verdi. Musul'da Seyfeddin Gâzî bin Mevdûd'u bıraktı. Onu melik yaptı. Kutbeddin'in mirasını, dini hükümlere uygun şekilde çocukları arasında paylaştırdı²⁶⁷.

Mısır'da Abbâsiler Adına Hutbenin Okunması ve Oradaki Şii Devletinin Çöküşü Hakkında

Allah ona rahmet etsin el-Meliku'l-Âdil Nüreddin, Mısır devletinin zayıfladığını ve kendileri için bir engel kalmadığını görünce, Selâhaddin'e yazarak el-Adîd'e hutbe okunmasının kesilmesini ve Abbâsi halifesi için hutbe okunmasını istedi. Selâhaddin bin Eyyûb, Mısır halkının üzerine gelmesinden ve Şiiliğe meyillli oldukları için kabul etmekten çekinecekleri düşüncesiyle mazeretini bildirdi. Nüreddin onun sözüne kulak asmadı. Ona, bunu yapması gerektiği, başka çaresi olmadığını belirten bir haber yolladı. Sonra el-Adîd hastalandı. Selâhaddin, emirlerle ona hutbenin kesilmesi ve Abbâsilere hutbenin nasıl başlayacağı hususunda danışmalarda bulundu. Onların bazısı yardımcı oldu ve bunu istedi, bazısı buna kalkışmaktan korktu. Ancak Nüreddin'in emrine uymaktan yapamadılar: Mısır diyarına Arap olmayan biri gelmişti, el-emiru'l-âlim olarak biliniyordu. Onların uzak durduklarını görünce, ben başlıyorum dedi²⁶⁸.

Beşyüz yetmiş yedi (m.1181/1182) yılı Muharrem ayı Cuma günü minbere hatipten önce çıktı. Ve halife, imam el-Mustedî bi Nurillah'a dua etti. Buna kimse karşı çıkmadı. Bir sonraki Cuma günü gelince, Selâhaddin, Mısır'da ve Kahire'de el-Adîd'e hutbenin kesilmesini ve el-Mustedî bi Nuriillah'a hutbe okunmasını emretti. Onlar da bunu yaptılar. Buna karşı çıkan, kabul etmeyen olmadı. Durum düzeldi. Diğer bölgelerdeki hatiplere bu hususta yazılar yazıldı, onlar da hutbeyi okudular. El-Adîd'in hastalığı şiddetlenmişti. Ailesi ve arkadaşları ona bunu haber vermediler. Ve şöyle dediler: "Eğer kurtulursa öğrenir, kalan günlerini bunun için eksiltmeyelim²⁶⁹."

²⁶⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 192.

²⁶⁸ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 200.

²⁶⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 201.

Allah Onlara Rahmet Etsin Nûreddin ve Selâhaddin Arasında Soğukluğun Başlaması Hakkında

Bu yılda Selâhaddin, Nûreddin'e haber göndererek Mısır ordusunu toplaması ve bu orduyla Frank ülkesine yürümesini, Kerak'a gelmesini ve orayı kuşatmasını, orada Franklarla savaşmak için toplanmalarını ve onların ülkelerini ele geçirmelerini emretti. Selâhaddin, bu yılın Muharrem ayında Kahire'de ortaya çıktı ve Nûreddin'e yazarak, gelişinin gecikmeyeceğini bildirdi. Nûreddin, asker toplamış ve donanmıştı. Selâhaddin'den haber gelmesini ve o gelince harekete geçmeyi bekliyordu. Bu hususta haber gelince, Şam'dan Kerak'a gitmek üzere yola çıktı ve oraya ulaştı. Ve Selâhaddin'i beklemeye başladı, onun, ülkenin durumu bozulduğu için gelemeyeceğini, uzak olduğu için ülkenin durumundan korktuğunu bildiren yazısı geldi. Oraya döndü ve Nûreddin onun özrünü kabul etmedi ve geri döndü²⁷⁰.

Selâhaddin, Nûreddin'in emrine uymayınca, bu durum ona ağır geldi. Mısır'a girmeye ve Selâhaddin'i oradan çıkarmaya niyetlendi. Haber Selâhaddin'e ulaştı ve ailesini topladı ve onların içinde babası Necmeddin Eyyûb ve dayısı Şihâbeddin el-Harîmî ve onlarla beraber diğer emirler de vardı. Onlara, Nûreddin'in onun üzerine yürüme ve Mısır'ı onların elinden almak istediğini bildirdi. Onlarla müşavere etti, ancak hiç biri ona bu hususta cevap vermedi. Kardeşinin oğlu el-Meliku'l-Muzaffer Takiyeddin bin Şahinşâh bin Necmeddin Eyyûb kalktı ve şöyle dedi: "Eğer gelirse, onunla savaşır ve ülkeden atarız." Ailesinden diğerleri de onu onayladı. Necmeddin Eyyûb, onlara kötü sözler söyledi ve bu isteklerine şiddetle karşı çıktı. Ve Selâhaddin'e şöyle dedi: "Ben babanım ve bu Şihâbeddin de dayındır. Zannediyor musun ki, bunların hepsi bizim gibi senin iyiliğini ister? O, hayır dedi. O da, vallahi ben dayın Nûreddin'i görsem, ona gitmekten başka bir şey yapmamız mümkün olmaz. Senin başını kılıçla vurmamızı emretse yaparız. Eğer biz böyleyse başkaları nasıl olur? Gördüğün emir ve askerler, sadece Nûreddin'i görse, eğerlerinin üzerinde duramaz. Yapacakları şey, sadece eğilip önünde yeri öpmek olur. Bu ülke onundur. Sen oraya o yerleştirdi. Azletmek isterse azleder. Ona gelmemize ihtiyaç duydu, bir haberci ile gönderdiği mektupla hizmetine girmemizi ve ülkesini istediğimiz kişiye vermek istiyor²⁷¹. Ve cemaatin hepsine şöyle dedi: " Kalkın, bizler Nûreddin'in memlukları ve köleleriyiz. Bize istediğini yapar." Bunun üzerine dağıldılar. Çoğu Nûreddin'e bu haberi ulaştırdılar. Necmeddin, oğlu Selâhaddin ile yalnız kaldığında ona şöyle dedi: " Sen bilgisi az, cahil

²⁷⁰ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 221.

²⁷¹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 222.

birisin. Bunları topla ve içindekilere ekle. Nûreddin, senin onun ülkeye gelmesini engellemek istediğini duyarsa, seni en önemli meselelerinden biri yapar ve üzerine yürümeyi tercih eder. Ve eğer senin üzerine yürürse, bu askerlerden hiç birini yanında göremezsin. Seni ona teslim edeceklerdi. Ancak bu toplantıda sonra ona mektup yazacaklar ve benim sözümü bildirecekler. Ona yazarsın ve şöyle dersin: “Ne için gelmem gerekiyor? Haberci boynuma asılı ipe beni alsın” O, bunu duyunca senin üzerine yürümekten vazgeçer ve kendisi için önemli olan şeyle uğraşır. Günler geçer ve her gün yeni bir şey olur.” Ve Selâhaddin, babasının söylediği şeyin doğruluğunu anladı ve onun emrettiğini yaptı. Nûreddin, durumun böyle olduğunu görünce, niyetinden vazgeçti. Necmeddin’in dediği gibi günler geçti ve inşallah anlatacağımız şeyler oldu²⁷².

Ermeni ve Bizans Öncü Komutanı Arasında Savaş

Ermeni öncü komutanı Levon’un oğlu Mleh, Nûreddin’e sığınmış ve onun itaati altına girmişti. Durub, Adana ve Misis ve Tarsus’u, İstanbul hâkimi Bizans kralı koruyor ve askerleriyle kontrol altında tutuyordu. Levon’un oğlu Mleh, oraları istila etti ve Bizanslıları yendi. Onlardan bazıları yenildi ve bazıları esir edildi. Nûreddin, Bizans öncülerinden otuz bin kişiyi esir aldı. Nûreddin, onları halife el-Mustedî bi Nurillah’a götürdü. Ve ona, özeti şöyle olan bir mektup yazdı:” Konstantiniye ve Kudüs, bir rekabet içinde fethediliyor. Onların ikisi de, karanlık gecenin yalnızlığındadır ve onlara yardım, dostluk haykırışını bekliyor. Yüce Allah, keremiyle İslam ehline iki fethi nasip etsin ve hizmet edene, imamın rızasını kazanmayı nasip etsin.²⁷³”

Allah Ona Rahmet Etsin Meliku’l-Adil Nûreddin bin Zengî bin Aksungur’un Vefatı Hakkında

Nûreddin’in, orayı Selâhaddin’den almak amacıyla Mısır diyarına girmek için hazırlanmak niyetinde olduğundan bahsetmiştik. Franklar kendisi üzerine yürüdüğü sırada onun sessiz kaldığını görmüştü. Ve o biliyordu ki, Selâhaddin ondan korktuğu için onunla savaşmaktan ve karşılaşmaktan çekiniyordu ve Nûreddin’i engellemeleri için yolda Frankların olmasını istiyordu. Nûreddin, Musul, el-Cezîre ülkeleri, Diyarbekr ve diğerlerine asker isteyen mektuplar gönderdi. Onun niyeti, askerleri kardeşinin oğlu Musul ve Şam hâkimi Seyfeddin Gâzî bin Mevdûd bin Zengî ile bırakmak ve kendi askeri ile Mısır’a yürümekti, ancak kader onu bu amacından alıkoydu.

²⁷² İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 223.

²⁷³ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 235.

Bu yılın, yani beşyüz altmış dokuz (m.1173/1174) yılının Ramazan Bayramı'nda Allah ona rahmet etsin Nûreddin, oğlu el-Melik'us-Sâlih'in sünnetinin yapılmasını emretti. Bunun için kutlamalar yapıldı, Şam günlerce süslendi²⁷⁴.

Bayram günü, -Pazar- Nûreddin, her zamanki kural gereği Şam'ın kuzeyindeki Yeşil Meydan'a, çember ve kapak oyunu oynamak için indi²⁷⁵. Ve emretti ve Yeşil Meydan'ın önünde kendisine bir çadır kuruldu ve bir minber kurulmasını emretti, kazasker kadı Şemseddin İbnu'l-Farrâş, namazdan sonra hutbe okudu, halka açık sofraya kuruldu ve bu sofrada, Türk âdetlerince yağmalandı. Nûreddin kaleye döndü ve özel sofrası açıldı.²⁷⁶

Bu günün ertesinde, Şevvâl'in ikisinde Pazartesi günü özel adamları ve yakınları ile ata bindi ve meydana geldi ve en büyük emirlerinden, emir Hemâmeddîn Mevdûd ona eşlik ediyordu. Ve Nûreddin'e şöyle dedi: "Önümüzdeki yıl bu zamanda burada olur muyuz?" Nûreddin de:" Sen bir ay sonra olur muyuz, onu söyle. Bir yıl uzun bir zaman" Akıllarına önceden ne olduğu geldi. Nûreddin ayın sonuna yetişemedi, Hemâmeddîn de yılın sonunu göremedi²⁷⁷.

Sonra Nûreddin, adamlarıyla çevgan²⁷⁸ oynamaya başladı. Sonra bir diğer emir Yernakş ona karşı çıktı ve "Baş" dedi. O, cömert, ağır başlı olma âdetinin tersine çok öfkeleni ve vezirini azarladı ve sonra yürüdü ve kaleye girdi ve oradan ölü olarak çıktı²⁷⁹.

Musullularla Sultan Arasında Barış Yapılması Bahsi

Bahâeddin Şöyle Dedi:

Askerlere – Yani Harran'a- gelinceye kadar yürüdük. Herkes sultandan ümidini kesmişti. Oraya varışımız Zi'l Hicce'nin başlarındaydı. Büyük bir saygı gördük. Bizim için tahta oturdu. Bu, hastalığından beri tahta ilk oturuydu. Arefe günü anlaşma yapıldı. Ondan iki nehir arasını aldık. Orayı Sencer Şah'tan aldı ve Musullulara verdi. Onunla tam olarak anlaştım. Ve kardeşi el-Meliku'l-Âdil ile anlaştım. O Harran'dayken ondan ayrıldım. O iyileşti ve barış devam etti ve durum düzeldi. Tüm Musul şehirlerinde Sultan için hutbe okundu ve oralarda Selçuklu sultanları için okunan hutbe kesildi. Onun ismine sikke basıldı. Diyarbekr ve tüm Artuklu şehirlerinde onun adına hutbe okundu ve adına sikke bastırıldı.

²⁷⁴ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 259.

²⁷⁵ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 260.

²⁷⁶ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 261.

²⁷⁷ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 261.

²⁷⁸ Polo oyunu, bkz.Koca, S.(2005).**Selçukularda Ordu**. Ankara: Berikan Yayınevi, 151.

²⁷⁹ İbn Vâsıl (1953).a.g.e. Cilt 1, 262.

Sultanın hastalığı şiddetlenince, kardeşi el-Meliku'l-Âdil hekimlerle ona geldi. Durum düzelmedi. Tahta her gün nöbetle çıkılıyor ve sofrta kuruluyordu²⁸⁰.

Melik Elçileri ve Meliklerin Sultan'a Kutlama İçin Gelmeleri

Musul'a Rûm²⁸¹, Horasan ve Irak elçileri geldiler. Hepsi de, Yüce Allah'ın ona nasip ettiği Kudüs'ü fethetmesi nedeniyle Sultanı tebrik ediyorlardı. Bu fethetme onların gücü yetmemişti ve bununla meliklerin iyi dileklerine nail olmuştu. Bu elçiler: Acem hâkiminin elçisi. Ve O da, Muzafferuddin Kara Arslan bin Osman bin İldeniz'in atabekidir. Ve o, kardeşi Pehlivan'dan sonra melik oldu. Görünüşte atabeklik onundu. Saltanat, Sultan Tuğrul bin Muhammed bin Tuğrul bin Muhammed bin Melikşah'ındı. O da, acem ülkelerinde sultan olarak adlandırılan son kişiydi²⁸².

Sultan'ın Civar Yerlerle Cihad'a Çağırarak İçin Yazışması

Sultan, tüm ülkelerle cihada çağırarak ve teşvik etmek için yazışmasını sürdürdü. Adnan en-Neccab'ı Yemen Valisi- kardeşi Seyfu'l-İslam Zâhiruddin Tuğtekin bin Eyyûb'a göndererek olan olayları açıkladı ve ondan para yardımı istedi.

Ve Acem hâkimi Muzaferruddin Kara Arslan'la yazıştı. Ona, Allahu Teâla'nın İslam'ın zaferi için yapılmasını farz kıldığı şeyi örnek gösteriyordu. Acem ülkesinde sultanlık, Muzafferuddin'in anne tarafından kardeşinin oğlunundu. O da, Selçuklu Rukneddin Tuğrul bin Muhammed bin Tuğrul bin Muhammed bin Melikşah'tı ve Selçuklu sultanlarının sonucusu idi. Sultan'a, amcası Kara Arslan'ın zulmünden şikâyet eden ve ona karşı yardımını talep eden mektubu geldi. Sultan da ona, cihad ve kâfirlerle uğraşmasını mazeret gösterdi ve onunla amcası Cemaluddin Ebû'l-Feth İsmail bin Muhammed bin Abd Kuveyh arasında elçiler gönderdi. Erbil hâkimi Zeyneddin bin Nûreddin ve Hasan bin Kıfçak ve Şehrizor'daki naibine hizmetine sunulmak için destek vermesi için yazdı²⁸³.

Bedreddin Lu'lu'nun Musul Melikliğinde Nûreddin bin el-Meliki'l-Kâhir'in Atabeki Olarak Görev Üstlenmesi

El-Meliku'l-Kâhir vefat ettiğinde, iki oğlu vardı. Büyüğü Nûreddin Arslan Şah, yaşı o zaman yirmiydi ve onun melik olması ve melikliğin işlerini Bedreddin Lu'lu'nun yürütmesi vasiyet edilmişti.

²⁸⁰ İbn Vâsıl.(1957). **Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb** Cilt 2. (Birinci Baskı). Kahire: Vizaratu't-Terbiyye ve't-Talimi'l-Mısriyye, 172.

²⁸¹ Türkiye Selçukluları.

²⁸² İbn Vâsıl (1957).**a.g.e.** Cilt 2, 223.

²⁸³ İbn Vâsıl (1957).**a.g.e.** Cilt 2, 223.

El-Meliku'l-Kâhir ölünce, Bedreddin Lu'lu Nûreddin'i babasının ülkesinde hâkim kıldı²⁸⁴.

O da, onun adına hutbe okutturdu ve sikke bastırıldı. Halife en-Nâsır Lidinillah'a elçi göndererek ona taklid vermesini istedi. Civardaki meliklerle yazışarak, anlaşmaların Nûreddin'in babasıyla yapılmış olan şekliyle, Nûreddin'le yeniden yapılmasını istedi.

El-Meliku'l-Kâhir'in ölmesinden bir gece bile geçmemişti ki, ihtiyacı olan her şeyi tamamladı. Taziye kabul için oturdu. Emirler ve askerlerle anlaşma yaptı. Melikliği en iyi şekilde yönetti, askerlere ve emirlere ihsanda bulundu. Onlara pahalı hil'atler verdi. İyi bir yol izledi. Karanlık işleri açığa çıkardı.

Birkaç gün sonra halife Nûreddin Arslanşah'tan meliklik, Bedreddin için de devlet işleri ve teşrifat hususunda taklit geldi.

Ve melik elçileri, taziye ve ahid taleplerini sunmak için geldiler²⁸⁵.

Ve AltıYüz On Altı (m.1219/1220) Yılı Geldi

Moğolların Ortaya Çıkışı ve Müslümanların Ülkelerinin Çoğunu İstila Etmeleri

Müslümanlar, bu yılda uğradıklarından daha büyük bir bozguna uğramamışlardı. O yılda Müslümanların öldürülmesi ve köle yapılması ve ülkelerinin çoğunun istila edilmesi hususunda benzeri o yıldan önce olmamıştı. Buna yakın bir şey de olmamıştı. Buna, -Allah onlara lanet etsin- Frankların Mısır diyarı kentini – Dimyat'ı- ele geçirmeleri, halkına saldırmaları ve onları esir edip öldürmeleri de dâhildir.

En büyük savaş ve en büyük musibet bundandır. O da, Moğolların ortaya çıkışı ve yakın zamanda Müslüman ülkelerin çoğunu ve onların kalelerini ele geçirmeleridir. Müslümanların kanını dökmeleri ve karılarını ve çocuklarını esir almalarıydı. Yüce Allah, Muhammed (s.a.v.)'i gönderdiğinden ve onunla, şirk ehline Hanif dinini ve onun zaferini gösterdiğinden beri, Müslümanlar bundan daha büyük bir facia ile karşılaşmamışlardı. Yüce Allah, onların kökünü kazısın, soylarını yok etsin.

Biz, inşallah onların nasıl ortaya çıktıklarını ve İslam ülkelerinde neler yaptıklarını anlatacağız²⁸⁶.

²⁸⁴ İbn Vâsıl.(1960) **Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb**.Cilt3. Kahire: Vizaratu's-Sakafe ve'l-İrşadi'l-Kavmi, 262.

²⁸⁵ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 263.

²⁸⁶ İbn Vâsıl.(1972). **Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb**. Cilt 4. (Birinci Baskı). Kahire: Vizaratu's-Sakafe ve'l-İ'lam, 34.

Bu yılda acem sultanı, Alâeddin Bin Tekeş'ti ve soyu, Sultan Alparslan bin Çağrı Bek Davud bin Mikail bin Selcuk'un memluklarından olan Beltekin'e dayanıyordu. O, Selçuklular tarafından Harzem valisiydi. Bundan dolayı, onlardan her birine Harzemşah deniyordu. Acem ülkesinde Selçuklu hâkimiyeti ortadan kalkınca ve ülkelerinde başkaları hâkim olunca ve bölününce, Alâeddin adlı bu kişi güçlendi. Irak-ı Acem olarak adlandırılan Isfahan, Rey, bunlara bağlı memleketleri içeren Horasan ve Bilâdu'l-Cebel'i istila etti. Buhara, Semerkand ve diğerleri gibi Maverunnehir'e hâkim oldu. Orayı istila edenler Hıta'lardı ve onla kâfirdiler. Fakat Maverunnehr'deki Müslümanların ülkelerini istila ettiler ve oralara hâkim oldular. Sultan Alâeddin'in melikliği gerçekten genişledi. Sultanlığı ve ordusu büyüdü. Onun dörtyüz bin savaşçıya ulaştığı söylendi. İçinden Irak'a yürümek ve orayı ele geçirmek, kendisinden önce Selçukluların ve Buveyhoğullarının halifeleri istilasında olduğu gibi halifeleri hükmü altına almak geldi.

Ve Sultan Alâeddin, askerleriyle Bağdat'a yürüdü. Ve –Allah ona rahmet etsin- halife en-Nâsır liDinillah eş-Şeyh Şihâbeddin es-Suhreverdî'ye amacından vazgeçmesi için haberci gönderdi²⁸⁷.

Haberci, Sultan Alâeddin Harzemşah'a ulaşınca, ona değer verdi ve saygılı davrandı. Şeyh Şihâbeddin, ehl-i beyt ailesine övgü içeren ve ona karşı çıkanın cezalandırılması hakkındaki hadis-i şerifi içeren mektubuna başladı. Sultan Alâeddin, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisine saygı göstermek için, dizleri üzerine oturdu. Şeyh Şihâbeddin hadisi bitirince, sultan ona şöyle dedi: “ Şeyhin bunu sultana iletmesi gerekir ki, peygamberin ailesini hapse koyarak onlara zulmeden odur. Ben ise böyle bir şey yapmadım.” Ve Sultan Alâeddin, Selçukluların olduğu gibi kendisinin de saltanat merkezi olması için Bağdat üzerine yürümekte ısrar etti. Bunda sonra çok kar yağdı ve onun amacını gerçekleştirmesine engel oldu. Ve Irak'a yeniden dönme isteğiyle ülkesine döndü. Sonra bu yılda Moğolların onun üzerine hücumu meydana geldi²⁸⁸.

Bu topluluğun anlattığına göre, onlar uzak doğuda steplerde ve çöllerde yaşıyorlardı ve onlar çadır ve direkler halkı idi. Onların koyun ve atlarından başka bir şeyleri yoktu ve onların etlerini yiyorlardı ve sütlerini içiyorlardı. Hayvanları için otlarından başka yiyecekleri yoktu. Hayvanlar, tırnaklarıyla yeri kazıyor ve bitkilerin köklerini yiyorlardı. Bir eve geldikleri zaman, dışarıdan bir şeye ihtiyaçları olmazdı. Onlar bir dine inanmazlardı

²⁸⁷ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 36.

²⁸⁸ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 36.

ancak yüce bir yaratıcıyı kabul ederler ve onu tazim ederlerdi. Her hangi bir şeriata bağlı değildiler²⁸⁹.

Tamarcı olarak bilinen melikleri Cengizhan, onlar için “Asa” olarak adlandırdıkları ve uydukları ve gereğini yaptıkları kurallar koydu. Ve bu adam (Cengizhan), onlar için her ne emrederse yaptıkları ve yasaklarına uydukları peygamber gibi oldu²⁹⁰.

Ve o, Çin ülkesinin çoğunu istila etti ve oranın halkı, Hıta denilen büyük bir halktır. Hintliler gibi puta tapılan dinleri vardı. Çin ülkesine hâkim olunca güçlendi ve ünü arttı ve bu da onun için bir başlangıç oldu. Sonra Cengizhan, Türkistan’a yürüdü ve Kaşgar, Balasagun ve diğer yerleri aldı. Oradaki Türkleri ortadan kaldırdı²⁹¹. Bundan sonra, ellerinde birçok gümüş, altın, samur ve başka şey bulunan Türk tüccarlardan bir grubu kendisi için elbise satın alması için Semerkand, Buhara gibi Ceyhun ülkesinin gerisine sürdü. Bu tüccarlar, Türk ülkelerinden Otrar denilen yere ulaştılar. Ve orası, Sultan Alâeddin Harzemşah’ın son ülkesiydi. Orada onun bir naibi vardı. Bu kişiler ona geldiğinde, Harzemşah’a elçi göndererek gelişlerini ve beraberlerindeki değerli şeyleri bildirdi. Harzemşah da ona haber göndererek onların öldürülmesini ve yanlarındaki paralarının alınmasını emretti. O da onları öldürdü ve yanlarındaki şeyleri Harzemşah’a gönderdi. Bu da büyük bir şeydi ve Harzemşah bunu Buhara ve Semerkand tüccarlarına dağıttı ve bedelini onlardan aldı²⁹².

Mâverâunnehr melikliği, daha önce bahsettiğimiz gibi Hıtaların elindeydi ve Harzemşah orayı onlardan aldı ve onları öldürdü ve yok etti. Böylece Tatarlar, Türkmenistan ülkesinde güçlendiler. Çünkü Hıtalar, Tatarlar ile savaşıyorlar ve onları bu ülkelere saldırmaktan geri tutuyorlardı. İslam ve Tatarlar arasında bir duvardılar. Harzemşah onları ortadan kaldırıp Mâverâunnehr’e hâkim olduğu zaman, Moğollar Türkmenistan’a hâkim oldular. Ve Harzemşah ülkesinin civarına saldırmaya başladılar²⁹³. Bunun için Alâeddin Harzemşah, onlara el-Kusve ve diğer yerlerden geçmeyi yasakladı. Onların tüccarlarına, bahsettiğimiz şeyi yaptı. Onların hareketi ve saldırmasının sebebi buydu²⁹⁴.

---

²⁸⁹ İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e.** Cilt 4, 36.

²⁹⁰ İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e.** Cilt 4, 37.

²⁹¹ İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e.** Cilt 4, 37.

²⁹² İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e.** Cilt 4, 38.

²⁹³ İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e.** Cilt 4, 38.

²⁹⁴ İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e.** Cilt 4, 39.

Sonra Altı Yüz Yirmi İki (m.1225/1226) Yılı Geldi

Celâleddin Harzemşah'ın Azerbaycan Ülkesini İstilasını Hakkında

Azerbaycan ve Eran hâkimi Muzafferuddin Özbek (Bin Pehlivan), Celâleddin'den korktuğu için, Azerbaycan memleketi başkenti olan Tebriz'den Gence'ye yürüdü. Celâleddin, Tebriz'deki vali, emir ve reislerle haber göndererek, askerlerinin ondan ayrılarak kendisine katılmasını istedi, onlar da bunu kabul ettiler ve ona itaat ettiler. Askerler, oraya geldi ve yiyecek ve diğer başka şeyler satıp, satın aldılar. Ellerini insanların paralarına uzattılar. İçlerinden biri, bir şeyi zorla alıyor ve istediği ücreti veriyordu. Tebriz halkından bazıları, insanlara yapılanları Celâleddin'e şikâyet etti. Celâleddin, onların yanında olacak bir şihne gönderdi. Ona, Tebriz'de kalmasını ve askerleri oranın halkından uzak tutmasını ve düşmanlık yapanın asılmasını emretti²⁹⁵. Şihne orada kaldı ve askerlerin bir kişiye bile kötülük etmesini engelledi. Muzafferuddin Özbek'in eşi, Selçuklu Sultanı Tuğrul bin Arslan bin Tuğrul bin Muhammed bin Melikşah'ın kızıydı ve Tebriz'de ikamet ediyordu. Babası da, Acem ülkesinde hüküm süren son Selçuklu sultanıydı. O da, Özbek'in amcasının anne tarafından kızıydı. Çünkü Muzafferuddin'in babası Pehlivan Muhammed bin İldeniz, onun annesinin dedesi Arslan bin Tuğrul'un erkek kardeşiydi. İldeniz de, onun babasının dedesi Tuğrul bin Muhammed bin Melikşah el-Ekber bin Alp Arslan'ın memlukumuydu. İldeniz ve çocukları, ülkede hüküm sürdüler ve Arslan ve Tuğrul'a, o ikisinin atabeki olmaları nedeniyle hükmettiler. Sonra, Acem ülkesindeki Selçuklu meliklerinin sonuncusu olan en küçük Tuğrul öldürüldü. Muzafferuddin Özbek tek başına melik oldu. (Selçuklulardan saltanatta, hala saltanatta isimleri bugüne kadar kalan Rûm²⁹⁶ ülkesi sultanı Kılıç Arslan bin Süleyman bin Kutalmış'ın oğullarından başkası kalmadı.) (Muzafferuddin Özbek'in, yeyip içmesi ve eğlencesi ile meşgul olduğundan, saltanat işleri ile uğraşacak durumu yoktu. Bundan dolayı, Tuğrul'un kızından yüz çevirdi ve o da, Tebriz'de yaşadı.)²⁹⁷

Celâleddin (Bin Alâeddin) Harzemşah'ın Gürcüleri Tuzağa Düşürmesi Hususunda

Celâleddin, Tebriz ve Azerbaycan ülkesinin çoğunu ele geçirinca, durumu güçlenip askerleri artınca, elçi göndererek Gürcüleri savaşa tehdit etti. Onlar da ona şöyle cevap verdiler: “ Biz, senin baban Alâeddin Harzemşah'a şunları yapan, askerini dağıtan, ülkesini ele geçiren, ailesini katledip esir alarak yok eden Moğollara saldırdık. Sonra o da, denizde

²⁹⁵ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 149.

²⁹⁶ Türkiye Selçuklu.

²⁹⁷ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 150.

bir adaya kaçtı ve orada üzüntüsünden öldü. Senden daha büyük, daha çok sesi duyulmuş daha çok ordusu olan daha güçlü biriydi ve onlarla savaştan bir şey elde edemedi, en iyisi bizimle barışmalarıydı.”

Ve Gürcüler, asker toplamaya başladılar ve altmış binden fazla asker topladılar ve onların söylediklerine sinirlenen Celâleddin onlar üzerine yürüdü ve ülkelerindeki Duvin şehrini kuşattı. Daha önceden burası Müslümanlara aitti ve orayı eman ile aldı ve sonra onların üzerine yürüdü. Onlarla savaştı. Sert çatışmalar oldu. Gürcüler kötü bir yenilgiye uğradı²⁹⁸. Celâleddin, her yolla savaşılmamasını ve onlardan hiç kimsenin kalmamasını emretti. Öldürülenlerin sayısı yirmi bine ulaştı ve bundan daha çok olduğu da söylendi. Önde gelenlerinden çoğu esir edildi. Gürcülerin komutanı İvan, yenilerek gitti. Gerçekte onların kralı değildi.²⁹⁹

İvan yenilince, içinden bir istek geldi ve yol üzerinde kendisine ait bir kaleye çıktı ve orada saklandı. Cemâleddin de, onu kuşatacak ve oradan ayrılmasını engelleyecek birini gönderdi. Sonra askerlerini Gürcü ülkesinde dağıttı ve onlar yağmalıyor, öldürüyor ve esir alıyorlardı. Eğer Celâleddin’e Gürcü ülkesinin yaptığı, şimdi anlatacağımız şey olmasaydı, onları öldürüp esir almazdı. Celâleddin, Gürcüleri tamamen yenip ülkelerine girince, orada asker yerleştirdi ve onlara orada kardeşi Gıyâseddin bin Harzemşah ile kalmayı emretti.³⁰⁰ Bahsettiğimiz gibi ona katılmış ve ona tabi olmuştu- Celâleddin’e Gürcülerin hezimetinden önce, ülkeyi koruması ve halkın işleriyle ilgilenmesi için Tebriz’de bıraktığı veziri Şerefu’l-Mulk’den, onun Tevriz kumandanı Şemseddin et-Tugrâi ve oranın hâkimi oradaki diğer kumandanlar ile ittifak yaptığını ve Celâleddin’e karşı isyan ve ülkeyi Muzafferuddin Özbek bin Pehlivan’a iade hususunda dayanışma kurup anlaşmışları haberi geldi Ve şöyle dediler: Celâleddin, Gürcüler üzerine yürüdü. Eğer ona isyan eder ve Özbek’i ve onunla olan askerleri bize getirirsek, Celâleddin bize dönmeye mecbur olur. Ve eğer dönerse, Gürcüler onu izler ve Azerbaycan ülkesinde kalamaz. Özbek ve Gürcüler bir araya gelir ve ona hücum ederler ve düzeni bozulur ve tamamen yenilmiş olur³⁰¹.”

Bu Cemâleddin’e ulaştığında, Gürcüler yenilene kadar bunu sakladı. Onları yenince ve işlerini bitirince, ordusunun askerlerini getirtti ve onlara şöyle dedi: Bana şöyle şöyle şeyler ulaştı ve sizler ülkede elinize geçirdiğiniz Gürcüleri öldürerek mümkün olduğu kadarıyla onların ülkelerini tahrip ederek olduğunuz şekilde ülkede kalacaksınız. Ben bunu

²⁹⁸ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 152.

²⁹⁹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 153.

³⁰⁰ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 153.

³⁰¹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 154.

size Gürcülerin hezimetinden önce bildirmekten, size bir korku gelir diye çekindim.” Onlar oldukları gibi kaldılar ve Celâleddin, Tebriz’e döndü. Reisi ve diğer komutanları yakaladı. Reisle ülkeyi dolaşmasını (Ve Şemseddin ve reisi çağırdı) ve şikâyeti olan herkesin şikayetini dinlemesini enretti. Ve o zalim biriydi. Ülke halkı buna sevindi, sonra onun öldürülmesini emretti. Diğerlerine gelince, onlar bir süre hapsedildiler, sonra onları affetti³⁰². Bunu tamamlayınca ve ülkenin işleri yoluna girince, ülkenin hâkiminde, Muzaferuddin Özbek bin Pehlivan’ın, kendisinin tayin ettiği bir memlukü öldürmeyeceği hususunda karısı, Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyin kızını boşamak üzerine yemin ettiği, ancak sonra onu öldürdüğü kesinleşti. Bundan dolayı da boşandı. Hâkim bundan emin olunca, Celâleddin, Sultan Tuğrul’un kızıyla evlendi. Ve bir süre Tebriz’de kaldı. Sonra oradan Gence şehrine ordu gönderdi ve orayı fethettiler. Muzafferuddin kaçtı, orada bir kaleye sığındı ve sonra ortadan kaldırıldı. Celâleddin, tüm ülkeye hâkim oldu. Bu yılın sonunda Gürcülerin üzerine yürüdü ve onlara hücum etti³⁰³.

Ve Altı Yüz Yirmi Üç (m.1226)Yılı Geldi

Celâleddin Harzemşah’ın Tiflis’i İstilas

Bu Tiflis, şehirlerin en güzellerinden ve en sıkı korunanlarındadır. İslam’dan önce komşuları olan Farslara en çok zarar veren yeri. İslam geldiğinde, Müslümanlara en çok zarar ve sıkıntı veren şehirlerden biriydi. Sonra orayı Müslümanlar ele geçirdi ve beşyüz on beş (m.1121/1122) yılına kadar onların elinde kaldı³⁰⁴. Onu Gürcüler ele geçirdi ve ona hâkim oldu. O zamanda Selçuklu Sultanı, Mahmud bin Muhamed bin Melikşah bin Alp Arslan’dı. Selçuklu Sultanlarının şanı en yüksek ve en geniş topraklara ve en çok askere sahip olanlarındandı. Bağdat ülkesi onun elindeydi, halife ve tüm Irak, Irak-ı Acem olarak adlandırılan Bilâd’ul-Cebel, Isfahan, Hemedan, Rey ve diğer yerler onun hükmü altındaydı. Huzistan, Azerbaycan, Erran, Ermenistan, Diyarbekr ve el-Cezîre ve Musul ve Şam ve diğer yerler onun elindeydi ve amcası Sultan Sancar, Horasan ve diğer yerlerin hâkimiydi. Özet olarak, İslam ülkelerinin çoğu onların elindeydi. Bununla birlikte Gürcüler Tiflis’i ele geçirdiler ve Melikşah’ın oğlu Sultan Mahmud, onları Tiflis’ten çıkaramadı (beşyüz on yedi -m.1123/1124- yılında asker topladı ve Gürcüler üzerine yürüdü ancak onları oradan çıkarmaya gücü yetmedi.)³⁰⁵

³⁰² İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 154.

³⁰³ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 155.

³⁰⁴ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 181.

³⁰⁵ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 182.

Sonra Sultan Mahmud'dan sonra kardeşi Sultan Mesud tahta geçince, - o da, halife el-Musterşid Billâh'ın askerlerini yendiğini, onu yakaladığını ve öldürmeye çalıştığını, sonra sonra Bağdat'a hâkim olduğunu bahsettiğimiz kişidir- Gürcülere gücü yetmedi ve onları Tiflis'ten çıkaramadı.³⁰⁶

Sonra Selçuklu sultanlarının Acem ülkesindeki hâkimiyeti sona erince ve –onların memluklarından olan- İldeniz Irak-ı Acem'i, Azerbaycan'ı ve Erran'ı ele geçirince ve Fars, Huzistan hâkimi ve Ahlat hâkimi Şâhermen ona itaat edince, Gürcüler üzerine yürümek için asker topladı. Amacı, onlardan kurtulmaktı. Sonra, ondan sonra oğlu Pehlivan Muhammed, ondan sonra da İbn Pehlivan Muzafferuddin Özbek tahta geçti. Tüm bunların zamanında ülke mamur idi³⁰⁷.

Sonra- bahsettiğimiz gibi- Moğollar geldi ve ülkeyi tahrip ettiler. Gürcüler de tahribatı ve zaafı artırdılar. Yüce Allah, Sultan Celâleddin bin Harzemşah'a Moğollar'dan Hindistan'a kaçtıktan sonra ve neredeyse tükenmek üzereyken, Hindistan'dan gelmeyi, güçlenmeyi ve bahsettiğimiz Gürcüleri büyük bozguna uğratmayı ve onlardan Tiflis kentini almayı nasip etti. Bu fetih, Müslümanlar üzerinde büyük etki yaptı ve buna sevindiler. Gürcüler, Tiflis'i ele geçirdikleri zaman, oradaki Müslümanları orada bıraktılar. Onlara İslam'ın ibadet yerlerini yapmaları için izin verdiler. Cumalar kılınıyor ve ezanla duyuruluyordu. Bununla birlikte oradaki Müslümanlar, Yüce Allah'ın orayı kâfirlerden kurtarmasını diliyorlardı³⁰⁸.

Allah ona rahmet etsin, Zâhiruddin et-Tiflisî ki Celâleddin'in orayı fethinde bulunmuştu, bana şöyle anlattı: “Tiflis halkından bir adam, çocuklarına şöyle diyordu: Eğer yüce Allah, Müslümanlara Tiflis'in fethettirirse ve ben de ölmüş olursam, mezarımın başında ayakta durun ve şöyle deyin: Yüce Allah, Tiflis'i Müslümanlara fethettirdi.” Celâleddin orayı fethedince, onlardan biri babasının mezarına gidiyor mezarında bunu söylüyordu³⁰⁹.

Allah Ona Rahmet Etsin Müminlerin Emiri Halife el-Mustansır Billâh'ın Vefatı Hakkında

Bu yılda, halife el-Mustansır Billâh Ebû Ca'fer el-Mansûr bin ez-Zâhir Bi Emrillâh Ebî Nasr Ahmed bin en-Nâsır Li dinillah Ebî'l-Abbâs Ahmed öldü. Soyunun tamamı, Hz

³⁰⁶ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 182.

³⁰⁷ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 183.

³⁰⁸ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 183.

³⁰⁹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 184.

Peygamber'(s.av.)in amcası el-Abbâs bin Abdulmuttalib'e dayanıyordu ve bundan bahsetmiştik. Bu da, bu yılın Cemadi'l-Evvel'in son onuncu günü sabahında, yani altı yüz kırk (m.1242/1243) yılındaydı³¹⁰.

Onun, Receb ayının son onuncu gecesini altı yüz yirmi üç (m.1226) yılında halife olduğundan bahsetmiştik. Halifeliği on yedi yıldan bir ay eksikti. Ölüm nedeni, bana onun durumunu iyi bilen Vecihu'd-Din bin Suveyd et-Tikritî'nin anlattığına göre, zehirli bir şeyi çiğnemesiydi. Bundan daha önce bahsetmiştik. Eğer doğruysa bu, bir kuraldı, Beni Abbâs'tan her altıncısı, kural bozulmadan hal' edilir ya da öldürülürdü³¹¹.

-Allah Rahmet Etsin- Hayat Hikâyesi

Allah rahmet etsin en adaletli, halka en çok iyilik eden, onlara yardımcı olan kişiydi. Bütün bunlarda, babası el-İmam ez-Zâhir bi Emrillâh'ın yolunu izliyordu³¹². Ehl-i sünnet mezhebi inancında da, Rafizilere karşı çıkma hususunda da onun yolundaydı. Bahsettiğimiz her şeyde dedesi Nâsıruddin'in yoluna karşı çıkıyordu. Oğlu el-Musta'sim Billâh, ehl-i sünnet mezhebini izleme hususunda onun yolundaydı, ancak iyi yönetim ve ülkenin çıkarlarıyla ilgilenme hususunda onun yolunu izlemedi.

Ülke, Allah rahmet etsin el-Mustansır Billâh'ın zamanında çok imar oldu. Orada güzel eserler bırakıldı. Bunlardan biri, onun Diclenin Doğu kıyısında Halife sarayının yanında yaptırdığı, el-Mustansırıyye adlı medresedir. Yeryüzünde ondan daha güzel ve sağlam bir medrese yapılmamıştı. Orada dört mezhebe göre dört hoca görevlendirilmişti. Her hocanın yüksek bir divanı ve sırtını dayayacağı yer vardı. Medresede bir kütüphane yapılmıştı. Orada, çeşitli bilim dallarından nefis birçok kitap vardı. Onların, inceleyecek ve istinsah edilecek fakihlere verilmesini emretti. İstinsah etmek isteyenler için varak ve kalemler verdi.

Medresede bir bimaristan yaptırdı ve orada hastalar için her türlü ilaçlar, bitkisel ilaçlar ve içecekler vardı. Orada, fakihlerin tedavisini yapacak tabipler ve ayrıca onların, verilmesini istediği içecek, ilaç, şeker ve piliçler ve diğer şeyler verilmesini sağlayacak tabipler görevlendirdi. ³¹³.

³¹⁰ İbn Vâsıl.(1977).**Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâri Beni Eyyûb**. 5.Cilt. (Birinci Baskı). Kahire: Vizaretu's-Sakâfe, 315.

³¹¹ İbn Vâsıl. (1977).**a.g.e**. Cilt 5, 315.

³¹² İbn Vâsıl. (1977).**a.g.e**. Cilt 5, 315.

³¹³ İbn Vâsıl. (1977).**a.g.e**. Cilt 5, 316.

Aynı zamanda medresede fakihler için yemek pişirilen bir mutfak yaptırttı ve imkân yettiğince onların her birine verilmesini ve iyi ekmek verilmesini emretti³¹⁴.

Fakihlerin evlerine hasır, lamba ve yağ tahsis etti. Yazın soğuk su tutacak bir kap ve her fakih için de, aylık bir dinar maaş tahsis ettirdi. Müderrislere ve onların yardımcılarında da, uygun maaşlar tahsis ettirdi. İhtiyaçlarında girecekleri ve onlara hizmet edecek kişilerin de bulunduğu bir hamam yaptırdı. Bunun gibi bir şeyi, daha önceki hiçbir halife ve melik yaptırmamıştı.

Bu medresenin Dicle'ye uzanan pencereleri vardı ve orada nehre açılan ve dönen kayıklar görülürdü. Bağdat'taki en büyük medrese, Sultan Alparslan ve oğlu Sultan Melikşah'ın veziri Nizâmü'l-Mülk adına yapılmış olan Nizamiye Medresesi idi. Bu medresenin görünüş, bilim, güzellik ve nezihlik bakımından bir benzeri yoktu. Halifenin bu medreseye bakan bir yeri vardı, Gelirlerse orada fakihleri görürdü. Onların münazaralarını dinlerdi ve onlar onu görmezlerdi³¹⁵.

Halifenin namaz kıldığı cami olan saray camiinde, müderris ve fakihlerin namaz kılmaları için dört tane seki yaptırdı. Her bir taifenin fakihini kendi sekisinde kılardı. Bu sekilerin tümü minberin sağındaydı. Namaz bittiğinde, münazara için oturma ve farklı görüş bulunan konuları ele alma ve inceleme adetleri vardı. Fakihlerden halifeyi övmek isteyen, konu anlatılmadan önce, kasidesini okurdu³¹⁶.

Onun, Allah rahmet etsin, âlimler, zâhidler, edipler ve diğer tabakalardan isteyenlere verdiği bağışlar vardı. Benzerini babası ve dedesinin kullanmadığı büyük ordu kullandı. Sayısı, bana ulaşan bilgilere göre, yüz bini geçiyordu. Gayretli, cesur, atılgan biriydi³¹⁷.

Moğollar Irak'a hücum ettiğinde, ordusu onlara karşı çıkmıştı. Onlara galip gelmiş ve onları yenmişti. Onun, el-Hafâcî olarak bilinen bir kardeşi vardı ve cesurlukta, gözüpeklikte ondan ilerideydi. Bana, onun şöyle dediği ulaştı: "Allahu teala bana ümmetin yönetimini verirse, orduyu Ceyhun nehrinden geçireceğim ve ülkeyi Moğolların elinden alacağım ve onları öldürüp esir alarak ülkeyi onlardan temizleyeceğim".el-Mustansır Billâh ölünce, devadar ve saki,-duruma hâkimdiler- halifenin taklidini ondan korkarak iade etmediler. Ve yumuşaklığını ve boyun eğdiğini ve zayıf düşünceli olduğunu bildiklerinden, bütün iş ellerinde olsun diye, Yüce Allah'ın istediği ve takdir ettiği şeyde kendi başına davransın

³¹⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 316.

³¹⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 317.

³¹⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 317.

³¹⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 318.

diye, onun yönetimine karşı çıkmasın, onun hükümlerinin peşine düşmesin diye ondan sonra Ebû Ahmed Abdullah bin el-Mustansır'ı tercih ettiler³¹⁸.

3.2. Türkiye Selçukluları ile İlgili Kısımların Çevirisi

Atabek Devleti'nin Başlangıcı Bahsi

”Konya, Aksaray ve oralar ile komşu bulunan Rûm³¹⁹ ülkelerinin hâkimi, Celâlu'd-Devle Melikşah'ın amcasının oğlu melik Süleyman bin Kutalmış³²⁰tı. Bu yılda, yani dörtyüz yetmiş yedi(m.1084) yılında, Rûmların³²¹ üç yüz elli sekiz (m.968/969) yılında ele geçirdikleri Antakya üzerine yürüdü”. “Oranın hâkimi, Rûm Alfredos³²² idi, oradan Şam ülkelerine yürüdü. Orada bir Şihne bıraktı. -Alfredos, halka ve askerlerine kötü davranıyordu. - Süleyman, şihne ve Alfredos'un oğluyla yazıştı. Çünkü babası Alfredos, onu hapsedmişti. Süleyman, şehri kendisine teslim etmeleri için ikisiyle yazıştı. Denize açıldı ve üçyüz atlı ve çok sayıda piyade ile oraya gitti. Sonra denizden karaya çıktı. Sarp dağlar ve zor boğazlardan, buluşma yerine gelinceye kadar ilerledi. Şihneyle ve Alfredos'un oğluyla anlaşarak oraya merdivenler kurdurdu ve surlara tırmandı. Şihneyle toplandı ve şehre girdi. Bu, Şaban ayındaydı. Ve oranın halkı onunla savaştı. Onları bir kez daha yenilgiye uğrattı ve halkından birçok kişi öldürüldü. Sonra onları affetti ve el Kusyan olarak bilinen kaleyi teslim aldı. Sayılamayacak kadar çok parayı aldı ve halka iyi ve adaletli davrandı. Yıkılan bir imareti onarttı. Orada oturanlara kendi katlarından inmeyi ve halkla karışmayı yasakladı. Celâlu'd-Devle Melikşah'a, bu durumu müjdeleyen bir haber gönderdi³²³.”

“Musul ve Halep hâkimi Emir Şerefu'd-Devle³²⁴ (Muslim bin Kureyş), melik Süleyman'a elçi gönderdi ve Alfredos'tan vergi istedi ve kabul etmezse onu sultana isyan etmiş olacağıyla korkuttu. O da Sultan'a itaat benim şerefim ve izlediğim yoldur. Ülkemde onun adına hutbe okutup sikke bastırdım. Onunla, Allah'ın bu ülkede (Ve kâfirlerin beldelerinde) bana verdiği mutluluk hususunda yazıştım. Fakat Antakya hâkiminin benden önce elinde tuttuğu vergiye gelince, o kâfirdi. O, kendi cizyesini ve adamlarının cizyesini ödemekle yükümlüydü. Ben ise, Allah'a hamdolsun mümin bir kişiyim. Benim bir

³¹⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 318.

³¹⁹ Türkiye Selçuklu.

³²⁰ Türkiye Selçuklu Devletini kuran hükümdar. Bkz. Turan, O.(2014) **Selçuklular Zamanında Türkiye** Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (13.Basım).İstanbul: Ötüken, 105,106.

³²¹ Bizanslılar.

³²² .Philaretos, Harput'tan Kilikya'ya kadar uzanan bölgede hâkimiyet kuran Ermeni prensi. Bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e.**, s.98.99.

³²³ İbn Vâsıl.(1953).Cilt 1, **a.g.e.**, 14.

³²⁴ Musul ve Halep hâkimi. Bkz. Turan, O.(2014) **a.g.e.**102,103.

yükümlülüğüm yoktur”dedi. Şerefu’d-Devle Antakya şehrini, Süleyman da Halep kentini yağmaladı. Aralarında savaş çıktı. Her ikisi, dörtyüz yetmiş sekiz (m.1085/1086) yılı Safer ayının yirmi dördünde Cuma günü karşılaştılar. Şerefu’d-Devle ve adamları, Halep gençlerinden dörtyüz gulam öldürülmesinden sonra yenildiler. (Sonra, Şerefu’d-Devle Muslim bin Kureyş aynı gün (Safer ayının yirmi dördünde) öldürüldü.³²⁵”

“Şerefu’d-Devle öldürülünce, Süleyman bin Kutalmış Halep’e yürüdü, orayı Rebiülahiri’in beşine kadar kuşattı. Amacına ulaşamadı. Oradan ayrıldı. Süleyman bir Kutalmış, Halep önde geleni İbnu’l-Huteyi³²⁶ el Abbâsi’ye haber göndererek ondan şehrin teslimini istedi. Ona para gönderdi. Sultan Celâlu’d-Devle Melikşah’la yazışması için mühlet verdi. İbnu’l-Huteyi, “Sultan’ın iki kardeşi, o sırada Şam hâkimi olan melik Tâcu’d-Devle Tutuş bin es-Sultan el-Adil Adudu’d-Devle Alparslan’a mektup gönderdi. Ona, Halep’i ona teslim etmeyi vaadediyordu. Tâcu’d-Devle (Tutuş), Halep’i almak için yürüdü. Bu da, dörtyüz yetmiş dokuz (m.1086/1087) yılında idi. Oraya, amcasının oğlu Süleyman bin Kutalmış yürümüştü, Tâcu’d-Devle ile birlikte.-bahsettiğimiz gibi- Sultan’a Şerefu’d-Devle’nin Diyarbekr’i bırakması haberinin ulaşmasından korkarak, İbn Cehîr’den ayrılmıştı ve Tâcu’d-Devle’nin hizmetine girdi. Ona, Kudüs’ü ve ona bağlı yerleri ikta etti. Sonra iki ordu karşılaştılar. Melik Süleyman’ın ordusu yenildi. O ise merkezde kaldı. Askerinin yenildiğini görünce, onun yanındaki bıçağı çıkardığı ve onunla kendini öldürdüğü söylendi. Onun, savaşta öldürüldüğü ve ordugâhını Tâcu’d-Devle’nin ele geçirdiği söylendi.³²⁷”

Süleyman, geçen yıl –Safer ayında- Şerefu’d-Devle’nin cesedini sarılmış olarak bir katıra yükledi. Ve Halep halkından cesedi ona teslim etmelerini istedi. Ve bu yılda –Safer ayında- melik Tâcu’d-Devle melik Süleyman’ın cesedini katır üzerinde örtüye sarılı olarak gönderdi ve Halep halkından onu cesedini ona teslim etmelerini istedi. İbnu’l-Huteytî, Sultan’la yazıştığını ve o ne emrederse onu yapacağını söyledi. Tâcu’d-Devle şehri kuşattı, halkına baskı uyguladı ve İbnu’l-Huteytî, şehrin burçlarından her birini koruması için şehrin ileri gelenlerinden birine teslim etti ve bir burcu da, İbn er-Râ’ûnî olarak bilinen adama teslim etti³²⁸.

³²⁵ İbn Vâsıl.(1953).Cilt 1, a.g.e., 15.

³²⁶ Halep şehri komutanı. Bkz. Sevim, Ali. (2011) **Ünlü Selçuklu Komutanları** Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur(2.Basım) Ankara: Türk Tarih Kurumu, 67,69.

³²⁷ İbn Vâsıl.(1953).Cilt 1, a.g.e., 16.

³²⁸ İbn Vâsıl.(1953).Cilt 1, a.g.e., 17.

Nûreddin'in Franklar Karşısında Yenilmesi

“Beşyüz kırk altı (m.1151/1152) yılında – Allah ona rahmet etsin- Nûreddin³²⁹ askerlerini topladı ve Tell Bâşir, Ayntâb ve Azez hâkimi Joselin bin Joselin³³⁰'in ülkesine yürüdü. Joselin, Frankların en güçlüsü, en korkulanı, en sağlam görüşlü olanı ve en iyi hile yapanıydı. Franklardan çok kişiyi topladı ve Nûreddin'in üzerine yürüdü. Karşılaştılar ve Müslümanlar yenildi ve onlardan çoğu öldürüldü ve esir edildi. Esir edilenler arasında Nûreddin'in silahdarı da vardı. Joselin onu aldı ve yanında Nûreddin'in silahı vardı. Ve onu –Rûm³³¹ ülkesi hâkimi- melik Mesud bin Kılıçarslan bin Süleyman bin Kutalmış es-Selcûkî³³²ye gönderdi. Ve şöyle dedi: “Bu, senin kızının eşinin silahıdır ve sana sonra bunun daha büyüğü gelecek.” Bu haber, Nûreddin'e ulaştı ve ona ağır geldi”³³³.

Joselin'in, Allah Ona Rahmet Etsin Nûreddin'e Esir Düşmesi

Sonra Nûreddin, Joselin'e bir hile düşünmeye başladı. Kendisiyle olan Türkmenlerden bir grubu bu hususta isteklendirdi. Joselin'i esir olarak veya yaralı olarak getirirlerse onlara güzel şeyler yapacağını vaadetti. Ve gözler ona çevrildi. Bir gün ava çıktığında onlardan bir grup onu yakaladı, onlara kendisini bırakırlarsa çok para vadetti onlar da para gelirse bırakacaklarını söylediler. O da parayı getirtmek için birini gönderdi. Bazısı, Halep'te naip olan emir Meceddin bin ed-Dâye'ye gitti ve ona durumu haber verdi. Askerleri harekete geçirdi ve Joselin'le beraber olan bu Türkmenlere baskın yaptılar. Onu esir aldılar ve Nûreddin'e getirdiler. Emir Mueyyedu'd-Devle bin Munkız, Joselin'in esir edilmesinin beşyüz kırk beş (m.1150/1151)yılında olduğunu söyledi. Onun esir edilmesinin de şu şekilde olduğunu anlattı: O, Tell Bâşir kentinden çıktığında ve gece yürüdüğünde uykusunun geldi, kendisiyle birlikte yürüyen arkadaşlarından biriyle bir yerde konakladı ve diğer arkadaşlarına şöyle dedi: “Siz devam edin, ben size yetişirim.” Orada kaldı ve uyudu. Tesadüfen bir Türkmen birliği onun yanından geçti. Arkadaşları yenildi ve Joselin esir alındı. Onu tanımıyorlardı. Ertesi gün onu bir Ermeni adama götürdüler. Geldi ve onun ellerini öptü. Türkmenler ona şöyle dediler: “Kim bu ?” O da, bu, Tell Bâşir hâkimi Joselin'dir” dedi. Onu tanıdıklarında yakaladılar ve bu haber de, Halep hâkimi Meceddin Ebi Bekr bin ed-Dâye'ye ulaştı. Ve Türkmenleri getirtti ve onları memnun edecek kadar

³²⁹ Nûreddin Mahmud, Büyük Selçukluların Musul atabeği. Bkz. Turan, O. (2014)a.g.e. 224-227.

³³⁰ Joselin bin Joselin, II. Urfa Kontu. Bkz. Turan, O.(2014)a.g.e. 212-214.

³³¹ Türkiye Selçuklu.

³³² Sultan Mesud, Türkiye Selçuklu Hükümdarı, I. Mesud, bkz. Koca,S.(2016) **Türkiye Selçukluları Tarihi** (Sultan Alp Arslan'dan Keykubad'a 1071-1220) Berikan.s.134-137.

³³³ İbn Vâsil.(1953).Cilt 1, a.g.e., 123.

(para) verdi. Joselin'i aldı ve onu onun yanında bıraktı. Nûreddin, Halep'e ulaştınca Joselin'in gözlerine mil çekti ve onu öldürdü³³⁴.

-Allah Ona Rahmet Etsin- Nûreddin'in, Kılıç Arslan'ın Ülkesine Seferi

“Sonra Nûreddin, Konya hâkimi Sultan İzzeddin Kılıç Arslan bin Mes'ud bin Kılıç Arslan bin Süleyman bin Kutalmış es-Selcûkî'nin ülkesine, savaşmak ve ülkeyi ondan geri almak için yürüdü. Bunun nedeni, İzzeddin'in, Malatya hâkimi Zü'n-Nûn bin Danişmend³³⁵'in üzerine yürümesi ve ülkesini ondan alması idi. Malatya hâkimi İbn Danişmend, sığınmak için Nûreddin'e gitti. Nûreddin, kendisine gelen bu kişiye ikramda ve ihsanda bulundu. Ona, meliklere sunulması layık olan şeyler sundu. Kılıç Arslanla, Zu'n-Nun'un ülkesini iade etmesi hususunda yazıştı. Kılıç Arslan, bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Nûreddin, sefer çıktı. Keysun'dan başladı, orayı yağmaladı. Maraş'a ve Merzubân'a geldi ve oraları ve aralarındaki yerleri ele geçirdi. Maraş'ı ele geçirmesi, bu yılın Zülkade ayında idi. Sonra bir grup askerini Sivas'a gönderdi ve orayı ele geçirdi³³⁶.”

“Kılıç Arslan, Nûreddin'e haber gönderdi ve ondan kendisini affetmesini istedi. Aralarında barış oldu ve Nûreddin, ona ordusuyla işgalcilere karşı yardım etmesini istedi. O da bunu yaptı. Sivas, Zu'n-Nun'a teslim edildi. Zu'n-Nun, Nûreddin ölene kadar onun hizmetinde kaldı. O zaman da, Kılıç Arslan gelip şehri aldı ve bugüne kadar da oğlunda kaldı³³⁷.

“Bugün şehrin sorumlusu, sultan olarak isimlendirilen küçük bir çocuktur ve o, adı geçen İbn Rukneddin bin Gıyâseddin Keyhusrev bin Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev bin Kılıç Arslan³³⁸'dir. Melun Moğollar şehri istila ettiler ve orada, bu çocuğun babası Rukneddin³³⁹'i bıraktılar. Kardeşi İzzeddin Keykâvus bin Keyhusrev, İstanbul hâkimi Rûm³⁴⁰ imparatoruna kaçtı ve halen, onun yanındadır. Muînuddin Süleyman el-Pervâne³⁴¹, Rukneddin üzerine istilada bulundu, sonra Muînuddin, Rukneddin'i öldürdü ve bahsedilen

³³⁴ İbn Vâsıl.(1953).Cilt 1, **a.g.e.**, 124.

³³⁵ Malatya hâkimi, bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e.** 204,215.216.

³³⁶ İbn Vâsıl.(1953).Cilt 1, **a.g.e.**, 233.

³³⁷ İbn Vâsıl.(1953).Cilt 1, **a.g.e.**, 234.

³³⁸ II. Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu hükümdarı. Bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e.**, s.223-227.

³³⁹ Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Türkiye Selçuklu hükümdarı. Bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e.** s.424, 430,465.

³⁴⁰ Bizans.

³⁴¹ Muineddin Süleyman el-Pervane, Türkiye Selçukluları veziri. Bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e.** s. 476, 512, 513.

çocuk, oğlunun atabekliğini yaptı. Aslında ülkeye Moğollar hâkim oldular ve el-Pervâne onların oradaki naibi oldu.³⁴²”

Sultan el-Meliku'n-Nâsır ve Konya Hâkimi Selçuklu Sultanı İzzeddin Kılıçarslan Arasındaki Savaş Hakkında

“Bu savaşın sebebi, -Allah ona rahmet etsin- Nûreddin'in, Konya hâkimi Sultan Kılıç Arslan bin Mesud bin Kılıç Arslan bin Süleyman bin Kutalmış bin Arslan Yabgu bin Selçuk'tan Ra'bân kalesini almasıydı.

Bu yılda -yani beşyüz yetmiş yedi yılında (m.1181/1182) –kale, emir Şemseddin bin el-Mukaddim'in elindeydi. O da, -bahsettiğimiz gibi- Sultan el-Meliku'n-Nâsır³⁴³, ın hizmetindeydi. Kılıç Arslan, Halep hâkimi el-Meliku's-Sâlih³⁴⁴, onunla Sultan arasında olsun diye, kaleyi ele geçirmek istedi. Orayı kuşatmak için asker gönderdi. Gönderdiği askerinin yirmi bin atlı olduğu söylenir. Hama hâkimi melik Muzaffer Takiyuddin³⁴⁵, bin atlıyla kaleye gitti. Onlarla çarpıştı ve onları yendi. Bu vilayette işleri düzene koydu ve amcası sultanın hizmetine geri döndü. Melik Muzaffer –Allah ona rahmet etsin- hala bu zaferi istiyordu ve bin atlıyla yirmi bin atlıyı yendi³⁴⁶.”

Sultan³⁴⁷'in Konya Hâkimi Kılıç Arslan'la Savaşmak İçin Seferi Hakkında

Bunun nedeni, Hısn Keyfa hâkimi Nûreddin Muhammed bin Kara Arslan bin Sukman bin Artuk³⁴⁸,un, Selçuklu Sultanı İzzeddin Kılıç Arslan bin bin Mesud'un kızıyla evlenmiş olmasıydı. Bir süre onun yanında kaldı, sonra bir şarkıcıyı sevdi ve onunla evlendi, onun etkisinde kaldı. O da, ülkeye ve hazineye hâkim oldu. (Nûreddin), Kılıç Arslan'ın kızından yüz çevirdi, bu da kızın babasına ulaştı ve –Hısn hâkimi- Nûreddin'in üzerine yürümeye ve ülkeyi ondan almaya karar verdi. Nûreddin, Sultan'dan yardım istedi ve ondan, Kılıç Arslan'ı kendisinden uzaklaştırmasını istedi. Sultan, Kılıç Arslan'a bu konuda elçi gönderdi ve şu cevabı aldı: ‘Ben, Nûreddin’e, kızımın evlenince ülkesine komşu birçok kaleyi teslim ettim. Durum, onun bildiği şeye gelince, benden aldığı şeyi iade etmesini istiyorum.’ Aralarında elçiler gidip geldi. Durum istikrara kavuşmadı³⁴⁹.

³⁴² İbn Vâsıl.(1953).Cilt 1, a.g.e., 234.

³⁴³ Eyyûbi Meliki. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. 425, 426, 437.

³⁴⁴ Eyyûbi Meliki. Bkz. Turan, O.(2014) a.g.e. 438, 447.

³⁴⁵ Eyyûbi Meliki, Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e.377, 393, 426.

³⁴⁶ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 79.

³⁴⁷ Selâhaddîn Eyyûbi, Bkz. Uran, O. (2014) a.g.e. 236,237,238

³⁴⁸ Nûreddin (Artuklu), Artuklu meliki, Bkz. Turan, O.(2014).a.g.e. 218, 219, 239.

³⁴⁹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 97.

Sultan Selâhaddin, Franklarla barış yaptı ve askerleri yürüdü ve el-Meliku's-Sâlih Nûreddin Halep'teydi. Onları solda bıraktı. Tell Bâşir'e, Ra'bân'a yürüdü. Orada ona, -Hısn hâkimi- Nûreddin geldi ve onun yanında kaldı. Kılıç, onun kendisine yaklaştığını duyunca, en büyük emirini ona gönderdi ve ona şöyle dedi: ' Bu adam, kızıma şöyle şöyle yaptı. Mutlaka onun ülkesine saldırmamız ve ona haddini bildirmemiz lazım.'

Elçi sultana ulaşınca ve sultanla bir araya gelince ve ona mektubu verince, sultan öfkeleni ve çılgına döndü ve elçiye şöyle dedi:

Efendine söyle: Allah'tan başka ilah yoktur. Geri çekilmezse Malatya'ya yürürüm. Benimle orası arasında iki günlük mesafe var. Ancak şehre geldiğimde atımdan inerim. Sonra onun tüm ülkesine hücum ederim ve ondan alırım³⁵⁰.'

Elçi, durumun ciddiyetini gördü. Onun yanından kalktı ve askerlerini ve gücünü, silahlarının ve hayvanlarının çokluğunu gördü. Onlarıki buna yaklaşıyordu. Anladı ki, onlara saldırırsa ülkelerini alacak. Ertesi gün ona haber göndererek, onunla görüşmek istediğini söyledi. O da, onu çağırdı, ona şöyle dedi:

'Sana efendimin mektubundan olmayan, kendime ait bir şey söylemek istiyorum. Bana insaf etmeni istiyorum.' O da, söyle dedi³⁵¹.

Şöyle dedi: Ey efendim, Sen sultanların en büyüğü ve şanı en yüce olanısın. İnsanların, senin gibi birinin (kahpe) bir şarkıcı için Franklarla barıştığını, savaşı ve memleketin menfaatini terkettiğini, senin, tebaanın ve genel olarak müslümanların yararının, olduğu her şeyi terkettiğini, ülkenin uzak ve yakın taraflarından asker topladığını, sefere çıkıp senin ve ordunun büyük para kaybettiğini duyması çirkin olur. Yüce Allah nezdinde, sonra halife ve İslam ve dünya sultanları nezdinde mazeretin ne olur? Sanırım kimse bunu sana yakıştıramaz. İşin böyle olduğunu bilmiyorlar mı? Sanırım Kılıç Arslan öldü. Kızı, beni, senden yardım istemek ve eşinden onun hakkını alman için gönderdi. Eğer yaparsan, senden bilinir, eğer yapmazsan, bu şarkıcının durumu güçlenmez³⁵².

Şöyle dedi: "Vallahi sen doğrusun. Durum, senin söylediğin gibidir. Fakat bu adam benim yanıma geldi ve bana tutundu. Onu terketmek bana çirkin geliyor. Fakat sen onunla

³⁵⁰ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 97.

³⁵¹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 97.

³⁵² İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 98.

toplan. Aranızdaki durumu istediğiniz şekilde düzeltin. Ben ona karşı sana yardım ederim. Ve onun yanında, yaptığımı kötü gösteririm.” Ve ona güzel şeyler vaadetti³⁵³.

Elçi, kalenin hâkimiyle toplandı. Aralarında sözler gidip geldi. Sonunda kalenin hâkimi, şarkıcıyı bir sene sonra çıkarması ve bunu yapmazsa, sultanın zaferinden vazgeçmesi üzerine anlaştılar. Bunun üzerinde barıştılar. Sultan döndü. Bir sene geçtikten sonra, Nûreddin şarkıcıyı oradan çıkardı. Bağdat’a gitti ve ölene kadar orada kaldı³⁵⁴.

El-Meliku’n-Nâsır’ın Ermeni Ülkesini Ele Geçirmesi Hakkında

Kılıç Arslan

Bu yılda, yani beşyüz yetmiş altı yılında(m.1180/1181) Sultan, onların kralı Levon’un oğlu³⁵⁵nu ezmek için Ermeni ülkesine girdi³⁵⁶. Çünkü o, ülkesinde yaşamaları için Türkmenlerden bir kısmını kendi tarafına çekmiş ve onlara güvence vermişti. Sonra onlara kötülük etti ve onları esir etti. Sultan da, onların ülkesine girdi. Onu tuzağa düşürdü. Levon’un oğlu korktu. Sultan, el-Menâkîr olarak bilinen yalçın, sağlam bir kaleyi ateşe verdi. Müslümanlar, oradaki tahıl ve aletleri çıkarmaya başladılar ve bundan güç kazandılar. Kaleyi, temeline kadar tamamen yıktılar. Levon’un oğlu, boyun eğdi ve zelil bir duruma düştü. Sultanın itaati altına girdi. Elinde bulunan esirleri bıraktı. Sultan da, zafer kazanmış, güçlenmiş olarak döndü ve Cemazi’l-Ahir’in sonunda Hama’ya ulaştı³⁵⁷.

Kadı Bahâeddin bin Şeddâd –Allah ona rahmet etsin- şöyle dedi: Sultanın Ermeni ülkesine girişinin sebebi, -Konya ve Malatya hâkimi- Kılıç Arslan bin Mesud’un elçilerinin ona gelmeleri, onunla anlaşmak ve Ermeni Levon’a karşı ondan yardım istemeleri idi. O da, Kılıç Arslan’a ona karşı yardım etmek için Ermeni ülkesine girdi. (Karahisar’a geldi ve asker topladı). Onun hizmetine girdi. Çünkü ona barış için bunu şart koşmuştu. Besni ve Hısn Mansûr arasındaki Göksu’da toplandılar. Oradan Karasu’ya geçti ve Levon’un oğlunun ülkesini vurdu. Onların bir kalesini aldı ve yıktı. Onunla esir değişimi yaptılar ve barış yapmak istediler. Onlardan döndü, sonra KılıçArslanla tüm doğulularla barış yapmak hususunda yazıştı. Beşyüz yetmiş altı (m.1180/1181) yılı Cemad’i’l-Evvel’de barış yapıldı. Kılıç Arslan, Musullular ve Diyarbakır halkı barışa girdiler. Bu, Şiha nehri kenarındaydı ve o, Fırat’a ulaşan bir nehirdir. Sonra sultan Şam’a yürüdü³⁵⁸.

³⁵³ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 98.

³⁵⁴ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2,98.

³⁵⁵ Ermeni Baronu. Bkz. Koca, S. (2016) a.g.e. s.145, 153, 171.

³⁵⁶ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2,98.

³⁵⁷ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 99.

³⁵⁸ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 100.

Sultan'ın Doğu Ülkelerine Yürüyüşü

Sonra Sultan Şam'dan, ordunun önünde yola çıktı, ordu da onu izledi. Magaribos, Beka'a ve Ba'albek yolundan gitti. Sonra el-Kadi el-Fâdil Şam'da kaldı. Sultan, bir yıl Hama'da kaldı³⁵⁹.

Bu yılda Kutbeddin İlgâzî bin Necmeddîn Alp³⁶⁰ bin Husâmeddin Timurtaş bin İlgâzî bin Artuk öldü ve ondan sonra oğlu Husâmeddin (Yuluk Arslan) melik oldu. Onun işlerini, babasının memluku Nizâmeddin el-Bakış yürüttü³⁶¹.

Sultan Hama'dayken, beşyüz seksen bir (m.1185/1186) yılı geldi sonra oradan Halep'e yürüdü. Onu, oranın valisi kardeşi el-Meliku'l-Âdil³⁶² karşıladı. Ordu orada toplandı. Sonra Sultan oradan Safer ayında hareket etti, Fırat'ı geçti ve ordu geçmek için üç gün orada kaldı. Sonra, valisi Muzaffereddin Gökbörü bin Zeyneddin Ali Kuçek³⁶³ olan Harran'a ulaştı. Onunla Bîre'de karşılaşmıştı. Sultanla devamlı haberleşiyordu. Ona Musul'a sefer yapmasını istiyor ve onu bu hususta isteklendiriyordu. Hatta ona elli bin dinar verdi. Ve ona nafaka ve borç olarak her istediğini vermeyi vaadetti. Sultan Harran'a ulaşınca paradan ona pay vermedi, bunu inkâr etti, ondan şüphelendi. Musullulara meylettiğini zannetti ve düşmanlar ona iftira attılar ve niyetinin değiştiğini söylediler. Sultan da, değişmediğine ve habercinin yaptığığın kendisiyle ilgili olmadığına yemin etti. Sultan, durumun anlaşılması için onu yakalattı. Bu hususta adamlarıyla müşaverede bulundu. Bazıları onun öldürülmesini istedi. Bazıları bırakılmasını. Sultan onu, kendisine Urfa ve Harran kalelerinin teslimi şartıyla affetti. Kendisinin hayatta bırakılmasına sevinerek bunu yaptı. Sonra o da buna memnun oldu ve suçsuzluğu anlaşılınca, yıl sonunda iki kale iade edildi³⁶⁴.

Sonra Sultan, yılın Rebiu'l-Evvel ayının ikinci gününde Harran'dan Ra's Ayn'a yola çıktı. Bu günde, -Rûm³⁶⁵ ülkesi hâkimi- Melik Kılıç Arslan bin Mes'ud'un elçisi geldi. Ona, tüm doğu meliklerinin, Musul ve Mardin'den ayrılmazsa onun üzerine yürümek hususunda anlaşıklarını, bunda ısrarlı olursa onların birlik olmak hususunda kararlı olduklarını söyledi. Sultan Dunaysir'e gitti. Oraya Rebiülevvel'in sekizinde İmâdeddin Kara Aslan³⁶⁶ ulaştı. Beraberinde -Diyarbekr ve Hısn hâkimi- kardeşi Nûreddin'in ordusu vardı. Sultan onlarla

³⁵⁹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 100.

³⁶⁰ Metinde Elbî.

³⁶¹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 165.

³⁶² Eyyûbî hükümdarı, bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s.252,263,267,275.

³⁶³ Muzaffereddin Gökbörü, Erbil hâkimi, bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s.309, 339,356.

³⁶⁴ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 165.

³⁶⁵ Türkiye Selçuklu.

³⁶⁶ Harput Artuklu hükümdarı, bkz. Turan, O.(2014) a.g.e, s.271.

buluştu ve onlara saygı gösterdi ve ikramda bulundu. Sonra Musul'u alma isteğiyle yola çıktı ve Nusaybin'e vardı. Ona, -el-Cezîre hâkimi- Muizzuddin Sencer Şah bin Seyfeddin Gâzî bin Mevdûd bin Zengî geldi. Sultan ona ikramda bulundu. Sonra en kısa yollardan Dicle'den gitti. ed-Devleiyye yolundan ayrıldı ve Rebiu'l Evvel'de başka bir şehre geldi. Sonra Musul'a yöneldi ve el-İsmâiliyyât'da çadırını kurdu³⁶⁷.

Sultanın Kevkeb Kalesine Hücum Etmesi

Beşyüz seksen dört (m.1188/1199)yılı geldiğinde, Sultan Akka'dan çıktı, Muharrem'in ikinci onuncu gününde Kevkeb'e hücum etti. Orayı kuşattı ve günlerce sabırla kuşatmayı sürdürdü. Orayı, aşılmaz ve sağlam oluşundan dolayı fethedemedi. Uzun bir süreye ve sabıra ihtiyacı olduğunu gördü. Bunun için Sarımeddin Kaymaz en-Necmî'yi vekil yaptı. Safed'e Tuğrul el-Candar'ı vekil yaptı. Her birinin beş yüz atlısı vardı. Kerak ve Şubak'a Sadeddin Gumuşbek el-Esedî'yi gönderdi. Bu dört kale de, çok sağlam kalelerdi³⁶⁸.

Sultan Kevkeb'deyken, ona Diyarbekr hâkimi Artuklu Kutbeddin Sekman bin Nûreddin Muhammed bin Kızıl Arslan'ın elçisi geldi ve Sultanın Diyarbekr'i geri almak istemesinden korkuyordu. Çünkü o, daha önce bahsettiğimiz gibi yetenekli bir kişiydi ve el-Meliku'l-Âdil'in kızlarından biriyle bağına güveniyordu. Bu hususta, Mısır'a gittiğinde Sultan, kardeşini vekil yapmıştı. Elçisi geldiğinde, aralarındaki bağ tamamlandı.

Aynı zamanda, Rûm³⁶⁹ hâkimi melik Kılıç Arslan'ın devletinin müdebberi İhtiyaruddin Hasan bin Gafras³⁷⁰ geldi ve bu elçi, süslü elbiseler, başlık ve mevaşiye düşküdü ve elinde ağır mücevherlerle, kıymetli yakutlarla, nefis incilerle süslü yüzükler vardı ve yine elinde, altından bir asa vardı ve üzeri mücevherlerle süslüydü. Sultan, onu görünce onun aklının kıt oluşundan dolayı gülümsedi. Ve şöyle dedi: “ İnsanlar altınını ve mücevherini görsün diye böyle geziyor³⁷¹.”

Alman Kralının Akka'yı İstila Eden Franklara Yardım İçin Sefere Çıkması

Sultan'a seksen beş (M.1189/1190) yılında Alman kralının iki yüz bin savaşçıyla İslam ülkesine sefere çıkma haberinin ulaştığından bahsetmiştik. Alman kralını bu sefere çıkmaya teşvik eden şey, Frankların Hittin'de öldürülüp esir alınarak yenilmesiydi. Ülkelerinin alınması ve mezbelelik ve sapıklıklarının yeri haline getirdikleri Mescid-i Aksa'nın onlardan

³⁶⁷ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 166.

³⁶⁸ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 252.

³⁶⁹ Türkiye Selçuklu.

³⁷⁰ Kılıç Arslan'ın en büyük emiri, bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s.250,251,253,254.

³⁷¹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 253.

alınmasıydı. Dinini korumak ve inandığı yerin merkezini elde etmek gayesi onu adam toplamaya yöneltti³⁷². Bir engelle karşılaşmadan ülkeleri geçti. Aylarca yol aldı, İstanbul'a vardı. Orası, o zaman Bizans'ın elindeydi. Oradaki Bizans hükümdarı, krala durumlarını bildiren bir yazı yolladı ve orada şöyle diyordu: "Ben size geçiş imkânı veremiyorum". Sonra, onların geçişine engel olamayınca, onlara yiyecek vermedi. Böylece onlarda yiyecek sıkıntısı baş gösterdi ve yemekleri azaldı. Sonra İstanbul'da Haliç'i geçtiler. Darlıkları arttı. Sayıları ve açlıkları arttı. İslam ülkeleri sınırını geçince, vadilerde ve ağaçlık yerlerde yol aldılar ve Türkmenler onları yakaladı. Derken kış geldi ve kar altında kaldılar. Hayvanlarını yemek zorunda kaldılar. Odunları kalmadığı için çoğunu yaktılar. Yemleri bitti. Bununla birlikte, ülkeyi tanımıyorlardı. Bir fersah mesafeyi ancak iki günde katediyorlardı. Bereketleri kalmadı. Her gün kendileri ve hayvanları eksiliyordu. Taşıyamadıkları malzemelerini gömdüler. Aylar sonra eksilenler eksildikten sonra askerlerini saydılar ve altmış bin zırlı kişiydi³⁷³.

Selçuklu meliki Mesud bin Kılıç Arslan'ın ülkesine yaklaştıkları zaman, oğlu Kutbeddin Melikşah bin Kılıç Arslan onlara karşı koydu, aralarında savaş oldu ve onu yendiler. O da, onlardan Konya şehrine çekildi. Onun arkasından dolaştılar ve oraya girdiler. Çarşılarını yaktılar ve Kılıç Arslan'a haber gönderdiler:

"Biz, senin ülkeni almak için gelmedik, Mescid-i Aksa'nın intimini almak için geldik³⁷⁴"

Ona hediyeler gönderdiler ve ondan savaşı durdurmayı talep ettiler, o da savaşı durdurdu. Onun ülkesinde bir süre kaldılar ve kimseye eziyet etmediler. Sonra da, onun ülkesinden istedikleri malzeme ve yiyecekleri aldılar. Kılıç Arslan ve oğlu, Sultan'dan onların geçmesine izin verdikleri ve onlara karşı bir şey yapamadıkları için özür dileyen bir mektup gönderdiler³⁷⁵.

Sonra Alman kralı, Kılıç Arslan'dan ona Ermeni ülkesine ulaşana kadar Türkmen soygunculardan koruması için emirler görevlendirmesini istedi. O da, onun için yirmi beş emir görevlendirdi. Bu da, Kutbeddin'in amacına uygundu. Çünkü o, muhafızların bir kısmından nefret ediyordu. Onlara, Alman kralının yanında olmalarını emretti. Onlar da onun yanında yürüdüler. Hırsızları ve soyguncuları engelleyemediler. Alman kralı onlara

³⁷² İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 317.

³⁷³ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 318.

³⁷⁴ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 319.

³⁷⁵ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 319.

kızdı. Onları yanlarındaki herşeyi aldıktan sonra zincire vurdu. Sonra bazısı kurtuldu, bazısı da esir olarak öldü³⁷⁶.

Alman kralı, Ermeni ülkesine ulaştı. Onların başlarında Stefan bin Levon³⁷⁷ vardı. Ve Alman kralının hizmetine ulaştı. Ve onun itaatine girdi. Onlar için barınaklar ve ahırlar yaptı. Onlara yol gösterdi. Tarsus'a indiler. Orada rahatlamak için birkaç gün kaldılar. Alman kralı nehirde yüzmeye kalktı, yüzdü ve ağır bir hastalığa yakalandı. Bu hastalık onun ölümüne neden oldu. Allah, Müslümanları ondan kurtardı³⁷⁸.

Onun helak olmasının nedeni şöyle anlatıldı: Onun askerleri nehri geçince, kalabalık oldu ve dalga onları yuttu. Suyu battılar ve kral, yalnız geçeceği bir yeri aradı. Akıntısı hızlı olan bir yere girdi, suyun şiddeti onu bir ağaca sürükledi ve ağaç da başını yarıdı. Son nefesine yaklaşmışken onu çıkardılar ve az sonra da öldü³⁷⁹.

Sultana, Rûm kalesi hâkimi Ermeni Kagilos'un yazısı ulaştı. O da, Ermeniler nezdinde, bizim için halife ne ise odur. Onun yazısının metni:

Samimi davetçi Kagilos'un yazısı: Efendimiz ve sahibimiz, iman ehlini birleştiren, adalet ve ihsan bayrağını yükselten, dünyanın ve dinin doğruluğu, İslamın ve Müslümanların sultanının ilminden öğrendiğim, Alman kralının ve ortaya çıktığında ona olanları öğrendiğim kadarıyla, o, ülkesinden çıkınca, ilk olarak kızarak Macar ülkesine girdi. Sonra Bizans ülkesinin uç kısımlarına girdi ve oraları fethetti ve yağmaladı. Bizans imparatorunu ona itaat etmeye muhtaç bıraktı ve rehinler aldı. Oğlunu, kardeşini ve yakınındakilerden kırk kişiyi. Ondan elli kantar altın aldı. Elli kantar gümüş aldı. Çok miktarda atlas elbise aldı. Binek hayvanlarını gasbetti. Onları bu tarafa geçirtti. Melik Kılıç Arslan'ın ülkesine girinceye kadar rehineler ona eşlik etti. Rehinler geri verildi ve üç gün daha kaldı ve Uç Türkmenleri onları koyunlar, inekler, atlar ve mallarla karşıladılar ve onlara da bir hırs geldi. Tüm ülkeden birçok şey topladılar ve onlarla Türkmenler arasında savaş oldu. O giderken, üç gün boyunca onları sıkıştırdılar³⁸⁰.

Konya'ya yaklaştığında, Kılıç Arslan'ın oğlu Kutbeddin, asker topladı ve onun üzerine yürüdü. Onunla büyük bir savaşa tutuştu. Alman kralı onu yendi, ona büyük bir darbe vurdu ve Konya'ya yaklaşana kadar yürüdü. Müslümanlardan büyük bir topluluk ona karşı koydu.

³⁷⁶ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 319.

³⁷⁷ Ermeni prensi II: Thoros'un kardeşi. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s. 217,225.

³⁷⁸ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 319.

³⁷⁹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 319.

³⁸⁰ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 320.

O da onları yenilgiye uğrattı. Konya'ya saldırdı ve orada büyük bir Müslüman topluluğunu öldürdü. Orada beş gün kaldı³⁸¹.

Kılıç Arslan, ondan aman istedi, kral da ona aman verdi ve aralarında kesin bir anlaşma oldu. Alman kralı, ondan, devletin en büyüklerinden yirmi rehin aldı. Ve melikten de, ona Tarsus ve Misis'ten yol vermesini istedi, o da bunu yaptı³⁸².

Bu ülkelere ulaşmadan önce, durumunu, nereye gittiğini, yolda ne olduğunu, istese de istemese de bu diyardan geçmesi gerektiğini açıklamak için elçilerini ve mektubunu gönderdi. Durum, meliklere kesin olarak haber verilmesini ve istediği şeyin ona sağlanmasını gerektirdi. Onun yanında havastan, yazının cevabı için kralla buluşmak isteyen bir grup vardı, onlara vasiyeti, mümkün ise Kılıç Arslan'ın ülkesine gitmekti. Büyük kralla toplandıkları ve ona cevap verdikleri ve durumu anlattıkları zaman, yoldan ayrılmakta ısrar etti. Sonra onun yanında askerler ve insanlar toplandı ve nehir kıyısına indi ve bir ekmek yedi. Bir saat uyudu ve canı soğuk suda yıkanmak istedi. Bunu yaptı ve sonra çıktı. Allah'ın emriyle, ona soğuk suda büyük bir hastalık geldi. Birkaç gün kaldı ve sonra öldü³⁸³.

Levon'a gelince, kralla karşılaşmak için yol alıyordu. Bu şekilde devam edince, elçiler ordudan kaçtı ve ona doğru geldiler ve onu durumdan haberdar ettiler ve kalelerinden birine girdi ve orada saklandı. Kralın oğlu ise, bu ülkelere gitmek için babasının ayrılmasından sonra onun vekili olan oğlu onun yerini aldı. Gücünü pekiştirdi. Ona, Levon'un elçilerinin kaçtığı haberi geldi ve harekete geçti ve onlara merhamet gösterdi. Ve şöyle dedi: "Babam büyük bir şeyhti. Bu diyara, Kudüs'e hac yapmak için gelmişti. Devleti ben idare ettim ve sıkıntılar çektim. Kim bana itaat etmezse, onun ülkesine yürürüm."³⁸⁴

Ve Levon acıdı ve durum, onunla mecburen bir araya gelmesini gerektirdi. Özet olarak, onlar büyük sayıdaydılar ve askerini saydı ve kırk iki bindi. Adamlarına gelince, onların sayısını ancak yüce Allah bilir. Onlar, değişik tiplerden ve farklı huylardandır. Büyük bir savaşı ve korkunç bir siyaseti hedeflemişlerdir. Onlardan biri bir suç işlerse, koyun gibi kesilmekten başka bir ceza uygulanmaz. Büyüklerinden onlara anlatıldı ki, o, kendi çocuğuna karşı suç işledi ve aşırı derecede dövdü. Papazlar onun hakkında karar vermek için toplandılar. Durum ve genel karar onun başının kesilmesini gerektiriyordu. Onlardan büyük bir topluluk, kraldan şefaahat istediler, ama o kabul etmedi ve onun başını kesti. Ülkelerine

³⁸¹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 320.

³⁸² İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 321.

³⁸³ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 321.

³⁸⁴ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2,321.

gitmeyi kendilerine haram gördüler. Hatta gitmek isteyeniyi yalnız bıraktılar ve reddettiler. Bunların hepsi, Kudüs için olan üzüntüden dolayıdır. Onlardan bir topluluğun uzun süre elbise giymeyi terkettikleri ve kendilerine bunu yasakladıkları ve büyükleri buna son verene kadar demir elbiseler giydikleri doğrudur. Onlar, zillete, zorluğa, yorgunluğa büyük sabır gösterdiler.” Bu, yazısının sonudur³⁸⁵.

Allah’ın düşmanı Alman kralı ölünce, ondan sonra yerine oğlu geçti. Askerler onun itaati altında toplandılar. Sonra onları Antakya’ya yürüttü. Çoğu hastalandı. Büyük kısmı değneklere dayanarak ve eşeklere binerek yürür haldeydiler.

Antakya’ya ulaştıklarında, oranın hâkimi onlardan rahatsız oldu, onların gelişi ona zor geldi ve onları Halep’e gitmeye özendirdi. Onlar ise bunu yapmadılar. Antakya hâkiminden, para, hazine ve ağırlıklarını koymak için oranın kalesini istediler³⁸⁶. Oraya koyacakları paralarını almak isteğiyle orayı boşalttılar. Durum böyle devam etti. Antakya’dan ayrıldıkları zaman oraya tekrar dönmediler ve Antakya hâkimi Abrans oradaki her şeyi ele geçirdi³⁸⁷.

Almanlardan bir grup Bağras’a geldi. Oranın hala kâfirlerin elinde olduğunu sandılar. Kalenin valisi kapıyı açtı. Onun adamlarını çıkardı. Almanların sandıklarda olan paralarını teslim aldı. Onların bazısını esir etti, çoğunu öldürdü. Bundan sonra Halep halkı ve askerleri, onların yoluna çıktı ve onlarla karşılaştı. Bir kişi, onlardan bir topluluğu esir alıyordu. Onlar, büyük bir yenilgiye uğradıktan sonra değersiz duruma düştüler ve pazarlarda ucuz fiyata satıldılar³⁸⁸.

Kadı Bahâeddin bin Şeddâd şöyle dedi:

Alman kralı ölünce, yerine oğlu geçti. Levon’un oğlunun ülkesinde ağır bir hastalığa tutuldu. Onunla birlikte yirmi beş atlı ve kırk şifacı kaldı. Askerlerini, yolu kessinler diye Antakya’ya gönderdi. Çok olduklarından dolayı onlara üç gruba ayırdı. İlk grup, Bağras kalesinin altından geçti. Başında onlarda yüksek dereceli bir kont vardı. Bağras ordusu, az olmasına rağmen, onlardan iki yüz adamı zorla esir edip yağmaladı. Sultana yazıp, büyük zafiyetlerini, şiddetli hastalıklarını, atlarının, sayılarının ve aletlerinin azlığını haber verdiler.

³⁸⁵ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 322.

³⁸⁶ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 322.

³⁸⁷ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 323.

³⁸⁸ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 323.

Onlar hakkındaki haberler, Şam ülkesindeki naiplere ulaştınca, durumlarını anlamak için onlara askerler gönderdiler. Onlardan, ulufe isteyen bir topluluğun içine düştüler. Yaklaşık beş yüz kişiyi öldürdüler, esir aldılar³⁸⁹.

Kadı Bahaedin şöyle dedi:

Sultana onlar hakkında bilgi veren kişiye geldim. Şöyle diyordu: Onların sayıları çoktur. Fakat zayıftırlar, atları ve malzemeleri azdır. Yüklerinin çoğu eşekler ve zayıf atların üzerindedir³⁹⁰. el-Haki şöyle dedi:” Üzerinden geçtikleri bir köprünün başında onlara bakmak için durdum. Büyük bir topluluk geçti, onlardan kalkanı olan, oku olan çok az kişi gördüm. Şöyle dediler: “Kurak bir ovada günlerce kaldık. Yiyeceklerimiz ve odunlarımız tükendi. Silahlarımızın çoğunu yaktık. Çok insan öldü. Ata muhtaç olduk, kestik ve yedik.”

Antakya’ya gelen kont öldü ve Levon’un oğlu gözünü onlara dikti ve hastalığından, zayıflığından ve onunla gerde kalan şeylerinin azlığından dolayı, melikin parasını almaya azmetti.

Sultan (Salaheddin), Almanların Ermeni ülkesine ulaştıklarını ve Şam ülkelerine yaklaştıklarını anlayınca, emirleri ile ne yapacağı hususunda yazıştı. Bazı askerlerin yollarını kolaylaştırmaları ve kalan askerlerle düşmana hücum edilmesi hususunda anlaşma sağlandı. İlk yürüyen, el-Meliku’l-Mansûr Nâsiruddin Muhammed bin el-Meliki’l-Muzaffer Takiyuddin’di. Ona Menbic ikta edildi. Sonra Ba’rin ve Afameya hâkimi İzzeddin bin el-Mukaddem, sonra Baalbek hâkimi el-Meliku’l-Emced, sonra Şeyzer hâkimi Sabıku’d-Din Osman bin ed-Dâye, sonra Halep ordusundan Yaruklular, sonra Hama ordusu, yürüdü, sonra hastalığından dolayı Sultanın oğlu el-Meliku’l-Efdal³⁹¹ yürüdü. Yine, Şam şihnesi Bedreddin, sonra el-Meliku’z-Zâhir³⁹², elinde kalan ülkeyi korumak için Halep’e yürüdü. Ondan sonra el-Meliku’l-Muzaffer³⁹³ elinde kalan yerleri korumak ve geçilen yerlerdeki düşmanları kontrol altına almak için yürüdü³⁹⁴.

Bu ordu yürüdüğü zaman, sağ taraf hafifledi. Sultan, kardeşi el-Meliku’l-Âdil³⁹⁵,e emretti ve sağ tarafta el-Meliku’l-Muzaffer’in yerine geçti. Sincar hâkimi İmâdeddin Zengî bin Mevdûd sol taraftaydı. Orduda büyük bir hastalık baş gösterdi³⁹⁶. Ve Harran hâkimi

³⁸⁹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 323.

³⁹⁰ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 323.

³⁹¹ Eyyûbi meliki, bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s.283, 299,300.

³⁹² Eyyûbi meliki, bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s. 292, 308,309,323.

³⁹³ Eyyûbi meliki, bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s.377, 393, 426.

³⁹⁴ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 324.

³⁹⁵ Eyyûbi meliki, bkz. Turan, O.(2014) a.g.e, s.252,263,267,275.

³⁹⁶ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 324.

Muzafferuddin bin Zeyneddin hastalandı. Sonra iyileşti ve ondan sonra sultanın oğlu el-Meliku'z-Zâfir hastalandı. Büyüklerden bir topluluk hastalandı. Ancak hastalık öldürücü değildi. Düşmanda büyük bir hastalık ve çok sayıda ölenler vardı. Sultan, Taberîye, Yafa, Arsuf, Kayseriye, Sayda ve Cubeyl surlarını yıkmaya yöneldi ve oraların halkı Beyrut'a geçti³⁹⁷.

Seksen Altı (m.1190/1191) Yılıının Diğer Olayları

Sultanın Askalan'dan Frank Tarafına Doğru Yürümesi

Ve Aralarında Savaş ve Haberleşme Hususunda Neler Geçtiği

Sultan, Askalan'dan oranın Ramazanın ikisinde Salı günü harap olmasından sonra ayrıldı. Tubna'ya, sonra Remle'ye Ramazan'ın üçünde Çarşamba günü geldi³⁹⁸. Ve oranın kalesinin ve Lûd kilisesinin yıkılmasını emretti. Kudüs'e bir öncü birlik gönderdi. Oraya Perşembe günü geldi ve oradan Pazartesi günü Ramazan'ın sekizinde çıktı ve nöbet evinde kaldı ve Ramazan'ın dokuzunda Salı günü ordugâha döndü³⁹⁹.

Rûm⁴⁰⁰ Sultanı Muizzuddin Kayser Şah bin Kılıç Arslan⁴⁰¹, babası ve kardeşlerine zafer kazanmış olarak geldi. Onlar, ondan memleketini almaya niyetlenmişlerdi. Onun elinde Malatya vardı. Bir süre Sultanın hizmetinde bulundu. El-Meliku'l-Âdil'in kızı ile yüz bin dinar mehir karşılığında evlendi. Sonra bu yılın Zülkade ayının başında oradan hareket etti⁴⁰².

Sultanın Şam'a Yürüyüşü ve Oraya Varışı

Bu yılın Şaban ayında, Rûm⁴⁰³ Sultanı İzzeddin Kılıç Arslan bin Mesud bin Kılıç Arslan bin Süleyman bin Kutalmış bin Arslan bin Yabgu bin Selçuk öldü. Onun on oğlu vardı. Her biri bir şehre vali olmuştu. Onların en büyüğü, Kutbeddin Melikşah⁴⁰⁴'tı. Sivas onundu. Arzusuna uydu. Nefsi onu, babasını ve diğer kardeşlerini yakalamaya ve saltanatta tek başına olmaya yöneltti. Bu hususta Erzincan hâkimi ona yardımcı oldu. Erzincan hâkimi, Sultan İzzeddin'e elçi göndererek, ondan veziri İhtiyâreddin Huseyn bin Afras'ı, onunla İzzeddin ve çocukları arasındaki bir konuda anlaşmak için istedi. Bu da, Kutbeddin Melikşah

³⁹⁷ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 325.

³⁹⁸ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 370.

³⁹⁹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 371.

⁴⁰⁰ Türkiye Selçuklu.

⁴⁰¹ Melik Kayser Şah, II. Kılıç Arslan'ın oğlu, Malatya meliki. bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s.389.

⁴⁰² İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 371.

⁴⁰³ Türkiye Selçuklu.

⁴⁰⁴ II. Kılıç Arslan'ın oğlu, Sivas ve Aksaray meliki. bkz. Turan, O.(2014) a.g.e, s.242,243.

ve Erzincan hâkimi arasındaki gizli bir anlaşmadan dolayıydı. İzzeddin, durumun Erzincan hâkiminin gösterdiği gibi olduğunu zannetti ve veziri İhtiyareddin'i gönderdi. Erzincan hâkimine geldiğinde, Erzincan hâkimi onun üzerine Türkmenleri saldı. Onu feci şekilde öldürdüler. Onu ve oğlunu en kötü şekilde teşhir ettiler⁴⁰⁵.

Sonra Kutbeddin Melikşah, babası İzzeddin'in üzerine yürüdü ve onun yenilgiye uğrattı ve Konya şehrinde ona hücum etti. Babasını tutukladı ve saltanatta tek başına kaldı. Babasına şöyle dedi: “ Ben senin emrindeyim. Sana acıyorum ve senin emrini yerine getiriyorum.” Sonra babasının emirlerinden bir topluluğu öldürdü ve ona kendi seçtiği emirleri verdi. Babası, onun yanında emir verme, bir şey yapma yetkisi olmayan bir tutuklu gibi kaldı. Babasına kendisini veliaht ilan ettirdi. Hutbe ve sikkeyi babasının adına devam ettirdi. Görünüşte babası melikti, ancak gerçekte babasının sadece ismi vardı⁴⁰⁶.

Sonra Aksaray'ı aldı, ardından Kayseri hâkimi kardeşi Nûreddin Sultan Şah⁴⁰⁷'la savaşa tutuştu ve babası da onunla birlikte tutukluydu. O, yaptığı şeyleri babasının emriyle yapmış gibi gösteriyordu. Ve Nûreddin Kayseri'ye geldi ve Kayseri ordusu Kutbeddin'le savaşa çıktı⁴⁰⁸.

Sultan İzzeddin, bunu fırsat bildi ve oğlu Kutbeddin'in saflarından kaçarak çıktı. Kayseri'ye girdi. Oğlu Nûreddin Sultan Şah ile bir araya geldi. O da, babasına ikramda bulundu ve onu yüceltti. Kutbeddin, saltanat merkezi olan Konya'ya döndü ve orada kendi adına sultan olarak hutbe okuttu⁴⁰⁹.

Sultan Kılıç Arslan, ülkesinde oğulları arasında biriyle diğeri arasında ve bir şehirle diğeri arasında gidip geliyordu. Öyle ki, Burgulu hâkimi oğlu Gıyâseddin Keyhusrev⁴¹⁰'in yanına geldi ve o da, babasının gücünü artırdı, ona destek verdi, onun için asker topladı ve onunla birlikte Konya'ya geldi. Oraya girdi ve oranın meliki oldu ve kuşatmak için Aksaray'a geçti. Ve uç askerlerini ve ecnadı topladı ve o sırada Sultan İzzeddin hastalandı ve belirtilen tarihte öldü. Oğlu Gıyâseddin Keyhusrev onu sedyede bıraktı ve durumunu gizledi. Onu hastalığından dolayı taşınıyormuş gibi gösterdi. İnsanlara onun hayatta olduğu izlenimi vermek için sedyenin önünde yürüyordu. Onu Konya'ya getirdi. Oraya girdi ve kalesini ele geçirdi. Emir ve ayanlarla ittifak yaptı. Sonra babasının öldüğünü ve kendisinin

⁴⁰⁵ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 411.

⁴⁰⁶ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 411.

⁴⁰⁷ II. Kılıç Arslan'ın oğlu, Kayseri meliki. bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s.242,250,251.

⁴⁰⁸ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 411.

⁴⁰⁹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 412.

⁴¹⁰ I. Gıyâseddin Keyhusrev, II. Kılıç Arslan'ın oğlu, Burgulu ve Kütahya meliki, Türkiye Selçuklu hükümdarı. Bkz. Turan, O. (2014).a.g.e, s.242,243,244.

de onun veliahtı olduğunu açıkladı. Kardeşi Kutbeddin Melikşah'a karşı güçlendi. Sonra Gıyâseddin Keyhusrev'e ve kardeşi Rukneddin Suleyman'a galip geldi. Ondan Konya'yı aldı. Gıyâseddin, el-Meliku'z-Zâhir'e sığınarak Halep hâkimi Şam'a kaçtı⁴¹¹.

Sonra Rukneddin, altı yüz (m.1206/1207) yılında öldü, oğlu Kılıç Arslan melik oldu. Gıyâseddin, tüm ülkeye hâkim oldu ve Rûm⁴¹² ülkesinde saltanat, Sultan Gıyâseddin Keyhusrev bin Kılıç Arslan bin Mesud'da kaldı. Sonra Gıyâseddin Keyhusrev öldü ve ondan sonra, oğlu İzzeddin Keykâvus bin Keyhusrev⁴¹³ melik oldu. Onun, Eyyûbî ülkesine seferini ve el-Meliku'l-Eşref bin el-Meliki'l-Âdil'in onu yenmesinden bahsedeceğiz⁴¹⁴.

Sonra Keykâvus öldü ve kardeşi Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev⁴¹⁵ başa geçti. O da, zamanına yetiştiğimiz bir kişidir. Onun, Eyyûbîlerle olan durumlarından bazı şeyleri anlatacağız. Alâeddin, altı yüz otuz dört (m.1236/1237)yılında öldü. Ondan sonra Gıyâseddin Keyhusrev bin Keykubad başa geçti ve Moğollar onu altı yüz kırk bir (m.1243/1244)yılında büyük bir yenilgiye uğrattı. O zamandan beri Rûm ülkesinde Selçuklu sultanları zayıfladılar⁴¹⁶.

Sonra Gıyâseddin öldü ve geride iki çocuk bıraktı. Bunlardan biri Rukneddin, diğeri İzzeddin⁴¹⁷'dir ve birlikte uzun süre hükmettiler. Sonra kardeşi İzzeddin bin Keykâvus İstanbul'a kaçtı ve oranın kralına sığındı. Rukneddin, Muîneddin Pervane'ye galip geldi ve gerçekte ülke Moğolların elindeydi. Ülkenin vergisi onlara gidiyordu. Sonra Muîneddin, Rukneddin'i öldürdü ve Rukneddin'in bir oğlunu bırakarak onun adına hutbe okuttu. Yönetim, Pervane'deydi ve o da ülkede Moğolların naibiydi ve bu iş de bugüne kadar böyle devam etmektedir⁴¹⁸.

Allah ona rahmet etsin, Sultan el-Meliku'n-Nâsır Salaheddin elçisi, İbnu'l-Ferraş olarak bilinen, Şemseddin Muhammed bin Muhammed bin Musa'yı elçi olarak, aralarını düzeltmek amacıyla Sultan İzzeddin bin Kılıç Arslan ve çocuklarına gönderdi. Bir yıldan

⁴¹¹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 412.

⁴¹² Türkiye Selçuklu.

⁴¹³ I. İzzeddin Keykâvus, Türkiye Selçuklu hükümdarı. bkz. Koca, S. (1997) **Sultan I. İzzeddin Keykâvus** (1211-1220), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

⁴¹⁴ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 412.

⁴¹⁵ I. Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu hükümdarı. Bkz. Uyumaz,E(2003) **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi** (1220-1237), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

⁴¹⁶ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 413.

⁴¹⁷ II. İzzeddin Keykâvus, Türkiye Selçuklu hükümdarı. Bkz. Turan, O.(2014) **a.g.e**, s. 377, 383, 399.

⁴¹⁸ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 413.

uzun bir süre birkaç kere onlara gitti. Malatya'ya döndüğünde, bu yılın Rebiu'l-Evvel ayında öldü⁴¹⁹.

Beşyüz seksen dokuz (m.1193) yılı geldi ve el-Meliku'n-Nâsır mümkün olabildiğince mutlu, Şam'da oturmaktadır. Ülkelerin elçileri onun kapısına gelmektedir ve o, her gün, ikramları kabul etmek, şikâyetleri dinlemek için oturmaktadır⁴²⁰. Sonra Şam'ın doğusunda on beş günlüğüne ava çıktı ve ona kardeşi el-Meliku'l-Âdil eşlik ediyordu ve çölde uzaklaştı, sonra Şam'a döndü ve el-Meliku'l-Âdil, onunla sonra buluşmak üzere vedalaştı ve Kerak'a geçti ve ona, Allah rahmet etsin Sultanın vefatı haberi gelene kadar orada oturdu⁴²¹.

İmâdeddin şöyle dedi:

Selâhaddin ailesi, babaları el-Meliku'n-Nâsır'ın yaptığı şeyden dolayı cezalandırıldı. O, -Allah rahmet eylesin- Musul'u kuşatmak için oraya sefere çıkınca, kadın atabekler ona karşı çıktı. Onların içinde – Allah rahmet etsin- Nûreddin'in kızı vardı. Musul'un İzzeddin Mes'ud da kalması için ona şefaet ediyorlardı. Onların bu isteğini kabul etmedi ve onları ümidi kırılmış olarak geri gönderdi. Sonra –Allah ona rahmet etsin- onları reddettiğine pişman oldu ve bu pişmanlığından dolayı hastalandı⁴²².

Bunun bahsi geçmişti. Annesinin kabul edilemez şekilde ümidi kırık geri çevrilmesinden dolayı El-Meliku'l-Efdal'e, gitti.

Humus kadısı Kadı Zeyneddin, elinde el-Meliku'l-Âdil' den bir kitapla döndü.

“Kitab-ı Kerim'in filan kişinin elinde gelmesi ve el-Meliku'l-Efdal el-Efdal meclisinin kararını bildirmesi ve onun nedeniyle ve mektubu ve içeriğini duyması ile onun işaretlerine ve anlamlarına kulak verdi ve Kadı Zeyneddin, meclise bildirdiği durumları onunla konuştuktan sonra sözleri iletikten sonra onu geri gönderdi.

Meclis, güzel âdeti üzerine onu dinlemeye ve ona kulak vermeye devam ediyordu. Konuşmanın içeriği, el-Meliku'l- Efdal de bazı durumlar ve ihmal edilmemesi gereken hareketler ortaya çıktığıydı. Bu da ona karşı değişmemizi gerektirdi⁴²³.

⁴¹⁹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 413.

⁴²⁰ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2, 413.

⁴²¹ İbn Vâsıl (1957).a.g.e. Cilt 2,414.

⁴²² İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 151.

⁴²³ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 152.

Bahsettiğimiz şey olunca, el-Efdal, Sumeysât'da melikliğini ilan etti ve amcası el-Meliku'l-Âdil'e hutbe okutmayı kesti ve Selçuklu Sultanı- Rûm⁴²⁴ ülkesi hâkimi-Rukneddin Süleyman bin Kılıç Arslan bin Mesud için hutbe okuttu ve ona katıldı.

El-Melik Mansûr, Ustbar'ı yenince, el-Meliku'l-Âdil'e bunu haber veren ve Ustbar'ın barış istediğini bildiren ve bu hususta emirlerini beklediğini bildiren bir mektup gönderdi. Bu hususta el-Meliku'l-Âdil'in mektubu geldi ve onda şunlar vardı: “Meclis'in doğru olduğunu gördüğü şeye güvenmektedir ve onun amaçladığı şeyde de yarar vardır. Franklara gelince –Allah onları zelil kılsın- sayıları azdır. Kurtuluşları geçtir. Her taraftan, onların zayıflıklarını haber veren yazılar gelmiştir. Antakya'ya Abrans ve Levon'un oğlu arasında barış için geçmeleri dışında yeni bir şeyleri olmadı. Şehirler-Allah'a hamdolsun- kaleleri sağlamlaştırıldı. Oraya emirler, askerler gönderildi, şehirler onlarla doldu.⁴²⁵

Yüce Allah meclisin şükrünü dağıtsın ve ihsanda gayeye ulaştırsın ve bu hususta çok imkânlar sağlasın. Ve meclise onlardan her bakımdan üstün olmayı sağlasın⁴²⁶”

Ve bu yılın Şevval ayının sekizinde Halep'ten, Ba'rîn kalesine hücumu giden melik Mansûr'a yardım ulaştı⁴²⁷.

Ve Altı Yüz(m.1203/1204) Yılı Geldi⁴²⁸

Frankların İstanbul'u İstilası Hakkında

Eski zamanlardan bu yıla kadar Konstantiniye kenti Bizans'ın elindeydi. Bu yıl geldiğinde, Franklar ülkelerinden oraya doğru büyük topluluklar halinde yola çıktılar. Bu şehre diz çöktürdüler, ele geçirdiler ve oradaki Bizanslıların gücünü ortadan kaldırdılar. Altı yüz altmış altı (m.1267/1268)yılına kadar Frankların elinde kaldı ve Bizanslılar orayı almak istediler ve Franklardan geri aldılar. Orası, bugün de Bizanslıların elindedir⁴²⁹.

Bu yılda, Rûm sultanı Rukneddin Süleyman bin Kılıç Arslan bin Mesud bin Kılıç Arslan bin Süleyman bin Kutalmış bin Tebfu Arslan bin Selçuk öldü. Ölümü, Zü'l-Kade'nin altısında idi ve yedi gün süren Nıkris hastalığından öldü⁴³⁰.

⁴²⁴ Türkiye Selçuklu.

⁴²⁵ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 152.

⁴²⁶ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 153

⁴²⁷ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 153.

⁴²⁸ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 154.

⁴²⁹ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 160.

⁴³⁰ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 160.

Hastalığından önce beş gün, kardeşi olan Ankûriye – ve o Ankara’dır- valisine zulmetmişti. Onu orada birkaç yıl boyunca kuşatma altında tutmuştu ve onun yiyeceği tükenmişti. Ve onun, isteklerini alma karşılığında teslim olmayı kabul etti. Ona ülkesinin civarındaki bir kaleyi verdi ve onunla anlaşma yaptı⁴³¹.

Ankara’dan ayrıldı ve kaleyi ona teslim etti. Yanında iki oğlu ile oradan ayrıldı. Rukneddin, orayı alanı oraya yerleştirdi ve onunla çocuklarını aldı⁴³².

Yüce Allah, ona beş gün sonra nikris hastalığı verdi ve bundan öldü. Ölünce, küçük yaştaki oğlu Kılıç Arslan melik oldu. İnşallah daha sonra bahsedeceğimiz gibi, durumu iyi olmadı⁴³³.

Bu yılda, bir Frank donanması, Mısır diyarına doğru yola çıktı. Reşid tarafından Mısır’a girdiler. Ve Favva’ya ulaştılar. Beş gün kalarak yağma yaptılar. Mısır’ın askerleri onlarla savaşıyordu, onlara ulaşamadılar, çünkü orada bir donanma yoktu⁴³⁴.

Bu yılda birçok ülkeyi kapsayan bir deprem oldu: Mısır, Şam, el-Cezîre, Rûm ülkesi, Sicilya, Kıbrıs, Musul, Irak ve Fas’ın en uzak noktasında Sebte’ye kadar ulaştığı söylendi⁴³⁵.

Bu yılda, el-Melik Muzaffer Takiyuddin’in kardeşi ve anneleri, el-Meliku’l-Âdil’in kızı Meleke Hatun olan, -Hama hâkimi- Selahaddin Kılıç Arslan bin el-Melik el-Mansûr doğdu⁴³⁶.

Ve Altı Yüz Beş (m.1208/1209) Yılı Geldi: ⁴³⁷

Bu yılda, Rûm⁴³⁸ ülkesi sultanı Selçuklu Gıyâseddin Keyhusrev bin Kılıç Arslan, Ermeni kralı üzerine sefer yapmak için Maraş’a geldi. El-Meliku’z-Zâhir, onun hizmetinde olmaları için, Seyfeddin bin Alemuddin bin Candar ve İzzeddin Aybek Fattis’le birlikte ordusundan bir grup askeri ona gönderdi. Ve Gıyâseddin, Levon’un oğlunun ülkesine girdi. Orada kargaşa çıkardı ve Garkus olarak bilinen bir kaleye hücum etti ve oraya aman ile aldı. Kaleyi yerinde bıraktı ve yapısını sağlamlaştırdı. Başka kaleleri de aldı ve onları yıktı. Sonra Gıyasuddin, kar yağınca birçok kaleyi fethetmiş olarak geri döndü⁴³⁹.

⁴³¹ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 160.

⁴³² İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 161.

⁴³³ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 161.

⁴³⁴ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 161.

⁴³⁵ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 161.

⁴³⁶ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 1

⁴³⁷ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 183.

⁴³⁸ Türkiye Selçuklu.

⁴³⁹ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 187.

Ve Altı Yüz Dokuz (m.1212/1213)Yılı Geldi: ⁴⁴⁰

Sultan Keykâvus'un, Kardeşi Keykubad'ı Yakalaması Hakkında

Selçuklu sultanı Gıyaseddin Keyhusrev bin Kılıç Arslan'ın, Rûm ülkesini istila etmesinden bahsetmiştik. Sonra Gıyaseddin yenildi. Ondan sonra, galip olan İzzeddin Keykâvus bin Keyhusrev melik oldu⁴⁴¹.

Bu yılda, - Rûm Erzini⁴⁴²'i hâkimi- amcası Tuğrul Şah bin Kılıç Arslan⁴⁴³ onun üzerine yürüdü ve onu Sivas'ta kuşattı. Kuşatmayı sıkılaştırdı ve kuşatmasında Levon'un oğlundan yardım istedi. İzzeddin, el-Meliku'l-Eşref bin el-Meliku'l-Âdil'den yardım istedi. Rûm Erzini'ni hâkimi, el-Meliku'l-Eşref'ten korktu ve Sivas'tan ülkesine gitti ve İzzeddin'i kuşatmayı bıraktı. Kardeşi Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev, İzzeddin'in elinde bulunan Ankara üzerine yürüdü ve orayı ele geçirdi⁴⁴⁴.

Bu durum, İzzeddin'e ulaştı ve ordusuyla gelerek Ankara çevresinde çadır kurdu. Orayı kuşatmak istedi. Alâeddin, kardeşiyle arasında barış yapması için el-Meliku'z-Zâhir'den yardım istedi.

El-Meliku'z-Zâhir, Şeyh Takıyuddin Ali bin Ebi Bekr el-Herevî'yi bu işle ilgilenmesi için gönderdi. Barış olmadı, Alâeddin, fethedene kadar Ankûriye'yi kuşattı ve kardeşi Alâeddin'i yakaladı ve onu bir kalede hapsetti. Onunla birlikte olan emirleri ve onların reislerinin sakallarını kestirdi. Onların her birini ata bindirdi ve suçlu oldukları için ters bindirdi. Her birinin yanında da sopa ile vuran biri vardı ve yine her birinin yanında da şöyle bağırان biri vardı: "Bu, Sultana ihanet edenin cezasıdır.⁴⁴⁵"

Altı Yüz On Bir (m.1214/1215) Yılı Geldi

Bu yılda – Tell Bâşir Hâkimi – Emir Bedreddin Doldurum bin Yaruk vefat etti. Cenazesi Halep'te kaldırıldı. Onda sonra Tell Bâşir valiliğine oğlu Fethu'd-Din getirildi⁴⁴⁶.

Bu yılda –Rûm⁴⁴⁷ ülkesi hâkimi İzzeddin Keykâvus, Laskaris⁴⁴⁸ adıyla bilinen Bizans kralını yendi. Ve o, babası Gıyâseddin Keyhusrev'in katili idi.

⁴⁴⁰ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 213.

⁴⁴¹ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 217.

⁴⁴² Erzini'r-Rum: Erzurum.

⁴⁴³ Muğiseddin Tuğrul Şah, Elbistan hâkimi. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e, s.242, 260.

⁴⁴⁴ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 217.

⁴⁴⁵ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 218.

⁴⁴⁶ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 224.

⁴⁴⁷ Türkiye Selçuklu.

⁴⁴⁸ Metinde Leşkerî.

Bu da şöyle oldu; Laskaris, ava çıkmıştı. Arkadaşlarından ayrıldı ve karşısına onu tanımayan Türkmenlerden bir grup çıktı. Onun silahını ve atını alıp onu bırakmak istediler. Öldürülmekten korktu ve onlara kendini tanıttı. Onlara para vaadetti. Ancak onu kaçırdılar ve Sultan İzzeddin'e götürdüler. O da Türkmenlere çok para verdi ve onu öldürmek isteyince, ona çok para ve kalelerin ve ülkenin teslimini vaadetti. O (İzzeddin Keykâvus), ondan Müslümanların bundan önce asla alamadıkları yerleri aldı⁴⁴⁹.

Ve Altı Yüz On Üç (m.1216/1217) Senesi Geldi

Sultan el-Meliku'l-Âdil Mısır diyarında ikamet ediyordu, Memluklar da kendi durumlarındaydılar⁴⁵⁰.

Bu yılın Muharrem ayında İzzeddin Keykâvus'un, el-Meliku'z-Zâhir'e, onunla Ermeni kralı- Levon'un oğlunun üzerine yürümek ve Antakya'yı ondan kurtarmak için Maraş'ta toplanmayı talep eden bir mektubu geldi.

El-Meliku'z-Zâhir, Levon'un oğluyla savaşa, İzzeddin'in Levon'un oğlunun ülkesine Maraş tarafından, el-Meliku'z-Zâhir'in de Derbesak tarafından girmesi ve Prens Şam, Hama ve Humus askerleriyle Antakya'ya yürümesi ve Levon'un oğlunun yollarını kapatması şartıyla olumlu cevap verdi.

El-Meliku'z-Zâhir, adam toplamaya ve para harcamaya başladı. İzzeddin'e, mektubun cevabı olarak Abdurrahman el-Muncî'yi gönderdi. O da mektubu ilettiler. Mektubun içinde değişiklikler yaptı. İçine el-Meliku'z-Zâhir'in zararına olan şartlar koydu. İzzeddin de, gücü yetmediği için rıza gösterdi⁴⁵¹.

El-Meliku'z-Zâhir, el-Meliku'l-Âdil'e elçi göndererek, bu hususta danıştı ve el-Meliku'l-Âdil onun görüşünün yanlış olduğunu söyledi ve ona kesinlikle onunla bir araya gelmemesi gerektiğini söyledi ve bu hususta yanlışlar olduğunu ona bildirdi.

El-Meliku'z-Zâhir, İzzeddin'in vadettiği şeye aykırı davranmakla, amcası el-Meliku'l-Âdil'e ters düşmek arasında bu konuda büyük bir şaşkınlığa düştü.

İzzeddin'den, çabuk hareket edilmesini söyleyen elçiler gelip gitti⁴⁵².

Levon'un oğlunun elçisi, el-Meliku'z-Zâhir'e bir mektup gönderdi, mektubun içeriği şuydu:

---

⁴⁴⁹ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 225.

⁴⁵⁰ İbn Vâsıl. a.g.e. Cilt 3, 234.

⁴⁵¹ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 234.

⁴⁵² İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 234.

“Ben, sultanın memluku ve devletinin fidanıyım. Arapların girdiği gibi oraya girdim. Ondan, beni bu tehlikeli durumdan kurtarmasını istiyorum ve yaşadığım müddetçe onun memluku olmayı arzu ediyorum. Sultanın ülkesini birçok kere kurtardım ve ona hizmet ettim. Onlardan biri de şudur: Sultan Şam’ı kuşattığı ve ülke askersiz kalınca, onun kalbini meşgul etmedim ve ülkesine de eziyet etmedim. Bilakis ona paramla ve adamlarımla yardım ettim. Bunun gibi, Şam’ı ikinci defa kuşatınca, onun kalbini meşgul etmem ve kuşatmayı bırakması için bana paralar saçıldığında, kabul etmemiştim.

Prens, sultana hizmet etmiş olsa da, benim hizmetim onunkinden fazladır. Sultan da, benim hizmetimi ve onun şerefli kapısında durmamı görecektir. Antakya’da görevlendirdiğim kız kardeşimin oğluna ona bağlılıkla hizmet etmeyi vasiyet ettim⁴⁵³.”

Levon’un oğlu, bu mektupla birlikte büyük ve kıymetli bir hediye gönderdi. El-Meliku’z-Zâhir de, onun sözüne meyletti ve tereddüd içinde kaldı.

Sonra Aksaray kadısı geldi. Ve o, İzzeddin’in kazaskeriydi. Ondan el-Meliku’z-Zâhir’e elçi olarak geldi ve onu harekete geçmeye teşvik ediyordu. O, onun yanındayken, el-Meliku’z-Zâhir’e, İzzeddin’in ordusunun Maraş’ta olduğunu, Halep’ten Balât’a hücum ettiklerini, oradaki Ermenilerden çoğunu öldürdüklerini, çoğunu esir ettiklerini haber veren biri geldi⁴⁵⁴.

Bu, el-Meliku’z-Zâhir’e ağır geldi ve onda, amcası el-Meliku’l-Âdil’in işaret ettiği görüş güçlendi. Ve elçiye şöyle dedi: “Diyetin ilki zehir mi? Hayret bir şey, siz bizden hem yardım istiyorsunuz hem de ülkemizi tahrip ediyorsunuz.”

Elçi, Levon’un oğlunun, Rûm ülkesinden oraya hücum ettiği zaman karşılaştığı sıkıntı nedeniyle orada bulunduğu için özür diledi. Buradan da, el-Balât halkının, Levon’un oğluna Müslümanların ülkelerini yağmalamak için yardımcı olduklarını anladı. Bu durumu ortaya çıkararak da, Türkmenlerden bir topluluktur. Bundan dolayı Sultan İzzeddin, -Maraş hâkimi - Nusretu’d-Din⁴⁵⁵’den, ceza olarak onların ülkelerini yağmalamasını istedi.

El-Meliku’z-Zâhir, İzzeddin’e yardım için harekete geçmekten uzak durdu ve ilk kararından vazgeçti⁴⁵⁶.

---

⁴⁵³ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 235.

⁴⁵⁴ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 235.

⁴⁵⁵ Nusretuddin Hasan (Maraş Emiri) bkz. Turan, O.(2014) a.g.e, s.332,333,334.

⁴⁵⁶ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 236.

El-Meliku'ul-Azîz bin el-Meliki'z-Zâhir'in Halep'te Melik Olması

El- Meliku'l-Azîz ve kardeşi el-Meliku's-Sâlih geldiler. Dâru'l-Adl'de oturdular. El-Melikul-Azîz, babasının makamında oturdu. Yanına el-Meliku's-Sâlih, ikisinin yanına da amcalarının oğlu el-Meliku'l-Mansûr oturdu.

Rûm ülkesi hâkimi İzzeddin Keykâvus'tan bir elçi geldi. Daha önce bahsettiğimiz gibi, onu ülkesinin yanında karargâh kurmuştu. El-Meliku'z-Zâhir'in ona gelmesini bekliyordu. Onun elçisi, onlara taziye dilemek ve onlarla anlaşma yapmak ve Sumeysat hâkimi el-Meliku'l- Efdal bin el-Meliku'n-Nasî'ır'ı atabeku'l-asker olarak görevlendirilmek istemek için geldi. O, Salaheddin'in en büyük çocuğuydu ve el-Meliku'l-Azîz'in amcası ve onun en iyi şekilde terbiye ettiği kişi ve saltanatı en iyi koruyacak kişiydi. Mubarizuddin Yusuf bin Kutluğ, Mubarizuddin Sunkur el-Halebî ve Cemâleddin Ahmed bin Ebi Zikra gibi Mısırlı emirler ve diğerleri, bu görüşe meylettiler ve şöyle dediler:

“Görüş budur. El-Meliku'l- Efdal güçlü bir kişidir. Saltanatı ancak o idare edebilir. Halep'in idaresi ona verilirse, amcası el-Meliku'l-Âdil'den öcünü alabilir ve Şam'ı ve Mısır diyarını ondan alabilir⁴⁵⁷.”

Kadı Bahâeddin, Alemuddin bin Seyfeddin ve Seyfeddin Bin Kılıç bu görüşü reddettiler ve şöyle dediler:

“Bunda, akıllının gözünden kaçmayacak bir tehlike vardır. Çünkü el-Meliku'l-Âdil, büyük bir meliktir, doğunun ve Mısır diyarının, Şam'ın ve Yemen'in çoğunun hâkimidir. Eğer o galip gelirse, saltanat elimizden gider. Eğer el-Meliku'l-Efdal galip gelirse, kardeşi el-Meliku'l-Azîz'e galip geleceğinden ve melikliği ondan alacağından ve el-Meliku'l-Âdil 'in el-Meliku'l-Mansûr bin el-Azîz'den bağımsız olduğu gibi bağımsız olacağından emin olamayız. El-Meliku'l-Âdil, el-Meliku'z-Zâhir'le ve onda sonra oğlu el-Meliku'l-Azîz'le anlaşma yaptı. O, onun oğlunun kızıdır. Kızı da, Halep kalesindedir. Bizler, anlaşmaya vefa gösterilmesini istiyoruz. O, ülkesinin diğer yerlerinden kovulduğu gibi Şam'dan da kovuluyor. Kaledeki hazine işleri Şihabu'd-Din Tuğrul'a aittir. O işleri kalede el-Meliku'z-Zâhir yaptı ve işi ona verdi. Görüşümüz bütün işlerden onun sorumlu olmasıdır.”

Ve bu düşünce üzerinde anlaştılar⁴⁵⁸.

⁴⁵⁷ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 250.

⁴⁵⁸ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 251.

Halep'te Devlet Emirleri Arasında Anlaşmazlık Çıkması

Sonra Anlaşmazlık Çıkması ve Anlaşma Olması

Şihâbeddin Tuğrul Bek Atabek olunca, bu durum, el-Meliku'z-Zâhir'in memluklarından bir kısmını rahatsız etti. İzzeddin Aybek el-Cemâdar ez-Zâhiri, memluk ve ecnaddan bir kısmını misafir etti. Hârim valisi el-Esed Uktfân'la yazıştı ve onunla, anlaştığı toplulukla Hârim'e gelmesi ve kapıyı açması üzerine anlaştı. Orada olunca, diğerlerinin topluluğundan da ona katıldılar⁴⁵⁹.

Hârim'deki askerler, kaleye çıkarıldılar ve orada yerleştirildiler. Orada savaşçı Eyyûb bin el-Mubâriz Akca vardı. Vali el-Esed'in durumunun bozulduğunu hissettiler. Onu kabul etmemeye başladılar. Tetikte beklediler ve kaleyi korumak ve onun için tedbirli olmak hususunda anlaştılar.

Aybek el-Cemedâr, Hârim'e geldi. Kalenin altında durdu. Oraya çıkmak istedi. Emirler ve kaledeki askerler ona engel oldu. Valiye karşı korudular.

Aybek, Derbesâk'a yürüdü. Orada bir çözüm bulmak istedi. Bu olmadı ve Rûm ülkesi hâkimi Sultan İzzeddin'e gitti ve ona katıldı.

Altınboğa, Behisni kalesinde isyan çıkardı ve Rûm sultanı İzzeddin'e katıldı. Sonra işler üzene girdi ve anlaşma sağlandı. Bu yılın Şevval ayının sonunda fitne bitti. El-Meliku'l-Azîz Halep'e vali olduğunda iki yıl ve birkaç aylıktı. Kardeşi-veliahdı- el-Meliku's-Sâlih ise on iki yaşındaydı⁴⁶⁰.

Rûm⁴⁶¹ Sultanı İzzeddin'in Halep'e Yürümesi Hakkında

El-Meliku'z-Zâhir ölünce ve ondan sonra melik, çocuk yaştaki oğlu el-Meliku'l-Azîz Gıyasuddin Muhammed olunca, ülkesine göz dikenler oldu. Bazı kişiler, Rûm sultanı el-Meliku'l-Galib İzzeddin Keykâvus bin Keyhusrev'i Halep üzerine yürümeye ve orayı ele geçirmeye isteklendirdiler. Ve şöyle dediler: “ Bu hususta, -Sumeysat hâkimi- el-Meliku'l-Efdal Nûreddin bin el-Meliki'n-Nâsır'dan yardım istemek bizim çıkarımızdır. O, sana itaat eder ve sana cevap verir, insanlar ona meylederler. Ona yazıp yardıma çağır⁴⁶²”

O da, Sumeysat'dan yardıma çağırmak için ona mektup yazdı, o da ona geldi ve büyük ikramlarda bulundu, birçok at, çadır, silah ve diğer başka şeyler verdi. Aralarında, el-

⁴⁵⁹ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 252.

⁴⁶⁰ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 253.

⁴⁶¹ Türkiye Selçuklu.

⁴⁶² İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 263.

Meliku'l-Efdal'in, Sultan İzzeddin'in beraber hareket için gelmesi ve ülke üzerine yürümleri ve fethedecekleri Halep ve çevresindeki yerlerin el-Meliku'l-Efdal'e verilmesi ve onun da İzzeddin'e itaat etmesi, onun adına hutbe okutması, adına sikke bastırması, sonra, Harran, Urfa ve diğerleri gibi el-Eşref⁴⁶³'in elindeki Doğudaki ülkelerin üzerine yürümleri ve bunların İzzeddin'e ait olması hususunda anlaştılar ve aralarında bu hususta güven oluştu⁴⁶⁴.

Ve asker topladılar ve er-Ra'bân kalesi üzerine yürüdüler ve orayı ele geçirdiler. Orayı el-Meliku'l-Efdal teslim aldı ve o zaman insanlar, el-Meliku'l-Efdal'in tarafında olduğu için İzzeddin'e meylettiler. Sonra Tell Bâşir'e yürüdüler. Orada Fetheddin bin Bedreddin Doldurum vardı. Orayı-daha önce bahsettiğimiz gibi babası Bedreddin'den sonra fethetmişti. Orayı kuşattılar ve kuşatmayı sıkılaştırdılar ve ele geçirdiler. Orayı İzzeddin kendisi teslim aldı ve el-Meliku'l-Efdal'e teslim etmedi. El-Meliku'l-Efdal bundan rahatsız oldu ve isteği azaldı. Ve şöyle dedi: "Bu, ilk ihanettir". Ve İzzeddin Halep'i kendisine vermek için teslim alırsa, kardeşinin çocuklarından ancak melik kalelerini alabileceğinden ve onları yabancılara vereceğinden korktu⁴⁶⁵.

Bu durumdan ülke halkı da korktu, çünkü onlar el-Meliku'l-Efdal'in melikliğinden mutluydular. Bunun aksini görünce, korktular.

Atabek Şihâbeddin Tuğrul, Halep halkının, ona meyli olduğu için şehri el-Melku'l-Efdal'e teslim etmesinden korktu ve el-Meliku'l-Eşref bin el-Meliki'l-Âİbn-İdil'e yazarak kızkardeşinin oğlu el-Meliku'l-Azîz⁴⁶⁶'e yardıma çağırdı⁴⁶⁷.

El-Meliku'l-Eşref'in el-Meliku'l-Azîz'e Yardım İçin Halep'e Gelişi Hakkında

Franklar Mısır diyarı üzerine yürüyünce ve –bahsettiğimiz gibi- Dimyat kentine hücum edince, el-Meliku'l-Âdil, oğlu el-Meliku'l-Eşref'e Frank ülkesine girme ve oraya hücum etmeyi önerdi.

Askerleri Humus'a girdi ve onları Dimyat kuşatmasından alıkoymak için Frank ülkesine girdi. Ve Sâfitâ'ya girdi ve ağıllarını ve mahallelerini yıktı. Civarındaki kaleleri yıktı. Hısnu'l-Ekrâd'ın ağılına girdi. Orayı yağmaladı ve kaleyi kuşattı, neredeyse alacaktı. Sonra Frankların karşısındaki Kudüs Gölü'ne indi.

⁴⁶³ Eyyûbi Meliki. Bkz. Turan, O. (2014).a.g.e, s.288,300,317,388.

⁴⁶⁴ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3,264.

⁴⁶⁵ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 264.

⁴⁶⁶ Eyyûbi meliki. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. 337, 520.

⁴⁶⁷ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 264.

Atabek'in onu yardıma çağırın elçisi ona gelince, buna icabet etti. Hücümde kendisiyle birlikte olan askerlerle yürüdü. Kalan askerlerini çağırın için haberci gönderdi. Tayy Arapları ve diğeri onun yanına geldi. Halep'e geldi ve civarına indi⁴⁶⁸.

Es-Sahib Kemâleddin bin el-Adîm şöyle dedi: İzzeddin ülkenin üzerine yürüyünce, el-Meliku'l-Efdal'i, Halep'teki emirler ona meyilli olduğı için onları kendi tarafına meylettirme isteğıyle melik olmaya isteklendirdi. Ve Halep emirlerinden bir toplulukla yazıştı. Onlara tevkiler yazdı. Yazıştıkları arasında Alemuddin Kayser de vardı. Ona Ablustan için tevki verdi.

İzzeddin ve el-Efdal, el-Meliku'l-Âdil'in zihninin Franklarla meşgul olmasını fırsat bildi ve Diyarbekr hâkimi Artuklu Meliki es-Sâlih ikisiyle anlaşma yaptı⁴⁶⁹.

İzzeddin'in seferi, kendisi içindi. El-Meliku'l-Efdal'i amacına ulaşın için araç yapmıştı. İzzeddin, el-Meliku'l-Efdal'i tutan emirlerle yazıştı. Asker topladı ve yığınak yaptı. Bu yılın Rebiu'l-Evvel ayında şehre yürüdü. Ra'bân'a hücum etti ve orayı fethetti.

El-Atabek el-Kadi Zeyneddin bin el-Ustaz, el-Meliku'l-Âdil'e elçi göndererek onu İzzeddin ve el-Meliku'l-Âdil'e karşı yardım çağırđı⁴⁷⁰.

El-Meliku'l-Âdil, oğlu el-Meliku'l-Eşref'e mektup göndererek, onun orduyla Halep'e gitmesini emretti. Ona para gönderdi. Ve Humus hâkimi el-Meliku'l-Mucâhid Esedu'd-Din'i Franklarla savaşta görevlendirdi.

El-Meliku'l-Eşref, Halep'e gelinceye kadar yürüdü. Yeşil Meydan'da otağ kurdu. Emirler onun hizmetine çıktılar. Onlarla ittifak yaptı ve onlara hil'at verdi. Arapların emiri, emir Mani bin Hadise çok sayıda Arapla ona geldi. Araplar Halep'te yaşadılar ve el-Meliku'l-Eşref onlara ihtiyaç duyduğunda onlara siyasi davranıyordu. Alemu'd-Din Kayser ez-Zâhiri, Derbesâk'tan Sultan İzzeddin'e geldi ve isyan çıkaracağını söyledi ve Behisni'den Altınboğa da ona geldi ve ona isyan etmişti.

İzzeddin, el-Merzubân'ı teslim aldı, sonra Tell Bâşir'e hücum etti ve orayı fethetti. Orayı el-Meliku'l-Efdal'e teslim etmedi. O zam el-Efdal onun kötü niyetini anladı. Sonra İzzeddin, Menbic'e yürüdü. Oranın halkı Menbic'i ona teslim etti. Surlarının onarımına ve yenilenmesine başladı⁴⁷¹.

⁴⁶⁸ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 265.

⁴⁶⁹ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 265.

⁴⁷⁰ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 265.

⁴⁷¹ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 266.

Rûm Sultanı İzzeddin'in el-Meliku'l-Eşref Karşısında Yenilmesi Hakkında

El-Meliku'-Efdal, İzzeddin'e, Tell Bâşir'i almadan önce Halep'e yönelmesini ve askerlerin orada toplanmasından önce orayı almasını işaret ediyordu. İzzeddin, Tell Bâşir'i alıp da ona teslim etmeyince, onun kötü niyetini anladı. Ondan sonra ona ülkenin geri kalan kısmına yönelmeyi ve önce oraları almayı, sonra Halep'e yönelmeyi işaret etmeye başladı. Ve bahsettiğimiz gibi Membic'i aldı.

Ancak el-Meliku'l-Efdal, İzzeddin amacına ulaşmasını diye oyalanmaya ve boş yere zaman geçirmeye yöneldi.

El-Meliku'l-Eşref, Halep'te emirlerle anlaşma yapınca ve onlardan emin olunca, Halep'ten ordusuyla ve Halep askerleriyle yola çıktı. Yanında tuzak kuran askerlerden bir grup vardı ve Buzâga vadisine geldi⁴⁷².

İzzeddin, el-Meliku'l-Eşref'in kendisine doğru ilerlediğini duyunca, askerlerinin en seçkin ve kahramanlarından bin atlıyı onun üzerine gönderdi. Onların başına da Sivas Subaşısını koydu. Tell Kabasin'e geldiler. El-Meliku'l-Eşref'in Arapları onlara saldırdı. Onlarla savaştılar ve beraberlerinde bir grup asker de vardı. İzzeddin'in öncü askerleri yenildi. Paralarına el konuldu. Bir grubu öldürüldü, bir grubu da esir edildi. Meliku'l-Eşref onlara ulaştı ve Araplar onlardan ayrılmıştı ve esirler Halep'e gönderildi. Onlarla birlikte girdiler ve ellerine işaretler bağlanmıştı ve hapse gönderildiler⁴⁷³.

Bu durum İzzeddin'e ulaştığında (o Membic'teydi), yenik olarak döndü. Kalbini korku kaplamıştı.

El-Meliku'l-Eşref, İzzeddin'i izleyerek döndü, onun askerlerinden geride kalanları ele geçiriyordu. Tell Bâşir'e kadar geldi. Orayı kuşattı ve fethetti. Orada İzzeddin'in askerlerinden bir grup vardı. El-Meliku'l-Eşref onlara merhamet gösterdi ve serbest bıraktı.

Sonra el-Meliku'l-Eşref, Tell Bâşir'i el-Meliku'-Azîz'in naiplerine teslim etti ve şöyle dedi:

“Bu, öncelikle el-Meliku'z-Zâhir'indir. Ona geri verilmesi tercih edilirdi, ben onu oğluna veriyorum.”

Oranın fethi, bu yılın Cemadi'l-Evvel'indeydi. Sonra, Atabek Şihâbeddin, orayı altı yüz onsekiz (m.1221/1222) yılında tüm köyleriyle birlikte ele geçirdi.

⁴⁷² İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 267.

⁴⁷³ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 268.

Sonra el-Meliku'l-Eşref, Ra'bân ve Tell Hâlid'e yürüdü. O iki yeri ve Burc er-Rısâs'ı fethetti. Hepsini de, kız kardeşinin oğlu el-Meliku'l-Azîz'e verdi. İzzeddin'e gelince, bir şeye aldırmadan dosdoğru yolları aşarak korkuyla etrafını kontrol ederek kaçtı ve ülkesinin sınırlarına kadar geldi ve orada kaldı. Tell Bâşir'deki askerler ona ulaşınca, onları bir eve soktu ve onların yakılmasını emretti. Hepsi de yandılar ve Allah, ona zaman vermedi ve sonunu hızlandırdı ve yaptığı kötülükten dolayı onu helak etti.

Ondan sonra tahta, hapsediği kardeşi geçti. O da, Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'dir⁴⁷⁴.

El-Meliku'l Efdal, Sumeysât'a gitti ve bundan sonra, bahsedeceğimiz gibi, altı yüz yirmi iki (m.1225/1226)yılında ölene kadar, tahta sahip olma isteğiyle bir harekete girişmedi.

El-Meliku'l-Eşref, Halep'e döndü ve ona –Allah ona rahmet eylesin- babası Sultan el-Meliku'l-Âdil'in vefatı haberi gelmişti ve İzzeddin ve ülkesindeki onun taraftarlarının üzerine yürümeye kararlıydı. Ona babasının ölüm haberi gelince, Frankların Mısır diyarına gelmesini ve özellikle ülkenin sultanının ölmüşken onlar üzerindeki emellerini bildiği için, bu mümkün olmadı.

El-Meliku'l-Eşref, Bâkûsa'ya geldi ve çadırında taziyeleri kabul için oturdu. Şehrin ve emirlerin ileri gelenleri ona hizmet için çıktılar. Şairler, ona el-Meliku'l-Âdil için mersiyeler okudular, vaizler vaazlar verdiler⁴⁷⁵.

Taziye işi bitince, Atabek Şihâbeddin, ona babası el-Meliku'l-Âdil'in yerine Sultan olması, ona ülkede hutbe okutulması, adına para bastırılması ve Halep askerlerinin onun hizmetinde olması hususunda elçi gönderdi.

El-Meliku'l- Eşref şöyle dedi:

“Hayır, vallahi babamın kararlaştırdığı bir kuralı değiştirmem. Sultan, kardeşim el-Meliku'l-Kâmil olacak. Ve babamın yerini alacak.

Sonra durum, Atabek Şihâbeddin ve onun arasında, Kadı Bahâeddin bin Şeddâd ve Seyfeddin bin Alemuddin ve Seyfeddin bin Kılıç'ın görüşüyle Halep ve civar yerlerde es-

---

⁴⁷⁴ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 268.

⁴⁷⁵ İbn Vâsıl.a.g.e. Cilt 3, 269.

Sultan el-Meliku'l-Kâmil⁴⁷⁶ Nâsiruddin Ebi'l-Meali Muhammed bin el-Meliki'l-Adil ve sonra el-Meliki'l-Eşref için ve sonra el-Meliki'l-Azîz için hutbe okutulması kararlaştırıldı⁴⁷⁷.

El-Meliku'l-Kâmil ve el-Meliku'l-Azîz'in ismi sikkeye yazıldı ve Halep ordusunda askere ve ikta durumları el-Meliki'l-Eşref'e verildi. El-Meliku'z-Zâfir Hıdr bin el-Meliki'n-Nâsir'ın Yarukiyye'deki evi onun için boşaltıldı ve oraya yerleşti ve Halep'in ilçelerinden Sermin, Buzâga ve el-Hubul'un ona yardım etmesi emri çıktı. Her yerden elçiler ona geldiler. Ona tabi oldular. Halep'te asker ve ikta konusunda emir ve yasaklar verdi. Başka konuda vermedi. Halep'in büyükleri ona geldiler ve o da onlara hil'atlar verdi. Bu yılın sonuna kadar Halep'te kaldı⁴⁷⁸.

Ve Altı Yüz On Altı Yılı (m.1219/1220) Geldi

Rûm Sultanı İzzeddin Keykâvus öldü ve kendisinden sonra Rûm Sultanlığına kardeşi Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev bin Kılıç Arslan geldi ve el-Meliku'l-Eşref'le yazıştı ve onunla ittifak kurdu⁴⁷⁹.

Moğolların Ortaya Çıkışı ve Müslümanların Ülkelerinin Çoğunu İstila Etmeleri

Sonra Tatarlar, Kıpçaklara yöneldi. Onlar, aralarında barış olduğu için dağınık şekilde rahat bir halde idiler. Kıpçaklar, onları kapılarına dayanıp ülkelerine ulaşmıncaya kadar farketmediler. Onları tuzağa düşürdüler ve onlardan, getirdiklerinden çok daha fazlasını aldılar. Bazısı dar patikalara, bazısı da dağlara tutundular. Bazısı Rus ülkesine sığındı. Bu Moğollar, Rus ülkesinde kaldılar. Orası, yazın ve kışın otlakları çok olan bir yerdir. Orada yazın otlakları çok olan soğuk yerler vardır. Kışın da sıcak olup otlakları çok olan yerler vardır. Ve Sudak kentine vardılar. O, Kıpçakların kökeninin geldiği kenttir. Ve İstanbul körfezine bitişik denizin olduğu yeredir. Moğollar orayı aldılar ve halkı dağıldı. Bazısı dağlara sığındılar, bazısı denize açıldı ve Rûm Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'in ülkesine gittiler⁴⁸⁰.

Sonra bu Moğollardan bir kısmı Rus ülkesine gittiler. Ve orası, uzun, geniş bir ülkedir. Halkının dini Hıristiyanlıktır. Moğolların oraya gelişleri altı yüz yirmi (m.1223/1224) yılındadır. Ruslar ve onlara gelen Kıpçaklar onlardan haberdar oldular. Ve onlarla savaşmaya hazırlandılar. Moğollarla karşılaşmak ve onları ülkelerinden çıkarmak

⁴⁷⁶ Eyyûbi meliki. Bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e.**, s.368,390,400,401.

⁴⁷⁷ İbn Vâsıl.**a.g.e.** Cilt 3, 269.

⁴⁷⁸ İbn Vâsıl.**a.g.e.** Cilt 3, 270.

⁴⁷⁹ İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e.** Cilt 4, 30.

⁴⁸⁰ İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e.** Cilt 4, 56.

için yürüdüler. Moğollara bu ulaşınca, geri döndüler. Ruslar ve Kıpçaklar onlara göz diktiler. Geri dönüşlerinin onlardan korkmaları ve onlara güçlerinin yetmemesinden dolduğunu zannettiler. On iki günlük bir mesafe boyunca onları takip ettiler. Sonra Moğollar onlara acıdılar ve güvende oldular ve Moğollara güçlerini hissettirdikleri için dağıldılar. Ancak Moğollar onların karşısına çok sayıda çıkınca savaşmak için toplandılar. Her iki grup da sabretti ve günlerce benzeri duyulmamış şekilde savaştılar. Sonra Moğollar onları yenilgiye uğratar ve onları öldürdüler. Onlardan çok azı kurtuldu. Kurtulanlar, ülkeye uzaklıktan dolayı en kötü şekilde ulaştılar. Moğollar, onları takip edip ülkenin çoğu boşalana kadar öldürdüler ve tahrip ettiler. Rus tüccarlarının önde gelenlerinden çoğu ve diğerleri toplandı ve kendileri için değerli olan şeyleri Sultan Alâeddin'in ülkesine taşıdılar⁴⁸¹.

Ve Altı Yüz Yirmi İki (m.1225/1226) Senesi Geldi

-Allah ona rahmet etsin- El-Meliku'l-Efdal Nûreddin Ebi'l-Hasan Ali bin el-Melik en-Nâsır Salaheddin Yusuf bin Eyyûb'un Vefatı Bahsi

Bu yılda-yani altı yüz yirmi iki yılında – Allah ona rahmet etsin- el-Meliku'l-Efdal bin Selâhaddin vefat etti. Onun elinde, Sumeysat'tan başka yer yoktu. Bu da Safer ayında olmuştu. Elli yedi yaşındayken aniden öldü. Ondan sonra ülkeye kardeşi el-Meliku'l-Mufaddal Kutbeddin Musa melik oldu⁴⁸².

-Allah Ona Rahmet Etsin- Hayat Hikâyesi

Faziletli, edepli, yumuşak başlı ve adildi. İyi bir karakteri vardı. Dindardı, cezalandırılacak günahı azdı. Güzel hat yazardı. Özetle, birçok melikin sahip olduğu fazilet ve menkıbeyi kendinde toplamıştı. Bununla birlikte, şansız ve mutluluğu gerçekten azdı⁴⁸³. Bu da, el-Fadl ailesinde genelde böyleydi. Şairin Abdullah bin el-Mu'tezz Billâh için söylediklerine bakın. Benû Abbâs zamanında faziletli biriydi ve ömrü boyunca sevilmeyen biri oldu. Halife olunca, mutluluğun kendisine geldiğini zannetti ve bu ise bir günden fazla sürmedi. Sonra yakalandı ve öldürüldü.

Şiir.

Sahip olduğun ilim, edep ve soyluluk bir tarafa

Senin yokluk diyarında bir hükümdar olman bile ne mükemmel şeydir

Orada onun değerini eksiltecek ne "eğer, şayet" ne de "keşke" vardır

⁴⁸¹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 56.

⁴⁸² İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 155.

⁴⁸³ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4,156.

Edebiyatın sanatı, mahareti ulaşmıştır oraya

En-Nâsır Davud bin el-Meliki'l-Muazzam⁴⁸⁴ Bin (el-Meliki'l-Âdil)'in hali böyleydi. İnşallah bahsedeceğimiz gibi.

El-Meliku'l-Efdal'ın durumu, babası Selâhaddin'in -Allah ona rahmet etsin- ölümünden sonra iyi olmadı. El-Efdal, ondan sonra Şam'ı kısa sürede aldı. Sonra orayı ondan, kardeşi el-Meliku'l-Azîz Osman aldı. El-Meliku'l-Azîz'den sonra Mısır'a hâkim oldu, Şam' gitti ve orayı kuşattı. Neredeyse orayı alacaktı ki, kötü şansı ona engel oldu ve Mısır'a döndü. Amcası el-Meliku'l- Adil onu izledi ve Mısır'ı ondan aldı. Elinde Serahd'dan başka bir şey kalmadı. Sonra ikinci defa Şam'a kardeşi el-Meliku'z-Zâhir ile gitti. İşini tamamlamadı ve görüş ayrılığına düştüler. Yalnızca Sumeysât'ı alabildi⁴⁸⁵.

Kardeşi el-Meliku'z-Zâhir'in vefatından sonra Halep'i almak istedi ve Rûm Sultanı İzzeddin Keykâvus geldi ve ona Halep'i ve onun ülkelerini alması için yardım vaadetti. Ancak bu olmadı. İzzeddin yenilmiş olarak döndü ve el-Efdal de isteği kursağında kalmış halde Sumeysât'a döndü ve ölümüne kadar orada kaldı ve üzüntüsünden öldü. Onun, bazısını daha önce bahsettiğimiz, güzel bir şiiri vardır:

Onun, okla yaralanan Gıyâseddin Keyhusrev bin Kılıç Arslan hakkında söylediği şiirden:

Gıyâseddin'in güneşi ışık verdiği

Ve parladığında doğu ve batının her tarafında

Ok yıldızı parladı ve söndü onun yanında

Zaten hiç görmedim bir yıldızın çıkmasıyla saklanan güneşi

Onun, saçına kına yapması ve kötü şansını anlatması hakkındaki şiiri:

Ey saçını kına ile karartan kişi,

Belki de gençlerden olur

Bir defasında kötü talihimle karardı

Sana onun kılıcı kınından çıkarmayacağına teminat veririm⁴⁸⁶.

⁴⁸⁴ Eyyûbi Meliki, bkz. Turan, O. (2014) **a.g.e**, s.390, 447.

⁴⁸⁵ İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e**. Cilt 4,156.

⁴⁸⁶ İbn Vâsıl. (1972).**a.g.e**. Cilt 4, 157.

*Ve Şam kendisinden alınınca, bazı arkadaşlarına bir mektup gönderdi. Bu mektuptan:
“Şam’daki arkadaşlarımıza gelince, onlardan hiçbiri hakkında bilgim yok ve bunun nedeni:*

Hangi arkadaşı sorduysam, vatanda zillet ve uyuşukluk içinde

Hangi muhalif kişiyi sorduysam, kulağım sevmediği şeyleri işitti

Ve artık onları sormayı bıraktım⁴⁸⁷.

Ve çocukları ve kardeşleri, onun ölümünden sonra Sumeysat’ta kimin hükmedeceği hususunda anlaşmazlığa düştüler. Onlardan hiçbiri de, diğerleri üzerinde hâkimiyet kuracak bir güce sahip olamadı⁴⁸⁸.

Ve Altı Yüz Yirmi Üç (m.1226) Senesi Geldi

El-Meliku’l-Muazzam’ın Humus Kentine Hücumu Bahsi

El-Meliku’l-Muazzam ve Erbil Valisi (Muzafferuddin bin Zeyneddin Gökbörü bin Ali Kuçek) ve Celâleddin bin Harzemşah⁴⁸⁹ anlaşıp da yek vücut olunca, Muzaferruddin’in Musul’a, Celâleddin’in Ahlat’a, el-Meliku’l-Muazzam’ın Humus ve Hama’ya yürümesi, herbirinin kendi işiyle uğraşması üzerine azmettiler. Bunun nedeni de, Humus hâkimi, Hama hâkimi ve Musul hâkiminin el-Meliku’l-Eşref ile birlikte tek bir el olmalarıydı. El-Meliku’l-Muazzam ile birlikte, ailesinden, Baalbek Hâkimi el-Meliku’l-Emced Mecdeddin Behram Şah bin İzzeddin bin Ferehşah ve el-Meliku’l-Âdil’in iki çocukları el-Meliku’s-Sâlih ve el-Meliku’l-Azîz’den başkası yoktu. (el-Meliku’s-Sâlih İmâdeddin İsmail Bosra ve es-Sevad hâkimiydi ve bu iki kardeş, ağabeyleri el-Meliku’l-Muazzam’ın hizmetine hiç ayrılmayacak şekilde girmişlerdi.)⁴⁹⁰

El-Meliku’l-Muazzam’ın isteğini güçlendiren şey, kardeşi el-Meliku’l-Kâmil’in askerlerinden korkmasıydı. Ve el-Meliku’l-Muazzam, eğer Mısır’dan çıkarsa askeriyle onu alacağını ve Mısır’dan harekete cesaret edemeyeceğini ona hissettirmişti. El-Meliku’l-Muazzam, Humus ve Hama’ya yürümeye karar verdi. Başlangıçta Humus’la yapmak istedi. (Bu da uygun görüldü.) Önce, Şam Araplarından bir grubu yürüttü, Humus köylerine saldırdılar ve oraları yağmaladılar ve tahrip ettiler. El-Meliku’l-Eşref’in tarafından, Al-i Fadl emiri Mâni bin Hâdise, Humus hâkimi el-Meliku’l-Mucâhid Eseduddin Şîrkûh’a yardım

⁴⁸⁷ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 157.

⁴⁸⁸ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 158.

⁴⁸⁹ Celâleddin bin Harzemşah, Harzemşah hükümdarı, bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. s. 374,376,377,378.

⁴⁹⁰ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 176.

etmek için Araplardan kalabalık bir grupla geldi. El-Ma'arra ve Hama köylerini yağmaladılar ve tarlaları böldüler. Sonra el-Meliku'l-Muazzam, Şam'dan askerleriyle çıktı ve Mâni ve Halep ve el-Cezîre Arapları Kinnasrîn'e yöneldiler. Sonra Husâr köylerine gittiler⁴⁹¹.

Sonra kervanlarını Merc Dâbik'ta bıraktılar ve silahlı olarak (onlara yardım için) Humus topraklarına yürüdüler. Ve Mani Arapları ile Şam Arapları arasında birçok savaş yaşandı. El-Meliku'l-Azîz Muhammed bin ez-Zâhir'in Atabeki Atabek Şihâbeddin Tuğrul el-Hadim Humus Valisine yardım için Halep'ten asker temin etti. Ve el-Meliku'l-Muazzam oraya hücum etmeden önce ulaştılar. Humus'a geldiklerinde el-Meliku'l-Muazzam'ın askerleri de oraya geldi. Karşı karşıya geldiler, savaştılar, sonra Humus'a girdiler⁴⁹².

El-Meliku'l-Eşref Rakka'ya gelmişti ve ona Rûm ülkesi sultanı Selçuklu Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev bin Kılıç Arslan'ın, hâkimi Artuklu meliki Mesud bin el-Melik's-Sâlih olan Diyarbekr yönüne hareket ettiği ve Diyarbekr hâkiminin şehirlerinden Mansûr ve Kahtin kalelerini ele geçirdiği haberi geldi. El-Meliku'l-Eşref, Diyarbekr hâkimine yardım için asker gönderdi ve Alâeddin'in askeri onlarla karşılaştı ve onları yendi. Ve el-Meliku'l-Eşref Harran'a gitti ve Halep askerlerinden kalanı Humus hâkimi el-Melikul'-Mucâhid'e yardım için Kinnasrîn'in merkezine gitti. El-Meliku'l-Muazzam, Humus'un köyleri ve tarlalarını tahrip etti. Onun saldırıları Selmiye'ye kadar uzandı. O, bugün de el-Meliku'l-Muzaffer bin el-Mansûr'un elindedir ve o da, Mısır'da dayısı el-Meliku'l-Kâmil'in yanındadır. el-Meliku'l-Kâmil'in Humus' için kalışı uzadı, kalesini ve şehrini ele geçiremedi. Askerinde kayıplar oldu, binekleri öldü ve hastalıklar arttı⁴⁹³.

Ve Altı Yüz Yirmi Üç(m.1226) Senesi Geldi

Bu Yılda Diyarbekr Hâkimi ve Rûm⁴⁹⁴ Sultanı Arasındaki Savaş Bahsi

Diyarbekr hâkimi Artuklu el-Meliku'l-Mesud bin el-Meliki's-Sâlih, Şam hâkimi el-Meliku'l-Muazzam, Erbil hâkimi Muzafferuddin bin Zeyneddin ve Celâleddin bin Harzemşah'la anlaşma yapmıştı⁴⁹⁵.

Sultan Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev, Celâleddin'den korkuyordu ve el-Meliku'l-Eşref'le anlaştı ve el-Meliku'l-Eşref ona haber göndererek, ondan Diyarbekr

⁴⁹¹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 177.

⁴⁹² İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 178.

⁴⁹³ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 179.

⁴⁹⁴ Türkiye Selçuklu.

⁴⁹⁵ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 203.

ülkesine yürümesini istedi. Alâeddin de, Malatya üzerine yürüdü ve oradan da askerleri Malatya'ya yürüttü. Mansûr kalesini ve diğerlerini fethettiler. Bundan daha önceden bahsetmiştik. Diyarbekr hâkimi bunu görünce, el-Meliku'l-Eşref'le yazıştı ve onun muvafakatini istedi. El-Meliku'l-Eşref, haber göndererek Alâeddin'den, Diyarbekr hâkiminden aldığı geri vermesini istedi ve Diyarbekr hâkimi el-Meliku'l-Mesud'un onunla olan anlaşmasını bildirdi. Rûm sultanı Alâeddin Keykubad bundan çekindi ve şöyle dedi: “Ben, el-Eşref'in naibi değilim ki, bir sefer emredip diğerinde yasaklasın”. Ve el-Meliku'l-Eşref, ordusuna Diyarbekr hâkimine yardımda bulunmasını emretti. Diyarbekr hâkimi, askerlerini topladı ve herkes, Diyarbekr hâkimi ülkesinden Kahtin'i kuşatan Rûm ordusuna yürüdü. Orada çarpıştılar. Diyarbekr hâkimi ve onunla birlikte olanlar yenildi. Büyük bir topluluk yaralandı ve esir edildi. Alâeddin'in ordusu, en aşılmaz kalelerden olan Kahtin'i ele geçirdi. Sonra hükümdarlarına döndüler⁴⁹⁶.

Ve Altı Yüz Yirmi Yedi (m.1229/1230) Yılı Geldi

Celâleddin (bin Alâeddin) Harzemşah'ın Ahlat'ı İstilasını Hakkında

Celâleddin'in geçen yıl Ahlat'a hücum ettiğinden bahsetmiştik. Orayı kuşatmakta ısrarlıydı ve şehir halkı, (onun kötü birisi olduğunu bildiklerinden) onunla azimle savaştı. Surlarda onun hakkında küfürler ettiler ve onunla savaşa teşvik ettiler. O da onlarla savaşmakta ısrarlı oldu. Kış geldi, kar yağdı ancak onları bırakmadı. Bütün kış onları kuşatıp sıkıştırarak geçti. Soğğun şiddetinden ve karın çokluğundan şehirde ve yakın köylerde bıraktı. Ahlat, en soğuk ve en çok kar yağın şehirlerdendir⁴⁹⁷.

Celâleddin, şaşırtacak derecede azim gösterdi ve güçlü davrandı, oraya çok sayıda mancınıklar dikti, oralardan taşlar fırlattı ve surların bir kısmını tahrip etti. Şehir halkı, o surları tahrip ettikçe onları yeniledi⁴⁹⁸.

Onların sabırla mücadelesi ve kuşatması bu yılın yani altı yüz yirmi yedi(m.1229/1230) yılının Cemadi'l-Ahir'ine kadar devam etti. Cemadi'l-Evvel'in yirmisekizinde saldırıyı başlattı. Şehrin kapısını ona, vekili olan emirlerden biri açtı. Cemâleddin, ülkeye askerleriyle girdi. Halkını kılıçtan geçirdi. Bu hususta, Moğollar gibi davrandı. Ülkede karşısına çıkan herkesi öldürdü. Onların sayıları da azalmıştı. Bazısı, şehirde açlıktan öldü. Bazısı emirlerle ve askerlerle birlikte kaleye tırmandı. Ahlat'ta nüfus azalmış, hatta tükenmişti. Hatta halkı katır ve eşekleri, köpek ve fareleri yediler. Fare avlıyor

⁴⁹⁶ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 203.

⁴⁹⁷ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 294.

⁴⁹⁸ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 294.

ve yiyorlardı. Celâleddin'in kuşatması sırasında, korkan ve onun cesaretini ve kan dökücülüğünü bilen kimsenin sabretmediği kadar sabrettiler⁴⁹⁹.

Orası fethedilince (Celaleddin'in) askerleri, kadınları köle yaptılar. Kâfirlere yaptıkları gibi çocukları sattılar. Malları yağmalandı. Tatarların yaptıkları gibi yaptılar. Yüce Allah, onun zalimliğini cezalandırdı ve kökünü kuruttu⁵⁰⁰. (Bu da, önce el-Meliku'l-Eşref'in onu yenmesi, ikincisi Moğolların onun askerini yenmesi, üçüncüsü inşallah yeri geldiğinde anlatacağımız üzere Meyyâfârikîn⁵⁰¹ şehrinde yenilmesi ve helâk olmasıdır) Bununla birlikte, onun yenilmesi ve helak olmasında İslam'ın Moğollar eliyle yenilmesi vardır. Çünkü babası Alâeddin Harzemşah'ın ölümünden sonra, Moğollarla yapılan savaş ve halkının öldürülmesinden sonra ve Celâleddin'in Hindistan'a kaçmasından sonra, bahsettiğimiz gibi döndü ve güçlendi. Kirman, Irak-ı Acem, Azerbaycan ve Errân'a hâkim oldu. Büyük bir ordusu oldu. Keşke iyi davransa, adaletli olsa, kan dökmese, (Rûm Sultanı Alâeddin, el-Meliku'l-Eşref ve diğer komşularla ve halife ile barış yapsaydı ve herkesle dayanışma içinde olsaydı, tabii bu da ancak Allah'ın takdiri ile olacak bir şeydir) Moğollara karşı koysaydı, ordusu bizimle onlar arasında bir engel oluştursaydı. Fakat o komşu meliklere kötü davrandı ve zulüm etti. Onlara acımasızca davrandı (kötülüğü yönetimleri altındakilere de ulaştı). Bu da, onun ve askerlerinin helâk olmasına ve Tatarların ülkeyi istilasına neden oldu. Allah bir şeyin olmasını isterse, onun sebebini hazırlar⁵⁰². Celâleddin, Ahlat kentini ele geçirince, Ahlat kalesine hücum etti, sonra ondan aman istediler ve onlara aman verdi ve kaleyi teslim etti. El-Meliku'l-Muizz Mucîreddin Yakub bin Sultan, el-Meliku'l-Âdil'i yakaladı, sonra onu bıraktı ve kardeşi el-Meliku'l-Eşref'e gitti. Ayrıca, el-Meliku'l-Eşref'in naibi emir İzzeddin Aybek⁵⁰³'i de yakaladı ve sonra onu öldürdü (Onun eşi, daha önce bahsettiğimiz üzere Ahlat'taydı ve kuşatma sırasında öldü ve onu istedi ve onun öldüğü söylendi. Bu da eşi için bir mutluluktan çünkü daha önce bahsettiğimiz üzere bu uğurda çalışmıştı⁵⁰⁴

Sultan Celâleddin Menkubertî İbn Alâeddin bin Harzemşah'ın Yenilmesi Bahsi

Muzafferuddin bin Zeyneddin'in Şam hâkimi el-Meliku'l-Muazzam ile Celâleddin için gizli olarak anlaştığından bahsetmiştik⁵⁰⁵.

⁴⁹⁹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 295.

⁵⁰⁰ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 295.

⁵⁰¹ Meyyâfârikîn: Silvan.

⁵⁰² İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 296.

⁵⁰³ Bkz. Turan, O.(2014) a.g.e. s.567.

⁵⁰⁴ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 297.

⁵⁰⁵ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 297.

El-Meliku'l-Muazzam ölünce, Muzafferuddin, Celâleddin'le anlaşmaya devam etti ve bunun gibi, Diyarbekr hâkimi Artuklu el-Melik es-Sâlih'in oğlu el-Meliku'l-Mes'ud da onunla anlaşmıştı. Erzurum⁵⁰⁶ hâkimi ve o da, Rûm ülkesi hâkimi Selçuklu Sultan Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev bin Kılıç Arslan'ın amcasının oğludur, amcasının oğlu Alâeddin'e düşmandı. Celâleddin'e katıldı ve onun itaatine girdi. Onunla birlikte Ahlat kuşatmasına ve fethine katıldı. Alâeddin, Celâleddin'in Rûm ülkesine girmesinden ve orayı ondan almasından ve bir kısmını amcasının oğluna vermesinden korktu. Alâeddin, Celâleddin'e karşı Sultan el-Meliku'l-Kâmil ve el-Meliku'l-Eşref'ten yardım istedi. El-Meliku'l-Eşref, Şam ve el-Cezîre askerlerini topladı ve kendi başına Sivas'a yürüdü. Sultan Alâeddin Keykubad ile toplandı ve birlikte Ahlat'a yürüdüler. Celâleddin oranın kalelerinden herhangi birini ele geçirmemişti. El-Meliku'l-Eşref ile birlikte beş bin atlı vardı bazıları Şam askerleri bazıları da el-Cezîre askerleriydi. Bazıları da Hums askerleriydi ve başlarında el-Meliku'l-Eşref'e yardım olmak için el-Meliku'l-Mansûr İbrahim bin el-Meliki'l-Mucâhid Esedu'd-Din Şîrkûh vardı. Bazıları da, Hama hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer'in askerleriydi. Bazıları Halep askerleriydi ve başlarında emir İzzeddin bin Mucella vardı. Rûm sultanı Alâeddin'in yanında yirmi bin kadar asker vardı, ancak onlar el-Meliku'l-Eşref'in yanındaki askerlerin gücünde değildiler. Onların çok sayıda silahları, çevik ihtişamlı hayvanları, vardı ve Şam ve el-Cezîre askerlerinin en seçkin ve iyilerindendi⁵⁰⁷.

Sultan, Celâleddin, askerlerin el-Meliku'l-Eşref ve el-Celâleddin'le toplandığını ve onunla buluşmaya karar verdiğini duyunca onunla saf tutulunca, onlarla buluşması bir şeref oldu ve onlara gitti ve onlarla Erzinkan nahiyesinde buluştu. Askerler savaş düzeni aldılar. Celâleddin, el-Meliku'l-Eşref'in askerlerinin gücünü, güzel kıyafetlerini, hayvanlarının çevikliğini, silahlarının güzelliğini görünce, dili tutuldu ve onlardan korktu. Sonra aralarında savaş oldu. Çok geçmeden Celâleddin yenildi, bir şey yapacak hali kalmadı. Askerleri dağıldı ve parçalandı. Onlardan büyük bir kısmı öldürüldü ve yollarının üzerindeki dağlarda perişan oldu. Bir yarığa denk geldiler ve Harzemlilerin çoğu oraya düştüler ve orada helak oldular⁵⁰⁸.

El-Meliku'l-Eşref Ahlat'ı geri aldı ve orası harap olmuştu. Celâleddin, sayısı azalmış, gücü zayıflamış bir halde Azerbaycan'a girdi. Bu durum da Moğollara ulaştı ve ona hücum

---

⁵⁰⁶ Metinde Erzenu'r-Rûm.

⁵⁰⁷ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 298.

⁵⁰⁸ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 299.

ettiler. Onun başarısızlığı ve helak oluşunda, inşallah anlatacağımız gibi, bu diğer ülkelerde İslam'ın güç kaybetmesi de vardı⁵⁰⁹.

Bu yenilgi, bu yılın yani altı yüz yirmi yedi(m.1229/1230) yılının Ramazan ayının yirmi dokuzundaydı. Bu yenilginin olmasına yardım eden şey, askerlerinin yüzüne sert fırtınaların esmesiydi⁵¹⁰.

Rûm Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'in Erzurum'u İstilası Hakkında

Celâleddin bin Alâeddin bin Harzemşah'ın, saflarında Erzurum hâkimi de varken bahsettiğimiz yenilgisi olunca, esir alındı ve amcası Alâeddin Keykubad'a götürdü ve onu yakaladı ve Erzurum'a götürdü ve ondan tüm kalelerini ve ülkesini teslim aldı ve amcasının oğlu, onu tutukladı ve ölene kadar da tutuklu kaldı⁵¹¹.

El-Meliku'l-Eşref, Alâeddin Keykubad ve Celâleddin bin Alâeddin bin Harzemşah Arasında Barış Yapılması Hakkında

Celâleddin, Azerbaycan ülkesine gidince, Hoy kentine indi. Onunla, el-Meliku'l-Eşref ve Rûm⁵¹² Sultanı Alâeddin arasında, barış yapılması hususunda elçiler gidip geldi⁵¹³.

Sonunda, aralarında onlardan her birinin ellerindeki ülkeleri koruması üzerine anlaştılar. Bunun üzerine anlaşma sağlandı ve bunun üzerine kural konuldu ve bu hususta anlaştılar. Bu tamamlanınca el-Eşref, Sincar'a yürüdü ve orada işleriyle ilgilendi ve sonra Şam'a yöneldi ve orada ikamet etti⁵¹⁴.

El-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî bin Abdu'l-Melik'in Diyarbekr'deki Erzen Kentine İstilasısı Hakkında

Diyarbakırlı Erzen hâkimi Husâmeddin, saltanatta köklü, eski bir ailedendi. Onlara Tugan Arslan ailesi denirdi. Erzen'le birlikte Bitlis ve diğer yerler de onlara aitti. Onlara Beytu'l-Ahdeb denirdi. Erzen, Selçuklu sultanı Melikşah bin Alp Arslan zamanından beri onların elindeydi⁵¹⁵. Ahlat hâkimi Bektemur⁵¹⁶, Bidlis'i, Sultan el-Meliku'n-Nâsır Salâheddin bin Yusuf bin Eyyûb'la anlaşması üzerine bu Husâmeddin'in amcasından

⁵⁰⁹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 299.

⁵¹⁰ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 300.

⁵¹¹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 300.

⁵¹² Türkiye Selçuklu.

⁵¹³ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 300.

⁵¹⁴ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 301.

⁵¹⁵ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 301.

⁵¹⁶ Bektemur (Beg-Timur), Ahlat hükümdarı. Bkz.Turan, O. (2014)a.g.e, s.283.

almıştı. Husâmeddin, el-Meliku'l-Eşref'in tüm savaşlarında dostu ve yardımcısıydı. Ona itaat ederek ve ona yardım etmek için parasını ve askerlerini harcıyordu. Onun anlaşmasından dolayı Celâleddin orayı kuşattığında o Ahlat'taydı ve orada olanların yaşadığı şiddet ve korkuyu o da yaşadı. Ahlat fethedilince Celâleddin, esir ettiği kişilerle birlikte onu da esir etti ve kenti Erzen'i ondan almak istedi. Celâleddin'e onun tahtta eski ve köklü ailelerden biri olduğu ve Erzen'in ona diğer başka şehirlerle birlikte seleflerinden intikal ettiği söylendi. Kalbi ona acıdı ve şehrini onda bıraktı. Ondan, kendisiyle savaşmayacağına dair ahitler ve vesikalar aldı ve şehrine döndü ve orada ikamet etti⁵¹⁷.

El-Meliku'l-Eşref ve Rûm⁵¹⁸ hâkimi Alâeddin, Celâleddin'le savaşmak için geldiğinde, Celâleddin'e vefa duygusundan dolayı onlarla savaşa gelmedi. Celâleddin yenilince, Meyyâfârikîn hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî bin el-Meliki'l-Âdil onun üzerine yürüdü ve onu Erzin'de kuşattı. Orayı barış yoluyla ele geçirdi. Ona, bunun yerine Diyarbekr'deki Hânî şehrini verdi.

Husâmeddin adlı bu kişi, iyi huylu, cömert bir kişiydi. Kapısında kendisine gelenler eksik olmazdı. Yüce Allah onun tahtını korusun⁵¹⁹.

Ve Altı Yüz Yirmi Sekiz(m.1230/1231) Yılı Geldi

Bu Yılda Moğolların Ülkelere Hücumu ve Yaptıkları Kan Dökme ve Bozgunculuk

Sultan Celâleddin bin Alâeddin Harzemşah yenilince ve askerlerinin bir kısmı helak olunca ve onların geri kalanları da zayıflayınca, Moğollar ülkeyi ele geçirmek istediler⁵²⁰.

Bu yılda Mâverâunnehr ülkesinden çıktılar ve Azerbaycan ülkesine yürüdüler. Semerkand, Buhara ve diğerleri gibi Mavearunnehr şehirlerini tahrip etmelerinden sonra oralar imar edilmiş ve durumu düzelmişti. Harzem şehri, önceki azametine yakın derecede imar edilmişti. Horasan şehirleri ise, hiçbir Müslümanın yerleşmeye cesaret edemeyeceği derecede harap olmuştu. Moğollardan her zaman bir grup oraya gidiyor ve orada bulduklarını yağmalıyorlardı. Ülkenin altı üstüne gelmişti. Bu durum, onlardan altı yüz yirmibeş yılında bir grup çıkana ve onlarla Celâleddin arasında bahsettiğimiz şey olana kadar devam etti⁵²¹. Bu yıl geldiğinde-altı yüz yirmi sekiz (m.1230/1231)yılına kastediyorum- ve

⁵¹⁷ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 302.

⁵¹⁸ Türkiye Selçuklu.

⁵¹⁹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 302.

⁵²⁰ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 314.

⁵²¹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 315.

Celâleddin'in başına sözünü ettiğimiz yenilgi gelince, İsmâîlî imamı Alamut hâkimi ve onunla birlikte Acem ülkesindeki Kerdkuh gibi ve diğer başka yerlerin hâkimi ve Şam'da bilinen kaleleri ve orada naipleri olan kişiyi gönderdi ve Moğollara, Celâleddin'in el-Meliku'l-Eşref ve Rûm Sultanı ile olan yenilgiden dolayı başına gelen zayıflığı bildirdi. Ve onları, bu zayıflık sonrası ona hücumu teşvik etti. Onlara, onun içinde bulunduğu zayıflık nedeniyle zafer teminatı verdi. Celâleddin, daha önce bahsettiğimiz gibi, kötü huylu olan ve çok kötü idare eden biriydi. Kendi bozukluğu nedeniyle hem onun hem de ona bağlı Müslümanların durumunu bozmuştu. İlk işi, çıkardığı ve insanları kendisinden nefret ettiren ve korkutan reddiye olmuştu. Hind ülkesinden çıkışı ve İsfahan'a gelişinden sonra ilk yaptığı işi, Huzistan'a ve halifeye ait olan Şuster şehri üzerine yürümesiydi. Halifeye ait olan Dakuk kentine de yürüdü ve orayı yağmaladı. Orada bulduğu tüm Müslümanları öldürdü. Kâfir Moğolların yaptığından daha fazla fesat yapıp daha çok kan döktü⁵²².

Sonra Azerbaycan'a hâkim oldu (oranın hâkimi Özbek Muzafferuddin bin Pehlivan, kalelerinden birine kaçmıştı ve orada öldü. Ömrü boyunca eğlenmekle meşgul olmuştu): Sonra, Rûm Sultanı Alâeddin'e, el-Meliku'l-Eşref'e ve el-Meliku'l-Kâmil'e ve aynı zamanda Gürcülere düşmanlık etti. Civardaki meliklerden, Şam hâkimi el-Meliku'l-Muazzam ve Erbil hâkimi Muzafferuddin dışında dostu kalmamıştı. Ve el-Meliku'l-Muazzam öldü. Muzafferuddin'in bu gücü yoktu. Herkes, ona karşı savaşmak ve onunla mücadele etmek için birleşti. Buna, kötü huylu oluşu ve kan dökme isteği de eklendi. Ahlat'a hâkim olunca, orada kılıcını çekti ve kâfirlerin yaptığından daha fazlasını yaptı. Alamut hâkimine kötülük yaptı. Onu bir kenara fırlattı. Altı yüz yirmi dört yılında onun ülkesine yürüdü. İsmâîlîler onun emirlerinden birini öldürdü. O kişiye daha önce Gence ikta edilmişti. Celâleddin buna kızdı ve İsmâîlîlerin ülkesini feci şekilde yağmaladı, tarlalarını yıktı, halkını katletti, kadınları esir aldı, çocukları köle yaptı ve orada çok kötü işler yaptı⁵²³.

İsmâîlîlerin elçileri bu yılda, yani altı yüz yirmi sekiz (m.1230/1231) yılında Moğollara ulaşıp da onu Celâleddin'in üzerine yürümeye teşvik ettiğinde, onlardan bir grup, onun ülkesine hücum etti. Ve Rey, Hemedan ve onların arasındaki ülkeleri istila ettiler. İsfahan'ı alamadılar ve orayı, halkının arasında ihtilaf olmasından dolayı Celâleddin'in ortadan kalkmasından sonra ele geçirdiler. Sonra bu yılda Azerbaycan üzerine yürüdüler ve orayı gözetlediler ve ele geçirdiklerini yağmalayıp öldürdüler. Celâleddin onların karşısında

⁵²² İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 316.

⁵²³ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 317.

çıkamadı ve onların ülkeye girişini engelleyemedi. Onlardan korkmuşlardı. Buna, askerlerinin arasında görüş ayrılığı olması ve dağılmaları da eklendi⁵²⁴.

(Celâleddin'in Başına Gelen Garip Bir Olay)

Celâleddin'in başına, onun aklî dengesinin ve kişiliğinin bozulduğunun habercisi olan bir olay geldi. O da şuydu: Onun, Kılıç adlı çok sevdiği bir memluku vardı. Yenilgiden sonra öldü. Celâleddin buna çok üzüldü. Çok yas tuttu ve tasalandı. Böylesini hiç kimse, Mecnun Leyla'ya bile duymamıştı. Onun öldüğü yer, Tebriz'le onun arasında birkaç fersah uzaktaydı. Cenazesinde insanlar tüm bu mesafeyi yürüdüler. O da yolun bir kısmını yürüdü. Sonunda emirleri ve vezirleri onun ata binmesini istediler de öyle bindi. Tebriz'e yaklaştığı zaman, şehir halkına onlara tabutu almak için çıkmalarını emreden bir haber gönderdi. Onlar da bunu yaptılar. Onların uzaklaşmalarını ve yaptıklarından daha çok üzülp ağlamamalarını beğenmedi. Bundan dolayı onları cezalandırmak istedi ancak emirleri bu hususta şefaathçi oldu ve onları bıraktı⁵²⁵.

Sonra o, bu memluku gömmedi, gittiği her yere onu götürüyordu. Dövünüp ağlıyordu. Yemekten içmekten kesildi⁵²⁶. Kendisine yemek verildiği zaman şöyle diyordu:”Bunu Kılıç'a götürün” Kimse ona memlükün öldüğünü söyleyemiyordu. Bir gün ona memlükün öldüğü söylendi. Bunu söyleyeni öldürdü. Kılıç'a yemek götürüyorlardı ve sonra ona dönüyorlar ve “onun yeri öptüğünü ve öncekinden daha iyiyim” dediğini ifade söylüyorlardı. Emirleri, ona karşı kalplerini bozan bu kötü duruma öfkelenmişler. İbnu'l-Esîr, Tarih'inde emirlerinin onu bırakıp vezirinin tarafına geçtiğini, özellikle Moğollar onun üzerine geldiği zaman ne yapacağını bilemediğini, o sırada memlükün gömüldüğünü, vezire haber gönderdiğini, onu kendi tarafına meylettirdiğini, yanına gelmesi için kandırdığını, ona gelince de yanında günlerce kaldığını, sonra Celâleddin'in onu öldürdüğünü belirtti⁵²⁷.

Bu, İbnu'l-Esîr'in anlattığı şeydir. Emir Husâmeddin bin Ebî Ali, bana ona bazı haber verenlerden, gulamın Cemâleddin'le bir yerden diğerine taşındığını, bir yerde konakladığında, tabutun da ona yakın, görebileceği bir yere getirildiğini, bir şey yer içerse bu yeyip içtiği şeyden ona da bir şey götürüldüğünü, bir süre böyle devam ettiğini söyledi. Bir gün onlar yürürken, sultanın veziri tabuta ilerledi ve indirilmesini emretti ve indirildi. Sonra bir çukur kazılmasını emretti oraya gömülmesini emretti⁵²⁸. Celâleddin çadırına gelip

⁵²⁴ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 318.

⁵²⁵ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 318.

⁵²⁶ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 318.

⁵²⁷ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 319.

⁵²⁸ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 319

de tabutu görmeyince, sustu ve görmezden gelmedi. Bu olay, en acayip şeylerdendir. Bana çeşitli yerlerden ulaşmıştır. Ayrıntılarında farklılık olsa da, tamamından şüphelenmem⁵²⁹.

Moğolların Merâga'yı İstilasını Hakkında

Sonra Moğollar, Azerbaycan'ın en büyük şehirlerinden olan Merâga'yı istila ettiler. Halkı önce engel oldu ancak sonra aman talep ettiler ve amanla teslim oldular. Ve Moğollar ülkeye girdiler. Oraya girince insanları öldürdüler ancak çok katliam yapmadılar. Şehirde kendi taraflarından bir şihne bıraktılar. O sırada Moğolların gücü arttı. İnsanların Moğollardan Azerbaycan hususundaki korkuları şiddetlendi⁵³⁰.

Moğolların, Sultan Celâleddin bin Alâeddin bin Harzemşah'a Diyarbekr' de Baskın Yapması, Onun Yenilmesi ve Sonra Öldürülmesi

Moğollar, Celâleddin üzerine yürümeye ve onu kovalamaya azimli olarak Azerbaycan ülkesini ele geçirip, insanları öldürüp tarlaları tahrip edip yağma yapınca, Celâleddin, içinde bulunduğu zayıflık ve yetersizliği gördü, Azerbaycan ülkesinden ayrıldı ve Ahlat şehrine yöneldi. Sultan el-Meliku'l-Eşref'in naibine haber gönderdi ve şöyle dedi: "Biz, savaş ve eziyet vermek için gelmedik. Bu düşmandan olan korkumuz bizi ülkeniz üzerine yürümeye sevketti⁵³¹"

O, Diyarbekr ve el-Cezîre üzerine yürümeye ve bundan sonra sığınmak ve Moğollara karşı, onları defetmek üzere yardım istemek ve bu hususta ihmale düşmelerinin sonuçlarına karşı uyarmak için halife el-Mustansır Billâh'a ve Müslüman meliklerine gitmeye karar verdi.

Ahlat'a gelince ve Moğolların orayı istedikleri haberi ona ulaşınca, Diyarbekr'e yürüdü ve orada oranın hâkimi Artuklu el-Meliku'l-Mes'ud bin el-Meliku's-Sâlih Mahmud bin Muhammed vardı. Oranın yakınında konakladı. Orada, Moğolların kendisine baskın yapmasından korkarak birçok yerde nöbetçi askerler koydu. Korktuğu şey de başına geldi ve Moğollar ona gece baskın yaptılar. Moğollar onun karargâhını kuşatana kadar bu durumu farketmedi.

Bana, onun sevdiği bir cariyesi olduğu, çadırından çıkıp onu bir ata bindirdiği ve bir dostuna teslim ettiği ve güvenli bir yere götürmesini emrettiği söylendi. Sonra Celâleddin ve yanındaki az sayıda dostları ata bindiler ve yenilmiş halde çekip gittiler. Ve Moğollar,

⁵²⁹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 320.

⁵³⁰ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 320.

⁵³¹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 320.

karargâhı yağmaladılar. Ele geçirdikleri askerleri öldürdüler. Diğerleri, yenilmiş olarak sağa sola kaçtılar ve darmadağın oldular⁵³².

Celâleddin ve onun yanındakiler Meyyâfârikîn'e yöneldiler. Oranın hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî bin el-Meliki'l-Âdil'e ulaşmayı ve Meyyâfârikîn'i ya da onun bazı kalelerini, adamlarını yerleştirmek için Moğollardan kurtarmayı amaçladı. Celâleddin, içini kaplayan korku yüzünden aniden hareket etti. Adamlarından yenilenler onunla bağlantıyı kaybetti. Atı, onların atlarından daha hızlıydı ve daha cins bir attı. Tek başına kaldı, yanında kimse yoktu. Meyyâfârikîn köylerinden birine ulaştı. Köy halkından biri, el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin'e haber göndererek, ona Celâleddin'in bu köye gelişini bildirdi. Bu köyde, Kürt bir adam vardı. Celâleddin'in askerleri onun babasını ve kardeşini öldürmüşlerdi. Bu Kürt, Celâleddin'in üzerine atıldı ve onu öldürdü. Onun öldürülmesi el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin (Gâzî bin el-Melik)'e ulaştı ve bu ona ağır geldi. Buna üzüldü ve anlatıldı ki, Şihâbeddin onun durumunu anlamak için köye birini gönderdi ve ona Celâleddin'in silahı ve elbiseleri gösterildi. Celâleddin'in adamlarından olup ona kaçan Harezmlilerden biri bunu tanıdı. Onun yanında, bunun Celâleddin'in elbisesi ve silahı olduğuna şahitlik etti. O zaman, öldürüldüğü kesinleşti. el-Meliku'l-Muzaffer, ona ihsanda bulunmak ve onun yanında güç sahibi olmak için onunla bir araya gelmeyi planlıyordu⁵³³. Celâleddin kurtulsa idi, onunla yardım için toplanacaktı. Celâleddin'in yenilmiş adamları onun yanında toplanmışlardı. Fakat Allah bir şey için hükmünü vermişse, artık buna yapacak bir şey yoktur⁵³⁴.

Ülkede Celâleddin'den haberlerin kesildiği yayıldı. İnsanlar onun ilkinde yaptığı gibi Hind ülkesine ya da bir yerlere gittiğini sandılar. Bir süre onu beklediler. Acemler ve Harzemlerden bir topluluk onun ölümünden sonra Hâkimilerin el-Hâkim'in dönüşünü beklemeleri, İmamîlerin Muhammed bin el-Hasan'ı, Keysanîlerin Muhammed bin el-Hanefiyye'yi beklemeleri gibi onun dönüşünü beklediler. Celâleddin'in, cariyesini gönderdiği adamı ise, Celâleddin'in kaybolduğunu duyunca ve bunun doğru olduğunu anlayınca, cariyeyi aldı, onu Bağdat'a götürdü ve halife, imam el-Mustansır Billâh'a hediye etti ve ölene kadar onun en değerli cariyelerinden biri oldu.

Celâleddin denilen bu kişi bahsettiğimiz zulmüne ve kan dökücülüğüne rağmen cesur, azimli, atılgan ve yüksek himmetli bir kişiydi. Bizimle Moğollar arasında bir engeldi. Onun

⁵³² İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 321.

⁵³³ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 322

⁵³⁴ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 323.

helak olmasıyla Moğollar Irak, Rûm⁵³⁵, el-Cezîre'yi ele geçirdiler ve Şam'a dayandılar. Yüce Allah dilediğini yapar⁵³⁶.

İnsanlar Moğollardan çok korkmaya devam ediyorlardı ve bu durum da Mısır diyarı hâkimi –Allah ona rahmet etsin ve nimetler cennetinde yerleştirsin- el-Meliku'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz'un onları Ayn Câlût'ta yenmesine kadar sürdü. Sonra ikinci defa Humus hâkimi el-Meliku'l-Eşref bin el-Mansûr ve Hama hâkimi İbnu'l-Muzaffer Takiyuddin tarafından yenilgiye uğratıldılar. Sonra üçüncü kere onları, Mısır diyarı hâkimi ez-Zâhir Rukneddin Baybars⁵³⁷, Fırat kenarında yenilgiye uğrattı. Sonra onun eliyle dördüncü kere Rûm diyarında yenildiler. Sonra onları Mısır ve Şam diyarı hâkimi el-Meliku'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun -Allah'ın yardımıyla- Humus kentinde yendi ve bu da beşinci yenilgidir ve benzeri görülmemiştir. Biz, Yüce Allah'tan, uzak olmayan yakın bir zamanda inşallah onların kökünü kazımasını diliyoruz⁵³⁸.

Celâleddin bin Alâeddin Harzemşah helak olunca, melun Moğollar ülkeyi ele geçirdiler. Azerbaycan ülkesini, Erran⁵³⁹ ve Irak ve Acem-i Irak'ı ve Kerman'ı istila ettiler. Isfahan'a hücum ettiler ve orası bu zamana kadar onlardan kurtulmuştu. Orada Acemlerden büyük bir topluluk toplandı. Halkı arasında anlaşmazlık çıktı ve Moğollar bundan dolayı burayı ele geçirdiler. Orayı ve ülkenin geri kalanını ele geçirdiler. Moğollar, bu yılda Celâleddin'in yenilmesinden sonra Fırat'a gittiler. Bu, Fırat'a ulaştıkları ilk yıldır. Yolda ne buldularsa yağmaladılar, yaktılar ve öldürdüler. Onların Fırat'a ulaşmaları dolayısıyla Şam, büyük sıkıntılar yaşadı⁵⁴⁰.

Celâleddin'in adamları olan Harzemliler, on iki bin atlı olarak toplanmışlardı ve Rûm Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'e gittiler. Onları görevler verdi ve onun yanında kaldılar. Sonra, onların durumu inşallah bahsedeceğimiz şekilde oldu.

Moğollar Diyarbekr, Erzen ve Meyyâfârikîn topraklarını yağmaladılar. Es'ird üzerine yürüdüler ve oranın halkı onlarla savaştı. Moğollar onlara aman verdi, yöre halkı da

---

⁵³⁵ Anadolu.

⁵³⁶ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 323.

⁵³⁷ Memluk hükümdarı. Bkz. Cahen, Claude.(2002). **Osmanlılardan Önce Anadolu**. (Çev . Erol Üyepazarcı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Eserin orijinali 1988'de yayımlandı), 215,247,253,255-258.

⁵³⁸ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 324.

⁵³⁹ Erran: Karabağ.

⁵⁴⁰ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 324.

onların amanına inandı ve teslim oldular. Moğollar onlara hâkim olunca, onları kılıçtan geçirdiler, kimseyi bırakmamacasına öldürdüler, öyle ki ancak çok azı kurtuldu⁵⁴¹.

Ve Altı Yüz Yirmi Dokuz (m.1231/1232) Yılı Geldi

Sultan el-Meliku'l-Kâmil, Mısır diyarında idi ve yanında kardeşi, el-Meliku'l-Eşref, Hama'da oranın ve Ma'arra'nın hâkimi, el-Meliku'l-Muzaffer (Takiyuddin Muhammed) vardı, Ba'rin'de kardeşi el-Meliku'n-Nâsır (Kılıç Arslan) vardı ve el-Meliku'l-Azîz bin el-Meliki'z-Zâhir, Halep'te melik olmuştu ve kendi başına kararlar alıyordu. Elçisi el-Kadi Bahâeddin bin Şeddâd, Mısır diyarındaydı ve beraberinde büyük kişiler ve ayanlardan bir grup, onu getirtmek için oradaydı⁵⁴².

Sultan el-Meliku'l-Azîz'in Tell Bâşir'i Atabek Şihâbeddin Tuğrul'dan Alması Bahsi

Tell Bâşir, el-Meliku'n-Nâsır Selâhaddin zamanından beri önce Emir Bedreddin bin Doldurum bin Yaruk'a ve ondan sonra da oğluna ıktâ edilmişti⁵⁴³. Rûm Sultanı İzzeddin Keykâvus, Şam Üzerine yürüdüğü zaman ve beraberinde Halep hâkimi el-Meliku'z-Zâhir'in vefatından sonra el-Meliku'l-Efdal bin el-Meliki'n-Nâsır vardı. Rûm meliki Sultan İzzeddin, Tell Bâşir'i Doldurum'un oğlundan kendisine almıştı. Keykâvus, -daha önce bahsettiğimiz gibi- el-Meliku'l-Eşref'in önünde yenilince, el-Meliku'l-Eşref, Tel Bâşir'i fethetti ve orayı (Sultan el-Meliku'l-Azîz'in atabeki) Şihâbeddin Tuğrul'a verdi. Bu zamana kadar onun elindeydi ve orada hazineleri vardı ve el-Meliku'l-Azîz bu yılda ava çıktı ve el-Umk civarında tüfekte atış yaptı. Bazı arkadaşları ona Tel Bâşir kalesine gitmeyi ve onu kendisi için almayı ve köylerini atabeke bırakmasını, kalelerin ise sadece kendi elinde kalmasını önerdi. Bununla ilgili haber atabeke ulaştı ve Tel Bâşir kalesindeki naibine haber göndererek, kale hususunda el-Meliku'l-Azîz'e karşı çıkmamasını ve ona teslim etmesini emretti. Oradaki hazinelerini geri getirtti⁵⁴⁴. el-Meliku'l-Azîz, Azez'e gitti ve orası, kardeşinin annesi el-Meliku's-Sâlih Selâhaddin Ahmed ve Altunboğa'nın oğullarının elindeydi. Atabek Şihâbeddin, orayı Rûm ülkesi hâkimi Sultan İzzeddin Keykâvus, babaları Altunboğa'yı öldürdükten sonra, Behisna⁵⁴⁵'nin yerine vermişti. El-Meliku'l-Azîz, Azez kalesine çıktı ve oraya ondan öncekini vali atadı. Ellerindeki işleri bıraktırdı. Sonra el-

⁵⁴¹ İbn Vâsıl. (1972).a.g.e. Cilt 4, 325.

⁵⁴² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 9.

⁵⁴³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 9.

⁵⁴⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 10.

⁵⁴⁵ Besni.

Meliku'l-Azîz, Tel Bâşir'e yürüdü, kaleye çıktı ve oraya kendi tarafından birini atadı, (orayı atabek naiplerinin elinden aldı)⁵⁴⁶.

Ona, hazinenin Tell Bâşir'den alındığı haberi geldi ve yolda atabekın arkadaşlarına karşı çıkanları yürüttü ve hazineyi onlardan aldı. Orada çok para olduğunu zannediyordu ancak durumun kendisine anlatıldığı gibi olmadığını gördü. Hazineyi atabeke iade etti, atabek de onu almaktan çekindi şöyle dedi: "Parayı senin için birtirmiştim." Sonra el-Meliku'l-Azîz Halep'e girdi. (Hazine de atabek ölene kadar Dâru'l-Adl'de kaldı, sonra Halep kalesine kaldırıldı)⁵⁴⁷.

Ve Alt Yüz Otuz (m.1232/1233) Yılı Geldi

Sultan el-Meliku'l-Kâmil doğu ülkelerinde (hizmetinde, ailesinden olan melikler) Diyarbekr ve şehirlerini kontrol altına almıştı (ülkenin yolları üzerindeki kalelerini, bu cümleden olmak üzere Keyfâ kalesini, Heysem ve es-Suveyde kalesini ve diğer kaleleri). Şark meliklerinin çoğu ona boyun eğmişti ve ondan korkmuştu ve Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev bin Kılıç Arslan ondan korktu.

El-Meliku'l-Kâmil, Doğuda oğlu el-Meliku's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb'a görev verdi ve onu özellikle Şark ülkelerinde veliahtı yaptı. Onunla birlikte hadımlardan Şemseddin Savab bin el-Adili'ye de görev verdi. Çünkü o, onun yanındaki adili hadimlerinin en büyük ve en güvenilir olanlarındandı. Yıkmayı da, yapmayı da ona vermişti. El-Meliku's-Sâlih ona bir belge vermişti⁵⁴⁸.

Ve Altı Yüz Otuz Bir (m.1233/1234) Yılı Geldi

Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in Rûm Melikliğine Girmek İçin Mısır Diyarlarından Ayrılması Hakkında

Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in bu yılda Mısır diyarından çıkmasının sebebi, Rûm⁵⁴⁹ ülkesi hâkimi Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'in Ahlat vilayeti üzerine yürümesi ve orayı almak için hücum etmesiydi. Sultan el-Meliku'l-Kâmil ve kardeşi el-Meliku'l-Eşref, oranın üzerine yürümek ve Rûm ülkesini onun elinden almak hususunda anlaştilar. Sultan el-Meliku'l-Kâmil, Mısır'dan çok sayıda askerle yola çıktı, el-Meliku'n-Nâsır da işlerini yola koymak ve hareket için hazırlanmak üzere Mısır'dan Kerak'a gitti.

⁵⁴⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 11.

⁵⁴⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 11.

⁵⁴⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 34.

⁵⁴⁹ Türkiye Selçuklu.

Ben, onun Şam seferinden sonra Kerak'a ulaştım. Oraya ulaştığım gün, en güzel kıyafetlerle Mısırlı askerlerin geldiğini gördüm. Şam halkı onları görmek için çıkmıştı ve görülesi bir gündü⁵⁵⁰.

Sonra Sultan el-Meliku'l-Kâmil, Şam'dan çok sayıda askerlerle Rûm ülkesine gitmek için yola çıktı. Şumeymiş yakınlarında Selmiye'nin kuzeyine geldi. Burası, Humus hâkimi el-Meliku'l-Mucâhid⁵⁵¹'in yaptırdığı bir kaledir. Bu yerde, Allah ona rahmet etsin, el-Meliku'n-Nâsır'la buluştum. Ondan, vatanımda kalmak için izin aldım ve bunu istemediğim için ondan ayrıldım.⁵⁵²

O gün yakın asırlarda hiçbir melik için bu kadar azametli ve çok askerinin bir araya gelişine şahit olduğumu hatırlamadığımı düşündüm. Askerlerin Selmiye'ye gelişleri, bu yılın Ramazan ayında idi. (Ben de, Hama'ya ulaştım.)

Sonra Sultan, askerlerle yola çıktı ve Menbic'e geldi. Orası, Halep hâkimi el-Meliku'l-Azîz'in ülkesindedir. Ona izin verdi ve ona birçok izin birçok ikame ve silah gönderdi. Ona yardım olarak Halep askerlerini gönderdi. Onlara, amcası el-Meliku'l-Muazzam Fahrüddin Turanşah bin Sultan el-Meliku'n-Nâsır Selâhaddin geldi. Sonra Sultan el-Meliku'l-Kâmil Tell Bâşir yönünden yürüdü. Amcasının oğlu, Bîre hâkimi el-Meliku'z-Zâhir Mucîruddin Davud bin el-Meliku'n-Nâsır Selâhaddin ve kardeşi, Sumeysât hâkimi el-Meliku'l-Mufaddal Musa ve Ayntâb hâkimi onun hizmetine geldi. Meyyâfârikîn hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî bin el-Meliki'l-Adil ve kardeşi, Ca'ber kalesi hâkimi el-Meliku'l-Hâfız Nûreddin Arslan Şah bin el-Meliki'l-Adil ve diğerleri de onun hizmetine geldi⁵⁵³.

Bana, Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in ordugâhında on altı melike ait on altı dehliz olduğundan bahsedildi. El-Meliku'l-Kâmil'den önce hiçbir melik için böyle bir şey olmamıştı. Bunlar içinde şimdi saydıklarımız ve Sultan el-Meliku'l-Eşref bin el-Meliki'l-Adil ve kardeşi el-Meliku's-Sâlih İmâdeddin İsmail vardı. (Kardeşleri el-Meliku'l-Azîz, altı yüz otuz (m.1232/1233) yılında ölmüştü ve Banyas ve şehirlerinin melikliğini oğlu el-Meliku'z-Zâhir'e vermişti. Ondan kısa süre sonra öldü. Küçük bir çocuk olan kardeşi el-Meliku's-Sâid bin el-Meliki'l-Azîz vali oldu ve Sultan el-Meliku'l-Kâmil onu kendi hizmetine aldı. Orduda, meliklerden, Hama hâkimi, Sultan el-Meliku'l-Muzaffer, Humus hâkimi el-Meliku'l-Mucâhid Esedüddin, Kerak hâkimi Sultan el-Meliku'n-Nâsır Davud bin

⁵⁵⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 74.

⁵⁵¹Eyyûbi meliki. Bkz. Turan, O.(2014) a.g.e, s.426.

⁵⁵² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 74.

⁵⁵³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 75.

el-Meliki'l-Muazzam bin el-Meliki'l-Âdil vardı. Sözün kısası, askerlerinin, meliklerinin ve teçhizatının çokluğu bakımından muazzam bir orduydü. Eğer inşallah bu bahsedeceklerimiz olmasaydı Rûm ülkesi ve diğerlerinin fethi gecikmezdi.)

Rûm ülkesi hâkimi Sultan Alâeddin, Sultan el-Meliku'l-Kâmil kendi üzerine yürüyünce, Halep hâkimi el-Meliku'l-Azîz'e elçi gönderdi ve şöyle dedi: “Kesinlikle ona karşı kullanılmayacağı şartıyla, ona asker ve adam vermeye razıyım.” El-Meliku'l-Kâmil, el-Meliku'l-Azîz'i onun üzerine yürümekten alıkoydu ve tüm sultanlar da onun bu hareketinden razı oldular⁵⁵⁴.

Sonra sultan, askerleriyle Derbend tarafında gitti. Sultan Alâeddin Keykubad, oranın yollarının askerler ve adamlarla korunmuş olduğunu gördü. Bunlar, gerçekten zor ve dar yollardı. Askerlerin oraya tırmanması zordu. Sultan el-Meliku'l-Kâmil, Rûm ülkesinin ilk yerlerinde iken, Göksu'ya indi. Sultan Alâeddin'in askerleri, onunla Derbend arasında Zelle denen yerin karşısına gelinceye kadar geldiler. Rûm diyarının adamları, Nurkegal yakınında Derbend ağzına çıktılar. Oraya bir sur ördüler ve oradan savaştılar. Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in askerlerinin kendilerine yönelmesini engellediler. El-Meliku'l-Kâmil'in askerlerinde yiyecek gerçekten azaldı⁵⁵⁵.

Buna, Sultan el-Meliku'l-Eşref ve Humus hâkimi el-Meliku'l-Mucâhid'e, Sultan'ın el-Meliku'l-Kâmil'e gizlice, eğer Rûm diyarına hâkim olursa kendi ailesinden melikleri oraya nakledeceğini, orayı onlar arasında paylaşacağını ve onun Şam melikiyle Mısır diyarlarında kalacağını söylemesi de eklendi. O ikisi bundan korktular ve Eyyûbî hanedanı ailesini bundan haberdar ettiler. Herkesin niyeti değişti ve ihtilafa düştüler ve bir tavsiyede bulunmadılar. Ancak bu, o sırada topluluk tarafından bu bilinmedi ve etkisi, inşallah daha sonra bahsedeceğimiz şekilde ortaya çıktı⁵⁵⁶.

El-Meliku'l-Kâmil, onların ihtilafa düşmelerini ve tavsiyede bulunmamalarını, pahalılığı ve yiyeceğin kıymetli oluşunu, Derbend'in ona adam vermekten çekindiğini hissedince, askerleri Behisna ülkesi civarına gönderdi ve Ebreb gölü civarına indi. Bazı emirleri Mansûr kalesine gönderdi ve orayı yıktılar. Harput hâkimi onun hizmetine geldi ve onun itaatine girdi. Ona, Harput tarafından Rûm ülkesine girmesini işaret etti⁵⁵⁷.

⁵⁵⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 76.

⁵⁵⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 77.

⁵⁵⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 77.

⁵⁵⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 78.

El-Meliku'l-Kâmil'in Suveyda'ya Gidiş ve Orada Kalışı Bahsi ve Hama Hâkimi el-Meliki'l-Muzaffer'e ve Harput'ta el-Kâmil Ordusunun Bir Kısımına Ne Olduğu Hakkında

Harput hâkiminin Sultan el-Meliku'l-Kâmil'e işaret ettiği husus ile ilgili olarak bahsettiğimiz şey meydana gelince, askerleri götürdü ve el-Âdilî köprüsünden Fırat'ı geçti. Onun askerleri, sayıları çok olduğundan, değişik günlerde geçmişlerdi. Sonra el-Meliku'l-Kâmil, Diyarbekr ülkesinden Suveydâ üzerine yürüdü ve orada kaldı. Hama hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer'e, askerlerin sağ kanadını yanına alması ve onlarla Harput'a geçmesi (ve onlarla birlikte emir Şemseddin Sevâb el-Adilî'nin gönderilmesi) önerildi⁵⁵⁸.

Onun isteği, onun arkasından askerlerin geri kalanıyla, Rûm ülkesine bu taraftan girmek için hareket etmesiydi. (Ve el-Meliku'l-Muzaffer, Şemseddin Sevâb ve beraberlerindeki askerler, yola çıktılar ve ikibin beşyüz atlıydılar, içlerinde emir Fahrüddin el-Banyasi vardı ve o, Mısırlı ve diğer emirler içinde en iyisi idi. Ve Arkanin'e gittiler ve sonra oradan da, el-Behreman'a, oradan küçük göle sonra oradan Harput'a ve oraya çadırsız keşif birlikleri olarak ulaştılar.

Gün doğunca, Rûm hâkimi Alâeddin Keykubad'ın askerleri, on iki bin atlı olarak ve başlarında el-Kaymerî olduğu halde geldiler ve onlarla çarpıştılar ve çarpışma günün başından sonuna kadar devam etti. El-Meliku'l-Kâmil'in ordusu yenildi. Alâeddin'in ordusu onlara galip geldi. El-Meliku'l-Muzaffer, oranın hâkimi ile beraberlerinde Şemseddin Sevâb el-Adlî ve Fahreddin el-Banyâsî olduğu halde Harput kalesine girdi. Askerlerin geri kalanı, Harput'un eteklerine indi. Onlar Harput'un eteklerindeyken, Alaedin'in ordusu onlara hücum etti. Zorla onlara hâkim oldular. El-Meliku'l-Kâmil'in oradaki askerlerinden çoğu esir edildi. Bazısı kendisini kale kapısına attı ve oraya geçtiler⁵⁵⁹.

Sonra Sultan Alâeddin Keykubad, ordusunun geri kalanı ile ulaştı ve Harput kalesine gözlerini diktiler. Onun üzerine on dokuz mancınık koydular. Orada kuşatma yirmi dört gün devam etti. Kuşatanlar, su azlığı ve susuzluktan ve kendilerine ayrılan yiyeceğin azlığından tarif edilemeyecek hale geldiler. Bununla birlikte kalede halktan ve askerlerden on iki bin kişi toplanmıştı. El-Meliku'l-Muzaffer, onların yarısına yakını dışarı çıkardı ve onun ve onunla birlikte olanların durumu gerçekten zorlaştı. Kalede kalan tüm tahılın beşyüz halep mekuku olduğu söyledi ve erzak gerçekten çok azdı⁵⁶⁰.

⁵⁵⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 78.

⁵⁵⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 79.

⁵⁶⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 80.

Rûm⁵⁶¹ Ülkesi Hâkimi Sultan Alâeddin Keykubad'ın Harput'u İstila Etmesi ve Hama Hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer'in Ondan Kurtulması

El-Meliku'l-Muzaffer, kendisinin ve Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in içinde bulunduğu sıkıntıyı görünce, onun ve onun yanındakiler için aman istemeyi çıkar yol olarak gördü⁵⁶².

Ve Sultan Alâeddin Keykubad'la, Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in emirlerinden, emir Bahâeddin bin Melikşu'nun ağzından, aman istemek ve kaleyi ona teslim etmek hususunda yazıştı. Rûm meliki Alâeddin Keykubad da, buna icabet etti. Harput hâkimi de emana dâhil oldu ve Alâeddin onlara kendileri, paraları ve adamları için güvence verdi ve onlarla bu hususta anlaşma yaptı. El-Meliku'l-Muzaffer ve onunla birlikte olan emirler, Rûm sultanı Alâeddin Keykubad'ın otağına geldiler. Alâeddin, el-Meliku'l-Muzaffer'i en iyi şekilde karşıladı, onunla oturdu ve ona hil'at verdi. Ona değerli hediyeler verdi. Alâeddin, Harput ve oradaki kaleleri teslim aldı bunlar yedi kaleydi. Bunların hâkimi Artuklu meliklerindendi. Alâeddin, bunların yerine ona Rûm ülkesindeki Akşehir ve diğer yerleri vermeyi taahhüt etti ancak Alâeddin sözüne sadık kalmadı ve bundan vazgeçti⁵⁶³

El-Meliku'l-Muzaffer'in Harput kalesinden çıkışı, Zülkadenin son yedinci günü Pazar günüydü. Yani Altı yüz otuz bir (m.1233/1234) yılı. (Alâeddin, Harput hâkimine onu ayakta tutacak bir ıkta verdi. Onunla birlikte ülkesine göç etti ve ölene kadar orada kaldı.)

El-Meliku'l-Muzaffer, Alâeddin Keykubad'ın ordugâhından Zülkade'nin son beşinci günü adamlarıyla ayrıldı ve onunla birlikte el-Kâmil'in askerleri kaldı. Suveyda'da olan Sultan el-Meliku'l-Kâmil'e ulaştı ve ferahladı ve onun selametinden dolayı sevinci arttı⁵⁶⁴.

Ve Altı Yüz Otuz İki (m.1234/1235) Senesi Geldi

Sultan el-Meliku'l-Kâmil Doğudadır ve kendisiyle kardeşi ve ailesi arasında gizliden olan düşmanlık nedeniyle ve ordusu ve el-Meliku'l-Muzaffer'in Harput'ta yenilmesi nedeniyle Rûm ülkesine seferden vazgeçti. Ve Mısır diyarına dönmeye karar verdi⁵⁶⁵.

Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in Mısır Diyarına ve Meliklerin de Ülkelerine Dönmesi

Sultan el-Meliku'l-Kâmil Mısır diyarına döndü. Meliklerin her biri de kendi diyarına döndü. El-Meliku'l-Eşref Şam'a, el-Meliku'n-Nâsır, onun değişmesinden ve ona karşı düşmanlık beslemesinden ve kızını boşamasını emretmesinden görüldüğü üzere amcası el-

⁵⁶¹ Türkiye Selçuklu.

⁵⁶² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 80.

⁵⁶³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 81.

⁵⁶⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 81.

⁵⁶⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 87.

Meliku'l-Kâmil'den korkarak Kerak'a, döndü. Onun, Kerak ve ona kalan, elindeki diğer ülkelerin üzerine yürüyüp alacağını anladı ve Irak'a yürümeye ve devrin halifesi el-Mustansır Billâh'dan destek almaya karar verdi. Bu da inşallah bahsedeceğimiz şeydir⁵⁶⁶.

El-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî, Meyyâfârikîn'e geçti. El-Meliku'l-Hâfız Ca'ber Kalesine, el-Meliku'l-Mucâhid Humus'a geçti. Ve ülkelerinde kaldılar. El-Meliku'z-Zâhir Mucîreddin Davud bin el-Melik en-Nâsır Salahuddin ise el-Kâmil'in ordugâhında hastalandı ve hasta olarak Bîre'ye döndü⁵⁶⁷.

Rûm Sultanı Alâeddin'in, Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in Ülkelerinden Harran ve Ruha⁵⁶⁸'yı ve el-Meliku'l-Eşref'in Ülkelerinden Ahlat'ı İstilası Hakkında

Sultan el-Meliku'l-Kâmil, Mısır diyarına dönünce ve kış mevsimi de çıkınca, Rûm ülkesi hâkimi Sultan Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev, ülkesine hücum etmek üzere el-Meliku'l-Kâmil'le karşılaşmak için doğuya gitti. El-Meliku'l-Kâmil'in bir şey elde etmeden dönmesi ve Eyyübî meliklerinin el-Meliku'l-Kâmil'den uzaklaşmaları dolayısıyla içinde hırs uyandı. Urfa'ya hücum etti ve kuşattı, oraya mancınıklar dikti ve kuşatmayı sıkılaştırdı. Mancınıkın fırlattığı taşlarından biri, Doğu baş kadısı Alâeddin'e geldi. Ruha kalesindeydi ve onu öldürdü⁵⁶⁹.(Şafii mezhebini bilen faziletli bir fakih. Kerem sahibi, liderlik vasfı olan, haşmetli, otorite sahibi biriydi ve Kürt fakihlerinin en büyüklerindendi.) el-Kâmil ve el-Eşref'in devletlerinde büyük bir önceliği vardı. (Ondan önce, ömrünün sonlarında Mısır baş kadısı olan kadı Bedreddin Yusuf bin el-Hasan-Allah ona rahmet etsin- vardı. Onun vasıflarını ve başından geçenleri inşallah –Allah ona rahmet etsin- el-Meliku's-Sâlih Necmeddin ile ilgili bilgilerde anlatacağız⁵⁷⁰.

Urfa üzerine kuşatma, Alâeddin orayı ele geçirip hâkim olana kadar devam etti. Harran'ı da kuşattı ve orayı ve kalesini ele geçirdi. Harran, Urfa ve oraya bağlı yerlere naiplerini vali tayin etti. Sonra yazı geçirmek ve kışı karşılamak için ülkesine döndü. (Sonra Ahlat'ı ve civar yerleri ele geçirdi ve oraları, el-Meliku'l-Eşref'in naiplerinin elinden aldı.)⁵⁷¹

⁵⁶⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 87.

⁵⁶⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 88.

⁵⁶⁸ Urfa.

⁵⁶⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 98.

⁵⁷⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 99.

⁵⁷¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 99.

Ve Altı Yüz Otuz Üç (m.1235/1236)Yılı Geldi

Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in Mısır Diyarından Doğuya Yürümesi ve Harran ve Ruha'yı Rûm⁵⁷² Sultanının Naiplerinden Alması Hakkında

Rûm Sultanı Alâeddin'in, geçen yıl ülkesinden çıkıp Doğuya gittiğinden, Harran ve Urfa'yı ele geçirdiğinden ve öncekileri vali yaptığından bahsetmiştik. Sultan el-Meliku'l-Kâmil bu yılda –Yani Altı Yüz Otuz Üç Yılında- ordusuyla doğuya doğru yürüdü. Onunla birlikte kardeşi el-Meliku'l-Eşref, Şam askerleriyle, Humus hâkimi el-Meliku'l-Mucâhid'le, Hama hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer'le yürüdü ve Fırat'ı geçtiler ve Urfa'ya hücum ettiler. Urfa, el-Meliku'l-Kâmil'e teslim edildi ve kalesinin yıkılmasını emretti ve yıkıldı. Sonra Harran'a hücum etti, orası da ona teslim edildi ve Harran'da olan Alâeddin Keykubad'ın askerlerini ve naiplerini yakaladı⁵⁷³. Ve onların develer üstünde küplere bağlı olarak taşınmasını emretti. Onlarla birlikte esirleri Mısır diyarına götürdü. İnsanlar, el-Meliku'l-Kâmil'in bu davranışını çirkin buldular. Ne o, ne de onun ailesinden birisi böyle daha önce böyle bir şey yapmıştı. Onu buna iten şey, onun Alâeddin'e karşı öfke ile dolmasıydı⁵⁷⁴.

Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in Şam'a Dönmesi ve Yıl Sonuna Kadar Orada Kalması

Sultan el-Meliku'l-Kâmil, Rûm Sultanı Alâeddin'in ele geçirdiği ülkeleri geri alma amacına ulaşınca Şam'a döndü ve orada bu yıl geçene kadar kardeşi el-Meliku'l-Kâmil'in yanında kaldı⁵⁷⁵.

Ve Altı Yüz Otuz Üç (m.1235/1236) Yılı Geldi

Sultan el-Meliku'l-Kâmil ve kardeşi el-Meliku'l-Eşref, Şam'da ikamet ediyorlar. (el-Meliku'n-Nâsır, Kerak'ta halife el-Mustansır Billâh'a bağlılığı hususunda teminat verdi. Sultan el-Meliku'l-Muzaffer Hama'dadır ve Franklarla savaşmaktadır ve askeri onunla birlikte düşmanı karşılamak için Bar Turin'e hücum etmektedir.)⁵⁷⁶

---

⁵⁷² Türkiye Selçuklu.

⁵⁷³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 109.

⁵⁷⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 110.

⁵⁷⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 110.

⁵⁷⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 114.

El-Meliku'l-Kâmil'in Mısır Diyarına Dönüşü

Bu yılın başlarında –Allah ona rahmet etsin- el-Meliku'l-Kâmil Mısır diyarına gitti. Orada, Doğudan döndükten ve Ruha ve Harran'ı Rûm Ülkesi Sultanı Alâeddin Keykubad'ın naiplerinden geri aldıktan sonra aylarca kalmıştı⁵⁷⁷.

El-Meliku'n-Nâsır Salaheddin Ebi'l-Muzaffer Yusuf'un Babası –Allah O İkisine Rahmet Etsin- el-Meliku'l-Azîz'den Sonra Halep'e Melik Olması Hakkında

Allah ona rahmet etsin- el-Meliku'l-Azîz ölünce, ondan sonra oğlu el-Meliku'n-Nâsır Salahuddin (Ebi'l-Muzaffer Yusuf) melik oldu. Onun altı yüz yirmi yedi yılında doğduğundan ve el-Meliku'l-Azîz'in bu yıl iki diğer çocuğunun doğduğundan, onların el-Meliku'l-Âdil ve el-Meliku'z-Zâhir olduğundan ve onların babaları el-Meliku'l-Azîz hayattayken öldüğünden bahsetmiştik. El-Meliku'n-Nâsır'ın annesi bir Türk cariyesiydi. El-Meliku'l-Azîz, ondan el-Meliku'n-Nâsır ve kardeşi el-Meliku'z-Zâhir'in babası olmuştu. El-Meliku'l-Azîz'in o ikisinden başka erkek çocuğu yoktu. Ondan bir de kız çocuğu olmuştu, onunla (Kerak hâkimi) el-Meliku'l-Emced Meceddin Hasan bin el-Meliki'n- Nâsır Davud evlendi ve ondan bir erkek çocuğu olduktan sonra öldü⁵⁷⁸.

El-Meliku'l-Azîz geride iki diğer kızı halef bıraktı, biri Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in annesi Fatıma Hatundu ve Aişe Hatun olarak adlandırılıyordu, onunla efendimiz Sultan el-Meliku'l-Mansûr bin el-Meliki'l-Muzaffer (Allah sırrını mübarek eylesin) evlendi ve ondan efendimiz (Allah onun sultanlığını daim etsin) Sultan Mâliku'r-Rikki'il-Mulk el-Muzaffer Takiyuddin Mahmud doğdu. Diğer, annesi (Gâziye hatun olarak adlandırılır, Halep'te Sultan Gıyâseddin Keyhusrev bin Keykubad'la nikâhı kıyıldı ve öldü ve ondan hamile kalmadı ve inşallah bundan bahsedeceğiz. Sonra onunla evlendi.) el-Meliki's-Saîd bin el-Meliki's-Sâlih İsmail bin el-Meliki'l-Adil'dir ve onun yanında öldü. İşte bunlar, Allah ona -rahmet etsin- el-Meliku'l-Azîz'in ondan sonra yaşayan iki erkek, üç kız çocuklarıdır⁵⁷⁹.

Memleketinin işlerini iki emir; Şemseddin Lu'lu el-Emini ve İzzeddin Ömer bin Mahalli yürütüyordu. Ve Devlet veziri kadı Cemâleddin el-Kıfî ve Cemâlu'd-Devle İkbâl el-Hatunî, müşavere sırasında o ikisinin arasında oturuyordu. Eğer bir konuda anlaşılırsa, Cemâlu'd-Devle, Sultan el-Meliku'l-Âdil'in kızı Dayfe hatun'un yanına girer ve topluluğun

⁵⁷⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 114.

⁵⁷⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 118.

⁵⁷⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 119.

aldığı kararı bildirirdi. (O da, yaptıkları iş için ve tevkilerdeki alametler ve ona olan yazışmalar hususunda ona izin verirdi.) Bütün işler ona bağıydı⁵⁸⁰.

Meliklerin el-Meliku'l-Kâmil'e Biat Töreni Hakkında

Meliklerin, Rûm⁵⁸¹ ülkesine sefere çıktığı için el-Meliku'-Kâmil'den hoşlanmadıklarını biliyoruz. Bu yıl gelince ve Halep hâkimi el-Meliku'l-Azîz'in bahsettiğimiz ölümü olunca ve el-Meliku'l-Kâmil, el-Meliku's-Sâlih bin el-Meliki'z-Zâhir'in Halep askerlerinin başına geçirilmesi için emir verince ve oradaki emirlere hil'atler verilince ve el-Meliku'l-Azîz'in annesi es-Sâhibe ve devlet adamları bundan hoşlanmayınca, Sultan el-Meliku'l-Eşref, Halep'teki kardeşi es-Sâhibe ve topluluğa, el-Meliku'l-Kâmil'e karşı birlik olmaları için haber gönderdi⁵⁸². Ve onlardan, onun Şam'a inmesini ve Mısır diyarına yönelmesini engellemek için birleşmelerini ve Rûm⁵⁸³ hâkimi Sultan Alâeddin Keykubad'la, bu hususta onlarla birlikte olması için haberleşmelerini istedi⁵⁸⁴.

El-Meliku'l-Eşref'e göre kesin ve güzel olan, aralarında büyük ittifak gerçekleştikten sonra kardeşi el-Meliku'l-Kâmil'i tahta geçirmesiydi. Ona, kardeşi el-Meliku'l-Kâmil'den, içini sıkacak şeyler gelmişti. Bunları görmezden geliyor ve dayanıyordu. O, ona Şam kentini verdiği zaman, ondan doğu ülkelerini almıştı ve Şam'a bağlı çeşitli yerleri almıştı. (Bu sırada, Rûm Sultanı Alâeddin'in, bahsettiğimiz Ahlat ülkesine istilası oldu ve burası da, yaklaşık olarak Mısır kadar büyük bir ülkedir.) Ve el-Meliku'l-Eşref buna çok sıkıldı.⁵⁸⁵

El-Meliku'l-Kâmil, her yıl doğuya giderken ve dönerken Şam'a geliyordu, orada bir süre kalıyordu ve el-Meliku'l-Eşref onu ve adamlarında büyük bir topluluğu ağırlamaya ihtiyaç duyuyordu. El-Meliku'l-Kâmil, aynı zamanda el-Meliku'l-Eşref'in Harran, Rakka, Ruha, Suruc ve Ra's Ayn'da olan mülklerine ve bu ülkede sahip olduğu tüm mülklerine de el koydu. El-Meliku'l-Kâmil, onun elinde olan ve birçok şehri olup geniş bir yer olan Diyarbekr'i fethetti. Orada ona bir şey bırakmadı. Rûm⁵⁸⁶ Sultanı, Ahlat memleketinin bazı yerlerini ondan aldığı anda ona yardım etmeyip destek olmaması onu hayal kırıklığına uğratmıştı. Bunlara, Rum diyarındaki Derbend'e girdiğinde, onun Şam bölgesini Eyyûbî

⁵⁸⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 119.

⁵⁸¹ Türkiye Selçuklu.

⁵⁸² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 121.

⁵⁸³ Türkiye Selçuklu.

⁵⁸⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 122.

⁵⁸⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 122.

⁵⁸⁶ Türkiye Selçuklu.

meliklerinden alıp onların yerine Rum ülkesindeki kişilere vereceği ile ilgili haberlerin gelmesi eklenince, ondan ayrılmak ve ona karşı çıkmak isteği güçlendi.⁵⁸⁷.

Humus hâkimi El-Meliku'l-Mucâhid Eseduddin Şîrkûh toplulukta bu hususta onu en çok onaylayan ve destekleyen kişiydi. Fakat Hama hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer, dayısı el-Meliku'l-Kâmil'e meylediyordu, çünkü kardeşi el-Meliku'n-Nâsır'dan aldıktan sonra Hama'ya onu melik yapan ve onunla hısım olan kişiydi. Bundan sonra da Barin'i ondan almasına izin vermişti. El-Meliku'l-Eşref, el-Meliku'l-Mucâhid ve Halepliler onun tarafına meyletme hususunda anlaşdılar. Çünkü onun oradan çıkmasıyla amaçlarına ulaşamazlardı. Ve onunla anlaşma yapmasalardı, onlarla savaşırdı⁵⁸⁸. Ve Humus hâkimi el-Meliku'l-Mucâhid onunla el-Meliku'l-Eşref arasında arabuluculuk yaptı ve o, gizli olarak el-Meliku'l-Kâmil ile birlikte olduğu halde onlardan ülkesi için korkarak anlaşmayı kabul etti. El-Meliku'l-Mucâhid, onun Şam'a gitmesi ve el-Meliku'l-Eşref ile toplanması ve onunla anlaşma yapmasını şart koştu. El-Meliku'l-Muzaffer buna olumlu cevap verdi ve Şam'a yürüdü ve el-Meliku'l-Eşref'le toplandı ve onunla ittifak yaptı. Sonra Hama'ya döndü. Herkes buna göre birleşti⁵⁸⁹.

Onlar bu anlaşmayı yaparken, (Arslan, Alaeddin'e onunla dost olması ve güçlerini birleştirmeleri için elçi gönderdi) çünkü bu yılın Şevval ayının başında tesadüfen Sultan Alâeddin ölmüştü ve yerine Gıyâseddin Keyhusrev geçmişti. (el-Meliku'l-Eşref tarafından elçi, Allah ona rahmet etsin Şam kadısı, kadı Şemseddin el-Hûyî idi. El-Meliku'l-Muzaffer tarafından ise, Hama hâkimi Şeyh Şerefuddin Abdu'l-Azîz Muhammed el-Ensârî idi. Halepliler tarafından ise İbnu'l-Adîm olarak bilinen sahip Kemaleddin Omer bin Ebi Cerrâde idi. Alâeddin, onların toplanmalarından önce öldü ve Sultan Gıyasuddin Keyhusrev bin Alâeddin Keykubad'la toplandılar. Mektubu ona verdiler ve anlaşmanın yapıldığı kural üzerine ittifak ettiler. Kemâleddin'in anlaşmayı kabul etmesi bu yılın Zülkade ayındaydı⁵⁹⁰.

El-Meliku'n-Nâsır Davud bin el-Meliki'l-Muazzam'ın Mısır Diyarına Yürümesi ve Amcası Sultan el-Meliku'l-Kâmil İle İttifakı

Bahsettiğimiz şey olunca, el-Meliku'l-Eşref kardeşinin oğlu el-Meliku'n-Nâsır Davud'a ona muvafakat etmesini ve Humus hâkiminin, Hama hâkiminin, Haleplilerin ve Rûm Sultanının yaptığı gibi onun yolunda yürümeye ve bu hususta anlaşmaya davet eden

⁵⁸⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 123.

⁵⁸⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 123

⁵⁸⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 124.

⁵⁹⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 124.

bir haber gönderdi. Ve el-Meliku'n-Nâsır'ın onun veliahtı olmasını ve kızıyla evlenmesini şart koştu. El-Meliku'l-Eşref'in başka bir çocuğu yoktu.

Elçisi bu haberi ona getirince, el-Meliku'n-Nâsır'a el-Meliku'l-Kâmil el-Kadi el-Eşref bin el-Kâdi el-Fâdil Abdurrahim el-Bîsânî'den haber geldi. Onu anlaşmaya çağırıyor ve şöyle diyordu: “Sen, el-Meliku'l-Eşref'in vefasızlığını bilirsin. Baban el-Meliku'l-Muazzam ölünce ona sığındım ve kendi tarafımdan yüz çevirdim. Bu da, sana vefasızlık ve kötülük etmesine yol açtı. Ve Şam'ı senden aldı. Eğer bana sığınsaydın, senden, babanın saltanatından bir şey gitmezdi⁵⁹¹.

Şimdi ise bana onun sana, seni Şam'da veliaht yapmayı vadettiği haberi geldi. Sen, onun vefasız olduğunu biliyorsun. Ben sana bağlıyım. Eğer senin yanında askerimle sefere çıkmak, Şam'ı ondan almak ve tamamıyla sana teslim etmem için benimle anlaşırsan, babanın memleketinin tümü sana geri gelmiş olur⁵⁹².”

Bu Yılda Yeni Olan Olaylar Hakkında

Bu yılda yeni olan olaylardan biri şuydu: Kangar denilen Türk emirlerinden biri, el-Meliku'l-Azîz'in ölümünden sonra Türkmenlerden birçok asker topladı ve ülkede, Halep civarında ve Furus nahiyesinde bozgunculuk yaptı ve birçok kere çiftlikleri yağmaladı. Ona hücum ediliyordu ve Rûm ülkesine giriyordu. Halep ordusu ona karşı çıktı ve o da onları yendi ve yağmaladı. Halep'te önde gelenler, bunun Rûm Sultanının emriyle olmasından korktular. Onu anlamak için bir elçi gönderdiler. Bunu kabul etmedi ve ona, Halep memleketinden aldığı yerleri geri vermesini emretti. Bozgunculuktan ve fesat yapmaktan vazgeçti⁵⁹³.

Rûm Sultanı, Sultan el-Meliku'n-Nâsır bin el-Azîz'e destek ve yardım sağladı ve ülkesine yürüyen veya zarar vermek isteyenlere karşı çıktı. Ona, Halep'ten emir Şerefeddin Candar eliyle değerli bir hediye gönderdi. O da, elçiye birçok ikramda bulundu. Ona, Allah ona rahmet etsin, Kadı, allame Evhedu'd-Din ed-Duveynî'yi gönderdi. O, Hilaf ilminde zamanının önde geleniydi. Onu, Sultan el-Meliku'n-Nâsır'a, ülkesini korumak ve oraya saldıranları püskürtmek hususunda müttefik yaptı⁵⁹⁴.

⁵⁹¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 125.

⁵⁹² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 126.

⁵⁹³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 130.

⁵⁹⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 131.

El-Melik'u-s-Sâlih Necmeddîn Eyyûb'un, -Doğu Ülkeleri Hâkimi- el-Meliku'l-Kâmil bin el-Meliki'l-Adil'i Harezem Tahtına Geçirmesi

Altı Yüz Yirmi Dokuz (m.1231/1232)yılı olayları içinde, Sultan el-Meliku'l-Kâmil'in Mısır diyarından Diyarbekr'i fethetmek için doğuya yürüdüğü vakit, oğlu el-Meliku's-Sâlih'in onun naibi ve ülkesinde veliahtı olmak için doğuya ilerlediğinden bahsetmiştik. O, doğuya topluluğu, ailesi ve çocukları ile doğuya gitmişti. O, doğuda babasının naib olarak görev almıştı. Beraberinde tavaşi Şemseddin Sevâb el-Adilî vardı ve el-Meliku's-Sâlih, onun yanında ülkesiyle ilgili konularda bağımsız davranamıyordu. Ancak o, saltanatta babasının naibi ve ileride sultanlığın verileceği kişi gibiydi⁵⁹⁵.

Sonra, Şemseddin Sevâb öldü ve Sultan el-Meliku'l-Kâmil, el-Meliku's-Sâlih'e Hısn Keyfa'yı içindeki para ve Zâhirelerle teslim etti ve onu ülkenin hâkimi yaptı. Ve el-Meliku's-Sâlih, Diyarbekr ve çevresinde ve Harran, Ruha, Suruc, Ra's Ayn ve ülkede bunun gibi yerlerde hükmeder oldu. Sultan Alâeddin bin Harzemşah'ın, Tatarlar tarafından Diyarbekr yakınlarında yenildikten sonra helak olduğundan ve askerlerinin dağıldığından bahsetmiştik. Sonra toplandılar ve Rûm ülkesi tarafına yürüdüler. Selçuklu sultanı Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev bin Kılıç Arslan onlara görev verdi ve onlarla güçlendi⁵⁹⁶.

Onların sayıları on ikibin atlıyı geçiyordu. Muhafızlardan oluşan bir toplulukları vardı. Onların içinde Berke Han⁵⁹⁷, Keşluhan⁵⁹⁸ (ve Berdi han) ve Saru Han⁵⁹⁹ ve Karahan⁶⁰⁰ vardı. Ve ölünceye kadar Alâeddin'in hizmetinde kaldılar. Babası Gıyâseddin melik oldu ve mukaddemlerin içinde en büyüğü olan Berke Han'ı yakaladı. Harzemliler Rûm ülkesinden kaçtılar ve Rûm ülkesinden kaçış yolunda güçlerinin yettiği her şeyi yağmaladılar. Sultan el-Meliku's-Sâlih (Necmeddîn Eyyûb) kendini onlara hoş gösterdi ve babası el-Meliku'l-Kâmil'e mektup yazarak onlara yanında görev verme için izin istedi ve o da bu hususta ona izin verdi. Onlara görev ve el-Cezîre'de ıktalar verdi ve onlarla gücü arttı. Sonra onların muhafızı Berke Han'ı, Rûm meliki Gıyâseddin Keyhusrev'in elinden kurtardı. Berke Han onların muhafızı ve işlerinde danıştıkları kişiydi⁶⁰¹.

⁵⁹⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 134.

⁵⁹⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 134.

⁵⁹⁷ Harzem Beyi. Bkz. Turan, O. (2014).a.g.e. s. 428, 437.

⁵⁹⁸ Harzem Beyi. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. s.398, 428.

⁵⁹⁹ Harzem Beyi. Bkz.Turan, O. (2014) a.g.e. s. 398, 428.

⁶⁰⁰ Türkmen Beyi. Bkz. Turan, O. (2014) a.g.e. s. 524.

⁶⁰¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 135.

Ve Altı Yüz Otuz Beş(m.1237/1238) Senesi Geldi

Sultan el-Meliku'l-Kâmil Mısır diyarında oturmaktadır ve yanında kardeşinin oğlu el-Meliku'n-Nâsır Davud bin el-Meliki'l-Muazzam vezirlik konağındadır ve ona çok yardım etmektedir. El-Meliku'l-Eşref Şam'dadır ve hastalığı çok ilerlemiştir ve kendisinden sonrası için Bosra hâkimi kardeşi el-Meliku's-Sâlih İmâdeddin İsmail bin el-Meliki'l-Âdil veliaht olmuştur. Humus'ta el-Meliku'l-Mucâhid Esedu'd-Din, Hama'da el-Meliku'l-Muzaffer vardır. Halep'te yönetim, el-Meliku'l-Azîz'in annesi Sâhibe ve devletin önde gelenlerindedir.

Herkes, el-Melik'l-Kâmil'e biat etmeye ve onu Mısır'dan çıkmaya yasaklamak üzerine anlaşmıştır ve Rûm Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev bin Keykubad da onlarla bu hususta anlaşmıştır⁶⁰².

Allah Ona Rahmet Etsin Sultan el-Meliku'l-Eşref bin es-Sultan el-Meliku'l-Âdil'in Vefatı Hakkında

El-Meliku'l-Eşref'in hastalığı bu yılın başında şiddetlendi ve gücü azalmaya ve anlatıldığı kuma dolayısıyla çökmeye başladı. Bana, onun buzağı eti istediği, ona getirildiği, ondan bir miktar aldığı ve onu hazmedemediği söylendi. (Bu da, hastalığının son dönemindeydi.) Neredeyse ayakta duramaz haldeydi ve ondan ümit kesildi.

Bu yılın Muharrem ayında, altı yüz otuz beş (m.1237/1238) yılında, yaşı altmışa yakındı ve Şam'daki melikliği sekiz yıl birkaç aydı⁶⁰³.

-Allah Rahmet Etsin- Hayat Hikâyesi

Allah rahmet etsin, çok cömert bir melikti. Yüksek miktarlarda para dağıtırdı. Hatta, artırılan paranın olduğu bir yükün ona geldiği ve yanında hazır bulunanlardan birine verdiği söylenir. Bermeklilerden sonra herhangi bir büyük melikin bağış ve cömertlik hususunda böyle geniş davrandığını duymadık.

Bununla birlikte onun hakkında güzel ahlaklı olduğu, dostlarına iyi davranışlı olduğu anlatıldı ki, bunun benzeri, daha önceki hiçbir melik için anlatılmamıştır. Ona arkadaşlık edenlerden bazısı bana şöyle demiştir: Bir gün ona turfanda hıyar ikram edildi ve ben de yanındaydım. Onu, ellerinin arasına koydu ve teker teker soymaya başladı. Bir tane soyunca onu yedi ve kendisine ikram edilen hıyara sıra geldi. Onların da sayısı azdı. Sonra bu hıyarı

⁶⁰² İbn Vâsil. (1977).a.g.e. Cilt 5, 137.

⁶⁰³ İbn Vâsil. (1977).a.g.e. Cilt 5, 138.

getirene beşyüz dinar verilmesini emretti ve ayrıldı. Şöyle dedi: Onun, hazır bulunanlardan hiç birine bir şey vermemesine şaşırдық. Allah rahmet etsin onun adeti, bir şey verildiği zaman bazısını yemesi ve kalanı da ordakilere vermesiydi. Bunu bugün yapmayınca ve adetin tersini yapınca ona şaşırдық. Onu bitirince şöyle dedi: Size bu hıyardan niçin bir şey vermediğimin sebebini anladınız mı. Hayır dedik. Şöyle dedi: “Vallahi bunun bir tanesini soydum ve acı olduğunu gördüm. Bunu da söyleyemedim. Onu getirenin kalbi kırılmasın diye de fırlatıp atamadım. Her birini tattıkça yemeye devam ettim ve hepsini yedim⁶⁰⁴.”

Talihli, mutlu biriydi. Savaşlarında ve çarpışmalarında muzafferdi. Mutluluk ona kendisinin de, başkasının da hiç tahmin etmediği yerlerden gelirdi. Bundan dolayı başkalarına olmayan güzel şeyler onun için olurdu. Buna örnek, onun Ahlat’a kardeşi el-Meliku’l-Evhad’e onun hastalığı için gittiğinden dönerken oldu. Onun yanında o hastalığından iyileşinceye kadar kaldı ve hamama girdi ve el-Eşref, ülkesine gitmek istedi. El-Meliku’l-Evhad’in doktoru ona şöyle dedi: “Bu gece burada kal. El-Meliku’l-Evhad kesinlikle ölecek.” O gece kaldı. El-Meliku’l-Evhad öldü ve tüm Ahlat ülkesini ele geçirdi⁶⁰⁵.

Onun kazandığı savaşlardan biri, Musul ordusunu Buşeza’da yenmesidir. Musul hâkimi, onun topladığından çok daha fazla asker toplamıştı. Rûm Sultanı, büyük bir orduyla çıkmıştı ve beraberinde el-Meliku’l-Efdal bin Salahuddin vardı onun kadar askeri vardı ve Şam’ı ve tüm doğuyu almak ve Eyyûbî Oğulları ülkesinin tümünü istila etmek istiyordu. el-Meliku’l-Eşref ona hücum etti ve Rûm Sultanı, el-Meliku’l-Eşref’in ordusu ve bazı askerlerin önünde yenildi. Rûm Sultanı, ardına bakmadan yenik olarak döndü ve el-Meliku’l-Eşref, ondan ele geçirdiği tüm ülkeleri geri aldı. Ve el-Meliku’l-Eşref, fethettiği her yeri, Halep hâkimi el-Meliku’l-Azîz’e verdi ve ondan kendisi için hiçbir şey almadı. İyi bir insan olduğu için, Musul hâkimi, Hama hâkimi, Humus hâkimi ona sığındı ve herkesi savundu ve korudu⁶⁰⁶.

Kendisiyle kardeşi el-Meliku’l-Kâmil’in arası, ömrünün sonunda, aralarında dayanışma ve birlik olmasına rağmen bozulmuştu. Bunun sebebi ise, ona el-Meliku’l-Kâmil’in Mısır ve Şam’da tek başına melik olma isteği hususunda ulaşan şeylerdi. Ve o, Diyarbekr ve şehirlerini fethettiğinde ve o da büyük bir yer geniş bir meliklik, ona, elindeki Şam’ın yerine olacak şey dışında bir yer vermedi. Bundan dolayı ona kırıldı⁶⁰⁷ Aynı

⁶⁰⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 140.

⁶⁰⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 140.

⁶⁰⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 141.

⁶⁰⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5,144.

zamanda el-Cezîre bölgesi onun elindeydi ve el-Meliku'l-Kâmil orayı ondan almıştı. Celâleddin, Ahlat'ı aldı ve oradaki herkesi öldürdü ve orayı tahrip etti. Celâleddin yenilince, Ahlat harap vaziyette el-Meliku'l-Eşref'e geri döndü. Rûm Sultanı Alâeddin Keykubad sefere çıktı ve orayı aldı ve orayı topraklarına kattı ve bu ve benzeri şeyler, kardeşi el-Meliku'l-Kâmil'e karşı onu değiştirmeye sevkeden şeylerdi⁶⁰⁸.)

Yüce Allah Ona Rahmet Etsin Hayat Hikâyesi

El-Meliku'l-Kâmil'e ilim ehlerinden bir topluluk geldi, o da onlara ikramda bulundu ve onlara camekiyeler verdi ve bağışta bulundu. Bunlardan olmak üzere Şeyh Tâceddin el-Ermevî ona geldi ve o zamanının usul ve aklî bilimlerinde önde gelen bir kişiydi. Bir süre onun yanında saygı görmüş olarak bulundu. Ona, İmam Efdaluddin el-Huncî geldi ve mantık, akli bilimler ve tıpta üstünlük sahibiydi. Zihni ise çok parlak ve kavrayışlı idi. El-Meliku'l-Kâmil onu çağırttı ve ona tıp hakkında iki konu sordu. O da, bunlarda yanlış söyledi ve onun yanında biraz ezildi.

Efdaluddin, el-Meliku'l-Kâmil'e cevap vermesini istediği şey hakkında cevap verince, el-Hâkim er-Reşid bin el Halîka, el-Meliku'l-Kâmil'in yanına girdi ve ona bu iki mesele hakkında sordu. Ona doğru cevabı verdi. El-Meliku'l-Kâmil ona alaycılıkla şöyle dedi: “Şöyle şöyle diyen efendime söyle.” Bu, el-Meliku'l-Kâmil'in insaf ettiği bir şey değildir. Bir ya da bazı meselelerde üstünlük sahibi olmaması yanlış bir şey değildir. Her bilimi bilmesi mümkün olmaz⁶⁰⁹.

Sonra el-Meliku'l-Kâmil, Efdalu'd-Din'e iyi bir camekiye verdi. Onun yanında itibar sahibi olarak kaldı. Onu, elçi olarak Rûm⁶¹⁰ Sultanına gönderdi. Elçilik görevinden dönünce, Sultan (el-Meliku'l-Kâmil) öldü. Efdaluddin, Rûm ülkesine döndü ve orada kaldı, sonra kadılık yaptı. Rûm⁶¹¹ Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev, Moğollar karşısında inşallah daha sonra bahsedeceğimiz şekilde, yenilgiye uğradı. Ülke, Moğollar nedeniyle karıştı. Efdaluddin de, Mısır diyarına gitti ve el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb ona Mısır'da kadılık görevi verdi ve kendisine ait olan, Kahire'deki es-Sâlihiye Medresesi'nde müderris olarak görevlendirdi. Şanı büyüdü ve bundan yeri geldiğinde bahsedeceğiz⁶¹².

⁶⁰⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 145.

⁶⁰⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 161.

⁶¹⁰ Türkiye Selçuklu.

⁶¹¹ Türkiye Selçuklu.

⁶¹² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 162.

El-Meliku'l-Kâmil'in Ölümünden Sonra Humus, Hama, Halep ve Şark'ta Meydana Gelen Olaylar Hakkında

El-Meliku'l-Kâmil'in oğlu El-Meliku's-Sâlih'e (Necmeddin Eyyûb) gelince o, Sincar'ı ve şehirlerini aldıktan sonra bahsettiğimiz üzere, Humus hâkimi el-Meliku'l-Mucâhid'e ait olan Rahbe'ye yürüdü. Ve orayı, babasının öncülüğünde kuşattı. O, orayı kuşatırken, ona babası el-Meliku'l-Kâmil'in vefat ettiği haberi geldi. Rahbe'den ayrıldı ve Harzemliler ona göz dikti. Onlar, daha önce söylediğimiz gibi, el-Meliku's-Sâlih tarafından orduya alınmış ve onun itaati altına girmişlerdi. Onlara el-Meliku'l-Kâmil'in ölüm haberi ulaşınca, onun itaatinden çıktılar. El-Meliku's Sâlih onlardan korktu ve Sincar'a gitti ve orada kendisi için korkarak saklandı. Sonra ortaya çıktı ve bundan sonra, inşallah anlatacağımız şey oldu⁶¹³.

Harzemliler, el-Cezîre ülkesinde yerlerini sağlamlaştırdılar ve el-Meliku's-Sâlih, el-Meliku'l-Azîz'in annesi, halası es-Sâhibe'ye, Hama hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer hususunda şefaath isteyen bir mektup gönderdi. Es-Sâhibe, onun bu isteğini kabul etmedi, olan bu şey hususunda özür diledi ve elçi oranın hâkimi el-Meliku'-Sâlih'ten, kendisiyle Rûm Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev arasında barış sağlayacak bir anlaşma ve dayanışma için talepte bulundu. Buna, sonuç çıkmayan bir cevap verildi⁶¹⁴.

Halep'e, Mısır hâkimi Sultan el-Meliku'l-Âdil'in elçisi geldi. Onlarla kendisi arasında, onunla babasının masasına barış için gelmek ve el-Meliku'l-Kâmil zamanında olduğu gibi hutbe okutup sikke bastırmak şartıyla barış için anlaşma talep ediyordu. Es-Sâhibe, bu hususu kabul etmedi ve elçi, eli boş olarak döndü. Halep'teki öncüler, el-Meliku'l-Kâmil Şam'a hâkim olunca, ondan şüphelendiler ve çok korktular. Onun mutlaka onların üzerine yürüyeceği düşüncesi onlara hâkim oldu. Onların, Şam'da el-Meliku's-Sâlih'e bağlı bir takviye birliği vardı, komutanı Nâsihuddin el-Farîsî idi. Bundan bahsetmiştik. El-Meliku'l-Kâmil bu birlikle karşı karşıya gelmedi ve Halep'e döndüler⁶¹⁵.

Sonra es-Sâhibe, el-Meliku'l-Muazzam bin Selâhaddin'i ve diğer kardeşleri ve akrabalarını ve onların tabakalarından olan emirleri çağırttı. Ve el-Meliku'n-Nâsir bin el-Meliki'l-Azîz'e ve onun ninesi, el-Meliki'l-Azîz'in annesi es-Sâhibe'ye bağlılık yemini ettiler. Sonra ülkenin büyükleri, reisleri, sonra askerler ve halk yemin etti. Ve erzak, azık, odun toplayıp kuşatma için hazırlandı. Mancınık taşlarını şehrin kapısına taşıdı. Harzemliler

⁶¹³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 178.

⁶¹⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 179.

⁶¹⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 179.

ve diğerlerinden bir topluluğu emrine aldı. Türkmen Kangar geldi ve onu emrine aldı ve Türkmenlerin başına getirdi. el-Meliku'l-Kâmil'in askerlerinden bir grup geldi ve onu da emrine aldı. Elçiler, Rûm Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev'e yardım istemek için gittiler. O da, onlara en iyi askerlerinden takviye gönderdi ve o, başka göndermesini de teklif etti ama o gönderdiği ile yetindi⁶¹⁶.

Rûm⁶¹⁷ meliki Gıyâseddin, el-Meliku'l-Kâmil'e elçi göndererek, Halep üzerine yürümekten uzak durmasını istedi. O sırada el-Meliku'l-Kâmil öldü. Öldüğü haberi Halep'e ulaşınca, onun için taziye merasimi yapıldı. Merasime, Allah ona rahmet etsin Sultan el-Meliku'n-Nâsır katıldı ve o zaman yaşı altmış sekizdi. Sonra, es-Sâhibe, Halep ordusuna el-Meliku'l-Muzaffer'in ülkesi üzerine yürüme ve oraya hücum etme emri verdi. Başlangıçta el-Maarra kalesi ve şehrini almayı, sonra Hama'ya yönelip orayı kuşatmayı emretti. Askerlerin başına, el-Meliku'l-Muazzam Fahreddin Turanşah bin Selâhaddin'i getirdi⁶¹⁸.

Sultan el-Meliku'n-Nâsır (İbnu'l-Meliki'l-Azîz) , Halep Hâkimi ve Rûm⁶¹⁹ Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev'in Buluşması Hakkında

Bu yılda, yani altı yüz otuz beş (m.1237/1238) yılında Rûm ülkesi hâkimi Sultan Gıyâseddin Keyhusrev⁶²⁰,in elçisi Halep'e geldi ve el-Meliku'l-Azîz'in annesi Sâhibe Hatun'dan kendisini Sultan el-Meliku'l-Azîz'in kızıyla evlendirmesini, Sultan el-Meliku'n-Nâsır'ın da Gıyâseddin'in kızkardeşiyle evlenmesini istedi. Gıyâseddin buna olumlu cevap aldı ve bu hususta anlaşıldı⁶²¹.

İnsanlar, kaledeki sultanın sarayında toplandılar. Rûm⁶²² Sultanı Gıyâseddin ile el-Meliku'l-Azîz'in kızı Gâzîye Hatun'un nikâhı kıyıldı⁶²³. Nikâhı, Allah ondan razı olsun, İbnu'l-Adîm olarak bilinen Sahip Kemâleddin Omer bin Ebi Cerrâde, Hanefî mezhebine göre kıydı ve kızın yaşının küçük olmasından dolayı elli bin Dinar başlık verildi. Nikâhı Gıyâseddin'in tarafından onun tarafından gelen elçisi İzzeddin Gâzî Dukat kabule etti ve nikâh kıyıldıktan sonra altın saçıldı.

Bu sırada, ordunun Ca'ber kalesini ele geçirdiği haberi geldi. Her iki haber için de müjde davulları çalındı. Sahip Kemaleddin bin el-Adîm, Rûm ülkesine anlaşma yapmak için

⁶¹⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 180.

⁶¹⁷ Türkiye Selçuklu.

⁶¹⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 181.

⁶¹⁹ Türkiye Selçuklu.

⁶²⁰ II. Gıyâseddin Keyhusrev, bkz. Turan,O. (2014) a.g.e. s. 274, 279, 290, 358,367.

⁶²¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 183.

⁶²² Türkiye Selçuklu.

⁶²³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 183

bir elçi gönderdi. Ve bu da, el-Meliku'n-Nâsır'ın, Sultan Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'in kızıyla nikâhının kıyılmasıdır. Annesi de, Sultan el-Meliku'l-Âdil Seyfeddin bin Ebî Bekr bin Eyyûb'un kızıdır. Erkek kardeşi Şam hâkimi el-Meliku'l-Muazzam, onu Alâeddin Keykubad'la evlendirdi ve bu Sultan Alâeddin Keykubad'ın kızı, el-Meliku'n-Nâsır'ın babası Sultan el-Meliku'l-Azîz'in dayısının kızıdır⁶²⁴.

Kemaleddin bin el-Adîm, Rûm⁶²⁵ ülkesine hareket etti ve Sultan Gıyâseddin'le Keykubadiyye'de buluştu. Ve orası, Kayseri'nin girişindedir. Bu da, bu yılın Şevval ayının son on dördüncü günü Salı günü oldu. Nikâhın kıyılmasına onay verildi. Gıyâseddin'in tarafından vekil, Kemâleddin Kâmyâr idi. Onay verilince, Sahib Kemâleddin bin el-Adîm ve Kemâleddin Kâmyâr, Rûm ülkesindeki Kayseri'ye girdiler. Şehrin kadısı ve şahitler getirildi ve nikâh Gıyâseddin cihetinden Kâmyâr tarafından, el-Meliku'n-Nâsır cihetinden, Kemâleddin İbnu'l-Adîm tarafından kıyıldı. Başlık tutarı, Gıyâseddin'in el-Meliku'n-Nâsır'ın kardeşine verdiği başlığın dengi olarak elli bin Mısır Dinarıydı. O gün, ziynet eşyası, altın ve gümüşten sayılamayacak kadar çok getirildi. Sahib Kemâleddin bin el-Adîm'le getirilen Dinarlardan bin Dinar saçıldı. Sultanın sarayında Dinarla, Dirhemler ve elbiselerden çok miktarda dağıtıldı. Kemâleddin, bu işi tamamladıktan sonra Halep'e döndü⁶²⁶.

Sultan Gıyâseddin, Halep'e bir elçi gönderdi; bu, emir Kameruddin el-Hâdim'di ve Ermenilerin meliki olarak biliniyordu. Elinde, Gıyâseddin'den Sultan el-Meliku'n-Nâsır'a Ruha ve Suruç için yazılmış tevkiler vardı. Ve o ikisi de, Sultan el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb bin el-Meliki'l-Kâmil'in ülkesindendi⁶²⁷. Öyle oldu ki, el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî bin el-Meliki'l-Adil, Gıyâseddin için hutbe okuttu ve Harran ona ıktâ edildi. Mardin, Sincar ve Husaybin hâkimi el-Meliku'l-Mansûr Nâsır'u'd-Din el-Artukî'ye ve Humus hâkimi el-Meliku'l-Mucâhid Şîrkûh'a Âne'yi ve diğer Habur şehirlerini verdi. Bunların hepsi de, el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un naiplerinin elindeydi. Ve yine, Rûm Sultanı Gıyâseddin, Diyarbekr'i, ona bağlı yerleri ve Sumeysat'ı aldı⁶²⁸.

Sultan Gıyâseddin'in elçisi Sâhibe'ye gelince, tevkii kabul etti ve ülkede kardeşinin oğlu el-Meliku's-Sâlih'in zorluğunu göstermedi ve bunlardan herhangi bir şeye itiraz etmedi. Bu, el-Meliku's-Sâlih'e ulaştınca, halasına haber gönderdi ve şöyle dedi:” Ülkenin

⁶²⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 184.

⁶²⁵ Türkiye Selçuklu.

⁶²⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 185.

⁶²⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 185.

⁶²⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 186.

tümü senin hükmün altındadır. Eğer bu ülkeyi ve diğerlerini teslim alacak bir naip göndermek istersen, gönder, senin emrettiğini ona vereyim.” Ona teşekkür etti ve kalbi bundan hoşnut oldu⁶²⁹.

Musul Hâkimi Bedreddin Lu’lu’nun Sincar’da Bulunan el-Meliku’s-Sâlih’i Kuşatması Hakkında

Harzemlilerin, bahsettiğimiz gibi el-Meliku’s-Sâlih’in itaatinden çıkması ve Sincar’a gitmesinden ve el-Cezîre’de Harzemlilerin güçlenmesinden sonra, Bedreddin Lu’lu⁶³⁰ gözünü el-Meliku’s-Sâlih’e dikti, Sincar’ı kuşattı ve orayı sıkıştırdı⁶³¹. Neredeyse orayı alıp, el-Meliku’s-Sâlih’i esir alacaktı ve doğu memleketinin tamamını ele geçirecekti. Sincar’da kadı, Yusuf bin el-Hasan er-Rezrâzî, el-Eşref’in devletinde komutandı. Sonra el-Meliku’l-Eşref’in ölümünden sonra el-Meliku’s-Sâlih’in yanında komutan oldu. Önder, cömert, yüksek himmetli bir kişiydi ve meliklerin işleri konusunda uzman bir kişiydi. El-Meliku’l-Eşref, Şam’ı ele geçirince ona Baalbek kadılığını vermişti. Çok gösterişli, çok iyilik yapan bir kişiydi ve ancak büyük bir emirin sahip olduğu memlukları, gulamları, hizmetçileri vardı. Kendisi Sincar’da kuşatma altındayken, el-Meliku’s-Sâlih, onlarla arasını düzeltmek ve yardıma çağırmak için onu Sincar’a gönderdi. Onlara güzel vaatlerde bulundu. Şehirden, gizlice, kuşatanların farkedemeyeceği şekilde çıktı. Ve Harzemlilere gitti. Onları kendi tarafına çekti ve kalplerini kazandı. Onlar, Mardin hâkimi ile anlaştıktan, el-Meliku’s-Sâlih Necmeddin Eyyûb’un ülkesine hücum ettikten, civar yerleri ele geçirdikten, Harran’a hücum edip, halkını korkuttuktan sonra, onlara güzel vaatlerde bulundu⁶³².

El-Meliku’s-Sâlih, oğlu el-Meliku’l-Mugîs Fetheddin Omer’i Harran kalesinde bırakmıştı ve o da Harezmlilerden korkmuştu. Ve gizlenerek yürüdü ve Harezmliler onu yakaladılar ve onu ve yanındakileri yağmaladılar. Askerlerinin küçük bir kısmı kurtuldu ve Menbic’e vardı ve babası el-Meliku’l-Sâlih’in halası olan, el-Meliku’l-Aziz’in annesine sığındı. Ve ona, oraya ulaşmasını reddettiklerini güzel bir şekilde gönderdi ve elçi ona şöyle dedi: “Rûm⁶³³ Sultanı Gıyâseddin’in seni bizden istemesinden korkuyoruz. Ve bizim buna engel olmamız mümkün değil.” Ve Harran’a döndü ve ona, babası el-Meliku’s-Sâlih’in mektubu geldi, mektubunda Harezmlilerle anlaşma yapmasını ve Musul hâkimi Bedreddin

⁶²⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 186.

⁶³⁰ Musullu Vezir. Bkz. Cahen, Claude.(2002). **Osmanlılardan Önce Anadolu**. (Çev. Erol Üyepazarcı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. (Eserin orijinali 1988’de yayımlandı), 71, 72,79, 243.

⁶³¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 186.

⁶³² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 187.

⁶³³ Türkiye Selçuklu.

Lu'lu'yu ondan uzaklaştırmak için onlarla kendisine gelmesini emrediyordu. Ve Harzemlilerle toplantı yaptı ve Sincar kadısı, kadı Bedreddin onlarla bir araya geldi. Kadı Bedreddin, onlardan Harran, Urfa ve diğer el-Cezîre şehirlerini iktâ etmelerini istedi. Bu, onlara hoş geldi. El-Meliku's-Sâlih ile anlaşma yaptılar. Oğlu el-Meliku'l-Mugîs'in hizmetine girdiler. Kadı Bedreddin, bu hareketi ile ona büyük bir emanet verdi ve Mısır diyarına hâkim olunca, onu komutan yaptı. (Bedreddin'in, el-Meliku'l-Eşref doğudayken, el-Meliku's-Sâlih'in karşısında, Sultan el-Meliku'l-Eşref'in yanında önceliği vardı. Şam'a melik olunca, onu Ba'albek valisi yaptı. Vilayetinin küçüklüğüne rağmen, büyük memleketlerin vezirlerinin ve ayrıca kadılarının sahip olmadığı şatafatla, memluklarla, büyük ve küçükbaş hayvanları, güzel kıyafetleri ile yola çıkardı. Bununla birlikte, kendisine gelen fakihler, faziletli kişiler ve halka çok bağış ve iyilikte bulunan biriydi⁶³⁴).

Harzemlilerin, Rûm Sultanının Ordusunu Tuzağa Düşürmeleri Hakkında

Rûm⁶³⁵ Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev, Diyarbekr'e asker göndermişti. Oranın bazı kalelerini aldılar ve Diyarbekr'e hücum ettiler. Orada bahsettiğimiz gibi el-Meliku'l-Muazzam Turanşah bin el-Meliki's-Sâlih Necmeddin Eyyûb vardı. Harzemliler, Musul hâkimi Bedreddin Lu'lu'yu yendikten sonra yola çıktılar ve Rûm⁶³⁶ ordusunun bir kısmını tuzağa düşürdüler. Geri kalanlar Diyarbekr'de yenilgiye uğradılar ve amaçlarına ulaşamadılar.⁶³⁷

Halep'te Rûm⁶³⁸ Sultanı Gıyâseddin İçin Hutbe Okutulması Hakkında

Bu yılda, Tokat kadısı İzzeddin, Gıyâseddin Keyhusrev'in elçisi olarak, Halep'e geldi. Minberlerde Gıyâseddin için hutbe okutulmasını ve onun adına sikke bastırılmasını talep ediyordu. Emirler ve ordu, bahsettiğimiz gibi Hama'yı kuşatmışlardı. El-Meliku'l-Azîz'in annesi olan Sâhibe bu hususta durakladı ve sonra ona bu konuda muvafakat etmesini söyledi ve o da olumlu cevap verdi⁶³⁹. Rûm Sultanı için, Halep'in minberlerinden hutbe okutuldu ve Cemâlu'd-Devle İkbâl el-Hatunî de hazır bulundu. Davet için para saçıldı. Cemâlu'd-Devle de para saçtı⁶⁴⁰.

⁶³⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 188.

⁶³⁵ Türkiye Selçuklu.

⁶³⁶ Türkiye Selçuklu.

⁶³⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 190.

⁶³⁸ Türkiye Selçuklu.

⁶³⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 190

⁶⁴⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 191.

Bu yıl geçti, Halep ordusu, başlarında el-Meliku'l-Muazzam bin Selâhaddin olduğu halde Hama kuşatmasına devam ediyordu, el-Meliku'l-Muzaffer kendi başına sefere çıkıyordu, savaşıyordu ve bazan onlara galip geliyor, bazan da onlar ona galip geliyordu. Ordu, şehire çok yaklaşmamıştı, konakladıkları yer şehirden uzaktaydı. Sâhibe, şehri kardeşinden almakta kararlı değildi, onun amacı, Ma'arra'yı istemekten vazgeçmesi için onu sıkıştırmaktı⁶⁴¹.

Ve Altı Yüz Otuz Altı Yılı (m.1238/1239) Geldi⁶⁴²

Bu Yılın Diğer Olayları

Bu yılda Alp bin el Melik es-Saîd Necmeddin Gâzî, dedesi el-Meliku'l-Mansûr Nâsıreddin Artuk bin Necmeddin İlgâzî bin Alp bin Timurtaş bin İlgâzî bin Artuk'u öldürdü ve onu öldürmede, memluktardan bir grup ona yardım etti. Bu da, Zilhicce'nin ortalarındaydı. El-Meliku's-Saîd, el-Bariyye denilen bir kalede tutukluydu, onu orada babası el-Meliku'l-Mansûr tutuklamıştı. El-Meliku'l-Mansûr öldürülünce, ülkenin yönetimini oğlu el-Meliku's-Saîd üstlendi. Ve oğlunu tutukladı ve ölene kadar tutuklu bıraktı⁶⁴³.

El-Meliku'n-Nâsır Davud bin el-Meliki'l-Muazzam'ın Kudüs'ü Franklardan Kurtarması Hakkında

Sincar kadısı Bedreddin, el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'dan Şam'a girmek için izin isteyince ve ona izin verilip Şam'a askerlerle girince, el-Meliku's-Sâlih İsmail'in hizmetine girdi. Onu, el-Meliku'l-Eşref'in zamanından beri tanıyordu⁶⁴⁴.

Ayrıca, el-Meliku'l-Eşref öldüğünde ve el-Meliku's-Sâlih İsmail, oğlu el-Meliku'l-Mansûr 'u Sincar'a gönderdiğinde bahsettiğimiz gibi el-Meliku's-Sâlih Necmeddin orayı istila etmiş ve oraya hücum etmişti. Kadı Bedreddin, orada yönetimdeydi ve el-Meliku'l-Mansûr ve amcasının oğlu el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb arasında, el-Meliku's-Sâlih'in Sincar'ı teslim etmesi için aracılık yapmıştı. El-Meliku'l-Mansûr babasına gitti ve el-Meliku's-Sâlih İsmail, Kadı Bedreddin'e yöneldi ve ona saygı gösterdi. Sonra o, Rûm Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev bin Keykubad'a onunla arasını bulması için elçi gönderdi ve bu hususta ona güvendi⁶⁴⁵.

⁶⁴¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 191.

⁶⁴² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 197.

⁶⁴³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 217.

⁶⁴⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 249.

⁶⁴⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 250.

Kadı Bedreddin'in gönlü el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'dan yana idi ancak mecburiyet nedeniyle ondan ayrılmıştı. Kadı Bedreddin, Rûm ülkesine gitti ve Sultan Gıyâseddin'le toplantı yaptı ve onu el-Meliku's-Sâlih Necmeddin'e meylettirdi ve ona anlaşma yapmayı ve düşmanlarına karşı yardım etmeyi güzel gösterdi. Ona, el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'la anlaşma ve dayanışma hususunda güvence verdi. Onun yanından döndü ve ona el-Meliku's-Sâlih Necmeddin'in sefere çıkışı ve amcasının oğlu Davud'la inşallah bahsedeceğimiz şekilde anlaşması ulaştı. Kadı Bedreddin, Şam'a gitmemişti ve onlara sığınarak ve el-Meliku's-Sâlih İsmail'den korkarak İsmailiye'ye gitti. İsmailiye'nin mukaddemi, o sırada, Alamut'tan gelmiş olan kendisine Tâceddin denilen kişiydi. Hama'ya geldi ve el-Meliku'l-Muzaffer ona ikramda bulundu ve onu Daru'l-İkram diye bilinen evine yerleştirdi. Çoğu zaman onunla bir araya geliyordu. Bazan onu çağırıyordu, bazan da o ona gidiyordu ve ona yakınlık gösteriyordu ve onunla konuşuyordu. Bu zamanda Hama, el-Meliku's-Sâlih Necmeddin'in adamlarının sığınağı durumunda olmuştu⁶⁴⁶.

Ve Altı Yüz Otuz Sekiz (m.1240/1241) Yılı Geldi

Harezmlilerin, Halep Ordusunu Yendikleri Savaş Hakkında

Bedreddin Lu'lu'nun el-Meliku'l-Cevâd Yunus bin Mevdûd'dan Sincar'ı aldığından bahsetmiştik. O, bundan sonra Âne'yi halife el-Mustansır'e para karşılığında satmıştı. Onun elinde Rakka vardı ve Harzemliler orayı istila etmişlerdi. Elinde ülkeden bir şey kalmamıştı. Bu sırada Harzemlilere sığındı ve onlara katıldı. Aynı şekilde, Ca'ber kalesi hâkimi el-Meliku'l-Hâfız bin el-Meliki'l-Âdil'in oğlu ve Humus hâkimi el-Meliku's-Sâlih bin el-Meliki'l-Mucâhid de onlara katıldı. Onların tümü tebaa dışında on iki bin atlıdan fazlaydı⁶⁴⁷.

Ca'ber kalesinde kargaşa çıkarıp başkalarını rahatsız edince, Halep askeri onların üzerine yürüdü ve başlarında da el-Meliku'l-Muazzam bin Salahuddin vardı. En-Nakra'ya geldiler, sonra oradan Menbic'e gittiler. Orada kaldılar ve Harzemliler onların üzerine yürüdü ve beraberlerinde çok sayıda Araplar vardı. Başlarında da, Fadl ailesinden emir Ali bin Hadise vardı. O da, Mani'in kardeşiydi. Önceleri Haleplilerle birlikteydi ve onlardan ittifaka yakın oldukları için korktu ve onun düşmanıydılar. Harzemliler hep birlikte Fırat'ı Rakka köprüsünden geçtiler ve Buyar nehrine gelene kadar ilerlediler. Halep ordusu onlardan haberdar oldu ve Menbic'ten ayrıldılar. Buzâga vadisine indiler. Her iki grup da kendi hâkimini istemeye başladı⁶⁴⁸.

⁶⁴⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 251.

⁶⁴⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 282.

⁶⁴⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 282.

Halep ordusu, bin beşyüz atlıdan fazla değildi. Çünkü Halep ordusunun bazı askerleri, ülkesini ele geçirmek için harekete geçen Moğollara karşı yardımcı olmak için Rûm ülkesi hâkimi Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'in yanında idi. Bazıları da, Ca'ber Kalesini koruyorlardı. Bazıları da, Şeyzer, Hârim ve diğerleri gibi kalelerde dağılmışlardı. İki gruptan her biri de, hâkiminin savaşı için harekete geçti⁶⁴⁹.

Harezmliler, başlarında Berke Han olduğu halde geldiler. Onunla birlikte mukaddemlerden Saruhan, Keşluhan, Berdi Han ve diğer mukaddemler vardı. el-Meliku'l-Cevad, el-Meliku'l-Hâfız'ın oğlu ve Humus hâkiminin oğlu vardı ve onlar da Mardin'den yardım için gelmişlerdi. Ve Altın nehrini geçtiler ve her iki ordu, Bîre denilen yerde bu yılın Rebiul-Evvel ayında yani altı yüz otuz sekiz(m.1240/1241) yılında karşılaştılar ve Halep ordusuna bir darbe vurdular. Ve bu darbeden sarsıldılar. Onların arkasından Halil bin Hadise bostanlar tarafından çıktı. Gulamlara ve rekibdara rasladı. Halep ordusunu her taraftan kuşattılar⁶⁵⁰.

Halep ordusu büyük bir hezimete uğradı. Harzemliler, onları istila ettiler ve öldürüp esir aldılar. Askerlerin başındaki el-Meliku'l-Muazzam'ı ağır şekilde yaraladıktan sonra esir ettiler. Kardeşi Nusrettin'i ve emirlerin çoğunu yakaladılar. Halep ordusundan çok azı kurtuldu⁶⁵¹.

Savaşta el-Meliku's-Sâlih bin el-Meliki'l-Efdal bin Selâhaddin öldürüldü ve El-Meliku'z-Zâhir bin Selâhaddin'in çocukları esir alındı. Askerlerin taşıdıkları her şey ele geçirildi. (Haleplilerle birlikte olan ittifaktaki Araplar, askerlerin techizatının çoğunu yağmaladılar) ve onlar, askerlere düşmanlarından daha çok zarar vermişlerdi⁶⁵².

Harzemliler Heylan'a doğru geldiler ve nehirden Fafin'e ilerlediler. Ordudan bir grup askerin yolunu kestiler ve onların paralarını aldılar. Güçlerine güvendiler. O gece boyunca içki içtiler ve sarhoş oldular. Esirlerden bir kısmını öldürdüler. Diğerleri esirlerden korktular, bazıları kurtuldu, bazıları ondan para aldı ve kötülük yaptı ve onu serbest bırakmadı⁶⁵³.

Harezmlilerin Yenilmesi Hakkında

Bahsettiğimiz şey olunca, el-Meliku'l-Mansûr askerlerle Bîre'ye yürüdü. Oranın köprüsünden geçti. Suruç ve Urfa arasındaki yere gelinceye kadar ilerledi. Harezmliler öncü

⁶⁴⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 283.

⁶⁵⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 283.

⁶⁵¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 283.

⁶⁵² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 284.

⁶⁵³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 284.

güçlere baskın yapmak için ulaştılar. Bunu anladılar ve gece hazırlandılar. Harezmliler onların önünde Suruç'a kaçtı. Harezmliler Harran'a ulaştılar⁶⁵⁴. Büyük bir topluluk oluşturdular, Harran halkını da kendileriyle birlikte sefere çıkmakla yükümlü kıldılar. Urfa yakınlarına, Celheman denilen bir yere ulaştılar. Orada toplandılar, askerlerini düzenlediler ve develerle kendilerini takviye ettiler. Sazlardan bayraklar yaptılar ve kendilerini çok gösterip insanları korkutmak için develerin üstüne diktiler⁶⁵⁵.

Humus hâkimi el-Meliku'l-Mansûr, kendisine Rûm Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev'in ordusundan, askerinin yardım için ulaştığını bildiren elçi geldikten sonra orduyu yerinden harekete geçirdi⁶⁵⁶.

El-Meliku'l-Mansûr bunun için duraklamadı ve Harezmlilere ulaşana kadar yürüdü. Onlarla beraber, bu yılın Ramazan ayının son dokuzuncu günü Çarşamba günü saf tuttu. (Harezmliler yenildi ve askerleri esir alındı ve yenildiler.) Askerleri de onların izindeydiler. Gece bitene kadar böyle devam etti. Askerler döndüler. Harezmliler Harran'a ulaştılar. Onların kadınlarını aldılar ve kaçtılar. Husâmeddin Berke Han'ı kendinden önce kalesinde vali olarak görevlendirdi⁶⁵⁷.

Rûm⁶⁵⁸ Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev'in Diyarbekr'i İstilası Hakkında

Diyarbekr ve şehirleri bu yıla kadar el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un naiplerinin elinde bulunuyordu. El-Meliku'l-Mansûr ve Halep ordusu Harezmlilere galip gelince, Diyarbekr şehirlerinden olan es-Suveyda'yı teslim aldılar. Sonra onu Sultan Gıyâseddin'in askerlerine teslim ettiler. Bahsettiğimiz gibi, onlara yardım için gelmişlerdi. Halep ordusundan onlara hil'atler ve nafakalar gönderildi. Sonra Halep ordusu yürüdü ve Rûm ordusu ile buluştu⁶⁵⁹.

Ve Diyarbekr'i kuşattılar ve orada Sultan el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un oğlu el-Meliku'l-Muazzam Gıyâseddin vardı. Sonra onunla, orayı onlara teslim etmek üzere anlaşma yaptılar. Hısn Keyfâ'yı ve el-Heysen Kalesini onun elinde bıraktılar⁶⁶⁰.

⁶⁵⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 292.

⁶⁵⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 293.

⁶⁵⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 293.

⁶⁵⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 293.

⁶⁵⁸ Türkiye Selçuklu.

⁶⁵⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 295.

⁶⁶⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 296.

Babası ölene kadar orası onun elinde kaldı ve Mısır diyarına gitti ve orayı ele geçirdi. Hısn Keyfâ'da oğlu el-Muvahhid Abdullah'ı bıraktı. El-Meliku'l-Muazzam'a, Mısır diyarında inşallah bahsedeceğimiz şey oldu.

El-Meliku'l-Muvahhid, şu ana kadar Moğolların yönetimi altındaki Hısn Keyfa'yı ele geçirmiş durumdadır. Bana ulaştığı kadarıyla onun birçok oğlu vardır. Babası Mısır'a geçtiğinde ve onu Hısn Keyfa'da bıraktığında, Allah ona rahmet etsin el-Meliku'l-Muazzam'ın bana anlattığı kadarıyla, biz el-Mansûra'da onun hizmetinde bulunduğumuz sırada altmış yaşında kadardı. Harzemliler, bu yıl bitene kadar halifenin ülkesinde kaldılar⁶⁶¹.

Ve Altı Yüz Otuz Dokuz(m.1241/1242) Yılı Geldi

Harzemlilerin Meyyâfârikîn Hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî bin el-Meliki'l-Adil İle İttifak Yapması Bu Yılda Onlara Olan Olaylar Hakkında

Harezmlilerin, el-Meliku'l-Mansûr ve Halep ordusu tarafından yenildikten sonra Ane'ye geçtiklerini ve Halife el-Mustansır Billâh'a sığındıklarını görmüştük. Bu yıl gelince, yani altı yüz otuz dokuz yılında Musul nahiyesine yürüdüler⁶⁶². Musul hâkimi Bedreddin, onlarla anlaştı ve barışçı davrandı. Onlara Nusaybin'i teslim etti. Ve Meyyâfârikîn hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî bin el-Meliki'l-Âdil ile anlaştılar. Halep'e, onlara bunu bildiren ve onlarla anlaşma ve ittifak yapmayı isteyen bir elçi gönderdi. Çünkü ona Rûm ülkesi hâkimi Sultan Gıyâseddin ona saldırırsa onu savunmalarını istiyordu ve kendisi bunu hissetmişti ve Halepliler bunu kabul etmediler⁶⁶³.

Ve Harezmliler ona ulaştılar ve onunla Diyarbekr üzerine yürüme hususunda anlaşma yaptılar. Ve Halep'ten askerler yola çıktı ve başlarında el-Meliku'l-Muazzam Turanşah Selâhaddin vardı. Ve bu yılın Safer ayında Harran'a ulaştılar. Hepsi Diyarbekr'e yürüdüler ve Harezmlileri oradan uzaklaştırdılar. Sonra Halep ordusu Meyyâfârikîn'e yürüdü ve oranın köylerine hücum ettiler. Şehrini yağmaladılar. Harezmliler şehrin dışında tutunabildiler. Harezm askerleri geldiler ve Meyyâfârikîn'e yakın bir yerde yerleştiler. Aralarında çeşitli

⁶⁶¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 296.

⁶⁶² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 304.

⁶⁶³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 305.

savaşlar oldu ve sonra, Sultan Gıyâseddin'in Harezmîlere ülkesinde ikta vermesi ve Rûm ülkesi civarında oturmaları üzerinde anlaşılardır⁶⁶⁴.

Ve el-Meliku'l-Azîz'in annesi Sâhibe'nin, kardeşi el-Meliku'l-Azîz el-Muzaffer Şihâbeddin'e bir şart olmaksızın istediğini vermesi, onların el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî ile barış anlaşmasında dâhil olanlarla barış içinde olmaları hususunda anlaşılardır. Mardin hâkimi el-Meliku's-Sa'id Necmeddin Gâzî bin el-Meliki'l-Mansûr, Halep hâkimi Sultan el-Meliki'n-Nâsır'la ittifak kurmuştu. Ve ordu Halep'e döndü anlaşlıkları ve durum üzerine bir şey yapmadı⁶⁶⁵.

El-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin'in elçileri ve Harezmîlerin elçileri, bir anlaşmaya varmadan onlara döndüler. Harezmî esirler Halep'ten serbest bırakıldı. Sonra el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî ve Harezmîler serbest bırakıldılar ve Musul'a ulaştılar. Mardin hâkimi el-Meliku's-Sa'id onlarla anlaşmaya döndü. Ve Musul'a döndüler ve oranın köylerini yağmaladılar. Hayvanlarını götürdüler ve sonra Habur tarafına yöneldiler⁶⁶⁶.

Ve Altı Yüz Kırk(m.1242/1243) Yılı Geldi

Ve Ülkeler, geçen yıl olduğu durumlarındalar.

Bu Yılda Harezmîler İle İlgili Yeni Olaylar

El-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî ve Harezmîler, Ra's Ayn'a ulaştılar. Oranın halkı oradaki askerlerle savunmayı sağlamlaştırdılar. Orada Frankların okçuları vardı. Franklar oranın halkına aman verdiler ve oraya girdiler ve oradaki askerleri aldılar.

Ve el-Meliku'l-Mansûr, Halep ordusuyla Harran'a gitti. El-Meliku'l-Muzaffer ve Harezmîler, onunla Meyyâfârikîn'e döndüler. Ve Ra's Ayn'da aldıkları, beraberlerindeki askerleri bıraktılar. Sonra el-Meliku'l-Mansûr ve askerler Diyarbekr'e döndüler ve oradaki Gıyâseddin'in askerleriyle buluştular. Sultanın dehlizlerinde askerlerle, Meyyâfârikîn'e hücum için beklemeye başladılar.⁶⁶⁷

Moğolların Rûm⁶⁶⁸ Ülkesi Civarına Hücum Etmeleri

Bu yılda Moğollar, Erzurum tarafına hücum ettiler. Türkiye Selçukluları⁶⁶⁹ onlarla uğraştılar. Tatarlar Harput'a hücum ettiler ve el-Meliku'l-Mansûr ve ordu, onların ülkede

⁶⁶⁴ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 305.

⁶⁶⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 306.

⁶⁶⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 306.

⁶⁶⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 309.

⁶⁶⁸ Türkiye Selçuklu.

⁶⁶⁹ Metinde Rûmlar.

kalmalarından ve onların tarafından gelecek bir saldırıdan emin olmamalarından korktu. El-Meliku'l-Mansûr ve askerler, Ra's Ayn'a geri döndüler. El-Meliku'l-Muzaffer ve Harezmliler, Mardin hâkimi el-Meliku's-Saîd'e ait olan Duneysir'e yürüdüler. El-Meliku'l-Mansûr ve askerler, Harput'a yürüdüler. Onların tarafına doğru yürüdüler ve onların, Habur'a geldiği haberi ulaştı. Ordu, onların tarafına yürüdü ve el-Mecdel'e geldiler. Türkmenlerden önemli bir topluluk onlara katıldı, başlarında, İbn Dudî denilen bir emir vardı. Onun, el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin'e şöyle dediği söylendi: "Ben, yanımdaki Cubanlılarla, sizin için Halep askerini yenilgiye uğrattım." Onların sayısı, söylendiğine göre, atlı Türkmenlerin dışında yetmiş bin Cubanlı idi. El-Meliku'l-Muzaffer, Mecdel yakınına gelene kadar ilerledi. El-Meliku'l-Mansûr bunu anladı ve emir Şemseddin Lu'lu onlara karşı harekete geçmesini ve bu saatte onların üzerine yürümesini emretti⁶⁷⁰.

Halep'te Sultan Olan el-Meliku'n-Nâsır Selâhaddin Yusuf bin el-Meliki'l-Azîz'in Bağımsız Olması Hakkında

El-Meliku'n-Nâsır'ın ninesi öldüğünde, neredeyse buluş çağına geliyordu. O sıralarda yaklaşık on üç yaşındaydı. Emretti ve yasakladı. İstedikini yaptı. Dâru'l-Adl'de haksızlıkları ortaya çıkarmak için oturdu. Her pazartesi ve Perşembe orada oturuyordu. Emir Cemâlu'd-Devle İkbâl el-Hatuni ve el-veziru'l-kadı el-Ekrem Cemâleddin el-Kıfî'ye görüşünü söylüyordu. Sonra Harezmliler ve Türkmenler toplandılar ve doğuda isyan çıkardılar⁶⁷¹. Halep ordusu, başlarında emir Cemâlu'd-Devle olduğu halde, Cemadi'l-Evvel'de sefere çıktı. Yürüdüler ve Ra's Ayn'da çadır kurdular. Harzemliler toplandı ve Mardin hâkimi el-Meliku's-Saîd Necmeddin Gâzî'ye katıldılar. Dağa sığındılar. Halep ordusu geldi ve dağın altında onların karşısına yerleşti ve etraflarına hendekler kazdı ve aralarında savaşlar oldu⁶⁷².

Halep ordusu için, ulufenin azlığından dolayı Rûm⁶⁷³ ülkesinde melik naibi Emir Şemseddin el-İsfahanî Gıyâseddin'den el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî'ye, Mardin hâkimi el-Meliku's-Saîd Necmeddin'e ve Harzemlilere elçi olarak gelene kadar kalmak zor oldu. Aralarında, el-Meliku's-Saîd'e Ra's Ayn'ı, Harezmlilere Harput'u ve ülkenin bir kısmını, ve el-Meliku'l-Muzaffer Gâzî'ye Ahlat ve şehirlerini vermesi hususunda anlaşma sağlandı.

⁶⁷⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 310.

⁶⁷¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 313.

⁶⁷² İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 314.

⁶⁷³ Türkiye Selçuklu.

Gıyâseddin'i bu yazışmaya davet eden şey, bahsedeceğimiz Moğol saldırısı idi. Harezmlilere ve el-Meliku'l-Muzaffer'e, Moğolların Gıyâseddin'i yenmelerinden dolayı memnun olacakları şey olmadı ve Mardin hâkimi el-Meliku's-Saîd, Ra's Ayn'ı ele geçirdi.

Halep askerleri yola çıktı ve beraberlerinde Halep'teki Rûm⁶⁷⁴ naibi Şemseddin el-İsfahanî vardı. Oraya bu yılın Şevval ayında girdiler. Rûm naibi ile birlikte ordunun Moğollarla karşılaşması için gerekli büyük miktarda para da geldi. Naip Şemseddin el-İsfahanî, Halep hâkimi el-Meliku'n-Nâsır'dan kendisine yardım istedi. Ona, mukaddemi emir Nasıhuddin el-İsfahanî tarafından Moğollara karşı konulması için yardım gönderildi. Bu da, bu yılın Zilhicce ayındaydı⁶⁷⁵.

Ve Altı Yüz Kırk Bir (m.1243/1244) Yılı Geldi

Sultan el-Meliku's-Sâlih Eyyûb Mısır diyarındandır. Amcasının oğlu el-Meliku'n-Nâsır Davud'dur ve amcası el-Meliku's-Sâlih İmadudin İsmail'dir. El-Meliku'l-Mansûr Halep hâkimidir ve Halepliler ona düşmanlık etmek hususunda birleşmişlerdir. Ona civardan dost olan, yalnızca Hama hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer vardır ve o da, daha önce bahsettiğimiz gibi felçtir.

Bu yılda, Hama hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer, Kadı Şihâbeddin İbrahim bin Abdullah bin Abdulmun'im'i elçi olarak onun halifeliğini kutlamak ve babası el-Mustansır Billâh için taziyelerini sunmak üzere halife el-Musta'sim Billâh'a gönderdi. Onunla üzerinde mezar resmi olan atlas bir elbise ve onun için bin dinar bağış yolladı. Onunla bir de, Mardin hâkimi el-Meliku's-Saîd Necmeddin Gâzî bin el-Meliku'l-Mansûr Artuk'a bir mektup ve bir mektup da, Halep hâkimi Sultan el-Meliku'n-Nâsır'a ve bir mektup da Musul hâkimi Bedreddin Lu'lu'ya gönderdi⁶⁷⁶.

El-Meliku'l-Muzaffer bana, beraber yürümeyi önerdi ve Muharrem'in başında, Hama'dan yola çıktık. Halep'e geçtik ve orada günlerce kaldık. Sonra Harran'a ve oradan Duneysir'e geçtik. Biz, Ra's Ayn ve Duneysir arasındayken, Moğolların hareketi ve Rum ülkesine saldırdığı haberi geldi. Sonra Mardin'e gittik. Orada bir gün kaldık ve Moğolların hareketi ile ilgili haberler artmıştı⁶⁷⁷. Sonra Mardin'e gittik ve Harezmlileri bulduk. Orası onların elindeydi ve orada yerleşmişlerdi. Onlar, Mısır hâkimi Sultan el-Meliku's-Sâlih Necmeddin'e itaat ediyorlardı. Sonra Musul'a vardık ve kıyıdaki hankaha indik. Musul'da,

---

⁶⁷⁴ Türkiye Selçuklu.

⁶⁷⁵ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 314.

⁶⁷⁶ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 323.

⁶⁷⁷ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 323.

halifenin elçisi Muhyiddin el-Cevzî'yi bulduk. O, Rum ülkesine, Sultan Gıyâseddin Keyhusrev'e elçi olarak gitmek istiyordu. Bu günlerde Bedreddin, Moğolların itaatine girmişti ve onlara katılmıştı. Onlarla hediyeleşiyor ve haberleşiyordu. Onunla Mardin hâkimi el-Meliku's-Saîd arasında soğukluk vardı. Kadı Şihâbeddin, oğlu el-Meliku'l-Muzaffer'in bu konuda ondan istekte bulunmasıyla, onların aralarını düzeltmeye girişti⁶⁷⁸.

Sonra Bağdat'a Dicle nehrinde Bedreddin'in bize verdiği bir kayıkta gittik, binek hayvanları da karada yürüdüler. Tikrit'e geldiğimizde, bizim gelişimizle Batakat Hamam'da divan kuruldu. El-Merzefe'ye ulaştık, oraya indik, Divan tarafından bize onunla bineklerin sırtında Bağdat'ta gelenler de ulaştı. Bizi Bağdat'a götürdüler. Bize, alay bizi karşılayana kadar Sultan Camiine inmemiz emredildi. Vezir naibi, Nâsıruddin denilen bir adamdı. O çok yaşlı, yatalak bir şeyti ve Kadı Şihâbeddin, mektubu sundu⁶⁷⁹.

Orada iki ay kaldıktan sonra döndük. Musul'a ulaştıktan sonra oranın hâkimi Bedreddin (Lu'lu) ile toplantı yaptık. Moğolların, Rum ülkesinde Müslümanlara hücum ettiklerini ve onları yenilgiye uğrattıklarını, ülkenin hâkimi Gıyâseddin'in bazı kaleleri kaybettiğini haber verdik. Nusaybin'e hareket ettik ve Harezmîlerin öncüsü emir Husâmeddin Berke Han'la toplantı yaptık. Onunla, Sultan el-Meliku's-Sâlih Necmeddin'in zaferi için harekete geçme ve Harezmîleri onu hizmetine alma ve düşmanlarına karşı destek olması hususunda konuştuk. Berke Han, bize bu hususta vaatte bulundu. Bizimle konuşması, aramızdaki tercüman vasıtasıyla idi. Ve Hama'ya döndük ve oraya bu yılın Cemadeteyn'in ilk günü girdik. Halep'e girdiğimizde, Rum ülkesinde Müslümanların başına gelenleri duyduk. Bu ülkeden, kaçanlardan bir grup gördük⁶⁸⁰.

Bundan dolayı Şam'da birçok karışıklık oldu. Halep'te faziletli kadı el-Huncî'yi bulduk. Rum ülkesinde kadı idi. Mısır diyarına gitmek azminde idi⁶⁸¹.

Halep'te, Sultan el-Meliku's-Sâlih Necmeddin, amcası el-Meliku's-Sâlih İmâdeddin⁶⁸², ve Humus hâkimi el-Meliku'l-Mansûr arasında, Mısır hâkiminin adına hutbe okutulması ve sikke bastırılması ve bahsedeceğimiz şekilde el-Meliku'n-Nâsır ve Davud için anlaşmaları üzerine barış yapıldığını duyduk⁶⁸³.

⁶⁷⁸ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 324.

⁶⁷⁹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5,324.

⁶⁸⁰ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 325.

⁶⁸¹ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 325.

⁶⁸² Eyyûbi meliki. bkz. Turan, O.(2014) a.g.e. s. 377.

⁶⁸³ İbn Vâsıl. (1977).a.g.e. Cilt 5, 326.

Moğolların Rûm⁶⁸⁴ Ülkesine Girişi ve Gıyâseddin'in Askerlerini Yenmesi Hakkında

Moğolların geçtiğimiz yılda harekete geçtikleri ve Rûm ülkesi taraflarına hücum ettiklerinden bahsetmiştik. Bu durum meydana gelince, Sultan Gıyâseddin, onlarla karşılaşmak için asker toplamaya başladı⁶⁸⁵. Naibi Şemseddin el-İsfahanî'yi harekete geçirdi ve bahsettiğimiz gibi, Halep hâkimi Sultan el-Meliku'n-Nâsırın ordusu, Harezmliler ve Meyyâfârikîn⁶⁸⁶ hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî ve Mardin hâkimi el-Meliku's-Saîd'in arasını düzeltti. Onların arasını düzeltince ve orduyla Halep'e dönünce, Halep'ten ordu topladı, başında Nasiheddin el-Fârisâ Ebû'l-Meâlî vardı⁶⁸⁷.

Halep ordusu Rûm diyarına gelince, Sultan Gıyâseddin onlara ikramda bulundu, iyi davrandı ve onları ordusuna kattı. Bu yıl geldiğinde, yani altı yüz kırk bir(m.1243/1244) yılında, Moğollar büyük topluluklar halinde Rûm ülkesine geldiler. Gıyâseddin'le büyük bir savaş yaptılar. Önce Moğollar yenildiler ve sonra geri çekildiler ve Müslümanların askerlerine saldırdılar ve onları büyük bir yenilgiye uğrattılar. Onları öldürdüler ve bir kısmını esir ettiler. Askerler sağa sola dağıldılar ve Moğollar sayılamayacak kadar çok mal yağmaladılar. Gıyâseddin bazı kalelere kaçtı ve orada saklandı. Ülkede Türkmenler ayaklandı ve yağmalıyor ve kargaşa çıkarıyorlardı. Nasihuddin el-Farisi, yanındaki Halep askerleriyle çok kötü bir durumda döndü. Sonra Moğollar, Diyarbekr, Ahlat ve ona bağlı yerleri istila etti⁶⁸⁸.

---

⁶⁸⁴ Türkiye Selçuklu.

⁶⁸⁵ İbn Vâsıl. (1977).**a.g.e.** Cilt 5, 326.

⁶⁸⁶ Silvan.

⁶⁸⁷ İbn Vâsıl. (1977).**a.g.e.** Cilt 5, 327.

⁶⁸⁸ İbn Vâsıl. (1977).**a.g.e.** Cilt 5, 327.

4. MUFERRİCU'L-KURÛB'DA BÜYÜK SELÇUKLULAR İLE İLGİLİ KISIMLARIN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Muferricu'l-Kurûb'da Büyük Selçuklularla İlgili olarak verilen bilgileri, şu başlıklar altında toplayabilmekteyiz.

4.1. Türkmenler Meselesi

XI. yy.da büyük ölçüde Müslümanlığı kabul eden Oğuzlar, bu yüzyılda Türkmenler olarak adlandırılmaya başlanmış ve bundan yaklaşık iki asır sonra da, Oğuz yerine Türkmen tabiri kullanılır olmuştur⁶⁸⁹. Türkmenler (Oğuzlar) Selçuklu devletinin hem kurucu unsuru bn ve otlak sıkıntısına meydan verilmemesi amaçlanmıştır⁶⁹⁰. Türkmenler, yalnızca uç kuvvetleri olarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin değil, İslam ülkelerinin her yerinde, bu devletlerin gayr-i Müslimlere ve Haçlılara karşı mücadelede önemli bir askeri gücünü oluşturmuşlardır⁶⁹¹. Muferricu'l-Kurûb'da, Türkmenlerin Büyük Selçukluların kolları ve tabi devletlerin ordularındaki faaliyetleri hakkında bazı bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerden, Türkmenlerin bu ordularda etkili bir rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Bunlardan biri, h.476 (m.1083/1084) yılında Fahru'd-Devle bin Cehîr'in Diyarbekr'i fethi hususuyla ilgili olarak verilen bilgilerdir. Burada, Türkmenlerin Fahru'd-Devle bin Cehîr'in isteğine icabet ederek Arapları kuşatmaları, savaş olması, Arapların yenilmesi, Türkmenlerin Arapların kazanlarını ve hayvanlarını ganimet almasından bahsedilmektedir.⁶⁹² H.529 (m.1134/1135) yılında, halife el-Musterşid ile Sultan Mahmud'un, Hemedan yakınlarında Vadi Merk'deki savaşında, Halifenin karargâhındaki Türklerin kaçarak Sultanın tarafına geçmesi, halife ve yanındakilerin yenilmesinden bahsedildiği kısım, bu söz konusu eserde Türkmenlerle ilgili bilgi verilen bir diğer konudur. ⁶⁹³İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurûb'da Türkmenlerin Büyük Selçuklu Devletinin kolları ve tabilerindeki faaliyetleri ile bilgi verdiği bir diğer husus, Franklar ile Şâvir arasında anlaşma olduğundan bahsedildiği kısımda, Nûreddin Zengî'nin Esedu'd-Din Şîrkûh'u Mısır'a göndermek için hazırlanması emrini verdiğiinde, ona Türkmenlerden atlı bin atlı temin etmesi hususudur. Muferricu'l-Kurub'da Büyük Selçuklularda Türkmenler ile ilgili bilgilerin yukarıda bahsedilen hususlarla sınırlı olduğu görülmektedir.

⁶⁸⁹ Sümer,F.(1972). **Oğuzlar** (Türkmenler). (İkinci Baskı).Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, X.

⁶⁹⁰ Sümer, F.(1972).**a.g.e.**,104.

⁶⁹¹ Koca,S.(2005). **Selçuklular'da Ordu ve Askeri Kültür**. (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 109.

⁶⁹² İbn Vasil.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1,12.

⁶⁹³ İbn Vasil.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 60.

4.2. Hanedan Üyeleri Meselesi

Hanedan üyeleri meselesi, Selçuklu tarihinin kronik meselelerinden biridir ve devleti hanedanın ortak malı sayan Türk hâkimiyet anlayışından kaynaklandığı kabul edilen taht mücadelelerini ifade etmektedir. Tahta veraset konusunun bir kurala bağlanmaması nedeniyle, imkân ve fırsat bulduğu takdirde, şehzadeler, baştaki hükümdara isyan etmekteydi⁶⁹⁴. Muferricu'l-Kurûb'da hanedan üyeleri meselesi ile ilgili olarak, h.477(m.1084/1085) yılında Melikşah'ın, Şerefu'd-Devle'nin ülkesine sefere çıktığı sırada Horasan'da bulunan kardeşi Tekiş'in kendisine harekete geçtiğini haber almasından bahsedilmektedir⁶⁹⁵. Bu konu ile ilgili başka bir bilgi verilmemektedir. El-Kâmil fi't-Tarih'te bu hususta daha detaylı bilgi verildiği görülmektedir. Tekiş'in Sultandan (Melikşah) uzak olmasının onu bu isyan hususunda isteklendirdiği, arkadaşlarının da onu kardeşinin itaatinden çıkmaya teşvik ettikleri, Sultanın onu yakaladığı, gözlerine mil çekilip hapsedildiği anlatılmaktadır.⁶⁹⁶

Muferricu'l-Kurûb'da Büyük Selçuklularda hanedan üyeleri meselesi ile ilgili olarak, h. 514(m.1120/1121) yılında Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'la kardeşi Mesud arasındaki iktidar mücadelesi ve savaşmaları anlatılmaktadır.

Bu iktidar mücadelesinde, Mesud ve atabeyi Çavuş Bey'in, Mahmud'un ilk yıllarındaki otorite boşluğundan yararlanmaya çalıştıkları görülmektedir. Savaşın yapılmasında Mesud'un kendisinden ziyade ordunun etkili olduğu ve yağma sonucunda elde edilecek ganimetin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. İki kardeş arasında m.1120'de Esedabad Boğazı'nda yapılan savaş, Mesud'un yenilgisiyle sonuçlanmış, Mesud kaçarak saklanmış ve ağabeyi Mahmud'dan, affını istemiştir. Bunun yanısıra bazı kumandanların teşvikiyle, Musul'da mücadeleye devam etmek üzere yola çıkmış, Mahmud'un komutanlarından Aksungur el-Porsukî tarafından yolda ikna edilerek Mahmud'un yanına götürülmüş ve Mahmud da onu savaşta yenilmiş bir kişi olarak değil, bir hükümdar olarak karşılatmıştır⁶⁹⁷.

Muferricu'l-Kurûb'da Mesud'un, kardeşi Sultan Mahmud'un sultanlığını tanımaması, kendi adına hutbe okutması, iki kardeş arasında savaş olması, Mesud'un yenilmesi, bunun akabinde, Sultanın, ona ve (Çavuş) beyin ordularına güvence vermesi ve Musul'u Aksungur

⁶⁹⁴ Köymen, M.A.(2013) **Selçuklu Devri Türk Tarihi**.(5.Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu,58., Köymen, M.A. (1992). **Büyük Selçuklu İmparatorluğu** Cilt 3, (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, 43.

⁶⁹⁵ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**,Cilt 1,13.

⁶⁹⁶ İbnu'l-Esîr. (2012). **el-Kâmil fi't-Tarih** Cilt: 8.(Birinci Baskı). Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi,292,293.

⁶⁹⁷ Köymen, M.A.(2017). **Büyük Selçuklu İmparatorluğu** Cilt 2 (5.Baskı) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu,28-33.

el-Porsuki'ye ıktâ etmesi anlatılmaktadır. Muferricu'l-Kurûb'da Mesud'la Mahmud arasındaki mücadelenin nedeni olarak yalnızca Mesud'un, Mahmud'un sultanlığını tanımaması belirtilmektedir.⁶⁹⁸ El-Kâmil fi't-Tarih'te, bu savaşın asıl nedeni olarak Dubeys bin Sadaka'nın, Mesud'un atabeyi Cuyûş Bey'le yazışarak onu Mesud'un sultanlığı için harekete geçmeye teşvik etmesi, bundan amacının da, babasının, Melikşah'ın oğulları Muhammed ve Berkyaruk'un ihtilafa düştükleri şekilde Mesud ve Mahmud'un ihtilafa düşmeleri olduğu anlatılmaktadır⁶⁹⁹. İbnu'l-Esîr'de olayın gerçek nedeninin Muferricu'l-Kurûb'a göre daha iyi ve ayrıntılı tahlil edildiği görülmektedir. Köymen de, İbnu'l-Esîr'in, Dubeys'in bu olaydaki rolünü iyi açıkladığını belirtmektedir⁷⁰⁰. el-Bidâye ve'n-Nihâye'de, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, Mesud ve Mahmud arasındaki savaşın yapıldığı yerin adı (Esedabad) belirtilmekte, Mesud'un yenilmesinden sonra kimya konusunda eserleri olan veziri Ebû İsmail'in esir edildiği, sonra öldürüldüğü, Mahmud'un, Mesud'u yanına getirttiği, kucaklaşıp barıştıkları anlatılmaktadır⁷⁰¹. Bu kaynakta da, savaşın gerçek nedeni ele alınmamakla birlikte, Muferricu'l-Kurûb'da bulunmayan bazı bilgiler yer almaktadır. Özellikle savaşın geçtiği yerin adının belirtilmesi önemlidir.

Muferricu'l-Kurûb'da Selçuklu hanedan üyeleri meselesi ile ilgili olarak bahsedilen konulardan biri, Sultan Mesud'la yeğeni Davud arasındaki iktidar mücadelesi ve bu mücadele için yaptıkları savaştır. Babası Sultan Mahmud'un ölümünden sonra tahta geçen Davud'un saltanatı yalnızca Cibal ve Azerbaycan eyaletlerinde tanınmış ve kendisi adına hutbe bu yerlerde okunmuştur. Bağdat'ta adına hutbe okunması isteği, halife tarafından reddedilmiştir. Davud, kendisine ait olan bölgelerde hâkimiyeti hemen sağlayamamış, buralarda çıkan karışıklıklar ise kısa sürede bastırılmıştır. Sultan Mesud, Davud'un saltanatına itiraz etmiş, bunun için Tebriz'i işgal etmiş, Davud da Hemedan'dan sefere çıkarak Tebriz'deki amcasını kuşatmıştır. Kuşatmadan bir sonuç çıkmayacağını gören iki taraf, bir süre sonra uzlaşmaya mecbur kalmışlardır.⁷⁰² Muferricu'l-Kurûb'da, Sultan Mahmud'un ölümünden sonra Sultan Davud için Hemedan, Isfahan, Cibal ve Azerbaycan'da hutbe okutulması, amcası Sultan Mesud'un h. 525 (m.1130/1131) yılında Tebriz'i ele geçirmesi, aralarında h.526(M.1131/1132) yılına kadar savaş olması, daha sonra

⁶⁹⁸ İbn Vâsıl.(1953).a.g.e.,Cilt 1, 29,30.

⁶⁹⁹ İbnu'l-Esîr. a.g.e. Cilt 8, 649.

⁷⁰⁰ Köymen,M.A. (2017). a.g.e. Cilt 2, 29, İbnu'l-Esîr (1851,1864) **el-Kâmil fi't-Tarih**(ed.Tornberg) ,Cilt 10,11, Leiden:Brill.

⁷⁰¹ İbn Kesîr.(2015) **el-Bidâye ve'n-Nihâye** Cilt 14.(Birinci Baskı) Katar: Vizaretu'l-Evkaf ve's-Şu'uni'l-İslamiyye,39.

⁷⁰² Köymen, M.A. (2017). a.g.e.176,177; İbnu'l-Esîr,(1851,1864) a.g.e.,471.

barışmaları, Sultan Mesud'un Tebriz'den ayrılması, askerlerin onun yanında toplanmaları anlatılmaktadır.⁷⁰³ İbnu'l-Esîr'de bu hususla ilgili olarak Sultan Mahmud'un ölümünden önceki olaylar hakkında da bilgi verilmektedir. Ayrıca, Sultan Davud'un Veziri Ebû'l-Kâsım ve Atabeyi Aksungur el-Ahmedilî'nin ittifakı ile tahta geçmesi, tahta geçtikten sonra Hemedan ve diğer el-Cibâl ülkelerinde çatışmalar olması, ancak sonra durumun sakinleşmesi anlatılmaktadır⁷⁰⁴.

Muferricu'l-Kurûb'da hanedan üyeleri meselesi ile ilgili olarak anlatılan konulardan biri de, Mesud önderliğinde Selçuklu prens ve emirlerinin kurduğu ittifak ile Sultan Sancar arasındaki mücadele ve h. 526 (m.1131/1132) daki Dînever savaşıdır. Mesud, Selçuk Şah ve Karaca'yla Sancar'ın Irak üzerindeki hâkimiyetine son vermek için ittifak kurmuş ve halife de buna katılmıştır. Aralarındaki anlaşmaya göre Mesud Sultan, Selçuk Şah da onun veliahdı olacaktır. Irak, halifenin vekili tarafından yönetilecektir⁷⁰⁵.Ancak daha sonra halife bu ittifaktan çekilmiş, Dînever'de yapılan savaşı Mesud kaybetmiştir. Muferricu'l-Kurûb'da, Sultan Mesud ve Selçuk kardeşlerin, saltanatın Mesud'da olması, Selçuk'un onun veliahdı olması, Irak'ın halifenin olması üzerine yaptıkları ittifak anlatılmaktadır. Ayrıca, Sultan Sancar'a Tuğrul bin Muhammed'in eşlik etmesi, bu haber Sultan Mesud'a ulaşınca Karaca es-Sâkî ve Selçuk Şah'la onunla karşılaşmak üzere sefere çıkmaları, halifenin İmâdeddin Zengî'den korkarak geride kalması, müttefiklerle Sultan Sancar arasında Dînever yakınlarındaki Gavlan'da savaş olması, Mesud ve Selçuk Şah'ın yenilmesi, Karaca es-Saki'nin önce esir alınıp öldürülmesi, Sancar'ın Mesud'u yanına getirip onu ayıplaması, ancak onu Gence'ye göndermesinden bahsedilmektedir.⁷⁰⁶

El-Kâmil fi't-Tarih'te Dînever savaşı ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, önce, her iki tarafın savaş düzeni hakkında bilgi verilmektedir Sancar'ın, ordusunun sağ tarafına kardeşi Muhammed'in oğlu Tuğrul'u, Kamac'ı, emir-i emiran'ı sol tarafına da emirlerle birlikte Atsız bin Muhammed'i aldığı, Mesud'un ise, sağ tarafına Karaca es-Sâkî'yi, emir Kızıl'ı, sol tarafına Bazdar Yernakş'ı, Yusuf Çavuş'u aldığı anlatılmaktadır. Ayrıca, Mesud'un, halife el-Mustersid'in gelmesini bekleyerek savaşı oyaladığı, ancak Sultan Sancar onun üzerine hücum edince savaşmaktan başka çaresinin kalmamasından da bahsedilmektedir. Daha sonra, savaş başladığında Karaca es-Sâkî'nin Sancar'ın on bin kişilik en cesur askerlerinin bulunduğu merkez kuvvetlerine

⁷⁰³ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 47.

⁷⁰⁴ İbnu'l-Esîr (2012) **a.g.e.** Cilt 9, 29,30.

⁷⁰⁵ Köymen, M.A. (2017).**a.g.e.** 184,185.

⁷⁰⁶ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, s.49,50.

saldırıldığı, bunun üzerine melik Tuğrul ve Harzemşah'ın onu arkadan kuşatmaları, Karaca'nın ortada kalması, bu durumu gören Mesud'un savaşı bırakması anlatılmaktadır. Bunun yanısıra, Muferricu'l-Kurûb'da belirtilen, Halifenin, İmâdeddin Zengî'den korktuğu için geride kaldığı hususu, İbnu'l-Esîr'de açıkça belirtilmemekte, halifenin seferden geride kalması üzerine, Karaca'nın ona “ Sancar'dan günün birinde korktuğun şeyi ben şimdi sana yaparım” dediği yer almaktadır. Yine, Muferricu'l-Kurûb'da yer almayan Sancar'ın ordusunun sayısı verilmekte ve yüz bin kişilik olduğu belirtilmektedir⁷⁰⁷. Mir'âtu'z-Zaman'da da, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak Sancar'ın ordusunun sayısı verilmekte ve yüz altmış bin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca savaşta kırk bin kişinin öldüğü ifade edilmektedir. Muferricu'l-Kurûb'da, savaşta esir alınıp Sultan Mesud tarafından hapsedilip öldürüldüğü anlatılan Karaca'nın savaşta öldürüldüğü yer almaktadır⁷⁰⁸. Muferricu'l-Kurûb'da doğru bilgiler yer almakla birlikte, yukarıda bahsettiğimiz hususlarda eksikler olduğu görülmektedir.

4.3. Halife-Sultan Meselesi

Muferricu'l-Kurûb'da yer alan konular içinde, halife-sultan meselesi de bulunmaktadır. Halife ve sultanlar arasındaki güç ve iktidar mücadelesini ifade eden halife-sultan meselesi, Selçuklu tarihinin orijinal meselelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Selçuklu sultanları ile Abbâsi halifeleri arasındaki ilişkilerin temeli, Tuğrul Bey'in Bağdat'a yerleşmesinin ardından, 1058'de, siyasi iktidarın kendisinde, dini otoritenin halifede kalması üzerine Abbâsi halifesi el-Kâim Bi Emrillâh'la yaptığı yetki paylaşımı ile atılmıştır ve bu paylaşım, daha sonraki sultanlar zamanında da genel olarak geçerliğini korumuştur. Ancak hem Selçuklu, hem de diğer Türk-İslam devletlerinde zaman zaman otorite zayıflığının yaşanması, halifelerin siyasi yetkilerini tekrar kazanma emellerini canlandırmış ve bu amaçla sultanlarla zaman zaman çatışmalara varan güç ve iktidar mücadelelerine girmişlerdir. Bu mücadelelerde kazanan taraf, sultanlar olmuştur⁷⁰⁹.

Muferricu'l-Kurûb'da halife-sultan meselesine dair bilgi verilen hususlardan biri, Sultan Mesud ile halife el-Musterşid Billâh arasındaki iktidar mücadelesidir. Sultan Mahmud, el-Musterşid'i azlederek yerine başka birini getirme amacıyla Bağdat'a yürüyeceği sırada ölmüş, bunun üzerine metbu Sultan Sancar'ın muvafakati alınmadan

⁷⁰⁷ İbnu'l-Esîr.(2012).**a.g.e.** Cilt 9. 35,36.

⁷⁰⁸ Sıbt bin el-Cevzî.(2013). **Mir'âtu'z-Zaman fi Tarihi'l-A'yân** Cilt 20. Beyrut: er-Risale'l-Alemiyye, 239,240.

⁷⁰⁹ Koca, S. (2011). **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri.** (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 7,8.

devlet erkânı tarafından Davud saltanat tahtına oturtulmuştur. Halife, önce Davud'un, sonra da Sultan Mesud'un, hutbenin kendi adlarına okunması talebini reddetmiş, hutbenin kimin adına okutulacağına ancak metbu sultanın (Sancar) yetkisi dahilinde olduğunu bildirmiştir⁷¹⁰. Muferricu'l-Kurûb'da "Halife el-Musterşid Billâh ile İmâdeddin Zengî Arasında Meydana Gelen Savaş Bahsi" başlıklı kısımda, Sultan Mahmud'un ölümünden sonra, oğlu Sultan Davud'la kardeşi Mahmud'un iktidar mücadelesi için savaşmaları, daha sonra Davud'un kendi adına hutbe okunmasını istemesi, halifenin, bu konuda yetkinin Sultan Sancar'a ait olduğunu söylemesi, ayrıca Sultan Sancar'ın da halifeye haber göndererek kendisi için hutbe okunmasının gerektiğini bildirmesi, Sultan Mesud'un İmâdeddin Zengî'den yardım istemesi, Selçuk Şah Karaca ve Halife'nin, Sultan Mesud ve İmâdeddin'e karşı ittifak kurmaları, bahsedilmektedir. Sultan Mesud'un ve İmâdeddin Zengî'nin Bağdat'a gelmesi, Zengî'nin halifeyle savaşması, halifenin onu yenmesi, adamlarının çoğunun esir edilmesi, sonra h.526'da (m.1131/1132) Mesud ve Selçuk Şah'ın, Mesud'un sultan, Selçuk Şah'ın veliaht olması, Irak'ın halifenin olması üzerine anlaşmaları anlatılmaktadır. Bu bölümde, Ali bin Munkız'ın kitabından bir bölümden verilen alıntıda, el-Muktefi Billâh'ın zamanında halifelerin durumlarının zayıfladığı, el-Musterşid'in, Selçuklu sultanları arasındaki anlaşmazlıkları fırsat bildiği, savaşa başladığı, sonra hapsedilip öldürüldüğü, bundan sonra Er-Râşid'e biat edilmesi, daha sonra el-Muktefi'nin Irak' a hâkim olmasından bahsedilmektedir.⁷¹¹ Halife el-Musterşid ile Sultan Mesud arasındaki mücadele ile ilgili olarak, h. 529(m.1134/1135)'da ikisi arasındaki Hemedan yakınlarındaki savaştan da bahsedilmektedir. Bu konudaki bilgiler, inşâ kâtibi İbnu'l-Enbârî'den nakille anlatılmaktadır. Burada, halifenin, yanındakilerin karşı çıkmalarına rağmen Türk emirlerden de bir grupla sefere çıkması ve Sultan Mesud'la Hemedan yakınlarında karşılaşması anlatılmaktadır. İbnu'l-Enbârî, savaş başladığında kendi taraflarındaki bütün Türklerin kaçıp Sultanın tarafına geçmelerinden, el-Musterşid Billâh'ın savaşta yenilmesinden, yakalanmasından, askerlerin yağmalanmasından bahsedilmektedir.⁷¹² Mir'âtu'z-Zaman'da, bu hususta farklı olarak, el-Musterşid ve adamlarının esir edildikten sonra el konulan malları hakkında bilgiler verilmektedir; halifenin, el konulan mallarının beşbin deve ve döryüz katır tuttuğu belirtilmektedir⁷¹³. İbn Vâsıl, eserinde daha sonra, halifenin sultanla dönüş yolundayken çadırında Bâtînî

⁷¹⁰ Köymen, M.A. (2013). **Selçuklu Devri Türk Tarihi**.(Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, 198.

⁷¹¹ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 47-51.

⁷¹² İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 58-61.

⁷¹³ Sıbt bin el-Cevzî. (2013). **a.g.e.** Cilt 20, 267.

askerlerinin saldırması sonucu hayatını kaybetmesinden bahsetmektedir. El-Musterşid Billâh'ın ölümüyle ilgili olarak Sultan Mesud'a, amcası Sancar'dan bir mektup geldiği, mektubun üzerinde halifeyi yüceltmesinin, içinde ise öldürülmesinin istendiği şeklinde bir bilgi yer almaktadır.⁷¹⁴ Buradan, Muferricu'l-Kurûb'da el-Musterşid'in öldürülmesinin Sancar'ın emriyle gerçekleştirildiğinin anlatıldığını görmekteyiz. Kaynaklarda, el-Musterşid'i öldürme emrini verenin kim olduğu hususunda farklı bilgiler görülmektedir. Bazı kaynaklarda, halifeyi öldürtenin Sultan Sancar olduğu, bunun için Sultan Sancar'ın gönderdiği elçilik heyetine kasıtlı olarak Bâtınîleri yerleştirdiği ifade edilmektedir; İbnu'l-Ezrak, Tarih Meyyâfârikîn'de biri halifeyi öldürtenin Sultan Sancar olduğu, diğeri ise Sultan Mesud'un amcası Sultan Sancar'dan bu hususta izin aldığı ve adamlar tayin edip onu öldürttüğü şeklinde iki rivayet olduğuna yer vermektedir. Bazı kaynaklarda, el-Musterşid'in yine Bâtınîlere öldürtüldüğü belirtilmekle birlikte, öldürtenin kim olduğu belirtilmemektedir⁷¹⁵. Muferricu'l-Kurûb'da, yine, el-Enbârî'nin anlatımıyla, el-Musterşid Billâh'ın öldürülmesinden sonraki gelişmeler hakkında bilgi verilmektedir. Bağdat'ta el-Musterşid'in oğluna biat edilmesi, Mesud'un hilafet için el-Musterşid Billâh'ın oğlu er-Râşid Billâh'ı uygun görmemesi, Harun bin el-Mukteda bi Emrillâh'ın halife olmasını istemesi, amcası Sultan Sancar'a haberci göndererek bu hususta danıştığına ise, onun görüşüyle Emir Abdullah Muhammed bin el-Mustezhir Billâh'a biat edilmesi, bu durumu öğrenen er-Râşid'in İmâdeddin Zengî'yi yardıma çağırması, İmâdeddin Zengî'nin er-Râşid Billâh'a yardım etmek için Bağdat'a gelmesi, sonra Horasan'a dönüp Sultan Mesud'la savaşmak için asker toplaması, er-Râşid Billâh'ın da Bağdat'a gelmesi, Sultan Mesud'u öldürmek üzere anlaşmaları, ancak bu hususta başarısız olmaları anlatılmaktadır. Daha sonra, el-Muktefî li Emrillâh bin Mustezhir Billâh'ın halife olması ve ona biat edilmesi anlatılmaktadır. Yine, el-Enbârî' den nakille, h. 530 (m.1135/1136) da, el-Mustezhir Billâh'tan, Sultana itaat etmesi şartıyla halifeliği üstlenmesinin istenmesi, onun kabul etmesi, İbnu'l-Enbârî'nin kendisinin, vezirin, sahibu'l-mahzenin ve Sultan Mesud'un ona biat etmelerinden bahsedilmektedir.

Halife-sultan meselesi meselesi ile ilgili olarak Muferricu'l-Kurûb'da ele alınan hususlardan biri de, el-Musterşid Billâh'ın h. 527(m.1132/1133)de Musul'a seferi üzerinedir.

⁷¹⁴ İbn Vâsıl.(1953). a.g.e., Cilt 1, 60,61.

⁷¹⁵ Köymen, M.A.(2017).a.g.e.281; İbnu'l-Ezrak, **Tarih-i Meyyâfârikîn**, 165b; İbnu'l-Cevzi. (1359).**el-Muntazem fi Tarihi'l-Muluk ve'l-Umem** Cilt 10, 49.

Sultan Tuğrul'a karşı yapılan ve zaferle sonuçlanan savaşa asker gönderen halife, diğer taraftan Zengî ile olan anlaşmazlığını kesin bir çözüme ulaştırmak amacıyla, 1133'de onun üzerine sefere çıktı⁷¹⁶. Eserde, el-Musterşid Billâh'ın, Selçuklu Devleti'nin iktidar mücadelesi içinde olduğu bir dönemde bazı Selçuklu emirlerinin kendisine gelmesiyle güç kazandığı, İmâdeddin Zengî'ye haberci gönderdiği, daha sonra Musul üzerine yürüdüğü, orayı kuşattığı, haşhaşilerden bir grubun da halifenin askerlerine katıldığı, ancak kuşatmanın bir sonuca ulaşmadığı, halifenin Bağdat'a döndüğü anlatılmaktadır. Halifenin kuşatmayı bırakıp geri dönmesinin nedeni olarak, Sultan Mesud'un Bağdat'a doğru harekete geçtiği haberini alması olduğunun söylendiği belirtilmektedir.⁷¹⁷ El-Kâmil fi't-Tarih'te, bu konuyla ilgili olarak, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, El-Musterşid Billâh'ın Musul seferine çıkmadan önce, Sultan Mesud'a haber göndererek Zengî'yle arasındaki meseleden haberdar etmesi ve Musul'a sefere çıkma niyetini ifade etmesi yer almaktadır. Yine el-Kâmil fi't-Tarih'te, el-Musterşid'in dönüş sebebi için, rivayetler arasında, Sultan Mesud'un Bağdat'a doğru yürüdüğü haberinin gelmesine ilaveten, Sultan Mesud'dan haberci gelerek, Zengî'nin Bağdat'a dönmesini istemesi de bulunmaktadır. El-Kâmil fi't-Tarih'te halifenin bir kazanım elde etmemesine ayrıca, Musul'dan zayıflık, yiyecek kıtlığı olduğuna dair bir haberin ulaşmasıyla kuşatmaya son verdiği yer almaktadır⁷¹⁸. el-Kâmil fi't-Tarih'te bu hususta Muferricu'l-Kurûb'a kıyasla daha ayrıntılı bilgi olduğu görülmektedir.

Muferricu'l-Kurûb'da halife-sultan meselesine dair anlatılan konulardan biri de, "el-Muktefâ li Emrillâh'ın Vefatı ve Hayat Hikayesi" başlığı altında bahsedilen, halife el-Muktefâ li Emrillâh'la Sultan Muhammed arasındaki iktidar mücadelesidir. Eserde, Sultan Mesud'un h.547 (1152/1153) yılında ölmesinden sonra Selçuklu Devleti'nde iktidar boşluğu nedeniyle istikrarın bozulması ve halife el-Muktefâ li Emrillâh'ın bundan yararlanarak devlet işleriyle ilgilenmeye başlaması ve nüfuz kazanmaya çalışması, asker toplaması, Sultan Muhammed Şah'ın, Halifeden kendi hâkimiyetini tanımasını istemesi, halifenin buna yanaşmaması, Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd'dan yardım istemesi, Sultan Muhammed Şah'ın h.552 (m.1157/1158) yılında Bağdat'ı kuşatması, ancak halife el-Muktefâ li Emrillâh'ın sebat göstermesi, Sultan Muhammed Şah'ın amacına ulaşamaması, halifenin güç kazanması anlatılmaktadır.⁷¹⁹El-Kâmil fi't-Tarih'te bu hususta yer alan, Sultan Muhammed Şah'a kardeşi Melikşah'ın ve Erran hâkimi İldeniz'in Hemedan'a girmeleri

⁷¹⁶ Köymen, M.A. (2017). **a.g.e.** 216.

⁷¹⁷ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 52,53.

⁷¹⁸ İbnu'l-Esîr (2012).**a.g.e.** Cilt 9, 45, 46.

⁷¹⁹ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 131,132.

haberinin ulaşması nedeniyle Sultan Muhammed Şah'ın Bağdat'ı kuşatmayı bıraktığı⁷²⁰ bilgisi Muferricu'l-Kurûb'da yer almamıştır.

4.4. Bâtınîlik Meselesi

Bâtınîlik, X.yy.dan itibaren Fâtımîler döneminde ortaya çıkan, mensupları şii dailer tarafından yetiştirilen ve İslam dünyasında tedhiş hareketleri yapan, Selçuklular zamanında Hasan Sabbâh'ın fedailerini aracılığıyla büyük devlet, ilim ve din adamlarına karşı suikastler işleyen gizli bir hareket ve teşkilattır⁷²¹.

Muferricu'l-Kurûb'da Bâtınîlerle ilgili olarak bazı bilgiler verilmektedir. Bunların, doğrudan Bâtınîlerle ilgili bölümler değil, başka konular içinde onların bazı suikastlardaki rolleri hakkında bilgiler olduğu anlaşılmaktadır. Eserde, h. 520 (m.1126/1127) yılında Musul ve Halep hâkimi Aksungur el-Porsuki'nin Bâtınîler tarafından öldürülmesinden bahsedilmektedir.⁷²² Yine, el-Musterşid Billâh'ın h. 529(m.1134/1135) yılında Sultan Mesud ile yaptığı mücadelede, halife yenildikten sonra, Sultanla birlikte Azerbaycan ülkesine giderken çadırında bulunduğu esnada, yanında Ebû Abdullah Sekîne olduğu halde namaz kılarak üç Bâtınî askerinin saldırısına uğrayıp öldürülmesi anlatılmaktadır.⁷²³ Muferricu'l-Kurûb'da, Bâtınîlerle ilgili bilgiler yer almakta, ancak bunların sınırlı bilgiler olduğu görülmektedir. Bunların, Bâtınîlerin bazı suikastlardaki rolleri ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

4.5. Büyük Selçuklu ve Vasalları Arasındaki Mücadele

Vasallık, daha güçlü bir devletin koruması altına girme ve ona bağlanma durumunu anlatan Orta Çağ'a ait bir siyaset terimi olarak karşımıza çıkmaktadır⁷²⁴. Büyük Selçuklu Devleti bağlamında vasallık, bu devletin hâkim olduğu sahaların dolaylı olarak yönetilme şeklini ifade etmektedir. Büyük Selçuklu Devleti, hâkim olduğu sahaların bazısını doğrudan bazısını da dolaylı olarak yönetmekteydi. Doğrudan yönetilen sahalardan, merkezden atanan valilerle, dolaylı olarak yönetilen sahalardan ise, Büyük Selçuklu hükümdarlarına tabi hükümdarlar eliyle idare edilmekteydi. İşte bu tabi hükümdarlar eliyle yönetilen devletler, vasal devletler olarak adlandırılmaktadır. Tabi olmanın klasik alametleri içinde yıllık haraç verilmesi, metbu hükümdar adına hutbe okutulması, para bastırılması, metbu hükümdar

⁷²⁰ İbnu'l-Esîr (2012).**a.g.e.** Cilt 9, 233.

⁷²¹ Bkz. Turan,O.(2014).**a.g.e.**,13,14.

⁷²² İbn Vâsıl,**a.g.e.**, Cilt 1, 31.

⁷²³ İbn Vasil.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 59,60.

⁷²⁴ Papp, S.(2012).” Vasal”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 42, 531-534.

nezdinde rehine bulundurulması yer almaktadır. Ancak vasallık statik olmayıp, zaman, yer ve şartlara, metbu hükümdarın gücü ve karakterine, tabi ve metbu hükümdarların aynı soydan gelip gelmemesine göre değişen bir uygulama olmuştur⁷²⁵. Muferricu'l-Kurûb'da Büyük Selçukluların vasalları ile ilişkileri hakkında bilgi verilen hususlardan biri, Melikşah'ın, 1083'de Mervânîler üzerine seferi ve bu devletin ortadan kaldırılarak, Diyarbekr bölgesinin merkeze bağlanması konusudur. Burada, Melikşah'ın, Türklüğe dönüş veya İmparatorluğun merkezileştirilmesi diyebileceğimiz siyaseti çerçevesinde, bazı vasal devletleri ortadan kaldırarak, yerine merkezden Türk valiler tayin etmesi hususunun ele alındığını görmekteyiz⁷²⁶. Diyarbekr bölgesinin Türkmen yerleşimine açılmasını sağlayan fethi için ise, Melikşah, önceden bu husustaki önerisini reddettiği Arap Fahru'd-Devle bin Cehîr'i, Nizâmülmülk'ün araya girmesiyle görevlendirmiş, Diyarbekr'in fethi görevinin kendisine verilmesini bekleyen Artuk Bey'i de onun emrine vermiştir. Fahru'd-Devle bin Cehîr, uyguladığı kurnaz bir siyasetle Artuk Bey'in savaştan ayrılarak saf dışı kalmasını sağlamıştır⁷²⁷. Muferricu'l-Kurûb'da Diyarbekr bölgesinin fethi hakkında, h. 476 (m.1083/1084) yılında Melikşah'ın, Fahru'd-Devle bin Cehîr'i Diyarbekr üzerine sefere göndermesi, h.477 (m.1084/1085) yılında ona bir ordu vererek emir Artuk'u onun maiyetine vermesinden bahsedilmektedir. Daha sonra, kuşatmada Artuk'un rolü hakkında bilgiler yer almaktadır; Şerefu'd-Devle'nin, kuşatmayı yapan emir Artuk'a haber yollayarak kuşatmadan çıkması için izin vermesini istemesi ve kendisine bunun için para vermesi, Artuk'un da bunu kabul ederek onun çıkışına izin vermesi, emir Artuk'un sultana dönmesi anlatılmaktadır.⁷²⁸ Ancak emir Artuk'la Fahru'd-Devle arasındaki ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgi yer almamaktadır. Mir'âtu'z-Zaman'da bu konuda Fahru'd-Devle'nin Artuk'a haber göndererek, Mısır'a kadar olan yerlere sahip olduğu, Artuk'un Türkmenler vasıtasıyla yakaladığı Benu Ukayl aşiretine mensup kişilerin toplanıp Sultan'a gönderilmesini, Muslim Bin Kureyş'i kontrol altına alıp mertebesini düşürmesini istemesi, Artuk'un da ona bunların onu ilgilendirmediği, savaştan kendisinin sorumlu olduğu, adetlerinin onların (esirlerin) satılması ve serbest bırakılması olduğu, esir alınıp hapsedilmesi olmadığı şeklinde karşılık verdiği belirtilmektedir. Ayrıca, yine Mir'âtu'z-Zaman'da, Artuk Bey'in Sultan'a karşı niyetinin iyi olmadığı belirtilmekte ve İbn Cehîr'in Artuk'a haber göndererek, Sultan'ın kendisi için bir şihne tayin ettiği ve askerler verdiğini ve onların kendisinin emirlerini

⁷²⁵ Köymen, M.A. (2013). **a.g.e.**, 97.

⁷²⁶ Köymen, M.A. (2013). **a.g.e.**153.

⁷²⁷ Koca,S. (2011).**a.g.e.**,147-148.

⁷²⁸ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 12,13.

yaptığını söylediği, bunun üzerine Artuk'un kızdığı ve kendisine bağlı Türkmenlerle oradan ayrılarak Sincar'a gittiği ifade edilmektedir⁷²⁹.

Muferricu'l-Kurûb'da, daha sonra, Fahru'd-Devle'nin Diyarbekr'i ve Meyyâfârikîn'i alması, bunun ardından Melikşah'ın Fahru'd-Devle bin Cehîr'le Aksungur'u, Musul'u almak için göndermesi, bu sırada kardeşi Tekiş'in isyan haberini alması, Şerefu'd-Devle'nin savaşmayı bırakması üzerine Nizâmü'l-Mülk'ü göndererek Şerefu'd-Devle'yi Musul'da yetkilendirmesi anlatılmaktadır.⁷³⁰ Mir'âtu'z-Zaman'da, Fahru'd-Devle bin Cehir'in Diyarbekr'i almasının nedeni olarak, h. 478(m.1085/1086) yılı olayları içinde, şehirde pahalılık nedeniyle çıkan ayaklanma ve katliamlar belirtilmekte, halkın Fahru'd-Devle'yi istediği ve şehrin kapısını ona açtığı ifade edilmektedir.⁷³¹ Muferricu'l-Kurûb'da Fahru'd-Devle'nin Diyarbekr'i almasının nedeni olarak böyle bir bilgi yer almamaktadır.

İbn Vâsıl'ın eserinde daha sonra, 479'da (m.1086/1087) Halep valisi İbn Huteytî'nin yardım istemesi üzerine, Melikşah'ın İsfahan'dan gelerek, Suriye bölgesindeki fetihleri ve bu bölgede verdiği iktalar anlatılmaktadır. Melikşah'ın Halep'e ulaşarak, kaleyi Şemsu'd-Devle bin Mâlik'ten teslim alması, karşılığında ona Ca'ber'i vermesinden bahsedilmektedir.⁷³² Mir'âtu'z-Zaman'da, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, Melikşah'ın Sâlim bin Mâlik'e Ca'ber'in yanısıra Hît ve Âne'yi de verdiği belirtilmektedir.⁷³³ Ardından, Melikşah'ın Harran'ı, Urfa'yı, Antakya'yı, Halep'i, Lazkiye, Kefrtâb ve Fâmyâ'yı alması, bu bölgeleri aldıktan sonra da, Halep'i hâcibi Emir Kasîmu'd-Devle'ye, Urfa'yı Mucâhidu'd-Devle Bozan'a, Antakya'yı Yağısıyan'a ikta etmesi anlatılmaktadır. Emir Kasîmu'd-Devle'nin Sultan Melikşah nezdinde itibarının artması, Halep'te iyi hizmetlerde bulunması, bunun sonucunda şehirde güvenliğin, adaletin sağlanması, ekonominin düzelmesinden bahsedilmektedir. El-Bidâye ve'n-Nihâye'de, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak Habur, Rahbe, Harran, Rakka ve Suruc'ta naip yaptığı Muhammed bin Şerefu'd-Devle Muslim'i kız kardeşi Zeliha Hatun'la evlendirdiği, Fahru'd-Devle bin Cehîr'i Diyarbekr'den azledip, yerine el-Amîd Ebî Ali el-Belhî'yi getirdiği, Seyfu'd-Devle Sadaka bin Dubey's el-Esedî'ye hil'at verdiği ve onu babasının görevine getirdiği bilgileri yer almaktadır. Urfa'nın Bozan'a ve Antakya'nın Yağısıyan'a iktasından bahsedilmemektedir⁷³⁴. el-Kâmil fi't-Tarih'te de, Melikşah'ın bahsettiğimiz seferinin yer

⁷²⁹ Sıbt bin el-Cevzî (2013).a.g.e. Cilt 19, 383.

⁷³⁰ İbn Vâsıl.(1953).a.g.e.,Cilt 1, 13.

⁷³¹ Sıbt bin el-Cevzî (2013) .a.g.e. Cilt 19, 393.

⁷³² İbn Vâsıl.(1953).a.g.e., Cilt 1, 17,18.

⁷³³ Sıbt bin el-Cevzî. (2013) a.g.e. Cilt 19, 405.

⁷³⁴ İbn Kesîr. (2015). a.g.e. Cilt 13, 221, 222.

aldığı h.479 (m.1086/1087) yılı olaylarında, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, Urfa'nın Mucâhideddin Bozan'a, Antakya'nın Yağısıyan'a ıktâ edildiği yer almamaktadır⁷³⁵. Diğer iki kaynaktan farklı olarak, el-Bidâye ve'n-Nihâye'de Aksungur'dan Kasîmu'd-Devle Aksungur et-Turkî olarak bahsedildiği görülmektedir. Ardından, Aksungur'un Suriye bölgesinde bazısı kendi başına, bazısı da Tutuş ve Bozan'la yaptığı harekât ve fetihleri hakkında bilgi verilmektedir. h.479 (m.1086/1087) yılında Aksungur'un, Tâcu'd-Devle Tutuş ve Mucâhidu'd-Devle Bozan'la birlikte Humus üzerine yürümesi ve orayı alması anlatılmaktadır. Mir'âtu'z-Zaman'da, h. 480 yılı olayları içinde, Aksungur ve Bozan'ın Tutuş'un yardımına gitmesinin, Tutuş'un Melikşah'a haber göndererek, Fâtımîlerin Şam'ı sıkıştırmasından dolayı Aksungur ve Bozan'ın kendisine yardım etmesini istemesi olduğu belirtilmektedir⁷³⁶. Muferricu'l- Kurûb'da bu bilgi yer almamıştır. H.484 (m.1091/1092) yılında Aksungur'un Afamyâ'yı alması, daha sonra Tutuş'la Trablus'u kuşatmaları, ancak Kasîmu'd-Devle'nin, Tutuş'u kızdırmak pahasına elinde Melikşah'tan menşurlar bulunan Trablus hâkimi Celâlu'l-Melik bin Ammâr'la savaştan vazgeçmesi ve kuşatmayı kaldırması anlatılmaktadır. Eserde bu bilgilerin ardından, 485(m.1092/1093) de Melikşah'ın ölümünden bahsedilmekte ve bundan sonraki gelişmeler hakkında bilgi verilmektedir. Tâcu'd-Devle Tutuş'un saltanatı almak istemesi ve Halep'e yürümesi, Kasîmu'd-Devle Aksungur'un Tutuş'a itaat etmesi, Yağısıyan'a ve Bozan'a haber göndererek onların da Tutuş'a itaat etmelerini söylemesinden bahsedilmektedir.⁷³⁷ Melikşah'ın ölüm sebebinden söz edilmemektedir. Mir'âtu'z-Zaman'da bayram namazından sonra yediği bir av etinden sonra rahatsızlandığı, ayrıca bir balıktan zehirlendiğinin de söylendiği, bir süre sonra da öldüğü ifade edilmektedir⁷³⁸. Yukarıdaki satırlarda, İbn Vâsıl'ın eserinde Melikşah'ın ölümünden sonra komutanların ve vassal yöneticilerin Tutuş'un hâkimiyetini tanıması yer bulmuştur. Bundan sonra, Tutuş ve beraberindekilerin Rahbe ve Nusaybin'i almaları, Tutuş'un, Musul hâkimi İbrahim bin Kureyş bin Bedrân'dan, Bağdat'a gidebilmek için kendisine yol açması ve kendi adına hutbe okunması için haber göndermesi, İbrahim bunu reddedince Tutuş'un Musul'a girerek burayı ele geçirmesi ve oraya Sa'du'd-Devle bin Ali bin Şerefu'd-Devle'yi vali ataması, ardından Tutuş'un Meyyâfârikîn ve Diyarbekr'i alması anlatılmaktadır.⁷³⁹ Muferricu'l-Kurûb'da bu konuyla ilgili olarak bundan sonra, Berkayaruk'la Tutuş'un mücadelesi ve bunu izleyen gelişmeler hakkında bilgi verilmektedir.

⁷³⁵ İbnu'l-Esîr. (2012). **a.g.e.** Cilt 8, 304-306.

⁷³⁶ Sıbt bin el-Cevzî.(2013).**a.g.e.** Cilt 19, 414.

⁷³⁷ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 21,22.

⁷³⁸ Sıbt bin el-Cevzî.(2013). **a.g.e.** Cilt 19, 448.

⁷³⁹ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 23,25.

H.487 (m.1094/1095) yılında, yeğeni sultan Rukneddin Berkyaruk bin Melikşah'ın, Tutuş'un, Rey, Hemedan civarını elinde tuttuğu ve Tutuş'un ülkeye girişini engellemek için üzerine yürüdüğü, Aksungur ve Bozan'ın bu mücadelede Berkyaruk'un tarafında yer aldığı, Halep yakınlarında Nehr Seb'in'de yapılan savaşta Aksungur'un yenildiği, esir alınıp öldürüldüğü, Tutuş'un Halep'i aldığı, ardından Harran ve Urfa'ya hâkim olduğu, Bozan'ın öldürüldüğü anlatılmaktadır. Ayrıca Kasîmu'd-Devle Aksungur'un siyaseti ve kişiliği hakkında bilgi verilmekte, ülkesinde adaleti, güvenliği sağladığından, vefalı, sözüne sadık bir yönetici olduğundan bahsedilmektedir.⁷⁴⁰ Muferricu'l-Kurûb'da bu hususta verilen bilgilerin büyük ölçüde el-Kâmil fi't-Tarih'te verilen bilgilerle aynı olduğu görülmektedir⁷⁴¹. Mir'âtu'z-Zaman'da, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak Tutuş'un Aksungur'u öldürdükten sonra çarımha gerdiği yer almaktadır. Ayrıca, Mir'âtu'z-Zaman'da Aksungur'un kişiliğine dair daha az bilgi verilmektedir⁷⁴².

Büyük Selçuklu ve vassalları arasındaki ilişki ile ilgili olarak bahsedilen hususlardan biri de, Sultan Mesud ile İmâdeddin Zengî arasında h.538 (m.1143/1144) deki ittifak meselesidir. İbn Vâsıl'ın eserinde bununla ilgili olarak, Sultan Mesud'un, kendisine düşmanlık beslediği ve komplo yapmak istediğine inandığı İmâdeddin Zengî üzerine ordu hazırladığı, İmâdeddin'in ise arasını düzeltmek için Sultana İbnu'l-Enbârî'yi göndermesinden, ayrıca, Sultan Mesud'un yanında kendisinin vekili olarak hizmet eden oğlu Seyfeddin Gâzî üzerinden, Sultan Mesud'la arasını düzelterek bir plan uygulamasından bahsedilmektedir. Buna göre, onun önce Musul'a kaçmasını, Musul'daki naibi Nasiruddin Çakar'a da haber göndererek onu Musul'a sokmamasını istediğinden, sonra da kendisinin ona haber göndererek Musul'a dönmesini istemesinden, böylece Sultanın yanında değerinin artması anlatılmaktadır.⁷⁴³

4.6. Büyük Selçuklular ve Kolları

4.6.1. İmâdeddin Zengî Zamanında Musul Halep Atabeyliği

Atabek terimi, Türk hükümdarlarının oğullarını gönderdikleri eyaletlerde onların eğitimleri ve yetişmelerini sağlamak üzere tayin edilen tecrübeli ve yetenekli komutanlar ve hocaları ifade etmektedir.⁷⁴⁴ Burada, Sultan Irak Selçuklu Sultanı Mahmud tarafından şehzade Alpaslan'a atabey tayin edilen İmâdeddin Zengî'nin, 1127-1146'da Musul merkezli

⁷⁴⁰ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 25-27.

⁷⁴¹ İbnu'l-Esîr. (2012). **a.g.e.** Cilt 8, 387-380.

⁷⁴² Sıbt bin el-Cevzî.(2013). **a.g.e.**Cilt 19.s.456-458.

⁷⁴³ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1,90-91.

⁷⁴⁴ Koca.S.(2005). **Selçuklularda Ordu ve Askeri Kültür.** (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 150.

olmak üzere oluşturduğu hâkimiyet sahası ele alınmaktadır. Muferricu'l-Kurûb'da bu hususla ilgili olarak, Zengîler Atabeyliğinin kurulmasına zemin hazırlayan gelişmeler hakkında bilgi verilmekte, Kasîmu'd-Devle Aksungur'un, Sultan Alparslan'ın oğlu Melikşah'la birlikte yetişmesi, arkadaşlıklarından söz edilmektedir. Soy ağacı ile olarak adı geçen eserde, yalnızca Nûreddin Mahmud bin Zengî'nin, dedesi olduğundan bahsedilmekte, başka bir bilgi yer almamaktadır. İmâdeddin Zengî'yi himaye edip destek veren komutanlar, İmâdeddin Zengî'nin güçlenmesi ve Halep Atabeyliğinin kurulmasını sağlayan gelişmeler hakkında bilgiler verilmektedir. Aksungur'un, bir süre sonra da Tutuş'un öldürülmesinden sonra, Aksungur'un memluklerinin, o sırada on yaşında bir çocuk olan Aksungur'un oğlu İmâdeddin Zengî üzerinde anlaşmaları ve onlardan destek görmesi anlatılmaktadır. Tutuş'un öldürülmesinden sonra hapisten çıkan Gürboğa'nın (Kerboga) Harran, Nusaybin, Musul ve Mardin hâkimi olduktan sonra İmâdeddin Zengî'yi yanına getirip ona ıktalar vermesi, h.494 (m.1100/1101) yılında ölümüne kadar onunla dost kalması, Musul'a melik olan Musa et-Turkmani ve Şemsu'd-Devle Çökermiş'in, Çavlı Saka'nın, Zengî'ye yakın olmalarından bahsedilmektedir. Ardından, Zengî'nin savaşlarda yer alması, gösterdiği başarılar hakkında bilgiler yer almaktadır. İbn-i Vâsıl, eserinde daha sonra, Musul hâkimleri Mevdûd ve Cuyûş Bek'in yanında sipehsalar Aksungur el-Borsuki ile katıldığı savaşlar, Urfa, Sincar, Sumeysat'ı ele geçirmeleri, Sultan Mahmud'un Zengî'yi Musul'da Melik Mesud ve Emir Cuyûş Bek'in yanında görevlendirmesinden bahsetmektedir. Bundan sonra, Muferricu'l-Kurûb'da, İmâdeddin Zengî'nin yükselmesi hakkında bilgiler yer almaktadır; h.516'da (m.1122/1123) İmâdeddin Zengî'ye Basra ve Vâsıt şihneliği ikta edildiği belirtilmektedir.⁷⁴⁵ Bu hususta, el-Bidâye ve'n-Nihâye ve el-Kâmil fi't-Tarih'teki bilgiler farklılık arz etmektedir. El-Bidâye ve'n-Nihâye'de, h. 516(m.1122/1123) yılı olayları içinde, Sultan Mahmud'un Aksungur el-Borsuki'ye Musul'a ilaveten Vâsıt'ı ikta ettiği, onun da oraya Zengî bin Aksungur'u gönderdiği, belirtilmekte, h.518(m.1124/1125) yılı olayları içinde İmâdeddin Zengî'nin Basra'ya naib olduğu ifade edilmektedir⁷⁴⁶. el-Kâmil fi't-Tarih'te ise h.516 yılı olayları içinde, Sultan Mahmud'un emir Aksungur'a Musul'a ilaveten Vâsıt ve çevresini ikta ettiği, Irak şihneliğini ona verdiği, onun da İmâdeddin Zengî'yi buraya göndererek buraları korumasını emrettiği belirtilmektedir⁷⁴⁷. Daha sonra, h. 517'de (m.1123/1124) Dubeyş bin Sadaka ile Aksungur el-Borsuki arasındaki savaşta İmâdeddin Zengî'nin etkili olması, Basra'da Arapların yağma yaptığı haberi gelmesinden sonra, Sultan

⁷⁴⁵ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1,28-31.

⁷⁴⁶ İbn Kesîr (2015). **a.g.e.** Cilt 14, 49-57.

⁷⁴⁷ İbnu'l-Esîr (2012). **a.g.e.** Cilt 8, 680, 681.

Mahmud'un Basra'yı ona ıkta etmesi ve Bağdat şihneliğini ona vermesi anlatılmaktadır. Sultan'ın, güveneceği kişi olarak İmâdeddin Zengî'yi bu göreve getirdiğinden bahsedilmektedir. El-Bidâye ve'n-Nihâye'de, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, h.521(m.1127/1128) yılı olayları içinde, sultanın Bağdat'ta hastalandığı, doktorunun onun Hemedan'a gitmesini istediği, onun da oraya gitmek için yola çıktığı, Bağdat şihneliğini İmâdeddin Zengî'ye verdiği, Hemedan'a ulaşınca da, Bağdat şihneliğine Mucâhideddin Behruz'u getirdiği, İmâdeddin'i Musul ve bağlı yerlere gönderdiği belirtilmektedir⁷⁴⁸.

Muferricu'l-Kurûb'da daha sonra, İmâdeddin Zengî'nin Musul atabeyi olmasını sağlayan gelişmeler hakkında bilgi verilmektedir. Aksungur el-Porsuki'nin h. 520 (m.1126/1127) yılında Bâtınîler tarafından öldürülmesinden sonra, Selâhaddin Muhammed el-Yagsıyanî ve Nâsiruddin Çakar'ın, Sultan Mahmud'a İmâdeddin Zengî'yi tavsiye etmeleri, Sultan Mahmud'un, ülkenin yönetimini Zengî'ye vermesi, el- Hafâcî olarak bilinen oğlu melik Alparslan'ı da ona katması ve Zengî'yi onun atabeyi yapması anlatılmaktadır.⁷⁴⁹ Burada, Zengî'nin atabek unvanı kazanmasından bahsedilmektedir. El-Kâmil fi't-Tarih'te de, h.520(m.1126/1127) yılı olayları içinde onun Bâtınîler tarafından öldürüldüğü belirtilmektedir. Ancak, buna ilaveten onun Zülkade'nin sekizinde, Cuma namazında onlarca Bâtınînin saldırısı sonucu öldürüldüğü belirtilmekte ve onun bir Türk memlukü olduğu ifade edilmekte, kişiliği hakkında bilgiler verilmektedir⁷⁵⁰. Muferricu'l-Kurûb'da bunun ardından, Zengî'nin Halep'i ele geçirmesi hakkında bilgiler verilmektedir. Aksungur el-Porsuki ve oğlu İzzeddin Mesud'un ölümünden sonra Halep hâkimi olan Kutluğ Aba'nın Halep'te bozgunculuk, halka zulüm yapması, şehirde ayaklanma çıkması, Antakya hâkimi Frank Piemond'un şehri kuşatması, Bedru'd-Devle Suleyman bin Artuk ve Kutluğ Aba'nın İmâdeddin Zengî'ye gitmeleri, Zengî'nin onların aralarını bulması, hâcibi emir Selâhaddin Yagısıyâni komutasında ordunun savaşmadan, Halep'i alması, Kutluğ Aba'nın gözlerine mil çekilmesi ve ölmesi, h. 522 (m.1128) yılında Halep'e yerleşmesi anlatılmaktadır.⁷⁵¹ Muferricu'l-Kurûb'da İmâdeddin Zengî'nin Halep'e hâkim olması ile ilgili olarak anlatılanların, el-Kâmil fi't-Tarih'te bu husustaki bilgilerle aynı muhtevada olduğu görülmektedir⁷⁵². El-Bidâye ve'n-Nihâye'de ise, bu konu ile ilgili olarak, yalnızca, h. 522 yılı olayları içinde bu yılda Atabek Zengî bin Aksungur'un Halep ve çevresindeki yerlere

⁷⁴⁸ İbn Kesîr (2015).a.g.e. Cilt 14, 66.

⁷⁴⁹ İbn Vâsıl.(1953).a.g.e., Cilt 1, 31-33.

⁷⁵⁰ İbnu'l-Esîr. (2012).a.g.e. Cilt 8, 704.

⁷⁵¹ İbn Vâsıl.(1953). a.g.e., Cilt 1,37-39.

⁷⁵² İbnu'l-Esîr. (2012).a.g.e. Cilt 9, 11,12.

hâkim olduğu ifade edilmektedir⁷⁵³. Mir'âtu'z-Zaman'da h.522(m.1128) yılı olayları içinde İmâdeddin Zengî'nin Halep'e girişi hakkında bilgi yer almamaktadır.⁷⁵⁴Muferricu'l-Kurûb'da İmâdeddin Zengî'nin Halep'e hâkimiyeti konusunda ayrıntılı bilgiler verildiği görülmektedir.

Eserde bundan sonra, Zengî'nin, Suriye bölgesinde Haçlılara ait şehir ve kaleleri almasından bahsedilmektedir. h.524 (m.1129/1130) yılında Fırat kıyısındaki es-Sinn kalesini alması, Azez'e hücum edip Joselin'in (Joselin) elindeki bu şehri yağmalamaları, Hama'yı alması, Tell Bâşir ve Esarib'i alması anlatılmaktadır. h.525 (m.1130/1131)'de İmâdeddin Zengî'nin Musul'a dönmesi ve Sultan Mahmud'un, ona Şam, Musul, el-Cezîreteyn ve Irak'ın yönetimini vermesinden bahsedilmektedir.⁷⁵⁵El-Kâmil fi't-Tarih'te ve el-Bidâye ve'n-Nihâye'de h. 525 yılı olayları içinde, Sultan Mahmud'un İmâdeddin Zengî'ye Irak'ın yönetimini vermesi bilgisi yer almamaktadır⁷⁵⁶.

Muferricu'l-Kurûb'da, Bizanslılar ve Haçlılar ile İmâdeddin Zengî arasındaki mücadele hakkında da bilgi verildiğini görmekteyiz. Bu kapsamda, Bizans İmparatorunun H. 531 (m.1136/1137) yılında İslam ülkelerine seferi sırasındaki faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Burada, Bizanslıların, İstanbul'dan denize açılarak Antakya'ya gelmeleri, orada demir atarak kendilerine gelecek mühimmatı bekledikleri ifade edilmektedir.⁷⁵⁷ El-Kâmil fi't-Tarih'te Bizanslıların demir atarak mühimmatı bekledikleri yer Antalya olarak verilmiştir⁷⁵⁸. Mir'âtu'z-Zaman'da, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, İstanbul'dan yola çıkan Bizanslıların sayısı yüz bin olarak verilmiştir⁷⁵⁹. Muferricu'l-Kurûb'da daha sonra, Bizanslıların İznik'i (Nikia) kuşatmaları, ardından Ermeni Levon'un oğlunun elinde bulunan Adana ve Misis'i, ele geçirmesi, Ayn Zerba'yı⁷⁶⁰, Tell Hamdûn'u alması, Antakya'da Franklı Piemond'u kuşatıp sonra onlarla barışmaları, Levon'un oğlunun onlara itaat etmesinden bahsedilmektedir. Bizans imparatorunun, Levon'un oğluyla barıştıktan sonra Bizanslıların Buzâga'yı ele geçirmeleri, eman ile girdikleri bu şehirde birçok kişiyi öldürmeleri, şehrin kadısı ve dört yüz kişilik bir grubu Hıristiyan yapmaları, sonra Halep'e yönelmeleri, Halep halkının onlara karşı çıkmaları, Halep'e hâkim olamamaları, emir İmâdeddin Zengî'nin, yardım istemek için Kadı Kemaleddin Ebû'l-Fadl Muhammed bin

⁷⁵³ İbn Kesîr. (2015) .a.g.e. Cilt 15, 68.

⁷⁵⁴ Sıbt bin el-Cevzî. (2013). a.g.e. Cilt 20, 209, 210.

⁷⁵⁵ İbn Vâsıl.(1953). a.g.e., Cilt 1, 40-43.

⁷⁵⁶ İbnu'l-Esîr.(2012). a.g.e., Cilt 9, 28-32, İbn Kesîr.(2015). a.g.e. Cilt 14, 74,75.

⁷⁵⁷ İbn Vâsıl.(1953).a.g.e., Cilt 1, 76-81.

⁷⁵⁸ İbnu'l-Esîr. (2012) a.g.e. Cilt 9, 87.

⁷⁵⁹ Sıbt bin el-Cevzî. (2013).a.g.e. Cilt 20, 297.

⁷⁶⁰ Anavarza.

Abdullah bin el-Kasım eş-Şehrizorî'yi Sultan Mesud'a göndermesi, Sultan Mesud'un bu hususta önce isteksiz davranması, ancak kadı eş-Şehrizorî'nin vekilinin halkı bu hususta galeyana getirmesi üzerine Mesud'un yardım vermeyi kabul etmesinden bahsedilmektedir⁷⁶¹. Muferricu'l-Kurûb'daki, Bizanslıların Buzâga'da dörtyüz kişilik bir topluluğu Hıristiyan yapmaları bilgisi, el-Kâmil fi't-Tarih'te⁷⁶² yer almakta, Mir'âtu'z-Zaman⁷⁶³'da ve el-Bidâye ve'n-Nihâye⁷⁶⁴'de yer almamaktadır. Zengî'nin, Bizanslıları yenecek gücü olmamasına rağmen, onları savaşa davet ederek korkutması ve ayrıca Franklarla Bizanslıları, amaçları hakkında haberler yayarak birbirlerinden korkutma ve aralarını açma siyaseti izlediği anlatılmaktadır. Zengî'nin bu sözlerinden şüphelenerek Bizans imparatorunun Şeyzer'den çekilmesi, Zengî'nin askerlerinin bunları ele geçirmesi, h.533 (m.1138/1139) yılında ise, Zengî'nin Halep'e girmesi, orayı ele geçirmesi, çok sayıda Frank ve Bizans askerinin öldürülmesi, ardından el-Esârib kalesini alması anlatılmaktadır. Muferricu'l-Kurûb'da bu konunun ayrıntılı olarak anlatıldığı görülmektedir. Eserde, H.538(m.1143/1144) yılında İmâdeddin'in Diyarbekr üzerine yürümesi ve Tanza, Es'irt⁷⁶⁵ Ma'den, Hısnu'-Ravk, Fatlis, Banasa, Hısn Zu'l-Karneyn'i, Mardin ülkesindeki Cemeleyn, Muvezzez, Tell Muzan, Şebhetan kalelerini alması, Âne'yi fethetmesi hususunda bilgiler yer bulmuştur. İmâdeddin'in askeri faaliyetleri hakkında bilgi verilen konulardan biri de, onun Ca'ber kalesine hücum etmesi, kuşatma uzayınca oraya Menbic hâkimi emir Hassan'ı bu meseleyi halletmesi için göndermesi, ancak kalenin emiri Husâmeddin el-Kurdî el-Beşnevî'nin bunu kabul etmemesidir.⁷⁶⁶

Muferricu'l-Kurûb'da bundan sonra, Urfa'nın h. 539 (m.1144/1145) yılında fethi ile ilgili bilgiler verilmektedir. İmâdeddin'in, Joselin'in elindeki Urfa'yı almak için, savaştan önce uyguladığı, Frankları şaşkırtma taktiğinden söz edilmektedir. İmâdeddin'in, Frankları yanıltmak amacıyla, sanki Diyarbekr'i alacakmış gibi harekete geçtiği, Joselin'in de buna inanarak Urfa'yı terkettiği, bunun üzerine İmâdeddin'in Urfa'ya hücum ettiği anlatılmaktadır. Daha sonra İmâdeddin'in şehri kuşatması ve ele geçirmesi hakkında bilgiler yer almaktadır. İmâdeddin'in şehri 28 gün boyunca kuşattığı, savaşıarak ele geçirdiği, şehrin yağmalandığı, ancak şehrin güzelliğini görünce, alınan esir ve ganimetlerin geri verilmesini emrettiği anlatılmaktadır. İmâdeddin Zengî'nin Urfa'yı kuşatmadan önce uyguladığı taktik

⁷⁶¹ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 76,

⁷⁶² İbnu'l-Esîr (2012). **a.g.e.** Cilt 9, 90.

⁷⁶³ Sıbt bin el-Cevzî. (2013). **a.g.e.** Cilt 20, 303.

⁷⁶⁴ İbn Kesîr.(2015). **a.g.e.** Cilt 14, 87.

⁷⁶⁵ Siirt.

⁷⁶⁶ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 92, 98-99.

ve daha sonra esir ve ganimetlerin geri verilmesini istemesi hakkındaki bilgiler, el-Kâmil fi'-t-Tarih'te de yer almaktadır.⁷⁶⁷ İbn Vâsıl'ın, bu hususta İbnu'l-Esîr'le aynı bilgileri verdiği görülmektedir. El-Bidâye ve'n-Nihâye'de, sözü edilen bu taktikle ve ayrıca, İmâdeddin'in şehri aldıktan sonra esir ve ganimetlerin geri verilmesini istemesi ilgili bilgi yer almamaktadır.⁷⁶⁸ Mir'âtu'z-Zaman'da da, İmâdeddin Zengî'nin kuşatma öncesi uyguladığı sözü edilen taktik yer bulmamıştır. Yine bu kaynakta, Zengî'nin, şehri ele geçirdikten sonra, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, aldığı müslüman esirlerden bin beşyüz veya beşyüz kadarını serbest bıraktığı belirtilmektedir.⁷⁶⁹ Muferricu'l-Kurûb'da, daha sonra İmâdeddin Zengî'nin Suruç'u teslim alması ve Frankların elinde bulunan Bîre'ye yürümesi ve orayı kuşatmasından bahsedilmektedir. Naibi Nasireddin Çakar'ın öldürülmesinden sonra yerine tayin ettiği Ali Küçük' ten korkan Frankların şehri Mardin hâkimine teslim etmeleri ve böylece Fırat'ın doğusunda Franklara ait bir yer kalmaması anlatılmaktadır.⁷⁷⁰

Muferricu'l-Kurûb'da bundan sonra, İmâdeddin'in Ca'ber kalesi kuşatması hakkında bilgiler verilmektedir. Bu hususla ilgili olarak, İmâdeddin'in h. 541(m.1146/1147) yılında, Sâlim bin Mâlik bin Bedr el-Ukaylî'nin elinde bulunan Ca'ber kalesini kuşatması, kuşatmanın başarıya ulaşmaması, kalenin kendisine teslimi için Menbic hâkimi emir Hassân'ı elçi olarak göndermesi anlatılmaktadır. Bu bilgilerin ardından, İmâdeddin'in, yanına giren Yernakş adlı Frank bir gulmanı ve memlukler tarafından yatağında öldürülmesi yer almaktadır.⁷⁷¹

4.6.2. Nûreddin Mahmud Zamanında Halep Atabeyliği

Muferricu'l-Kurûb'da bu konuyla ilgili olarak, önce babası İmâdeddin Zengî'nin öldürülmesinden sonraki gelişmeler hakkında bilgiler yer almaktadır. Nûreddin Zengî'nin, babasının yüzüğünü alarak orduyla Halep'e yürüyüp oraya hâkim olması, Hama hâkimi Selâhaddin el-Yagısıyanî ve vezir Cemâleddin Muhammed bin Ali el-İsfahanî'nin, ona destek olmaları anlatılmaktadır. Ardından, Musul atabeyi Seyfeddin Gâzî'nin ölümünden sonra, melik Musul'a hâkim olan Kutbeddin Mevdûd'la Nûreddin Zengî arasında ile Sincar'a hâkimiyet hususunda ortaya çıkan anlaşmazlık ve vezir Cemâleddin'in önerisi ve arabulucuğuyla, iki kardeş arasında uzlaşma sağlanarak anlaşmazlığın giderilmesi

⁷⁶⁷ İbnu'l-Esîr.(2012).**a.g.e.** Cilt 9, 131.

⁷⁶⁸ İbn Kesîr. (2015). **a.g.e.** Cilt 14, 111.

⁷⁶⁹ Sıbt bin el-Cevzî. (2013). **a.g.e.** Cilt 20, 349.

⁷⁷⁰ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1,94,96.

⁷⁷¹ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**Cilt 1, 98,99.

anlatılmaktadır. Bu anlaşmaya göre, Sincar'ın Kutbeddin Mevdûd'a, Humus'un Nûreddin Zengî'ye bırakıldığı belirtilmektedir. Kutbeddin'in, bu anlaşmayla Sincar'ı aldıktan sonra, Ali Küçük'e ıkta ettiği yer bulmuştur.⁷⁷² Ardından, Nûreddin'in, h. 544 (m.1149/1150) yılında Antakya prensi Piemond'la savaşları ve Hârim ve İnneb gibi bazı Haçlı kalelerini alması, h. 545 (m.1150/1151) yılında Afamyayı alması anlatılmaktadır. Muferricu'l-Kurûb'da, bundan sonra, Nûreddin'in h. 546 (m.1151/1152) yılında Franklar karşısında uğradığı yenilgi anlatılmaktadır. Bu yenilginin ardından, Nûreddin'in, Türkmenlerin yardımıyla Joselin'i ele geçirmesi ve onu öldürmesinden bahsedilmektedir. Ardından, İbn Vâsıl'ın eserinde, Nûreddin'in o bölgedeki Haçlılara ait kale ve şehirleri ele geçirmesi hakkında bilgiler verilmektedir. Bu kapsamda, h. 546 (m.1151/1152) yılında Tell Bâşir'i, Ayntâb, Azez, Tell Hâlid, Kurs, Râvendân, Burc er-Risâs, Hısnu'l-Bârre, Kafr Sud, Kafr Lâna, h. 547 yılında (m.1152/1153) Duluk'u alması anlatılmaktadır. Bundan sonra Nûreddin'in, h. 547 yılında Şam'ı orada hâkim olan Börülüler ailesinden Mucîreddin Abak'ın elinden alması hakkında bilgiler verilmektedir. Bu hususla ilgili olarak, Nûreddin'in, Frankların Askalan'ı almalarından sonra, oraya ulaşamaması ve ayrıca Frankların Mucîreddin'in elinde bulunan Şam'ı da tehdit etmelerinden sonra, uyguladığı siyasetten bahsedilmektedir. Buna göre, Nûreddin'in, Mucîreddin'e yaklaşarak onun güvenini kazanması ve emirleriyle arasını açarak onu zayıflatması, sonra da Şam'ı kuşatması, bu arada Mucîreddin'in Franklardan yardım istemesi, şehir halkından gençlerin kapıyı açmasıyla, Nûreddin'in şehre girip teslim alması anlatılmaktadır.⁷⁷³

Muferricu'l-Kurûb'da bundan sonra h. 551(m.1156/1157) yılında Nûreddin'in Hârim kalesini kuşatması, ancak bu kuşatmadan bir sonuç çıkmaması hakkında bilgiler yer almaktadır. Bahsedilen bu olayların ardından, h. 552 (m.1157/1158) yılında Nûreddin'in Ba'albek'i alması, 555 (m.1160/1161) yılında Bosra ve Serahd'ı alması anlatılmaktadır. Bunun ardından, İbn Vâsıl, eserinde h. 554 (m.1159/1160) yılında kardeşi Emir Emiran Zengî'nin, Nûreddin Zengî'ye başkaldırması hakkında bilgiler vermektedir. Bu hususla ilgili olarak, Nûreddin'in Halep'te rahatsızlanması ve öleceği söylentisinin yayılması üzerine, kardeşi Emir Emiran Zengî'nin, bunu fırsat bilerek Nûreddin'i Halep kalesinde kuşatması, ancak Esedu'd-Din Şîrkûh bin Şâdî'nin kardeşi Necmeddin Eyyûb bin Şâdî'nin, Nûreddin'in kardeşinin bu hareketine karşı çıkması ve onu Nûreddin'e karşı giriştiği bu hareketten vazgeçmeye zorlaması ile emir emiran Zengî'nin bu girişiminin başarısız olması, Emir

⁷⁷² İbn Vâsıl.(1953).a.g.e. Cilt 1, 107-109.

⁷⁷³ İbn Vâsıl.(1953). a.g.e, Cilt 1, 121-127.

Emiran'ın Harran'a gidişi, Nûreddin'in, iyileştikten sonra Harran'ı alıp Erbil hâkimi ve Musul'daki kardeşi Kutbeddin Mevdûd bin Zengî'nin naibi emir Zeyneddin Ali Küçük bin Bektekin'e teslim etmesi anlatılmaktadır. Ardından, Nûreddin'in Rakka'yı almasından bahsedilmektedir.⁷⁷⁴

Muferricu'l-Kurûb'da Nûreddin Zengî ile ilgili bilgi verilen hususlardan biri de, onun h. 558 (1162/1163) yılında Franklar karşısında uğradığı yenilgidir. Bu konu ile ilgili olarak, h.558 de Nûreddin'in Trablus'u kuşattığında Hısnu'l-Ekrâd'ın aşağısında bulunan Bukey'a'da karargâh kurduğu sırada Frank askerlerinin, kalenin yer aldığı dağın arkasından çıkarak Nûreddin'in askerlerine baskın yapması, Müslümanların birçoğunun öldürülmesi, esir edilmesi, Nûreddin'in kaçarak kurtulması anlatılmaktadır. Ayrıca, baskından sonra Nûreddin'in Hums çevresinde karargâhını kurması, yeniden asker, silah toplaması, ordunun eksikliğini gidermesi ve kısa sürede yine eski gücüne ulaşmasından bahsedilmektedir.⁷⁷⁵ El-Kâmil fi't-Tarih'te Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, bu baskında Müslümanlara en acımasız şekilde saldıran çok zarar veren kişinin Bizanslı Dukas olduğu, Nûreddin'in çadırına baskın yapanların da bu kişinin adamları olduğu belirtilmektedir.⁷⁷⁶ El-Bidâye ve'n-Nihâye'de Frankların Nûreddin'e yaptıkları baskın hakkında bilgi verilmekle birlikte, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak Nûreddin'in sözü geçen baskına uğradığı yerin adı belirtilmemektedir.⁷⁷⁷ el-Bidâye ve'n-Nihâye'de bu hususla ilgili daha az bilgi verildiği görülmektedir. Mir'âtu'z-Zaman'da h.558 yılı olayları içinde anlatılan bu olayla ilgili olarak, Muferricu'l-Kurûb'la hemen hemen aynı bilgilerin verildiği dikkati çekmektedir.⁷⁷⁸ Muferricul'-Kurûb'da bunun ardından, Nûreddin'in, daha önce almakta başarısız kaldığı Hârim kalesini alması hususunda bilgiler yer almaktadır. Bundan sonra, Nûreddin'in h.559 (m.1163/1164) Franklarla yaptığı savaş ve Hârim'i geri alması hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu husus hakkında, Nûreddin'in, Frankların Mısır'a yürümelerini engellemek için cihat çağrısında bulunması, Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd bin İmâdeddin Zengî'yle ve Hısn Keyfa ve el-Cezîre şehirleri hâkimi Davud bin Sekman bin Artuk'la ve Mardin hâkimi Necmeddin Alparslan bin İlgâzî bin Artuk'la yazışarak onlardan destek istemesi, el-Hısn hâkimi Fahreddin'in, Nûreddin kendi adamları üzerinde etkili olduğu için isteksiz de olsa savaşa destek vermesi, Müslümanlarla Franklar arasında savaşın olması, savaşı Müslümanların kazanması, Nûreddin'in h.559(m.1163/1164) yılında Hârim'i

⁷⁷⁴ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 127-131.

⁷⁷⁵ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 135,136.

⁷⁷⁶ İbnu'l-Esîr.(2012). **a.g.e.** Cilt 9, 302.

⁷⁷⁷ İbn Kesîr.(2015).**a.g.e.** Cilt 14, 170.

⁷⁷⁸ Sıbt bin el-Cevzî.(2013).**a.g.e.** Cilt 21, 37.

alması anlatılmaktadır. Ardından, Nûreddin Zengî'nin h. 564 (m.1168/1169) yılında Ca'ber kalesini alması hakkında bilgiler verilmektedir. Nûreddin'in kaleyi kuşatması, ancak bir sonuç alamaması, sonunda Ca'ber hâkimi Şihâbeddin Mâlik el-Ukaylî'nin, bazı yerleri alması karşılığında kaleyi Nûreddin'e vermesinden bahsedilmektedir.⁷⁷⁹

Muferricu'l-Kurûb'da, Esedu'd-Din Şîrkûh'un Mısır'a yaptığı üçüncü sefere yol açan olaylar ve seferin sonuçları hakkında da detaylı bilgi verildiği görülmektedir. H. 564(m.1168/1169) yılı olayları içinde, bu seferin, Kahire'de bulunan Frankların, Şam'daki Murray adlı krallarından Mısır'a sefer yapmalarını istemesi, onun da başlangıçta bu seferin kendi aleyhlerine olacağı, Nûreddin'i güçlendirip Mısır'a hâkim olacağı düşüncesiyle karşı çıksa da, daha sonra isteksizce bu seferi yapmayı kabul etmesi, bu durumdan haberdar olan Nûreddin'in de ordusuna hazırlık talimatı vermesinden bahsedilmektedir. Ardından, Frankların Kahire'yi kuşatması, Şâvir'in bunun üzerine Frank kralı Murray'la anlaşma yoluna gitmesi, Murray'ın, Şâvir'in kendisiyle anlaşma yapmak hususundaki yazışmalarını, üzerinde bazı tahrifatlar yaparak Nûreddin'e sızdırması hususunda bilgiler verilmektedir. Bunun üzerine Nûreddin'in, Humus'ta bulunan Esedu'd-Din Şîrkûh'u çağırması, onu teçhizatla donatması, para vermesi, Türkmenlerden altı bin atlıyı katarak onu Mısır seferine göndermesi anlatılmaktadır. Bundan sonra, Şîrkûh'un Mısır'a yaklaştığının duyulması üzerine Haçlıların Mısır'ı terkettiği, Esedu'd-Din Şîrkûh'un h. 564 yılında Kahire'ye girdiği, Adîd Li Dinillah'a hil'at verdiği belirtilmektedir. Bunun ardından, Şâvir'in öldürülmesi hakkında bilgiler yer almaktadır. Şâvir'in, Esedu'd-Din ve onunla olan emirlere davet verip yakalamayı planlamasından, oğlu el-Kâmil'in onu bundan vazgeçirmesinden, Şâvir'in bazan Franklara, bazan Esedu'd-Din'e yaklaşp ikili ve güven vermeyen bir siyaset izlemesinden, daha sonra, Selâhaddin'in emriyle yakalanmasından, Adîd li Dinillah'ın tevkii ile idam edilmesinden bahsedilmektedir. Bunun ardından, Adîd li Dinillah'ın Esedu'd-Din'e hil'at vererek onu vezir yapması anlatılmaktadır. Ardından, h. 564 yılında Esedu'd-Din'in ölmesi, vezirliği Selâhaddin bin Yusuf bin Eyyûb'un üstlenmesi bilgileri yer almaktadır.⁷⁸⁰

Muferricu'l-Kurûb'da Nûreddin Zengî ile ilgili olarak bilgi verilen hususlardan biri de, Frankların Dimyat'ı kuşatmalarına karşılık vermesi, onların ülkelerine hücumlar yapması ve h. 565 (m.1169/1170) yılında Frankların başarısız olarak Dimyat'tan çekilmeleri hakkındadır.⁷⁸¹ Muferricu'l-Kurûb'da Frankların Dimyat kuşatmasının nedeni olarak

⁷⁷⁹ İbn Vâsıl.(1953). a.g.e., Cilt 1, 143-145, 155.

⁷⁸⁰ İbn Vâsıl.(1953).a.g.e., Cilt 1, 155-168.

⁷⁸¹ İbn Vâsıl.(1953). a.g.e, Cilt 1, 179-183.

belirtilen, Selâhaddin'in Mısır diyarına hâkim olması ve Nûreddin Zengî'nin Mısır'daki etkisinin artması hususu ve ayrıca, Frankların bu kuşatma için, Sicilya, Endülüs ve diğer yerlerdeki Franklardan yardım istemeleri hususu, Mir'âtuz-Zaman'da yer almamıştır⁷⁸². el-Bidâye ve'n-Nihâye'de, Frankların Dimyat kuşatmasına kalkışmalarının nedeni olarak, Müslümanların Kudüs'ü ele geçirmelerinden korkmaları belirtilmiş, başka yerlerdeki Hıristiyanlardan yardım istemeleri yer almamıştır⁷⁸³. Muferricu'l-Kurûb'da Dimyat kuşatmasının nedeninin sözü edilen bu iki diğer kaynağa göre daha iyi tahlil edildiği görülmektedir. Bunun ardından, Muferricu'l-Kurûb'da h. 565 (m.1169/1170)yılında Musul hâkimi Kutbeddin Mevdûd Zengî'nin ölmesi, Musul'da devlet işlerini yürüten Fahreddin Abdu'l-Mesîh'in güç kazanması üzerine Nûreddin'in bu durumdan memnun olmaması ve bu nedenle bölgeye yaptığı seferler hakkında bilgi verilmektedir. Bu kapsamda, Nûreddin'in Rakka, Habur, Nusaybin'i ele geçirmesi, Sincar'ı alması, orayı kardeşinin oğlu İmâdeddin Zengî bin Mevdûd'a teslim etmesi, sonra Musul'a gelmesi, Musul'daki emirlerin oranın hâkimi Abdul-Azîz Mesîh'in üzerine yürüyüp şehri kendisine teslim etmeleri hususunda haber yollamaları üzerine, Musul'u alması, Seyfeddin Gâzî bin Mevdûd'u Musul meliki yapması, Musul kalesini Sa'deddin Gümüştekin'e vermesi anlatılmaktadır.⁷⁸⁴ Mir'âtuz-Zaman'da, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, Nûreddin'in, yukarıda belirtilen yerleri Abdu'l-Mesîh'ten alıp İmâdeddin Zengî bin Mevdûd'a teslim ettikten sonra Abdu'l-Mesîh'le Şam'a gittiğinde, onun ismini bir Müslüman için uygun görmeyerek, Abdullah olarak değiştirdiği bilgisi yer almaktadır⁷⁸⁵.

Muferricu'l-Kurûb'da Nûreddin Zengî'nin faaliyetleri ile ilgili olarak bilgi verilen hususlardan biri de, Nûreddin'in isteğiyle, h. 567 (m.1171/1172) yılında, Mısır'da hutbenin Abbâsi halifesi adına okunmasının başlanmasıdır. Bununla ilgili olarak, Nûreddin Zengî'nin bu yöndeki isteğine Selâhaddin'in önce Mısır halkının tepkisinden çekinerek icabet etmemesi, ancak Nûreddin'in bu hususta ısrarcı olması, emirlerin de Nûreddin'e uyması, bu arada Fâtımî halifesi el-Adîd li Dinillah'ın hastalanmasıyla Selâhaddin'in, hutbenin Abbâsi halifesi el-Mustedî Bi Nurillah adına okutturması anlatılmaktadır.⁷⁸⁶ El-Kâmil fi't-Tarih'te bu hususta Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, aslında Selâhaddin'in Şiiler adına okuna hutbenin kesilmesini istemediği, bunun nedeninin de Nûreddin Mısır'a yürürse, el-Adîd li Dinillah adına hutbe devam ettiği takdirde onun taraftarlarının kendi yanında duracaklarını

⁷⁸² Sıbt bin el-Cevzî.(2013). **a.g.e.** Cilt 21, 155.

⁷⁸³ İbn Kesîr.(2015). **a.g.e.** Cilt 14, 199.

⁷⁸⁴ İbn Vâsıl, **a.g.e.**, Cilt 1, 188-193.

⁷⁸⁵ Sıbt bin el-Cevzî. (2013).**a.g.e.** Cilt 21, 163.

⁷⁸⁶ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 200-201.

kanaatinde olduğu bilgisi yer almaktadır. El-Kâmil fi'-Tarih'te, daha sonra Mısır'a el-Emiru'l-A'lem adlı Arap olmayan bir kişinin geldiği, insanların Abbâsiler adına hutbe okumaktan uzak durduğunu görünce, kendisinin el-Mustedî Bi Emrillâh adına hutbeye başladığı, bir sonraki Cuma da Selâhaddin'in el-Mustedî adına hutbe okunmasını emrettiği belirtilmektedir.⁷⁸⁷ Yukarıda bahsedilen bu husus, Muferricu'l-Kurûb'da da yer almaktadır.

Muferricu'l-Kurûb'da hakkında bilgi verilen bir diğer husus, bu yılda Nûreddin Zengî ile Selâhaddin Eyyûbî arasında, Şam'a ortak sefer yapılması hususunda karar verilmesi, Selâhaddin'in bundan vazgeçmesi üzerine yaşanan gelişmelerdir. Bununla ilgili olarak, Nûreddin ve Selâhaddin'in aralarının bozulması, Nûreddin'in Selâhaddin'in üzerine yürümeye niyetlenmesi, Selâhaddin'in babası Necmeddin Eyyûb'un, Selâhaddin'i Nûreddin'le arasını düzeltmesi hususunda uyarması, Selâhaddin'in de bu tavsiyeye uyarak, Nûreddin'e emrinde olduğunu bildirmesi anlatılmaktadır. Muferricu'l-Kurûb'da bundan sonra, Nûreddin Zengî hususunda, onun h. 569 (m.1173/1174) yılında ölmesi hakkında bilgi verilmektedir.⁷⁸⁸

4.6.3. İldenizliler

Azerbaycan Atabeyliği olarak da bilinen İl-Denizliler (1146-11225), Irak Selçukluları Devleti'nde görev alarak yükselmiş ve Sultan Mesud tarafından Sultan Tuğrul II'un dul kalan eşi Mümine Hatun'la evlendirilmiş bulunan Şemseddin İl-Deniz'in, Azerbaycan genel valisi iken Gürcü ve Abhaz saldırılarından koruduğu ve Erran ve Şirvan ahalisini de Selçuklular'a bağladığı bölgeyi 1146'dan itibaren müstakil olarak yönetmeye başlamasıyla kurulmuş bir handeanlıktır. Şemseddin İl-Deniz'in 1175'de ölümünden sonra oğullarından Cihan Pehlivan, Irak Selçuklu Sultanlığının da en güçlü adamı oldu, ondan sonra kardeşi Osman, 1191'de kendini Irak Sultanı ilan etti. İldenizliler Atabeyliği, Celâleddin Harzemşah'ın 1225'de Tebriz'i ele geçirmesi ile sona erdi⁷⁸⁹.

Muferricu'l-Kurûb'da İldenizliler hakkında bazı yerlerde bilgi verilmektedir. Ancak bunlar sınırlı bilgilerdir ve İldenizlilerin başka devlet veya vasal devletlerle ilgili olaylardaki rolleri hakkında bilgilerdir. Bunlardan biri, Nûreddin Zengî'nin, Kutbeddin Zengî'nin ölmesi üzerine, Musul'da hâkimiyet tesis eden Fahreddin Abdu'l-Mesîh'in üzerine yürüdüğü sırada Fahreddin Abdu'l-Mesîh'in, İzzeddin Kutbeddin bin Mevdûd'u Atabek

⁷⁸⁷ İbnu'l-Esîr.(2012). **a.g.e.** Cilt 9, 365.

⁷⁸⁸ İbn Vâsıl(.1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 221-223, 260,261.

⁷⁸⁹ Kafesoğlu, İ.(2001). "Azerbaycan Atabeyliği: İl-Denizliler:(1146-1225)". **Türk Dünyası El Kitabı**,1, 385.

İldeniz'e göndererek ondan yardım istemesi hakkındadır. Bu hususta verilen bilgilerde, bunun üzerine h. 566'da (m.1170/1171) Atabek İldeniz'in Nûreddin'e elçi göndererek ondan Musul üzerine yürümemesini istediği, Nûreddin'in de ona, Gürcüler karşısındaki yenilgisini hatırlatarak onu reddetmesi anlatılmaktadır. İldenizlilerden, Selâhaddin Eyyûbî'nin Kudüs'ü fethi sonrası gelen elçiler arasında Atabek İldeniz'in elçisinin de olduğu belirtilerek bahsedilmektedir. Ve Atabek Muzafferuddin Kara Arslan bin Osman bin İldeniz'in, kardeşi Pehlivan'dan sonra melik olduğu, onun görünüşte atabek olduğu, Saltanatın, Sultan Tuğrul bin Muhammed bin Tuğrul bin Muhammed bin Melikşah'ın olduğu anlatılmaktadır.⁷⁹⁰ İldenizlilerle ilgili bilgi verilen bir diğer husus, h.622 (m.1225/1226) yılında Celâleddin Harzemşah'ın Azerbaycan ülkesini istilası hakkındaki kısımda İldeniz'in soyu hakkında bilgiler verilmekte, Atabek İldeniz'in, Tuğrul bin Muhammed bin Melikşah el-Ekber bin Alp Arslan'ın memlukü olduğu, İldeniz ve çocuklarının ülkede hüküm sürdüklerinden söz edilmektedir. Daha sonra, h. 623 (m.1226) yılında Celâleddin Harzemşah'ın Tiflis'i istilası hakkında bilgi verilen bölümde, Selçuklu Sultanlarının Azerbaycan üzerindeki hâkimiyeti sona erince, onların memluklarından olan İldeniz'in Irak-ı Acem, Irak-ı Acem'i, Azerbaycan'ı ve Erran'ı ele geçmesi, Fars, Huzistan hâkimi ve Ahlat hâkimi Şahermen'in ona itaat etmesi ve Gürcüler üzerine yürümek için asker toplamasından bahsedilmektedir.⁷⁹¹

4.6.4. Harzemşahlar

Muferricu'l-Kurûb'da Harzemşahlar ile ilgili olarak, bu hanedanlığın doğuşu ve kurucusu hakkında bilgiler verilmektedir. h.616 (m.1219/1220) yılı olayları ile ilgili bilgi verilen kısımda, Harzem Sultanı Alâeddin Bin Tekeş hakkında bilgiler yer almaktadır. Alâeddin bin Tekeş'in soyunun, Alpaslan bin Çağrı Bey Davud bin Mikail bin Selçuk'un memluklarından olan Beltekin'e dayandığı, onun Selçuklular ülkesinde Harzem valisi olduğu, onlara Harzemşahlar denmesinin bu sebepten kaynaklandığı belirtilmektedir. Daha sonra, onun Selçuklu hâkimiyetinin ortadan kalkmasını takiben, hâkimiyet kurduğu yerler anlatılmakta, Isfahan, Rey, Horasan ve Bilâdu'l-Cebel'i ele geçirdiği, Buhara, Semerkand ve Maverünnehr'e hâkim olduğu, daha sonra Bağdat üzerine yürümeye, Selçuklu ve Büveyhoğullarının yaptığı gibi niyetlendiği, ancak bunu yapmaya imkân bulamadığı anlatılmaktadır. Ardından, h. 622 (m.1225/1226) yılı olayları hakkındaki kısımda, Azerbaycan ve Eran hâkimi Muzafferuddin Özbek bin Pehlivan ve eşinin soy ağacı ve kendisinin melik olması hakkında bilgiler verilmektedir. Bundan sonra, Celâleddin

⁷⁹⁰ İbn Vasil.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 192,193.

⁷⁹¹ İbn Vâsıl(1972). **a.g.e.**, Cilt 4, 182,183.

Harzemşah'ın Gürcü ülkesine yürümesi, onları yenmesi, çoğunu öldürüp esir alması anlatılmaktadır. Celâleddin'in bu kadar çok kişiyi öldürmesi ve esir almasının sebebinin ise, oradaki veziri Şerefu'l-Mulk'den, kendisine karşı bir isyan çıkartıp, Özbek'i yeniden ülkenin başına getirme planı olduğunu haber alması olduğu ifade edilmektedir. Celâleddin'in, veziri Şerefu'l-Mulk'ten, Şemseddin et-Tugrâi ve Tebriz Reisinin kendisine karşı isyan başlatmak üzere oldukları için Gürcü ülkesine girip savaştığı bilgisi, el-Kâmil fi't-Tarih'te de yer almaktadır⁷⁹². el-Bidâye ve'n-Nihâye'de, ve Mir'âtu'z-Zaman'da, h. 622'de Celâleddin Harzemşah'ın Gürcülerle savaşı hakkında verilen bilgilerde, savaşın nedeni olarak yukarıda bahsedilen, Celâleddin'in kendisine karşı isyan hazırlandığını haber alması hususu belirtilmemiştir⁷⁹³. Bundan sonra, Muferricu'l-Kurûb'da, H. 623(m.1226) yılı olayları içinde Celâleddin Harzemşah'ın Tiflis'i alması hakkında bilgiler yer almaktadır. Tiflis'in h. 515(m.1121/1122) yılına kadar Müslümanların elinde kaldığı, daha sonra Gürcülerin oraya hâkim olduğu belirtilmekte, Melikşah'ın oğlu Sultan Mahmud'un bu şehir üzerine yürüdüğü ancak orayı ele geçiremediği, ondan sonra tahta geçen Sultan Mesud'un da bu emele ulaşamadığı belirtilmektedir. Bundan sonra, Harzemşah'ın Tiflis'i fethettiği ve şehrin Müslüman ahalisinde bu fetihle görülen sevinç anlatılmaktadır. Gürcülerin hâkimiyetinde kaldığı dönemde Gürcülerin Müslümanları orada bıraktığı ve onların ibadetlerine izin verdiği şeklinde bir bilgi de yer almaktadır.⁷⁹⁴ Muferricu'l-Kurûb'da Celâleddin Harzemşah'ın Tiflis'i fethi hususunda ayrıntılı bilgiler verildiği görülmektedir.

4.6.5. Beğ-Teğnililer

Beğ-Teğnililer, Musul Atabeyi Nûreddin Zengi'nin hizmetine giren Zeyneddin Ali Küçük tarafından kurulmuş ve 1146-1232 yılları arasında Erbil merkez olmak üzere Şehr-i Zor, Hakkâri, Sincar, Harran, Urfa civarlarında hüküm sürmüş bir Türk Beyliğidir. Beyliğin kurucusu Ali Küçük'ün ölümünden sonra oğlu Atabey Muzafferuddin Kökböri, önce Musul atabeyi Seyfeddin Gâzi II'nin hizmetine girmiş, daha sonra Selâhaddin Eyyûbî'nin tarafına geçmiş, onunla Urfa kuşatmasına katılmış ve Selâhaddin Eyyûbî, Urfa'yı ele geçirdikten sonra Harran'la birlikte bu şehri de Kökböri'ye ikta etmiştir (1183). Kökböri'nin ölümünden (1232) sonra, 44 yıl süren bu Türk Beyliği sona ererek, toprakları Abbâsi halifeliğine katılmıştır.⁷⁹⁵

⁷⁹² İbnu'l-Esîr. (2012). **a.g.e.** Cilt 10, 398.

⁷⁹³ İbn Kesîr. (2015). **a.g.e.** Cilt 14, 137., Sıbt İbnu'l-Cevzi. (2013). **a.g.e.** 22,278.

⁷⁹⁴ İbn Vâsil.(1972). **a.g.e.**, Cilt 4, 181,183.

⁷⁹⁵ Kafesoğlu, İ.(2001). **a.g.e.** 385, Alptekin, C.(1992). **Begteginliler. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 5, 342-344.**

Muferricu'l-Kurûb'da, doğrudan Beğ-Teğnililer ile ilgili bir bölüm yer almamaktadır. Zeyneddin Ali Küçük'ün Erbil'i ele geçirmesi hakkındaki bölümde, Erbil'in, bundan sonra Melik Muzafferuddin Kökböri bin Zeyneddin'in son zamanına kadar Zeyneddin Ali ve oğlunun hâkimiyetinde kaldığı belirtilmektedir.⁷⁹⁶ Eserde, yukarıda bahsedilen husus dışında Beğ-Teğnililerle ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır.

4.7. Moğollar ve Moğol İstilasası

Muferricu'l-Kurûb'da Moğolların hem kendisi, hem de İslam ülkelerini istilasası hakkında bilgiler yer almaktadır. Moğollar hakkındaki bilgiler, onların yaşadıkları yerler, yiyecekleri, inançlarına dair hususları içermektedir. İnançları ile ilgili olarak, Moğolların yüce bir yaratıcıyı kabul edip onu tazim ettikleri, ancak her hangi bir dine bağlı olmadıkları anlatılmaktadır. Cengiz yasasından da kısaca bahsedilmekte, Moğolların Cengiz'e tam bir itaat gösterdikleri ifade edilmektedir. Ardından, Cengiz Han'ın istilaları hakkında bilgi verilmektedir.

1218 yılında Otrar şehrinin hâkimi tarafından, Moğolistan'dan gelen bir kervanın yağmalanması ve kervandaki 450 tacirin öldürülmesi üzerine, Moğollar 1220-1221 yıllarında bütün Türkistan ve Harezm'i ele geçirdiler. Yakın doğuda birkaç kere daha savaşlar yaptılar. 1258'de Bağdat Moğolların eline geçti. Böylece, İran, Mezopotamya ve Anadolu'yu da içeren bir Moğol devleti ortaya çıktı⁷⁹⁷. Suriye ve İslam aleminin Moğol tehdidi altında kaldığı bu dönemde Memluk sultanı Kutuz yerli halkla yakınlaşarak onlardan yardım istedi ve seferine dini bir şekil vererek, İslamiyete karşı Haçlıları kışkırtan Moğolları Ayn Câlût'ta büyük bir yenilgiye uğrattı. Ayn Câlût'ta Moğolların yenilmesinin, hem Memluklar hem de İslam alemi için maddi ve manevi büyük sonuçları oldu; Moğolların Suriye'den sonra Mısır'ı da elde ederek Franklarla işbirliği yapmasının önüne geçildi, yerli halkın Memluklara karşı güveni arttı ve Mısır, İslamiyetin ve Moğollardan kaçanların ve güvenli bir sığınağı haline geldi⁷⁹⁸.

İbn Vâsıl'ın eserinde, Moğolların Çin'e hâkim olup güçlendikten sonra Türk ülkelerini almaları, Harzemşah ülkesine saldırmaya başlamaları, Harzem Sultanı Alâeddin Tekeş üzerine yürümleri anlatılmaktadır.⁷⁹⁹ Moğolların Irak üzerine yürümesinden, el-Mustansır

⁷⁹⁶ İbn Vâsıl.(1972). **a.g.e.**, Cilt 1, 97.

⁷⁹⁷ Barthold,W. (1977). *İslam Medeniyeti Tarihi*.(Çev. F. Köprülü.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları No.86. (Eserin orijinali 1918'de yayımlandı), 61.

⁷⁹⁸ Tekindağ,Ş. (1961).**Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 28,29.;R.Grousset,*Histoire del'Asie*,III:le Monde mongol, s.100.

⁷⁹⁹ İbn Vâsıl.(1972). **a.g.e.**, Cilt 4, 33-38.

Billâh hakkında verilen bilgiler içinde bahsedilmekte, onun Moğollara karşı çıktığı ve ordusunun Moğolları yenilgiye uğrattığı, el Hafâcî adlı kardeşinin de cesur bir kişi olduğu, halife olduğu takdirde, Moğolları ülkeden temizleyeceğini söylediği ifade edilmektedir.⁸⁰⁰ Moğolların İslam ülkelerini istilasını ile ilgili olarak, onların h. 616 (m.1219/1220) yılında Mısır'a hücum etmeleri de eserde yer bulmuştur. Bu hususla ilgili olarak, Moğolların Dimyat kentini ele geçirmeleri, Memlukların onları yenilgiye uğratmasından bahsedilmektedir. Muferricu'l-Kurûb'da, Moğolları Ayn Câlût'ta El-Meliku'l-Muzaffer Seyfeddin Kutuz'un, Fırat kıyısında, ez-Zâhir Rükneddin Baybars'ın, Humus'ta Mısır ve Şam diyarı hâkimi el-Meliku'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun'un yenmesinden bahsedilmektedir.⁸⁰¹ Memluklular ve Ayn Câlût Savaşı ilgili olarak başka bir bilgi yer almamaktadır. Başka kaynaklarda, bu hususta daha çok bilgi verildiği görülmektedir. El-Bidâye ve'n-Nihâye'de, h. 658 (m.1259/1260) yılı olayları içinde, Hülâgû Han'ın komutasında Moğolların Halep ve Şam'ı almaları, daha sonra Ayn Câlût Savaşı hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir.⁸⁰² Muferricu'l-Kurûb'da Memluklarla ve onların Moğollarla mücadelesiyle ilgili bilgilerin sınırlı olduğu görülmektedir.

4.8. Hâkimiyet Sembolleri

4.8.1. Hutbe

Hutbe, hükümdarlığın manevi unsurlarından biridir. Halife ve sultanların hâkim oldukları bölgelerde bulunan camilerde Cuma namazlarında adını anmak adet olmuş ve hükümdarlık sembollerinden biri haline gelmiştir⁸⁰³. Bu kısımda, hâkimiyet sembollerinden hutbe birçok yerde geçmektedir. Hâkimiyet sahibi olanların veya hâkimiyet iddiasında bulunanların, mutlaka kendi adlarına hutbe okuttukları veya okutmak için girişimde buldukları görülmektedir. Melikşah'ın h.485(m.1092/1093) yılında ölümünden sonra yerine geçen Tâcu'd-Devle Tutuş için Halep hâkimi Kasîmu'd-Devle, Urfa hâkimi Bozan ve Antakya hâkimi Yağısıyan'ın hutbe okutmaları, Rahbe'yi ele geçirdikten sonra Tutuş'un kendi adına hutbe okutması⁸⁰⁴, Tutuş'un Emir İbrahim bin Kureyş bin Bedrân'dan adına hutbe okunmasını istemesi, o bunu yapmak istemeyince üzerine yürümesi⁸⁰⁵, Tutuş'un el-Muktedî bi Emrillâh'tan kendi adına hutbe okunmasını istemesi yer almaktadır.

⁸⁰⁰ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 318.

⁸⁰¹ İbn Vâsıl.(1972).**a.g.e.**, Cilt 4, 324.

⁸⁰² İbn Kesîr,**a.g.e.** C.15. 349-356.

⁸⁰³ Merçil, E.(2007). **Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 44.

⁸⁰⁴ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 23.

⁸⁰⁵ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 24.

h.514(m.1120/1121)' de Mesud'un, kardeşi Mahmud'un egemenliğini tanımayıp kendi adına hutbe okutması⁸⁰⁶, h. 525 (m.1130/1131) yılında Mahmud'un ölmesi üzerine Davud'un elçilerinin halife el-Musterşid Billâh'a onun kendine adına hutbe isteğini iletmeleri, ancak halifenin, hutbe hükmünün Sancar'a ait olduğunu söylemesi⁸⁰⁷, Sultan Sancar'la Mesud arasındaki savaşta Mesud yenildikten sonra Sancar'ın h. 526 yılında yeğeni Tuğrul bin Muhammed'i Gence'ye göndermesi ve tüm ülkede onun adına hutbe okutturması ifade edilmektedir.⁸⁰⁸ h.529(m.1134/1135)'da İmâdeddin Zengî Şam'ı kuşattığı sırada orada ve İmâdeddin'in şehirlerinde melik Alparslan bin Sultan Mahmud için hutbe okutulması⁸⁰⁹, h. 529'da halife el-Musterşid Billâh'ın öldürülmesinden sonra yerine geçen er-Râşid Billâh'ın Sultan Davud için hutbe okutulmasını emretmesi⁸¹⁰, İmâdeddin Zengînin, atabeki olduğu Melik Alparslan bin Sultan Mahmud bin Muhammed bin Melikşah adına hutbe okutturması⁸¹¹, Sultan Mesud bin Muhammed bin Melikşah, Hemedan kapısında Çarşamba günü Cemaziülahir'in on dokuzunda h. beşyüz kırk yedi yılında ölmesinden sonra Sultan Muhammed Şah bin Mahmud bin Melikşah, Bağdat'a giderek halifeden kendisine sultan olarak hutbe okumasını istemesi, halifenin bunu kabul etmemesi, İmâdeddin Zengî'den yardım istemesi, Sultan Muhammed Şah'ın, h.552 (m.1157/1158) senesi Muharrem ayı Cumartesi gününden bu yılın Rebiu'l-Evvel ayı Pazartesi günü on üçüne kadar Bağdat'ı kuşatması, ancak Halife el-Muktefâ li Emrilah'ın geri adım atmaması, o sırada Sultan Sancar'ın ölmesi ancak Bağdat'ta onun adına hutbenin devam etmesi anlatılmaktadır.⁸¹² Mısır'da Fâtîmî halifesi adına okunan hutbenin Nûreddin Zengî'nin talimatıyla kesilerek, Abbâsi halifesi adına okutulmaya başlanması, Musul şehirlerinde Selçuklu Sultanları için okunan hutbenin kesilerek el-Meliku'l-Âdil için hutbe okutulması eserde yer almaktadır.⁸¹³ Ayrıca, h.615 (m.1218/1219) yılında el-Meliku'l-Kâhir öldüğü zaman, büyük oğlu Bedreddin Lu'lu'nun, Nûreddin'i babasının ülkesinde hâkim kılması ve Bedreddin Lu'lu'nun onun adına hutbe okutması eserde yer bulmuştur.⁸¹⁴

⁸⁰⁶ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 29.

⁸⁰⁷ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1, 47.

⁸⁰⁸ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 49,50.

⁸⁰⁹ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**,Cilt 1,,58.

⁸¹⁰ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 64.

⁸¹¹ İbn Vâsıl.(1953) **a.g.e.**, Cilt 1, 58.

⁸¹² İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 132.

⁸¹³ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 200,201.

⁸¹⁴ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3,262,263.

4.8.2. Sikke

Sikke, önemli bir hâkimiyet sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tahta çıkan hükümdarlar ilk iş olarak, üzerinde ad, unvan ve lakaplarının olduğu paralar bastırmışlar ve bunu hâkimiyet ve hükümlanlıklarını ifade etmenin bir yolu olarak görmüşlerdir⁸¹⁵. Muferricu'l-Kurûb'da değerlendirdiğimiz kısımlarda hâkimiyet sembollerinden sikke ile ilgili olarak, Bedreddin Lu'lu'nun Nüreddin Arslan Şah adına sikke bastırması yer almaktadır.⁸¹⁶

4.8.3. Hil'at

Hil'at, hükümdarın taltif etmek istediği kimseye verdiği kıymetli elbise anlamına gelmektedir. Ancak hil'at, sadece elbise ile sınırlı kalmayıp, memuriyetin mahiyeti ve önemine göre başka hediyeleri de kapsayabilmekteydi⁸¹⁷. Hâkimiyet sembollerinden hil'attan eserde çeşitli yerlerde bahsedilmektedir. h. 523'de (m.1128/1129) Sultan Mahmud'un İmâdeddin Zengî'ye hil'at vermesi, h. 532'de (m.1137/1138) halife el-Muktefâ li Emrillâh'ın, aynı zamanda Sultan Mahmud'un elçisi inşâ kâtibi Mueyyedu'd-Din Sedidu'd-Devle bin el-Enbârî'nin İmâdeddin Zengî'ye gelerek hil'at vermesi ve halife ve sultanın hil'atına binmesi ve giymesi anlatılmaktadır. Burada söz konusu olan hil'atın at ve tıraz olduğu anlaşılmaktadır. Sultan Mesud'un er-Râşid Billâh'a hil'at vermesi eserde yer almaktadır. H. 546 (m.1151/1152) yılında Esedu'd-Din Şîrkûh'un Kahire'ye gelip Fâtûmî halifesi Adîd Li Dinillah'la toplantı yaptıktan sonra Adîd li Dinillah'ın ona hil'at vermesi anlatılmaktadır. Ayrıca, El-Meliku'l-Kâhir'in oğlu Nüreddin Arslanşah'ın atabek yaptığı Bedreddin Lu'lu'nun emirlere ve askerlere pahalı hil'atler verdiğinden bahsedilmektedir.⁸¹⁸

4.8.4. Sancak

Sancak(bayrak), Selçuklularda hükümdarın maddi hâkimiyet sembollerinden biridir. Sancak, yalnızca hükümdara mahsus olmayıp, hanedan mensupları, üst düzey devlet görevlileri ve komutanların da bayrakları olmuştur.⁸¹⁹

⁸¹⁵ Merçil, E.(2007).**a.g.e.**,89.

⁸¹⁶ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3,263.

⁸¹⁷ Merçil, E.(2007).**a.g.e.**, 142,143.;Köymen, "Araştırmalar II", **TAD**, sayı 2-3,s.316-317.

⁸¹⁸ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 263.

⁸¹⁹ Merçil, Erdoğan.(2007).**a.g.e.**, 123;bk.Fuad Köprülü, Bayrak mad.İ.A, s.407.

Eserde, Seyfeddin Gâzi bin Zengî bin Aksungur'un başının üstünde sancak taşıması yer almakta, bunun ardından diğerlerinin de sancak taşımaya başladıkları ifade edilmektedir⁸²⁰.

4.9.Gelenekler

4.9.1. Hediye Verme

Maksatları dışında, hâkimiyet sembollerinden hil'atla benzerlik gösteren hediye alıp verme, hükümdarlar arasında, eskiden beri mevcut geleneklerdendir. Hediye verilmesi için mutlaka bir vesilenin bulunması şart olmadığı gibi, yüksek bir makamdan daha küçük bir makama gönderilmesi gibi bir şart da bulunmamaktaydı⁸²¹

Hediye verme geleneği, Muferricu'l-Kurûb'da bazı yerlerde karşımıza çıkmaktadır. Şerefu'd-Devle'nin Melikşah'a h. 477(m.1084/1085) yılında değerli bir at hediye etmesi hususu, bunlardan biridir.⁸²² h. 484 (m.1091) yılı olayları içinde Trablus hâkimi Celâlu'l-Melik bin Ammâr'ın Kasîmu'd-Devle Aksungur'un vezirine hediye vermesi⁸²³, h. 523 (m.1128/1129) yılında Dubeys bin Sadaka'nın Sultan Mahmud'a değerli hediyeler vermesi⁸²⁴, h. 547 (1152/1153) yılında Nüreddin Zengî'nin Şam hâkimi Mucîreddin'in güvenini kazanmak için ona hediyeler vermesi eserde yer bulmuştur.⁸²⁵

4.9.2. Toy (Yağma)

Türk hükümdarları ve beylerinin çeşitli vesilelerle halka ziyafetler vermesi de gelenekler arasında yer almaktadır. Bu ziyafetler toy olarak adlandırılmakta ve ziyafetin bitiminde sofrta takımları, ziyafete katılanlar tarafından yağma edilmektedir⁸²⁶.

Eserde Nüreddin Zengî'nin, ölümünden kısa bir süre önce h. 569 (m.1173/1174) yılı Ramazan ayında Şam'da Yeşil Meydan'ın önünde kendisine bir çadır kurulması ve bir minber kurulmasını emretmesi, kazasker kadı Şemseddin İbnu'l-Ferrâş'ın namazdan sonra hutbe okuması, halka yiyecek dağıtması ve bu yiyeceklerin de "Türk adetlerince" yağmalanması anlatılmıştır.⁸²⁷

⁸²⁰ İbn Vâsıl.(1953).**a.g.e.**, Cilt 1,117.

⁸²¹ Köymen,M.A.(1992).**a.g.e.**,140,141.

⁸²² İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 13.

⁸²³ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 21.

⁸²⁴ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 44

⁸²⁵ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 126.

⁸²⁶Koca,S.(2011).**a.g.e.**, s.540,541.

⁸²⁷ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1,261.

5. MUFERRİCU'L-KURÛB'DA TÜRKİYE SELÇUKLULARI İLE İLGİLİ KISIMLARIN TAHLİL VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Muferricu'l-Kurûb'da Türkiye Selçukluları ile ilgili olarak ele alınan konuları, şu başlıklar altında toplayabilmekteyiz:

5.1. Türkmenler

Eserde, Türkiye Selçuklularında Türkmenler konusu çeşitli yerlerde geçmektedir. İlk olarak, III. Haçlı Seferinde Türkmenlerin faaliyetleri ile ilgili bilgileri görmekteyiz. Alman kralının Anadolu'dan geçerken Türkmenlerin Alman askerlerini yakalamasından ve Almanların zor durumda kalmalarından bahsedilmektedir. Daha sonra, Kagalos'a ait olduğu belirtilen yazıda, Alman askerlerinin Kılıç Arslan'ın ülkesine girdikten sonra uç Türkmenlerinin onları önce iyi karşıladıkları ama sonra onun ordusuyla Türkmenler arasında savaş olduğu, Türkmenlerin Alman ordusunu sıkıştırdıkları anlatılmaktadır.⁸²⁸ Denizli civarındaki bu karşılaşmanın yeri ve zamanı belirtilmemektedir.

Muferricu'l-Kurûb'da, Türkmenlerden, Türkiye Selçuklu Devleti içinde iktidar mücadelesinde oynadıkları rol ile de bahsedilmektedir. H.586 (m.1190/1191) yılı olayları içinde, Sultanın Şam'a Yürüyüşü ve Oraya Varışı konusunda, II. Kılıç Arslan'ın oğlu Kutbeddin Melikşah'ın babasıyla girdiği iktidar mücadelesinde, Erzincan hâkiminin ona yardımcı olması, Kılıç Arslan'dan vezirini kendisine göndermesini istemesi, durumdan habersiz olan Kılıç Arslan'ın da vezirini Erzincan hâkimine gönderince, Erzincan hâkiminin, vezirin üzerine Türkmenleri göndermesi, Türkmenlerin onu feci şekilde öldürmesi anlatılmaktadır.⁸²⁹

Bundan sonra Türkmenler ilgili olarak, onların Selçuklu Bizans, Selçuklu Eyyûbî Savaşları ve Anadolu'ya Moğol saldırısındaki rol ve durumları ile ilgili olarak bilgiler yer almaktadır.

İbn Vâsıl'ın eserinde, H. 611(m.1214/1215) yılı olayları içinde Türkmenlerin Alaşehir Savaşındaki rolünden bahsedilmektedir. I.İzzeddin Keykâvus'un Bizans kralı Laskaris'i yendiği savaşta Laskaris'in, ava çıktığında Türkmenler tarafından yakalandığı, kurtulmak

⁸²⁸ İbn Vâsıl, **a.g.e.**, Cilt 2, 318-320.

⁸²⁹ İbn Vâsıl.(1957). **a.g.e.**, Cilt 2, 411.

için onlara para vaadettiği, öldürülmekten korkup onlara kendini tanıttığı, ancak Türkmenlerin onu yakalayıp İzzeddin Keykâvus'a götürdükleri anlatılmaktadır.⁸³⁰

H. 613 (m.1216/1217) yılı olayları içinde, Türkmenlerden 1.İzzeddin Keykâvus'un Suriye Seferinde, el-Balât halkının Müslümanların ülkelerini yağmalamak hususunda Levon'un oğluna yardımcı olmaları hususu ve bunun Türkmenler tarafından ortaya çıkarılmasıyla bahsedilmektedir.⁸³¹

Muferricu'l-Kurûb'da, h.634 (m.1235/1236) yılı olayları içinde, Kangar adlı bir Türk emirinin Türkmenlerden birçok asker toplaması ve Halep'te ve Firus civarında yağmacılık yapması, Türkiye Selçuklu ülkesine girip çıkması ve Halep ordusunun onu yenmesinden bahsedilmektedir. Halep önde gelenlerinin, onun bunları Rum Sultanının emriyle yapmasından şüphelenmeleri, bunun için Türkiye Selçuklu Sultanına elçi göndermeleri, Sultanın da bunu kabul etmeyerek aldığı yerleri geri vermesini emretmesi ve yaptığı bozgunculuktan vazgeçmesi anlatılmaktadır. Bu hususta, Türkiye Selçuklu Sultanının el-Meliku'n-Nâsır'a destek olmasından söz edilmektedir.⁸³² El-Bidâye ve'n-Nihâye'de ve Mir'âtu'z-Zaman'da h. 634 yılı olayları içinde böyle bir bilgi yer almamaktadır.⁸³³

Muferricu'l-Kurûb'da H. 635(m.1237/1238) yılı olayları içinde, el-Meliku'l-Kâmil'in Ölümünden Sonra Meydana Gelen Olayların anlatıldığı kısımda, el-Meliku'l-Azîz'in halası Sâhibe'nin, Kangar adlı bir kişiyi emrine alması ve onu Türkmenlerin başına getirmesinden bahsedilmektedir.⁸³⁴ H.640 (m.1242/1243) yılı olayları içinde, "Moğolların Rûm Ülkesine Hücum Etmeleri" başlığı altında, Moğolların Harput'a hücum etmeleri, el-Meliku'l-Mansûr ve askerlerin Harput'a yürümesi, bu arada Meyyâfârikîn hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî ve Harezmlilerin, Mardin hâkimi Saîd'e ait olan Duneysir'e gelmeleri, oradan Habur'a geçmeleri, Türkmenlerden önemli bir topluluğun, başlarında İbn Dudi (Dudu Bey) adlı bir emir olduğu halde, el-Mecdel denilen yerde Şihâbeddin Gâzî'nin ordusuna katılmasından bahsedilmektedir. Yukarıda bahsedilen bu askerlerin, sayısı, Türkmen atlıları dışında yetmiş bin Cuban kabilesi mensubu olarak verilmektedir.⁸³⁵ El-Bidâye ve'n-Nihâye'de, h.640 (m.1242/1243) yılı olaylarında Halep ordusuyla Harzemliler

⁸³⁰ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 225.

⁸³¹ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 236.

⁸³² İbn Vâsıl, **a.g.e.**(1977).Cilt 5,130.

⁸³³ İbn Kesîr, (2015). **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Cilt: 15, (Birinci Baskı).Katar: Vizaretu'l-Evkaf ve's-Şu'uni'l-İslamiyye, 211-214, Sıbt bin el-Cevzî, (2013) **Mir'âtu'z-Zaman fi Tarihi'l-A'yan** Cilt:22 (Birinci Baskı) Beyrut: er-Risale'l-Alemiyye, 340,341.

⁸³⁴ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 180.

⁸³⁵ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 310.

ve onlarla birlikte olan Meyaffarikin hâkimi arasındaki savaş hakkında verilen bilgilerde, el-Meliku'l-Muzaffer'in ordusuna katılan, başlarında Emir Dudu Bey'in olduğu bu askerlerle ilgili bir bilgi yer almamaktadır⁸³⁶. Mir'âtu'z-Zaman'da ise, h. 640 yılı olaylarında yukarıda bahsedilen savaşla ilgili verilen bilgilerde, Emir Dudu'dan bahsedilmemekle birlikte, Halep ordusunun Harzemlileri yenmesinin ardından Türkmenlerin koyunları, atları ve kadınlarının yağmalandığı ifade edilmektedir⁸³⁷.

İbn Vâsıl'ın eserinde yine bahsedilen yıldaki olaylar içinde, Halep Sultanı el-Meliku'n-Nâsır'ın Bağımsız Olması başlığı altında, el-Meliku'n-Nâsır'ın Halep'te yönetimi alması sonrasında, Harezmlilerin ve Türkmenlerin doğuda isyan çıkarmaları, Halep ordusunun, emir Cemâlu'd-Devle komutasında sefere çıkmasından, Ra's Ayn'da çadır kurmalarından, Harzemlilerin Mardin hâkimi el-Meliku's-Saîd Necmeddin Gâzî'ye katılmaları ve Halep ordusuyla aralarında savaş olmasından bahsedilmektedir.⁸³⁸

Altı Yüz Kırk Bir (m.1243/1244) Yılı Olayları içinde, Moğolların Rum Ülkesine Girişi ve Gıyâseddin'in Askerlerini Yenmesi başlığı altında, Köseadağ savaşından bahsedilmektedir. Burada, Moğolların Türkiye Selçuklu ülkesine saldırımları, Gıyâseddin Keyhusrev'le savaşmaları, Keyhusrev'in yenilmesi, Moğolların çok sayıda kişiyi öldürmesi ve yağma yapmaları, bu arada Türkmenlerin ayaklanmaları, ülkede kargaşa çıkarmaları anlatılmaktadır.⁸³⁹ Burada, Türkmenlerin Moğollara karşı koymalarından bahsedilmektedir.

5.2. Haçlı Seferleri

1096-1023 yılları arasında, Batı Avrupalı silah güçler tarafından, Filistin üzerine, görünüşte Kudüs'ü Müslümanların elinden kurtarma amacını taşıyan, ancak arkasında çeşitli politik ve ekonomik amaçlar barındıran sekiz Haçlı Seferi yapılmıştır. Bu seferlerin üçü Anadolu topraklarından geçmiş ve dolayısıyla Türkiye Selçukluları Devleti'ni de hedef almıştır. Haçlı Seferleri, Türkiye Selçukluları Devletinin sahiller ve sahillere yakın yerlerdeki şehir ve kalelerini kaybederek Anadolu içlerine çekilmesine, bir kara devleti haline gelmesine, Selçuklu ülkesinin tahrip olmasına neden olsa da, Türkiye Selçuklu Sultanları I.Kılıç Arslan ve I. Mesud, Haçlılara karşı başarılı savunmalar yapmışlar, onları birçok yerde yenilgiye uğratmışlar, Anadolu'yu ellerinde tutmayı, siyasi bütünlüğü devam ettirmeyi başarmışlar ve İslam coğrafyasını bir yıkım ve felaketten koruma hususunda büyük

⁸³⁶ İbn Kesîr, **a.g.e.** C.15, 239,240.

⁸³⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzi, **a.g.e.** C. 22, 375.

⁸³⁸ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 313,314.

⁸³⁹ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 326,327.

katkı sunmuşlardır. II. Haçlı Seferi sırasında Türklerin bu savunma azmini ve Anadolu'nun Türkler tarafından yoğun olarak iskan edildiğini görmelerinden dolayı, Haçlı kaynakları, Anadolu'yu "Türkiye" olarak anmaya başlamışlardır⁸⁴⁰.

Muferricu'l-Kurûb'da, III. Ve IV. Haçlı Seferleri hakkında bilgi verilmektedir. III. Haçlı Seferi ile ilgili olarak, h.586 (m.1190/1191) yılı olayları içinde, Alman imparatorunun Akka'yı ele geçiren Franklara yardım için sefere çıkmasından bahsedilmektedir. Alman imparatorunun İstanbul'a varışı, Bizans hükümdarının Alman imparatoruna önce geçiş izni vermek istememesi, sonra vermesi, Selçuklu meliki II.Kılıç Arslan'ın ülkesine yaklaştıkları zaman oğlu Kutbeddin Melikşah'ın onlara karşı çıkması, yenilmesi ve Konya'ya çekilmesi, Alman imparatoruna ülkesinden geçiş izni vermesi, Alman imparatorunun, Ermeni kralı Stefan bin Levon'un ülkesine varana kadar II. Kılıç Arslan'dan kendisini koruması için emirler görevlendirmesini istemesi, Alman imparatorunun Ermeni kralının ülkesine ulaşması, Alman imparatorunun Tarsus'a geçmesi, orada konakladıklarında Alman imparatorunun nehirde boğulması anlatılmaktadır. Daha sonra, Alman imparatorunun oğlunun onun yerine geçmesi, askerlerin onun itaati altına girerek Antakya'ya yürümesi, oradan Bagras'a geçmeleri ve orada bazısının esir edilip öldürülmesi, oradan Halep'e gitmeye çalışırken yolda esir alınıp esir pazarında ucuz fiyata satılmalarından bahsedilmektedir.⁸⁴¹ Kitabı'r-Ravzateyn'de III. Haçlı Seferi hakkındaki kısımda Muferricu'l-Kurûb'a göre daha ayrıntılı bilgiler verilmektedir; farklı olarak Kılıç Arslan'ın Alman imparatoruna, ona sempati duyduğu için geçiş izni vermesi, Tarsus'a ulaşmaları, orada nehirde boğulduktan sonra cesedinin sirkeye yatırılması ve sonra kemiklerinin, Kudüs'e götürülüp orada gömülmek üzere bir çuvalda toplanmasından bahsedilmektedir.⁸⁴² Yukarıda bahsedilen bilgiler Muferricu'l-Kurûb'da yer almamaktadır. Muferricu'l-Kurûb'daki bilgilerin orijinal olmakla birlikte yetersiz olduğu, bu hususta diğer Eyyûbî kaynaklarının daha ayrıntılı bilgiler verdiği göze çarpmaktadır.

IV. Haçlı seferi, 1204'de İstanbul üzerine yapıldı. Bu seferde Latinler İstanbul'u yağmaladılar. Halkın bir kısmı kılıçtan geçirildi, bir kısmı iki gün süren ve şehre büyük tahribat veren yangında hayatını kaybetti. Latinlerin İstanbul'u kuşatması sırasında

⁸⁴⁰ Runciman,S.(1989) *Haçlı Seferleri Tarihi* I.(Çev.F. Işıltan) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, 65-102, Turan,O.(2014). **Selçuklular Zamanında Türkiye**. (13.Baskı) İstanbul: Ötüken,24-28, Sevim, A.(2014). **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**.(Üçüncü Baskı) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu , 10-19.

⁸⁴¹ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 2,318-323.

⁸⁴² Ebû Şâme, (1997).**Kitabu'r-Ravzateyn Fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye** Cilt 4 (Birinci Baskı),Beyrut:Muessesetu'r-Risale, 129,130.

Bizanslılar Süleyman Şah'dan yardım istediler ancak o, Ankara'nın ele geçirilmesi ve Gürcistan seferi ile meşgul olduğundan bu isteğe icabet etmedi⁸⁴³.

Muferricu'l-Kurûb'da, IV.Haçlı Seferi ile ilgili olarak, h.600 (m.1203/1204) yılı olayları içinde, Frankların İstanbul üzerine yürümleri, orayı ele geçirmeleri ve Bizans'ın gücünü ortadan kaldırmalarından bahsedilmektedir. İstanbul'un h.660 (m.1261/1262)'a kadar Frankların elinde kaldığı, sonra Bizanslıların orayı Franklardan geri aldığı anlatılmaktadır.⁸⁴⁴ IV. Haçlı Seferi hakkında Muferricu'l-Kurûb'da az ve sınırlı bilgilerin verildiği görülmektedir. Bu konuda İbn Kesîr'in el-Bidâye ve'n-Nihâye'sinde daha ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Bu kaynakta, Frankların Kudüs'ü almak için yola çıkmaları, ancak Bizanslılarla savaşmalarıyla Allah'ın onları bu yoldan ayırdığı, çok kişiyi öldürdükleri, esir aldıkları, halkın Ayasofya'ya sığınması, ancak rahiplerin ellerinde İncillerle dışarı çıkıp onları ikna etmeye çalışması, Frankların bu kişileri de öldürmesi, Ayasofya'nın yağmalanması, sonra Frankların aralarında kura çekerek Boland düküne Bizans imparatorluğunu vermeleri, Bizanslıların Haliç'in arkası dışında hâkimiyetinin kalmaması, Frankların İstanbul'da hâkimiyeti sağladıktan sonra Şam'a yönelmeleri anlatılmaktadır⁸⁴⁵. Muferricu'l-Kurûb'da bu bilgiler yer almamakta ve bu konunun sınırlı bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Ayrıca, Bizanslıların Süleyman Şah'dan yardım istemelerinden de bahsedilmemiştir.

5.3. İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad Kardeşler Arasında İktidar Mücadelesi

Muferricu'l-Kurûb'da, Türkiye Selçuklu Devleti meliklerinden I.İzzeddin Keykâvus ve I.Alâeddin Keykubad kardeşler arasındaki Türkiye Selçuklu tahtı iktidar mücadelesinden de bahsedilmektedir. İktidar mücadelesi, Türk devletlerinde tahta geçiş yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski Türk devletlerinde iktidara geçişin kesin bir kuralı bulunmayıp çeşitli yöntemlerin uygulandığı görülmektedir. Bu yöntemler; devlet kurucusu olarak tahta çıkmak, veliaht tayin edilmek suretiyle tahta çıkmak, rakip veya rakiplerini bertaraf ederek, yani kuvvet kullanma ve mücadele yöntemiyle tahta çıkmak, devlet adamları ve komutanların seçimi ve tercihi yoluyla tahta çıkmak, metbu hükümdarın menşuru ve onayı ile tahta çıkmak, atabeylik veya saltanat naibliğinden hükümdarlığa yükselmek suretiyle tahta çıkmak şeklinde kendini göstermektedir⁸⁴⁶. Sultan I.Gıyâseddin Keyhusrev'in

⁸⁴³ Turan,O. **a.g.e.**, s. 293,294.

⁸⁴⁴ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 160.

⁸⁴⁵ İbn Kesîr, **a.g.e.** Cilt 14,485,486.

⁸⁴⁶ Koca,S.(2011).**Selçuklu Devri Türk Tarihinin Ana Meseleleri** (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi, 303.304.

1211'de şehit olması üzerine geride İzzeddin Keykâvus, Alâeddin Keykubad ve Celâleddin Keyferidûn adında üç oğlu kalmıştı. Devlet adamlarının ve komutanların tercihi, İzzeddin Keykâvus'tan yana olmuş ve o, Selçuklu tahtına çıkmıştır. Alâeddin Keykubad, kardeşinin sultanlığını kabul etmeyerek, tahtı ele geçirmek amacıyla kardeşine karşı Kayseri ve Ankara'da iktidar mücadelelerine girmiştir. Kayseri'deki mücadeleden başarısızlıkla çıkan Keykubad, Ankara'ya doğru çekilmiş ve Ankara kalesine yerleşmiştir. Bunun üzerine Keykâvus, h.608(m.1211/1212)'de Ankara kalesini kuşatmış ve yaklaşık bir yıllık bir kuşatma sonunda Alâeddin Keykubad, teslim olmuştur. Keykâvus, Keykubad'ı öldürmek istemiş, araya hocası Şeyh Meceddin İshak girerek onu bu düşüncesinden vazgeçirmiştir⁸⁴⁷.

Muferricu'l-Kurûb'da, h.609 (m.1212/1213) Yılı olayları içinde, I. Gıyâseddin Keyhusrev'in yenilmesi, I. İzzeddin Keykâvus'un melik olması, amcası Erzurum hâkimi Tuğrul Şah bin Kılıç Arslan'ın onun üzerine yürüyerek onu Sivas'ta kuşatması, Levon'un oğlunun da ona bu hususta yardım etmesi, ancak I. İzzeddin Keykâvus'un, el-Meliku'l-Eşref'ten yardım istemesi, Erzurum hâkimi amcasının el-Meliku'l-Eşref'ten korkması ve Keykâvus'u kuşatmayı bırakması anlatılmaktadır. Bundan sonra, iki kardeş arasında Ankara'da geçen mücadele ile ilgili bilgiler verilmektedir. Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'in, İzzeddin Keykâvus'un elinde bulunan Ankara üzerine yürümesi ve orayı ele geçirmesi, bu haber Keykâvus'a ulaşınca, Ankara'yı kuşatması, Alâeddin'in, El-Meliku'z-Zâhir'den, arabuluculuk yapması için yardım istemesi, onun da, Şeyh Takıyeddin Ali bin Ebi Bekr el- Herevi'yi bu arabuluculuk konusu için göndermesi, ancak barışın sağlanamamasından bahsedilmektedir. Muferricu'l-Kurûb'da İzzeddin Keykâvus'un, kardeşi Keykubad'ı Ankara'da kuşatmaya devam etmesi, daha sonra İzzeddin Keykâvus'un, Keykubad'ı yakalayıp onu bir kalede hapsedtirmesi, onunla birlikte olan emirlerin ve onların reislerinin sakallarını kestirmesi, onların her birinin, suçlu olduklarının anlaşılması için bir ata ters bindirilmesi ve bu esnada bir kişinin önünde ve arkasında onlara sopa ile vurması anlatılmaktadır⁸⁴⁸. Eserde, Keykâvus'un Keykubad'ı hapsedtiği kalenin adı, Ankara kalesi olarak belirtilmemiştir. Keykâvus'la Keykubad arasındaki ilk mücadelenin yapıldığı yer olarak Kayseri yerine Sivas'ın, tarih olarak h.608 yerine h.609'un belirtilmesi, Tuğrul Şah'ın el-Meliku'l-Eşref'ten çekinerek kuşatmayı kaldırdığının ifade edilmesi burada dikkat çekmektedir. Osman Turan, bu hususların Arap kaynaklarının bu konuda ortak yaklaşımı

⁸⁴⁷ Koca,S. (2016).**Türkiye Selçukluları Tarihi (Sultan Alp Arslan'dan Uluğ Keykubad'a) (1071-1220)**. Ankara: Berikan Yayınevi, 306-314., Uyumaz,E. (2003). **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi** (1220-1237).Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarh Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, 14-17.

⁸⁴⁸ İbn Vâsil.(1960). Cilt 3, **a.g.e.**, 217,218.

olduğunu belirtmektedir⁸⁴⁹.Keykâvus'un, kardeşi Keykubad'ı Ankara'da kuşatıp yenilgiye uğratması, eserde ayrıntılı anlatılmamıştır. El-Evâmiru'l-Alâiyye'de, bu hususta daha ayrıntılı bilgilerin verildiği görülmektedir⁸⁵⁰. Emirlerin ve onlarla birlikte olan kişilerin bu şekilde cezalandırılması ise, İbn Bîbî'nin eseri de dâhil, diğer kaynaklarda bulunmayan, Muferricu'l-Kurûb'a özgü orijinal bir bilgidir.

5.4. Türkiye Selçuklularının Kuzey Suriye Politikası

İbn Vâsıl'ın Muferricu'l-Kurûb'da anlattığı bir diğer konu, Türkiye Selçuklularının Kuzey Suriye politikası kapsamındadır. Kuzey Suriye'de hâkimiyet kurma düşüncesi, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Süleyman Şah ve oğlu Kılıç Arslan tarafından da uygulamaya koyulmak istenmiş, ancak ikisi de, Büyük Selçuklu Devleti'nin bu bölgedeki vasallarıyla çatışmak durumunda kalarak başarısız olmuş ve Suriye'de hayatlarını kaybetmişlerdir. Türkiye Selçuklu sultanları, Anadolu'da tam olarak yerleşmeden Kuzey Suriye'de hâkimiyet kurma düşüncesinin yanlışlığını farketmiş ve bu politikadan bir süre uzak durmuşlardır. Kuzey Suriye'de hâkimiyet tesis etmeyi ve Halep'i almayı isteyerek sefere çıkan bir diğer Türkiye Selçuklu Sultanı, I. İzzeddin Keykâvus'tur. I. İzzeddin Keykâvus, Eyyûbî melikleri arasındaki anlaşmazlıkları fırsat bilerek Halep'i almak istemiş ancak komutanları arasındaki rekabet ve kıskançlık nedeniyle başarısız olmuş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁸⁵¹ Eserde bu bağlamda h.615 (m.1218-1219) yılı olayları içinde, I. İzzeddin Keykâvus'un Kuzey Suriye seferi anlatılmaktadır. I.İzzeddin Keykâvus'un, bazı kişilerin bu hususta teşviki ve cesaretlendirmesi ile Halep seferine çıkmaya karar vermesi, Eyyûbî meliki el-Meliku'l-Efdal'le ittifak kurması, birlikte fethedecekleri Halep ve çevresindeki yerlerin el-Meliku'l-Efdal'e verilmek, onun da İzzeddin'e itaat etmesi, onun adına hutbe okutup sikke bastırmak, sonra Harran, Urfa ve bunun gibi el-Meliku'l-Eşref'e ait şehirlerin İzzeddin Keykâvus'a verilmesi üzerine anlaşmalarından söz edilmektedir.⁸⁵²Ardından; asker toplamaları, er-Ra'bân kalesini, Tell Bâşir'i almaları, I.Keykâvus'un burayı anlaştıkları şekilde el-Meliku'l-Efdal'e teslim etmemesi, Atabek Şihabedin Tuğrul'un, el-Meliku'l-Eşref'i yardıma çağırması, onun da Halep civarına gelmesinden bahsedilmektedir. Burada İbn Vâsıl, es-Sâhib Kemalu'd-Din İbni'l-Adîm' den alıntı yapmaktadır. Bu alıntıda, I.Keykâvus'un, el-Meliku'l-Efdal'i Halep'teki emirler ona meyilli

⁸⁴⁹ Turan,O.(2014). **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**.(Birinci Baskı).Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu, 209.

⁸⁵⁰ İbn Bîbî. (2014). *El-Evamiru'l-Alaiyye fi'l-Umur'il-Alaiyye*. (Çev.Mürsel Öztürk) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 161-168.

⁸⁵¹ Bkz. Koca, S. (2016) **a.g.e.** 61,71-73, 115-117.

⁸⁵² İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 263,264.

olduğu için kendi tarafına meylettirmeye çalıştığı, İzzeddin ve el-Efdal'in, el-Meliku'l-Âdil'in Franklarla uğraşmasını fırsat bildiği ve Diyarbekr hâkimi Artuklu meliki es-Sâlih'in onların her ikisine destek olduğu anlatılmaktadır. Burada, İzzeddin Keykâvus'un seferinin kendisi için olduğu ve el-Meliku'l-Efdal'i amacına ulaşmak için araç yaptığı anlatılmaktadır. İzzeddin Keykâvus'un Rab'an kalesini alması, bu arada el-Meliku'l-Âdil'in oğlu el-Meliku'l-Eşref'i Halep'e göndermesi, Keykâvus'un Merzubân'ı alması, sonra Tell Bâşir'e hücum etmesi, orayı fethetmesi, ancak el-Meliku'l-Efdal'e teslim etmemesi ve el-Efdal'in o zaman onun gerçek niyetini anlaması, sonra I.Keykâvus'un Menbic'e yürüyüp almasından söz edilmektedir. Daha sonra, I.Keykâvus'un el-Meliku'l-Eşref karşısında yenilmesi aktarılmaktadır. Burada, el-Meliku'l-Efdal'in, I.Keykâvus'un, Tell Bâşir'i alıp ona teslim etmeyince niyetinin iyi olmadığını anlaması, oyalamak için onu Menbic'i almaya yönlendirmesinden bahsedilmektedir. Daha sonra, el-Meliku'l-Eşref'in Halep'ten askerlerle harekete geçmesi ve I.Keykâvus'un askerleriyle Tell Kabasin'de karşılaşp savaşmaları ve Keykâvus'un yenilmesi, askerlerinin bir kısmının öldürölüp bir kısmının esir edilmesi, Keykâvus'un, yenilginin ardından daha önce ele geçirdiği Menbic ve Tell Bâşir, Ra'bân, Tell Hâlid, Burcu'r-Rısâs'ı da kaybederek geri çekilmesi ve ülkesinin sınırlarına dönmesi anlatılmaktadır. Ayrıca, I.Keykâvus'un, geri çekilen askerleri kendine ulaştığında, onları bir eve soktuğu ve onların yakılmasını emretmesi ve onların yandığı, daha sonra kendisinin de fazla yaşamadığı, Allah'ın onu helak ettiği ifade edilmektedir.⁸⁵³ İbn Vâsıl, burada I.Keykâvus'un yenilgisinin gerçek sebeplerinden bahsetmemektedir. Gerçek sebep, I.Keykâvus'un, Eyyûbî melikleri arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak Kuzey Suriye'yi ele geçirme isteğidir. I.Keykâvus'un komutanlarını bu şekilde cezalandırmasına ise, Halep hâkimi Atabey Şihâbeddin Tuğrul ile El-Meliku'l-Azîz'in annesi Dayfe Hatun'un, hazırladıkları kurnazca bir plan çerçevesinde, Selçuklu komutanlarının Halep idarecileriyle işbirliği yaptığına dair sahte mektuplar yazdırması ve bu mektupların I. Keykâvus'un eline geçmesini sağlaması neden olmuştur. I. Keykâvus da bu mektuplarda yazılanlara inanarak komutanlarının kendisine ihanet ettiğini sanmış ve onları yaktırmıştır⁸⁵⁴. Sıbt İbnu'l-Cevzi'nin Mir'âtu'z-Zaman'ında, bu konuda Muferricu'l-Kurûb'a göre daha sınırlı bilgilerin verildiği görölmektedir. Bu kaynakta, h.615 (m.1218/1219) yılı olayları içinde, el-Meliku'l-Eşref'in Rum (Türkiye Selçuklu) Sultanı Keykâvus'u yendiği, bunun nedeninin de, el-Eşref'in Doğu ve Halep askerlerini toplayarak Frankları Dimyat'tan uzak tutmak için

⁸⁵³ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 264-268.

⁸⁵⁴ Koca, S.(1997). **Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)**.(Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, 55,56.

Frankların topraklarına girdiği, Sâfitâ ve Hısnu'l-Ekrâd'a geldiği bir sırada, Türkiye Selçuklu Sultanının Halep'i almak için Ra'bân'a doğru yola çıkması, el-Meliku'l-Efdal'in de Sumeysat'tan ona katılması, birlikte Ra'bân ve Tell Bâşir'i almaları olduğu belirtilmekte ve bu durum el-Eşref'e ulaştınca, Sâfitâ'dan Halep'e döndüğü, İbn Kutluğ ve Sunkur el-Halebi'yi öncü asker olarak gönderdiği, Türkiye Selçuklu askerlerinin de es-Sacur'a geldiği, savaş olduğu, Türkiye Selçuklularının yenildiği, Keykâvus'un ülkesine, el-Efdal'in Sumeysat'a döndüğü, el-Eşref'in Ra'bân ve Tell Bâşir'i geri aldığı anlatılmaktadır⁸⁵⁵.

İbn Bîbî, el-Evâmiru'l-Alâiye'de, el-Meliku'l-Azîz'in annesinin öncülüğünde Eyyübî devlet büyüklerinin hazırladığı bu komployu ayrıntılı bir şekilde anlatmakta, ayrıca İzzeddin Keykâvus'un komutanlarını yaktırdıktan sonra yaşadığı büyük pişmanlıktan bahsetmektedir⁸⁵⁶. Muferricu'l-Kurûb'da bu hususa, yani I. Keykâvus'un, komutanlarını haksız yere bu şekilde cezalandırmasına yol açan sebebe de yer verilmemiştir. İbn Vâsıl, acaba neden bu husustan bahsetmemiştir? Eyyübî tarihçisi olduğu için bu hususta suskun kaldığını görüyoruz. Böyle bir komplonun olmadığına yönelik bir ifade yer almamaktadır, ancak bundan bahsetmemektedir de. İbn Vâsıl'da bu husustaki bilgilerin orijinal ancak eksik olduğu görülmektedir.

5.5. Alâeddin Keykubad'ın Güneydoğu Anadolu Politikası

Muferricu'l-Kurûb'da I. Alâeddin Keykubad'ın güneydoğu Anadolu politikası ile ilgili olarak, onun 623 (m.1226) yılında Diyarbekr üzerine seferi ve Kahta kalesini ele geçirmesi anlatılmaktadır. Anadolu'da iç işlerinde bağımsız hareket eden Türk beyliklerinin kontrol altına alınıp Anadolu'daki Türk siyasi birliğinin sağlanması I. Alâeddin Keykubad'ın bir politikası olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁵⁷. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türkiye Selçuklularının vassalı durumunda olan Türk beyliklerinden Diyarbekr hâkimi el-Meliku'l-Mesud, hutbeyi bazan Eyyübî melikleri el-Meliku'l-Kâmil veya el-Meliku'l-Eşref adına, bazan da Alâeddin Keykubad adına okutuyor ve zaman zaman Türkiye Selçuklularının otoritesini sarsıcı davranışlarda bulunuyordu. Ayrıca, el-Meliku'l-Mesud, Celâleddin Harzemşah'la el-Meliku'l-Eşref'e karşı ittifak yapmıştı⁸⁵⁸. Bununla ilgili olarak, Muferricu'l-Kurûb'da önce Diyarbekr hâkimi Artuklu meliki el-Meliku'l-Mes'ud bin el-Meliki's Sâlih'in, Şam hâkimi el-Meliki'l-Muazzam ve Erbil hâkimi Muzafferuddin ile anlaşma yaptığından bahsedilmektedir. Daha sonra, Celâleddin Harzemşah'dan korkan

⁸⁵⁵ Sıbt bin el-Cevzî, a.g.e. Cilt 22, 227.

⁸⁵⁶ İbn Bîbî, a.g.e. 215-222.

⁸⁵⁷ Uyumaz, E. a.g.e.102.

⁸⁵⁸ Uyumaz.E., a.g.e.38,102.

Alaeddin Keykubad bin Keyhusrev'in el-Melikul-Eşref'le anlaşarak Diyarbekr ülkesine sefere çıkması, bunun üzerine Diyarbekr hâkiminin, el-Meliku'-Eşref'le yazışarak ondan yardım istemesi, el-Meliku'l-Eşref'in, Alâeddin Keykubad'dan, Diyarbekr hâkiminden aldığı yerleri yerleri geri vermesini istemesi, Alâeddin Keykubad'ın bunu kabul etmeyerek seferine devam etmesi ve Diyarbekr hâkiminin yenilmesi, Alâeddin'in ordusunun Kahta kalesini ele geçirdiği anlatılmaktadır.⁸⁵⁹ El-Kâmil fi't-Tarih'te, Alâeddin Keykubad'ın Celâleddin Harzemşah'tan korktuğu şeklinde bir bilgi yer almamaktadır. El-Meliku'l-Eşref'in, Diyarbekr hâkimi üzerine asker göndermesini istemek için haber gönderdiğinde Mardin'de olduğu yer almaktadır. Bu bilgi Muferricu'l-Kurûb'da bulunmamaktadır. El-Meliku'l-Eşref'in, Alâeddin Keykubad'dan askerlerini çekmesi için haber gönderdiğinde "Ben el-Eşref'in naibi değilim ki bir sefer emredip diğerinde yasaklasın" ifadesi el-Kâmil fi't-Tarih'te de yer almaktadır. Yine, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, el-Kâmil fi't-Tarih'te, El-Eşref'in, kardeşi el-Meliku'l-Muazzam'ı yola getirmek için Şam'a yürüdüğü bilgisi yer almaktadır⁸⁶⁰. Alâeddin Keykubad'ın Celâleddin Harezşah'dan korktuğu için el-Meliku'l-Eşref'le anlaştığı bilgisi, İbn-i Bibi'de de yer almamaktadır⁸⁶¹. Yine, Muferricu'l-Kurûb'da yer alan, el-Meliku'l-Eşref'in Keykubad'a haber göndererek Diyarbekr ülkesine yürümesini istemesi, Keykubad'ın Malatya üzerine yürümesi akabinde Diyarbekr hâkiminin el-Meliku'l-Eşref'le yazıştıktan sonra el-Meliku'l-Eşref'in, Keykubad'a haber göndererek aldığı yerleri geri vermesini istemesi ve Keykubad'ın bunu kabul etmeyip tepki göstermesi adı geçen kaynakta yer almamaktadır. İbn Bibi' de geçen, Diyarbekr hâkiminin faaliyetinden haberdar olduktan sonra Alâeddin Keykubad'ın, Emir Mübarizeddin Çavlı'nın askerlerinden bir kısmıyla Amid'in Kahta beldesine giderek oranın fethini gerçekleştirmesini, Kondistabl (Emir-i Ahur) Emir Seyfeddin'in de askerleriyle Diyarbekr'e bağlı yerlerden Çemişgezek ile Adıyaman'a yürüyüp oraya bağlı yerlerden Çemişgezek ile Adıyaman'a yürüyüp orayı almasını buyurması, Muferricu'l-Kurûb'da yer almamıştır. Muferricu'l-Kurûb'da Alâeddin Keykubad'ın Diyarbekr Seferinde Eyyûbilerin rolünün diğer kaynaklara göre daha önemli olarak yansıtıldığını görmekteyiz. Bunda da, İbn Vâsıl'ın Eyyûbî hanedan tarihçisi olmasının etkili olduğunu düşünmekteyiz.

---

⁸⁵⁹ İbn Vâsıl.(1972). **a.g.e.**, Cilt 4,202,203.

⁸⁶⁰ İbnu'l-Esîr(2012). **el-Kâmil fi't-Tarih** Cilt:10.(Birinci Baskı).Beyrut:Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 415.

⁸⁶¹ İbn Bîbî. **a.g.e.** 295-301.

5.6. Türkiye Selçukluları- Eyyûbîler İlişkileri

5.6.1. Yassı Çemen Savaşı

Muferricu'l-Kurûb'da, I. Alâeddin Keykubad'ın Harzemşahlarla ilişkisi konusunda, h.627 (m.1229/1230) de I.Keykubad'ın, el-Meliku'l-Eşref'i ittifakına alarak Celâleddin Harzemşah'ı yenilgiye uğrattığı ve kaynaklarda Yassıçemen olarak geçen savaş anlatılmaktadır. Alâeddin Keykubad'la Celâleddin Harzemşah arasında 1225'de başlayan dostluk, gittikçe gelişmiş, ancak 1229'dan itibaren ilişkiler bozulmuştur⁸⁶². I. Keykubad, Celâleddin Harzemşah'a gönderdiği ilk elçisi ile, onun doğuda Moğollarla, kendisinin de batıda Hıristiyanlarla mücadele ettiğini, aralarında bir ittifakın gerekli olduğunu söylemiş, Celâleddin Harzemşah da aynı mahiyette cevap vererek, İslam hudutlarını doğuda kendisinin, batıda I. Keykubad'ın müdafaa ettiğini, ikisinin de aynı soydan olduklarını, bundan dolayı müttefik olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Bu iki Türk sultanı arasında bu şekilde gelişen dostluk havası, Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat'ı kuşatıp ele geçirdikten sonra orayı yakıp yıkması ile bozuldu. Celâleddin Harzemşah'la I. Keykubad'ın ilişkilerinin daha da kötüleşmesine ve savaşa yol açan şey, Erzurum hâkimi Rükneddin Cihanşah'ın, Celâleddin Harzemşah'la ittifak kurması, Ahlat kuşatmasında ona destek olması ve onu Keykubad'a karşı kışkırtmasıydı. ⁸⁶³. Celâleddin Harzemşah'ın, Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarına yakın yerlerde faaliyet göstermesi, zaten bir süredir gergin olan ilişkilerin daha da bozulmasına yol açmış ve Alâeddin, elçilerinden olumsuz raporların ulaşmasıyla, komutanlarından Kemâleddin Kâmyâr'ı, kendileriyle Celâleddin'e karşı ittifak yapmaları için el-Meliku'l-Kâmil ve el-Meliku'l-Eşref'e göndermiş, Eyyûbî melikleri de buna icabet etmişlerdir⁸⁶⁴. Eserde, bu konuda, Altı Yüz Yirmi Yedi(m.1229/1230) yılı olayları başlığı altında "Sultan Celâleddin Menkuberti İbn Alâeddin bin Harzemşah'ın Yenilmesi Bahsi"nde, Alâeddin Keykubad'ın amcasının oğlu olan Erzurum hâkiminin, Alâeddin Keykubad'a düşman olduğu, Celâleddin Harzemşah'la işbirliği yaptığı, onun itaatine girdiği, onunla Ahlat kuşatması ve fethine katıldığı, Keykubad'ın, Celâleddin Harzemşah'ın Rûm ülkesine girmesinden ve orayı almasından korktuğu ve bunun için el-Meliku'l-Kâmil ve el-Eşref'ten yardım istediği, el-Meliku'l-Eşref'in Sivas üzerine, Alâeddin Keykubad'la birlikte de Ahlat üzerine yürüdükleri anlatılmaktadır. Bu hususla ilgili bilgiler verilirken, İbn Vâsıl'ın el-Meliku'l-Eşref'in askerleri hakkında övücü ifadeler kullandığına şahit

⁸⁶² Uyumaz, E. a.g.e. 50.

⁸⁶³ Turan, O.(2014). **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**.(1.Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu.239-241.

⁸⁶⁴ Uyumaz, E. a.g.e. 56.

olmaktayız. Onun askerlerini hem Alâeddin Keykubad'ın, hem de Celâleddin Harzemşah'ın askerleriyle kıyaslamaktadır. El-Meliku'l-Eşref'in askerlerinin, Keykubad'ın askerlerinden daha güçlü, silah ve hayvanlarının ihtişamlı olduğunu, Celâleddin Harzemşah'ın, el-Melik'l-Eşref'in askerlerini görünce, onların gücüne, kıyafetlerine, hayvanlarına silahlarına hayran olup dilinin tutulduğunu söylemektedir. Bu kısımda, daha sonra, Celâleddin Harzemşah'ın yenildiği, askerlerinin dağıldığından, Harzemlilerin bir yarıktan aşağı düştükleri ve orada helak olduklarından, el-Meliku'l-Eşref'in Ahlat'ı harap bir şekilde geri almasından, Harzemşah'ın zayıflamış bir halde Azerbaycan'a girmesinden, orada Moğolların hücumuna uğramasından bahsedilmektedir. İbn Vâsıl, burada, Celâleddin Harzemşah'ın başına bunların gelmesinin, bu ülkelerde İslam'ın zayıflamasından kaynaklandığı yorumunda bulunmaktadır.⁸⁶⁵

Bundan sonra Muferricu'l-Kurûb'da, "Rûm Sultanı Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'in Erzurum'u İstilası Bahsi" başlıklı kısımda, Celâleddin Harzemşah'la birlikte yenilmelerinin ardından Erzurum hâkiminin Alâeddin Keykubad tarafından esir edilmesi, kalelerinin teslim alınması ve Alâeddin Keykubad'ın onu tutuklayıp ölene kadar hapiste kalması anlatılmaktadır.⁸⁶⁶ El-Kâmil fi't-Tarih'te, bu konu hakkında büyük ölçüde aynı bilgilerin verildiği görülmektedir. Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, Alâeddin'in, Celâleddin Harzemşah'tan korktuğu için el-Meliku'l-Kâmil ve el-Meliku'l-Eşref'e, el-Meliku'l-Eşref'in tek başına bile olsa kendisine katılması arka arkaya elçiler göndermesi, hatta bir günde Alâeddin Keykubad'dan onlara beş elçinin gelmesinden, el-Meliku'l-Eşref'in Halep askerlerinin başında İzzeddin Ömer bin Ali adlı, Hakkâri Kürtlerinden bir komutanın bulunduğu bahsedilmektedir.⁸⁶⁷ Bu konu ile ilgili olarak, İbnu'l-İbri'nin Tarih Muhtasaru'd-Duvel'inde, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat kuşatmasında şehrin etrafına deniz tarafından yirmi mancınık kurduğu, orada el-Meliku'l-Eşref'in kardeşi Takiyeddin Abbâs, Mucîreddin Yakub ve emir Husâmeddin el-Kaymerî ve el-Eşref'in memlukü İzzeddin Aybek'in olduğu, el-Kaymerî'nin yenilmesi ve el-Kaymerî'nin, Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat kalesini teslim almasından sonra tek başına Kaymer kalesine gitmesi, Rakka'da el-Meliku'l-Eşref'in hizmetine girmesi, İzzeddin Aybek ve Takiyeddin ve Mucîreddin'in Harzemşah'la kalmaları ve onunla ata binip çevgan oynamaları, bu haberler el-Meliku'l-Eşref'e gelince, bundan rahatsız olması, Elbistan'a öncü bir birlik göndermesi, Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın

⁸⁶⁵ İbn Vâsıl.(1972). **a.g.e.**, Cilt 4, 297-300.

⁸⁶⁶ İbn Vâsıl.(1972). **a.g.e.**, Cilt 4,300.

⁸⁶⁷ İbnu'l-Esîr,(2012) **a.g.e.** Cilt 10, 440,441.

uzaktan gelerek onlarla buluşması, Alâeddin Keykubad ve el-Meliku'l-Eşref'in askerleriyle Akşehir⁸⁶⁸'e gelmesi, Harzemşah'ın Ahlat'tan, kırkbin kişilik bir orduyla onlarla karşılaşmak üzere gelişi, Cuma günü savaşın olması, el-Meliku'l-Eşref ve Türkiye Selçuklu Sultanının galip gelmesi, Cumartesi günü Harzemlilerin büyük yenilgiye uğraması, kalanlardan beşyüz kişinin Trabzon dağlarında bir yardan düşüp ölmelerinden bahsedilmektedir⁸⁶⁹. Muferricu'l-Kurûb'da Harzemşahların yenilgisi daha çok el-Meliku'l-Eşref'in askerlerinin zaferi olarak sunulurken, Tarih Muhtasarı'd-Duvel'de Keykubad ve el-Meliku'l-Eşref'in Harzemlilere birlikte galip gelmelerinin belirtilmesi dikkat çekmektedir. Burada, yine, Muferricu'l-Kurûb'un Eyyûbî hanedan tarihi olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Mir'âtu'z-Zaman'da Yassıçemen Savaşı ile ilgili olarak, h. 627(m.1229/1230) yılı olayları içinde, Celâledin Harzemşah'ın Ahlat'ı aldıktan sonra, Türkiye Selçuklu Sultanı Keykubad'ın el-Meliku'l-Eşref'e mektup göndererek bu kişinin (Harzemşah) ülkeyi istila ettiğini, doğru olanın senin benim yanıma gelmen, bende hem para hem adam var dediğini, el-Eşref'in el-Kâmil'e danıştığını, onun da bunu uygun bulduğunu, el-Kâmil'in bir düşmanı olmadığı halde yedi bin savaşçıyla Fırat'ı geçerek Mısır tarafına gittiğini, el-Eşref'in düşmanı Harzemşah olduğu halde yedi yüz atıyla Harran'a gittiğini, Harran'da kaldığını, Halep, Musul ve el-Cezîre'ye haber gönderdiğini, oradan askerlerin geldiğini, bu askerlerle Türkiye Selçuklu ülkesine harekete geçtiğini anlatmaktadır. Sıbt bin el-Cevzî, ayrıca, el-Eşref'in, kardeşleri Şihâbeddin Gâzî, el-Azîz Osman, Cevad ve Şemseddin Sevâb ve emirler olduğu halde Türkiye Selçuklu Sultanı ile buluştuklarını, bu durum Harzemşah'a ulaşınca da, onlara doğru yola çıktığını, yolda Türkiye Selçuklu sultanına yardım için gelen ve bir çayırdaki dinlenen yedi bin kişiyle karşılaştığını ve onları öldürdüğünden bahsetmektedir. Sıbt bin el-Cevzî'de daha sonra, Türkiye Selçuklu ve Eyyûbî orduları ile olan savaş hakkında, emir İmâdeddin bin Musek'ten nakil yaparak ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Savaş sırasında Allah'ın bir sis gönderdiği, göz gözü görmediği, Allah'ın Harzemlilere karşı Eyyûbîlere yardım ettiği, Harzemlilerin yenildiği, çoğunun dağlarda ve vadilerde dağıldıkları, Türkiye Selçuklularının onlarla şiddetli bir şekilde savaştıkları, ya öldürüldükleri ya da esir edildikleri, paraları, atları ve silahlarının ganimet alındıkları, vahşi hayvan ve kuşlara yem olduklarından, el-Eşref'in Türkiye Selçuklu Sultanına Ahlat'ın kendisine ait olması gerektiğini söylediği, onun da el-Eşref'e orayı verdiğini, onun yanındakilere, kardeşlerine, önemli adamlarına para, hil'at, elbiseler, bin dinar değerinde hediyeler ve atlar verdiğini, Türkiye Selçuklu Sultanının ülkesine

⁸⁶⁸ Erzincan yakınlarındaki Akşehir.

⁸⁶⁹ İbnu'l-İbri. (1997). **Tarih Muhtasarı'd-Duvel**.(Birinci Baskı).Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 215.

döndüğünü, bazı askerlerini el-Eşref'e bıraktığını, el-Eşref'in Erzurum'a yürüdüğü, oranın hâkimini yakalayarak Türkiye Selçuklu Sultanına gönderdiğini, Erzurum'u da onun naibine teslim ettiğini anlatmaktadır.⁸⁷⁰ Sıbt İbnu'l-Cevzî'de bahsedilen, Harzemşah'ın savaşa giderken Türkiye Selçuklu Sultanına yardım için gelen ve bir çayırdaki dinlenen yedi bin kişilik topluluğa rastlaması ve onları öldürmesi bilgisi Muferricu'l-Kurûb'da yer almamaktadır. Bu husus, yani Sultan Alaaddin'e yardım etmek için gelenlerin yenilmesi, İbn Bîbî'de de yer almaktadır. Ancak, bunların bir öncü birlik olduğu ve sayılarının bin kişi olduğu ifade edilmektedir⁸⁷¹. Ayrıca, hem Mirât'uz-Zamân'da hem de el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûril'Alâiyye'de savaşla ilgili bilgilerin Muferricu'l-Kurûb'da bu hususta verilen bilgilere göre daha ayrıntılı olduğu görülmektedir.

5.6.2. Derbendler Savaşı

Muferricu'l-Kurûb'da Eyyûbîlerle Türkiye Selçukluları arasında, h. 631(m. 1233/1234) de yapılan ve Derbendler savaşı hakkında da bilgiler yer almaktadır.

I. Alâeddin Keykubad'ın sahipsiz kalan Ahlat'ı h. 631'de ele geçirmesi üzerine el-Meliku'l-Eşref, başta Mısır hükümdarı el-Meliku'l-Kâmil olmak üzere, sayısı onaltıya varan Eyyûbî meliklerini ve hatta Mardin ve Harput Artuklularını Alâeddin Keykubad'a karşı harekete geçirdi. Halep-Kayseri arası kervan yolunu takip ederek Anadolu içlerine ilerlemeye çalışan Eyyûbî ordusu, Türkiye Selçuklu kuvvetlerinin Göksu yakınlarındaki Akçaderbend geçidini tutması üzerine ilerleyemedi. Bunun üzerine el-Meliku'l-Kâmil ve kardeşleri Duzah-dere yolunu izlemek istedilerde de, bunda da başarılı olamadılar. Eyyûbî kuvvetleri Harput tarafına geri çekilerek bu şehirde Selçuklu güçleriyle savaştılar ancak bozguna uğradılar.⁸⁷²

Eserde bu savaşla ilgili olarak, h. 631(m. 1233/1234) yılı olayları içinde, el-Meliku'l-Kâmil'in, Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad bin Keyhusrev'in Ahlat'ı alması üzerine Mısır diyarından hareket etmesi, on altı Eyyûbî melikinın onun seferine katılmasından söz edilmektedir. Ardından, el-Meliku'l-Kâmil'in askerlerinin Derbend denilen yere ulaşması, burada Selçuklu askerlerinin, ördükleri surdan onlarla savaşması, el-Meliku'l-Kâmil'in askerlerinin yürüyüşüne engel olmaları, bu arada Eyyûbî ordusunda yiyecek kıtlığı başgöstermesi anlatılmaktadır. Buna ek olarak, el-Meliku'l-Kâmil'in Türkiye Selçuklu ülkesine hâkim olursa diğer Eyyûbî meliklerini oraya göndereceği, orayı onlar

⁸⁷⁰ Sıbt İbnu'l-Cevzi, Cilt 22, a.g.e. 304,305

⁸⁷¹ İbn Bîbî. a.g.e. 389-397.

⁸⁷² Turan, O.(2014).*Selçuklular Zamanında Türkiye*.400,401.

arasında paylaşacağını söylemesinin el-Meliku'l-Eşref ve el-Meliku'l-Mucâhid'in kulağına gitmesinin de onların cesaretini kırdığı ve niyetlerini değiştirdiği ifade edilmektedir. Bunun ardından, el-Meliku'l-Kâmil'in askerlerini Harput tarafına göndermesi, Kâmyâri'nin komutasındaki Alâeddin Keykubad'ın ordusuyla burada savaşmaları ve yenilmelerinden, Eyyûbî askerlerinin çoğunun esir edilmesinden bahsedilmektedir. Bundan sonra, el-Meliku'l-Muzaffer'in Keykubad'dan aman istemesi, Keykubad'ın bunu kabul etmesi, el-Meliku'l-Muzaffer ve onunla olan emirlerin Keykubad'ın otağına gelmesi, Keykubad'ın onları iyi karşılaması, el-Meliku'l-Muzaffer'e hil'at ve değerli hediyeler vermesi anlatılmaktadır.⁸⁷³ Mirâ'tu'z-Zaman'da bu konu daha sınırlı anlatılmıştır. Eyyûbî ordusunun Derbend'de yiyecek kıtlığı çektiğinden bahsedilmemiştir. Ayrıca Keykubad'a savaşa giden Eyyûbî ordusu hakkında fazla bir bilgi yer almamıştır.⁸⁷⁴ Muferricu'l-Kurûb'da Derbendler savaşı konusunun detaylı olarak anlatıldığı ve orijinal bilgiler içerdiği görülmektedir.

5.6.3. Urfa, Harran ve Ahlat Kuşatmaları

Muferricu'l-Kurûb'da Türkiye Selçukluları ile Eyyûbîler arasında Derbendler Savaşından sonra vukubulan bazı mücadeleler hakkında da bilgi verilmektedir. Bu hususla ilgili olarak, Alâeddin Keykubad'ın, h. 632'de el-Meliku'l-Kâmil'e ait olan Harran, Urfa ve el-Meliku'l-Eşref'e ait olan Ahlat üzerine yürüyerek buraları ele geçirmesinden bahsedilmektedir. h. 633'de, el-Meliku'l-Kâmil'in Mısır'dan sefere çıkarak, kardeşi Şam hâkimi el-Meliku'l-Eşref, Humus hâkimi el-Meliku'l-Mucâhid ve Hama hâkimi el-Meliku'l-Muzaffer'le Fırat'ı geçmeleri, Urfa'yı almaları, sonra Harran'a yönelip orayı Alâeddin'in emirlerinden ele geçirmeleri anlatılmaktadır. Alâeddin'in emir ve naiplerini esir alıp bağlı olarak develer üzerinde Mısır'a götürmeleri anlatılmaktadır.⁸⁷⁵

5.7. Harzemşah-Eyyûbî İlişkileri

Muferricu'l-Kurûb'da bu konu ile ilgili olarak, h.627 (m.1229/1230) Yılı Olayları içinde, "Celâleddin (bin Alâeddin) Harzemşah'ın Ahlat'ı İstilasası" başlığı altında, Harzemşah'ın Ahlat'ı kuşatıp ele geçirmesi anlatılmaktadır. Celâleddin Mengüberti, 1226 yılında el-Meliku'l-Âdil'in oğulları arasında anlaşmazlık olduğu bir dönemde, el-Meliku'l-

⁸⁷³ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**,Cilt 5, 74-81.

⁸⁷⁴ Sıbt İbnu'l-Cevzi.(2013).**a.g.e.** 20, 326.

⁸⁷⁵ İbn Vâsıl.(1977).**a.g.e.**, Cilt 5, 98-99, 109-110.

Eşref'e ait olan Ahlat üzerine yürümüştür. El-Meliku'l-Muazzam, kendisinden yardım talep etmek için gelen el-Meliku'l-Eşref'i, Harzemşahlar tehlikesine rağmen tutuklamıştır⁸⁷⁶.

İbn Vâsıl'ın eserinde, Celâleddin Mengüberti'nin şehri ısrarlı bir şekilde kuşattığı, mancınıklar getirttiği, surları tahrip ettiği, h.627 yılı Cemadi'l-Evvel'in yirmisekizinde saldırıya geçip şehre girdiği, halkı kılıçtan geçirdiği, Moğollar gibi davrandığı, halkın açlığa mahkûm olduğu ve köpek ve fare yemek zorunda kaldıkları anlatılmaktadır. İbn Vâsıl, bu kısımda daha çok Celâleddin Harzemşah'ın halka yaptığı zulüm üzerinde durmaktadır. Askerleri ve kadınları köle yapmalarından, çocukları satmalarından bahsetmektedir. İbn Vâsıl, Celâleddin Harzemşah'ın el-Meliku'l-Eşref ve Moğollar tarafından yenilmesi ve Meyyâfârikîn'de yenilmesinin, yüce Allah'ın onun bu zulmüne cezası olduğunu belirtmektedir. Eserde, Celâleddin Harzemşah adaletli davransa, Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin, el-Meliku'l-Eşref ve diğer komşularla ve halife ile barış içinde olsa, Moğollara karşı koysaydı durumun böyle olmayacağı ifade edilmektedir. Daha sonra, Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat'a girmesi ve el-Meliku'l-Eşref'in naibi İzzeddin Aybek'i yakalaması ve öldürmesinden bahsedilmektedir.⁸⁷⁷

Bu konu ile ilgili olarak, "el-Meliku'l-Eşref, Alâeddin Keykubad ve Celâleddin Harzemşah Arasında Barış Yapılması Bahsi" başlığı altında, el-Meliku'l-Eşref'in Ahlat'ı geri almasından sonra Celâleddin'in Azerbaycan'ın Hoy kentine dönmesi, üç hükümdar arasında ellerindeki toprakların korunması üzerinde anlaşma yaptıkları anlatılmaktadır.

Harzemşah'ın Ahlat kuşatması ile ilgili olarak, Tarih Muhtasaru'd-Duvel'de, ve Sıbt İbnu'l-Cevzi'de de Ahlat halkının halkın köpek ve leş yediğinden bahsedilmekte, Muferricu'l-Kurûb'dan farklı olarak, yiyecek fiyatlarının artmasından da söz edilmektedir. Tarih Muhtasar'ud-Duvel'de, bir Şam rıtlı ekmeğin fiyatının bir Mısır dinarına çıktığı, Mir'âtu'z-Zaman'da ise bir deri parçasının bin dinara satıldığı ifade edilmektedir⁸⁷⁸.

5.8. Celâleddin Harzemşah

Muferricu'l-Kurûb'da, Celâleddin Harzemşah hakkında bilgiler ve değerlendirmeler yer almaktadır. Bunların, daha çok onun Moğollarla ilişkileri bağlamında verilen bilgiler olduğu görülmektedir. Alâeddin Muhammed Harzemşah, h. 617 (m.1220/1221) yılındaki ölümünden birkaç gün önce, oğullarından Celâleddin'i veliaht tayin etmiştir. Bunun üzerine Celâleddin Harzemşah, babasıyla buluştuğu, Hazar Denizindeki Abeskun adasından

⁸⁷⁶ Kuşçu. A.D.(2013).a.g.e. 167,168.

⁸⁷⁷ İbn Vâsıl.(1972). a.g.e., Cilt 4, 294-297.

⁸⁷⁸ İbnu'l-İbri, a.g.e.,215, Sıbt İbnu'l-Cevzi, a.g.e. Cilt.22, 303.

kardeşleri Ak Sultan ve Kutbeddin Uzlagşah'la Gürgenç'e hareket etmiş, ancak Uzlagşah'ın komutanlarının menfi hareketleri nedeniyle Horasan'ın dağlık bölgelerine çekilmiştir. Kardeşlerinin Moğollarla savaşta ölmeleri üzerine önce Nişabur'a, sonra Gazne'ye gitmiştir. 1221'de Hindistan'a sığınmak zorunda kalan Celâleddin Harzemşah, 1224'de Kirman'a geçmiş, 1225'de İldenizlilerin ellerindeki topraklara hâkim olmuştur. Ardından Abbâsi halifesi Nâsır Li Dinillah, Gürcüler ve İsmâîlilerle mücadeleye girmiş, başlangıçta iyi ilişkiler içinde olduğu Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'la 1230'da yaptığı Yassıçimen Savaşını kaybetmesinden sonra sığındığı Diyarbekr'in bir dağ köyünde öldürülmüştür⁸⁷⁹. Eserde, h.628(m.1230/1231) Yılı Olayları içinde, "Moğolların Ülkelere Hücumu ve Yaptıkları Kan Dökme ve Bozgunculuk" başlığı altında, Celâleddin Harzemşah'ın kötü huylu, kötü idare eden biri olduğu, bundan dolayı Müslümanlara zarar verdiği, Hindistan'dan çıktıktan sonra Huzistan ve Şuster üzerine yürüdüğü ve orada bulunduğu Müslümanları öldürdüğünden bahsedilmekte ve Moğollarla arasında bir kıyaslamaya gidilerek onun Moğollardan daha zalim olduğu söylenmektedir. Ayrıca Azerbaycan'a hâkim olduğu, Türkiye Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'a, Eyyûbî melikleri el-Meliku'l-Kâmil ve el-Meliku'l-Eşref'e ve Gürcülere düşmanlık ettiği, Ahlat'ı ele geçirdikten sonra katliam yaptığı, daha sonra İsmâîlilerin ülkesine yürüyerek oraları yağmaladığı halkını katlettiği, daha sonra İsmâîlilerin, Moğolları onun üzerine sefere teşvik ettiği anlatılmaktadır. ⁸⁸⁰Bundan sonra yer alan kısımda, Celâleddin Harzemşah'ın öldürülmesi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Celâleddin Harzemşah'ın, Moğollardan kaçarken Ahlat üzerinden Diyarbekr'e gelmesi, orada karargahının sarıldığını farkedip Meyyâfârikîn hâkimi Şihâbeddin Gâzî bin el-Melik'le birlikte Moğollara karşı savunma yapmak amacıyla adamlarıyla Meyyâfârikîn'e yönelmesi, ancak Meyyâfârikîn köylerinden birinde, babası ve kardeşini kendisinin öldürdüğü bir Kürt tarafından öldürülmesinden bahsedilmektedir. Yine bu kısımda, Celâleddin Harzemşah'ın cariyesini güvendiği bir adamına emanet etmesi, el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin bin Gâzî bin el-Meliki'l-Adil'in onun başına ne geldiğini merak ederek bir adamını göndermesi ve öldürüldüğünden emin olması anlatılmaktadır. Bu bölümde, Celâleddin Harzemşah hakkında önceki bölümden farklı olarak bazı olumlu ifadeler de yer almaktadır. Onun zalimliğine rağmen cesur, atılgan bir kişi olduğundan, Moğollarla Eyyûbîler arasında bir engel oluşturduğundan, onun ortadan kalkmasıyla Moğolların Irak, Anadolu, el-Cezîre'yi ele geçirip Şam'a dayandıklarından bahsedilmektedir. Ayrıca Erran, Irak, Acem-i Irak ve

⁸⁷⁹ Taneri, A.(1997). "Harizmşahlar" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** (16), 228-231.

⁸⁸⁰ İbn Vâsil.(1972). **a.g.e.**, Cilt 4, 314-318.

Kerman'ı almalarından, İsfahan üzerine yürüyüp halkının kendi aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı orayı ele geçirmelerinden, Celâleddin Harzemşah'ın adamlarının da, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a katılmalarından, söz edilmektedir.⁸⁸¹ Daha sonra 633(m.1235) yılı olayları arasında yer alan, "el-Meliku's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un-Doğu Ülkeleri Hâkimi-el-Meliku'l-Kâmil bin el-Meliki'l-Adil'i Harezmi Tahtına Geçirmesi" başlıklı kısımda Alâeddin Harzemşah'ın, Alâeddin Keykubad'a katılan askerlerinin, sayılarının on ikibin olduğu, Berke Han, Keşlu Han, Saru Han ve Karahan'dan oluştuğu ve bunların ölünceye kadar Alâeddin'in hizmetinde kaldıklarından söz edilmektedir. Bunun ardından, Gıyâseddin Keyhusrev'in melik olmasından sonra Berke Han'ın yakalaması ve Harzemlilerin Türkiye Selçuklu ülkesinden kaçmaları ve Eyyûbîlerin himayesine girmeleri ve Berke Han'ı muhafız ve danışman olarak istihdam etmeleri anlatılmaktadır.⁸⁸² İbnu'l-İbrî'nin eserinde, Celâleddin Harzemşah'ın sonu ile ilgili olarak, onun 627 (m.1229/1230) yılının Rebi'u'l-Evvel ayında Diyarbekr'e gittiği, bu fani dünyaya veda edencesine eğlenceye, zevke daldığı, bu sırada askerlerine saldırı olduğu, Moğolların yaklaştığını görünce, emir Orhan'dan Moğolları bazan saldırıp bazan geri çekilerek meşgul etmesini istediği, kendisinin üç memlukü ile Diyarbekr dağlarına kaçtığı, orada, onu Harzem askeri sanan Kürtler tarafından yakalanarak, elbiseleri atları ve silahlarını almak için öldürüldükleri belirtilmektedir.⁸⁸³ el-Kâmil fi't-Tarih'te, Celâleddin Harzemşah'ın öldürülmesi ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Harzemşah'ın Ahlat'tan sonra Diyarbekr'e geçtiği, Moğolların onu takip ettiği, askerlerinin dağıldığı, gittikleri yerlerde insanların onlardan Ahlat'ta ve diğer yerlerde yaptıkları kötü şeylerin, yeryüzünde işledikleri fesadın intikamını aldığı, Allah'ın fesat çıkarıcıları sevmediği, Harzemşah'ın, askerleri dağıldıkça gücünü kaybettiği, Moğolların onun ne tarafa gittiğini, hangi yollardan geçtiğini bilemedikleri, belirtilmekte, güvenliğini korkuyla, şerefini zilletle, çokluğunu azlıkla değiştirmekten Allah korusun denmektedir.⁸⁸⁴ Muferricu'l-Kurûb'da Celâleddin Harzemşah ile ilgili ayrıntılı bilgilerin yer aldığı dikkati çekmektedir.

5.9. Türk Gelenekleri

Eserde; evlilik ve saç gibi Türk gelenekleri unsurlarından da bahsedilmektedir.

⁸⁸¹ İbn Vâsıl.(1972). **a.g.e.**, Cilt 4, 320-325.

⁸⁸² İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 133-135.

⁸⁸³ İbnu'l-İbrî, **a.g.e.**, 216.

⁸⁸⁴ İbnu'l-Esîr, **a.g.e.**Cilt 10, 447,448.

5.9.1. Evlilik

Evlilik, Türk mitolojisinde güçlenmek anlamını taşır; eş almak, güç almak olarak görülür. Oğuz Kağan, güçlü iki kabileden birer eş almış ve onların desteğini kazanmıştır. Bütün Türk hükümdarları da, iktidar ve askeri güçlerini pekiştirmek için bu yolu izlemişlerdir⁸⁸⁵.

Türkiye Selçuklu Sultanları, güçlerini birleştirmek gayesiyle, Eyyûbî, Bizans, Gürcü, Memluk sultanları ailelerinden kişilerle evlilikler yapmışlardır. Eserde, evlilik konusunda, h. 635 yılı olayları içinde, Türkiye Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhusrev ile Eyyûbî Meliki el-Meliku'l-Azîz'in kızı Gâzîye Hatun'un, iki devlet arasında ittifakı amaçlayan evlenmesinden bahsedilmektedir. Nikâh törenleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bu yılda II. Gıyâseddin Keyhusrev'in elçisinin Halep'e gelişi, Keyhusrev'in Gâzîye Hatun'la evlilik teklifini el-Meliku'l-Azîz'in annesi Sâhibe Hatun'a götürmesi, olumlu cevap alınması, Halep kalesinde sarayda toplanılması, elli bin dinar başlık verilmesi anlatılmaktadır. Daha sonra, Kayseri girişindeki Keykubadiyye'de nikâh kıyılması anlatılmaktadır. Nikâhı Keyhusrev tarafından Kemâleddin Kâmyâr, Gâzîye Hatun'un ağabeyi el-Meliku'n-Nâsır tarafından da Kemâleddin İbnu'l-Adîm'in kıydığı, yine elli bin Mısır dinarı başlık verildiği anlatılmaktadır.⁸⁸⁶

5.9.2 Saçı ve Hediye

Türk gelenekleri içinde yer alan saç, bir sevinç, sevgi gösterisidir ve cülüs, veliaht tayini törenlerinde ve evlenme ve sünnet düğünlerinde para ve mücevher saçılmasıdır.⁸⁸⁷

Muferricu'l-Kurûb'da bununla ilgili olarak, yukarıda bahsedilen, Gıyâseddin Keyhusrev ile Gâzîye Hatun'un nikâhının kıyılmasından sonra altın saçılması ve Gıyâseddin için Halep'in minberlerinden hutbe okutulmasından sonra para saçılması yer almaktadır.⁸⁸⁸

Hediye ile ilgili olarak, h. 585 (m.1189/1190) yılında III. Haçlı Seferi için Anadolu'ya gelen Alman kralının askerlerinin Kılıç Arslan'a hediyeler göndermeleri ve ondan savaşı durdurmasını istemeleri⁸⁸⁹, h. 613(1216/1217) yılı olayları içinde Levon'un oğlunun el-Meliku'z-Zâhir'e hediye göndermesi⁸⁹⁰, h. 628 (1230/1231) yılı olayları içinde Celâleddin Harzemşah'ın ortadan kaybolduktan sonra, Celâleddin'in cariyesini gönderdiği adamın

⁸⁸⁵ Koca, S. (2011). **a.g.e.** 520

⁸⁸⁶ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 183,184.

⁸⁸⁷ Köymen, M.A.(1992).**a.g.e.**, 149-151.

⁸⁸⁸ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 185.

⁸⁸⁹ İbn Vâsıl.(1957). **a.g.e.**, Cilt 2, 319.

⁸⁹⁰ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 235.

cariyeyi halife el-Mustansır Billâh'a hediye etmesi⁸⁹¹, el-Meliku'l-Muzaffer'in, Alâeddin Keykubad'ın otağına gelmesi ve Keykubad'ın ona hediyeler vermesi⁸⁹², h.641(1243/1244) yılı olayları içinde Bedreddin Lu'lu'nun Moğollarla hediyeleşmesi⁸⁹³ eserde yer bulmuştur.

5.10. Hâkimiyet Sembolleri

5.10.1. Hutbe ve Sikke

Muferricu'l-Kurûb'da, hâkimiyet ve hükümdarlık sembolleri olan hutbe ve sikke çeşitli yerlerde geçmektedir ve bazan da birlikte yer aldığı görülmektedir.

Muferricu'l-Kurûb'da Atabek Devleti'nin Başlangıcı hakkındaki kısımda, Musul ve Halep hâkimi emir Şerefu'd-Devle'nin Süleyman bin Kutalmış'a elçi göndererek Alfredos'un verdiği vergileri ödemesini istemesi, Süleyman bin Kutalmış'ın da Sultanın (Melikşah) adına hutbe okutup sikke bastırıldığını söylemesi yer almaktadır⁸⁹⁴. H.588 (m.1192/1193) yılı olayları içinde, Kutbeddin Melikşah'ın, babası İzzeddin Keykâvus üzerine yürüdükten ve onu yendikten sonra, hutbe ve sikkeyi babasının adına devam ettirmesi, daha sonra Konya'ya döndükten sonra kendi adına hutbe okutması⁸⁹⁵, Gıyâseddin Keyhusrev'in ölmesinden sonra Rukneddin ve İzzeddin'in bir süre beraber hükmetmesi, Muîneddin Pervane'nin Rukneddin'i öldürmesi ve Rukneddin'in bir oğlunu bırakarak onun adına hutbe okutması⁸⁹⁶ anlatılmaktadır. h.599(m.1202/1203) yılı olayları içinde, el-Meliku'l-Efdal'in Sumeysat'ta melikliğini ilan etmesi ve amcası el-Meliku'l-Âdil'e hutbe okutmayı kesmesi ve Türkiye Selçuklu Sultanı Rukneddin Suleyman bin Kılıç Arslan bin Mesud için hutbe okutması⁸⁹⁷, el-Meliku'l-Efdal'le İzzeddin Keykâvus'un, el-Melikul'-Efdal'in İzzeddin'e itaat etmesi, onun adına hutbe okutması, adına sikke bastırması üzerinde anlaşmaları⁸⁹⁸ belirtilmektedir. h. 613(m.1216/1217)'de el-Meliku'l-Âdil'in ölmesinden sonra, Halep ve civar yerlerde önce es-Sultan el-Meliku'l-Kâmil, sonra el-Meliki'l-Eşref, sonra da el-Meliki'l-Azîz için hutbe okutulması kararlaştırılması⁸⁹⁹, Halep'e, Mısır hâkimi Sultan el-Meliku'l-Âdil'in elçisi gelmesi, ve el-Meliku'l-Kâmil zamanında olduğu gibi hutbe okutup sikke bastırmak şartıyla barış için anlaşma talep etmesi, es-Sâhibe'nin bunu

⁸⁹¹ İbn Vâsıl.(1972).**a.g.e.**, Cilt 4,323.

⁸⁹² İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 81.

⁸⁹³ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 324.

⁸⁹⁴ İbn Vâsıl.(1953). **a.g.e.**, Cilt 1, 15.

⁸⁹⁵ İbn Vâsıl.(1957). **a.g.e.**, Cilt 2,412.

⁸⁹⁶ İbn Vâsıl.(1957). **a.g.e.**, Cilt 2, 413.

⁸⁹⁷ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 152.

⁸⁹⁸ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 264.

⁸⁹⁹ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3,269.

kabul etmemesi⁹⁰⁰ anlatılmaktadır. H. 635 (m.1237/1238) yılı olayları içinde el-Meliku'l-Muzaffer Şihâbeddin Gâzî bin el-Meliki'l-Adil'in, Gıyâseddin için hutbe okutması, yine h.635 yılında Halep'te Türkiye Selçuklu Sultanı İçin Hutbe Okutulması başlığı altında, Tokat kadısı İzzeddin'in, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in elçisi olarak Halep'e gelip onun adına hutbe okutulup sikke bastırılmasının istemesi, el-Meliku'l-Azîz'in annesi Sâhibe Hatun'un buna muvafakat edip Keyhusrev için hutbe okutulması eserde yer bulmaktadır⁹⁰¹. H. 641(1243/1244) yılı olayları içinde Halep'te, Sultan el-Meliku's-Sâlih Necmeddin, amcası el-Meliku's-Sâlih İmâdeddin, ve Humus hâkimi el-Meliku'l-Mansûr arasında, Mısır hâkiminin adına hutbe okutulması ve sikke bastırılması üzerinde anlaşılması⁹⁰² da hutbenin yer aldığı olaylardandır.

5.10.2. Hil'at

Muferricu'l-Kurûb'da Türkiye Selçuklularında hil'at konusu çeşitli yerlerde geçmektedir. el-Meliku'l-Eşref'in, h. 615(m.1218/1219) yılında İzzeddin Keykâvus'u yenmesinden sonra, Halep'e dönmesi, burada babası el-Meliku'l-Âdil'in öldüğünü haber almasından sonra, adına hutbe okutulup sikke bastırılması kararlaştırılmasının ardından Halep'in ileri gelenlerine hil'atlar vermesi⁹⁰³, h. 631(1233/1234) yılında Alâeddin Keykubad'ın, otağına gelen el-Meliku'l-Muzaffer'e hil'at vermesi⁹⁰⁴, h. 634 (m.1236/1237) de el-Meliku'l-Azîz ölünce, el-Meliku'l-Kâmil'in el-Meliku's-Sâlih bin el-Meliki'z-Zâhir'in Halep askerlerinin başına geçirilmesi için emir vermesi ve oradaki emirlere hil'atlar verilmesi⁹⁰⁵, h. 638'(m.1240/1241)de El-Meliku'l-Mansûr ve Halep ordusu Harezmliere galip gelince, Diyarbekr şehirlerinden olan es-Suveyda'yı teslim aldıktan sonra, Gıyâseddin Keyhusrev'in askerlerine teslim etmeleri ve onlara hil'atlar vermeleri⁹⁰⁶ eserde yer bulmuştur.

5.10.3. Tevki

Tevki, bizzat hükümdar tarafından kullanıldığı veya imzalandığı için Selçuklulardaki hükümdarlık alametlerinden en önemlisi olarak kabul edilmektedir⁹⁰⁷.

⁹⁰⁰ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5,179.

⁹⁰¹ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5, 190.

⁹⁰² İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5,326.

⁹⁰³ İbn Vâsıl.(1960). **a.g.e.**, Cilt 3, 269,270.

⁹⁰⁴ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**,Cilt 5, 81.

⁹⁰⁵ İbn Vâsıl.(1977). **a.g.e.**, Cilt 5,121.

⁹⁰⁶ İbn Vâsıl.(1977).**a.g.e.**, Cilt 5,295.

⁹⁰⁷ Merçil, Erdoğan.(2007).**a.g.e.**, s.217.

İbn Vâsıl'ın eserinde, h.635(m.1237/1238) yılı olayları içinde Gıyâseddin Keyhusrev'in el-Meliku'n-Nâsır'a Halep'e elçi olarak gönderdiği Kameruddin el-Hâdim ile Urfa ve Suruç için tevki vermesi yer almaktadır.⁹⁰⁸

5.10.4. Otağ

Selçuklulardaki hükümdarlık alametlerinden biri de otağ (çadır)dır.⁹⁰⁹ Muferricu'l-Kurûb'da, h.631(m.1233/1234) yılı olayları içinde, el-Meliku'l-Muzaffer ve beraberindeki emirlerin, Alâeddin Keykubad'ın otağında ağırlanması yer almaktadır.⁹¹⁰

---

⁹⁰⁸ İbn Vâsıl.(1977).**a.g.e.**, Cilt 5,185.

⁹⁰⁹ Merçil, Erdoğan.(2007).**a.g.e.**, s.205,206.

⁹¹⁰ İbn Vâsıl.(1977).**a.g.e.**, Cilt 5, 81.

6. SONUÇ

Eyyübî tarihçisi İbn Vâsıl'ın (1204-1298) Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb adlı kroniğinde Büyük Selçukluklar ve Türkiye Selçukluları konusunu ele aldığımız bu çalışmada, şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Muferricu'l-Kurûb, h.476 (m.1083/1084)-h.645 (m.1247-1248) yılları arasında içermektedir.

Eser, Atabekler Devleti'nin doğuşu ile başlamakta, Moğolların Anadolu'ya hücumu ile sona ermektedir. Muferricu'l-Kurûb, bir kronik eser özelliği göstermektedir. Muferricu'l-Kurûb'da, ağırlıklı olarak Atabekler, Zengîler ve Eyyübîler dönemleri ele alınmakla birlikte, yukarıda sayılan devlet ve siyasi yapılarla aynı dönemde tarih sahnesinde bulunan ve onlarla ilişkileri olan Büyük Selçukluklar, kolları, tâbîleri ve Türkiye Selçukluları hakkında da bilgiler verilmektedir ve bu bilgiler, Selçuklu tarihinin orijinal ve kronik meseleleri kapsamına girmektedir.

Bir Eyyübî hanedan tarihçisinin eseri olması, Muferricu'l-Kurûb'da olaylara zaman zaman Eyyübîlerin bakış açısıyla yaklaşılmasına neden olmuştur. Bunda, İbn Vâsıl'ın Eyyübîlerde devlet görevlerinde bulunması ve Eyyübî himayesinde olması etkili olmuştur.

Muferricu'l-Kurûb'da çeşitli kaynaklardan nakiller yapıldığı görülmekle birlikte, bunlar içinde ilk sırayı Kâmil fi't-Tarih'in aldığı anlaşılmaktadır.

Büyük Selçukluklarda Türkmenler hakkındaki bilgiler, onların Büyük Selçukluklar ve tabi devletlerin ordularındaki rolleri ile ilgili bilgilerdir. Türkmenlere dair bilgilerin doğru ancak ayrıntılı bilgiler olmadığı görülmektedir.

İbn Vâsıl'ın eserinde Büyük Selçukluklarda hanedan üyeleri meselesi hakkında, orijinal bilgilerin yer aldığı, ancak bunların bu hususta el-Kâmil fi't-Tarih ve Mir'âtu'z-Zaman'daki bilgilere göre sınırlı bilgiler olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar içinde, h.477 (m.1084/1085) yılında Melikşah'ın, Şerefu'd-Devle'nin ülkesine sefere çıktığı sırada Horasan'da bulunan kardeşi Tekiş'in kendisine karşı harekete geçmesi, h.514(m.1120/1121) yılında kardeşi Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'la kardeşi Mesud arasındaki iktidar mücadelesi ve savaşları bulunmaktadır. Ayrıca, Sultan Mesud'la yeğeni Davud arasında h.525 (m.1130/1131) yılındaki iktidar mücadelesi ve yaptıkları savaş, Mesud önderliğinde Selçuklu melik ve emirlerinin kurduğu ittifak ile Sultan Sancar arasındaki mücadele ve h. 526 (m.1131/1132) daki Dînever savaşı da yer almaktadır.

Muferricu'l-Kurûb'da Büyük Selçuklularda halife-sultan meselesi ile ilgili olarak Sultan Mesud ile halife el-Musterşid Billâh arasındaki iktidar mücadelesi ve h. 529 (m.1134/1135) daki savaş hakkında verilen bilgiler, İbnu'l-Enbârî'den nakille anlatılmıştır. Muferricu'l-Kurûb'da bu hususta ayrıntılı ve doğru bilgilerin verildiği, el-Musterşid Billâh'ın akıbeti hususunda verilen bilgilerde diğer kaynaklara göre bazı farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Muferricu'l-Kurûb'da halife-sultan meselesine dair el-Musterşid Billâh'ın h. 527(m.1132/1133)de Musul'a seferiyle ilgili ayrıntılı bilgiler yer almakla birlikte, el-Kâmil fi't-Tarih'te olayın nedenlerinin İbn Vâsıl'ın eserine göre daha iyi tahlil edildiği göze çarpmaktadır. Eserde, Sultan Muhammed Şah'ın h. 552'de halife el-Muktefâ li Emrillâh'la mücadelesi hakkında bilgiler de mevcuttur. Bu bilgilerin doğru, ancak sınırlı bilgiler olduğu anlaşılmaktadır.

Muferricu'l-Kurûb'da Bâtınîler hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerin, Bâtınîlerin karıştığı bazı suikastlerle ilgili sınırlı bilgiler olduğu, ayrıntılı bilgiler olmadığı dikkati çekmektedir.

Büyük Selçukluların vasalları ile ilişkileri hakkında, Muferricu'l-Kurûb'da Melikşah'ın Devletin merkezileştirilmesi siyaseti çerçevesinde Fâhru'd-Devle bin Cehîr'i h. 477'de (m.1084/1085) Diyarbekr'in fethi için görevlendirmesi ve bu şehrin fethi hususunda orijinal bilgiler yer almaktadır. Ancak Mir'âtu'z-Zaman'da bu fetihle ilgili daha ayrıntılı bilgiler verildiği, nedeninin ifade edildiği görülmektedir. H. 479'da (m.1086/1087) Melikşah'ın Suriye bölgesindeki fetihleri, Halep'i hâcibi Kasîmu'd-Devle Aksungur'a, Urfa'yı Mucâhidu'd-Devle Bozan'a, Antakya'yı Yağısıyan'a ıktai Muferricu'l-Kurûb'da ayrıntılı ve doğru bilgilerle ele alınmıştır. H. 487 (m.1094/1095) yılında Berkyaruk'un Tutuşla mücadelesi hakkında yer alan bilgilerin, büyük ölçüde el-Kâmil fi't-Tarih'te bu konu hakkında verilen bilgilerden özetle alındığı anlaşılmaktadır

Eserde, İmâdeddin Zengî'nin güçlenmesi ve Musul Halep Atabeyliğinin kurulmasına zemin hazırlayan olaylar ayrıntılı olarak yer bulmuştur. İmâdeddin Zengî'ye Basra ve Vâsıt şihneliği ikta edilmesi hususunda, el-Bidâye ve'n-Nihâye ve el-Kâmil fi't-Tarih'teki bilgilere göre bazı farklılıklar olduğu dikkati çekmektedir. El-Bidâye ve'n-Nihâye'de, h. 516 (m.1122/1123) yılı olayları içinde, Sultan Mahmud'un Aksungur el-Porsuki'ye Musul'a ilaveten Vâsıt'ı ikta ettiği, onun da oraya Zengî bin Aksungur'u gönderdiği, belirtilmekte, h.518(m.1124/1125) yılı olayları içinde İmâdeddin Zengî'nin Basra'ya naib olduğu ifade edilmektedir Muferricu'l-Kurûb'da İmâdeddin Zengî'nin Halep'e hâkimiyeti konusunda ayrıntılı bilgiler verildiği dikkati çekmektedir. Muferricu'l-Kurûb'da, İmâdeddin Zengî ve

seferleri hakkındaki ayrıntılı bilgilerin onun Bizanslılar ve Haçlılar ile mücadelesini içerdiğine tanık olmaktadır. Urfa'nın h. 539 (m.1144/1145) yılında kuşatılması ve fethine dair bilgilerin büyük ölçüde el-Kâmil fi'-t-Tarih'ten aktarıldığı göze çarpmaktadır.

İbn Vâsıl'ın eserinde Nûreddin Zengî ve seferleri konusu ayrıntılı ve doğru bilgilerle anlatılmıştır. Frankların h. 565 (m.1169/1170)'deki Dimyat kuşatmasına karşılık Nûreddin Zengî'nin akınlar yapması ve Frankları Dimyat'tan çekilmek zorunda bırakması konusu bunlardan biridir. Muferricu'l-Kurûb'da bu olayın el-Bidâye ve'n-Nihâye ve Miratu'z-Zaman'a göre daha iyi tahlil edildiği dikkati çekmektedir. Mısır'da hutbenin Abbâsi halifesi adına okutulmaya başlanması hakkındaki bilgilerin el-Kâmil fi't Tarih'te bu husustaki bilgilerle büyük ölçüde benzerlik gösterdiği tespit edilmektedir. Muferricu'l-Kurûb'da Zengîlerle ilgili bilgilerin ayrıntılı ve orijinal olduğu göze çarpmakta, bunun nedeninin de, Zengîlerin, İbn Vâsıl'ın eserinde en çok yer verdiği Eyyûbîlerin atası olması düşünülmektedir.

Muferricu'l-Kurûb'da İldenizliler, Beg Teginliler atabeylikleri hakkında bilgiler mevcuttur. Ancak bunların sınırlı bilgiler olduğu anlaşılmaktadır. İldenizliler ile ilgili bilgiler, onların başka devlet veya metbu devletlerle ilişkileri hakkındadır. Beğ Teginliler ile ilgili, dolaylı kısa bir bilgi bulunmaktadır. Moğollar hakkında kısa bir bilgi verilmekte, Cengiz yarasından kısaca bahsedilmektedir. Bunun dışında, Muferricu'l-Kurûb'da Memluklarla ilgili olarak, Memlukların Ayn Câlût'ta Moğolları durdurması bilgisine de yer verildiği görülmektedir. İbn Vâsıl'ın, yukarıda bahsedilen atabeylik ve devletlerle ilgili sınırlı bilgi vermesi, bu konuların onun ilgi sahasına girmemeleri ve olaylara Eyyûbîler merkezli bakması ile açıklanabilir.

Harzemşahlarla ilgili olarak, h.623 (m.1226) yılında Celâleddin Harzemşah'ın Gürcü ülkesine yürümesi ve Tiflis'i ele geçirmesi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu konu daha çok, bu olayın orada bulunan Müslümanlar üzerindeki etkisi açısından ele alınmıştır. Harzemşahların Eyyûbîlerle ilişkileri, eserde daha ayrıntılı yer bulmuştur. Eserde, h. 627'de (1229-1230) Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat seferi ve Yassıçemen Savaşı hakkında bilgiler verilmektedir. Celâleddin Harzemşah'ın o dönemde Eyyûbîlere ait olan Ahlat kuşatması ile ilgili olarak verilen bilgilerde daha çok, Celâleddin Harzemşah'ın Ahlat halkına yaptığı zulüm ve halkın bu nedenle çektiği büyük sıkıntılar üzerinde durulmaktadır. Tarih Muhtasaru'd-Duvel ve Mir'âtu'z-Zaman'da, yukarıda bahsedilen hususla ilgili olarak daha ayrıntılı bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Muferricu'l-Kurûb'da Yassıçemen Savaşı hakkında, Alâeddin Keykubad'ın bu savaştaki rolüne fazla değinilmediğine, Eyyûbîlerin

rolünün ağırlıklı anlatıldığına şahit olmaktayız. İbn Vâsıl'ın bu yaklaşımının Eyyûbî tarihçisi olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Eserde bu savaşa dair bilgilerin de büyük ölçüde el-Kâmil fi't-Tarih'te bu konudaki bilgilerle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Muferricu'l-Kurûb'da ayrıca Celaleddin Harzemşah'ın şahsiyeti, siyaseti ve son zamanlarına dair bilgiler yer almıştır.

Büyük Selçuklular, kolları ve Türkiye Selçukluları'nda hâkimiyet sembolleri ile ilgili olarak; hutbe, sikke ve hil'at, gelenekler ile ilgili olarak da hediye ve toy, Muferricu'l-Kurûb'da yer bulmaktadır. Nüreddin Zengî hakkında verilen bilgilerde, yağma toyunun Türk âdeti olduğuna vurgu yapılmıştır.

Muferricu'l-Kurûb'da Türkiye Selçuklularına dair bilgilerin de yer aldığını görmekteyiz. Bunların bazıları orijinal bilgiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkmenlerle ilgili bilgilerin, onların III. Haçlı Seferindeki faaliyetleri, Türkiye Selçuklu Devleti içinde iktidar mücadelesinde ve Selçuklu, Bizans, Eyyûbî mücadelelerinde oynadıkları rol, Anadolu'ya Moğol saldırısındaki durumları hakkında olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye Selçuklularında Türkmenlere dair verilen bilgilerin, Büyük Selçuklularda Türkmenler hakkında verilen bilgilere daha hacimli ve ayrıntılı olduğu görülmektedir.

Eserde Haçlı Seferleri ile ilgili olarak III. ve IV. Haçlı Seferleri hakkında bilgiler bulunmaktadır. III. Haçlı Seferi ile ilgili olarak, Alman imparatorunun Anadolu'dan geçişine dair özet bilgiler mevcuttur. Bu konu ile ilgili olarak, bir başka Eyyûbî kaynağı olan Kitabu'r-Ravzateyn'de daha ayrıntılı bilgilerin verildiği görülmektedir. Muferricu'l-Kurûb'da IV. Haçlı Seferi ile ilgili olarak sınırlı bilgiler bulunmaktadır. El-Bidâye ve 'n-Nihaye'de bu husustaki bilgilerin daha ayrıntılı olduğu göze çarpmaktadır. İbn Vâsıl'ın Türkiye Selçuklularının Haçlılarla mücadelesine fazla ilgi göstermediği dikkati çekmektedir.

Muferricu'l-Kurûb'da İzzeddin Keykâvus ve Alâeddin Keykubad kardeşler arasındaki iktidar mücadelesi ile ilgili olarak, İzzeddin Keykâvus'un kardeşi Alâeddin Keykubad'ı Ankara'da kuşatmaya devam etmesi, daha sonra İzzeddin Keykâvus'un Keykubad'ı yakalayıp bir kalede hapsedirmesi, onunla birlikte olan emirlerin ve onların reislerinin sakallarını kestirmesi, bunların suçlu olduklarının anlaşılması için ata ters bindirilmesi ve bu esnada bir kişinin önünde ve arkasında onlara sopa ile vurması anlatılmaktadır. Bu bilgi, diğer kaynaklarda bulunmayan, Muferricu'l-Kurûb'a özgü orijinal bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muferricu'l-Kurûb'da, Türkiye Selçuklularının Kuzey Suriye politikasına dair, I. İzzeddin Keykâvus'un h. 615'te (m.1218/1219) Halep'i almak amacıyla sefere çıkması, ancak başarısız olması yer bulmuştur. İbn Vâsıl, burada I.Keykâvus'un bu sefere çıkmasının gerçek sebebi olan, Eyyûbî melikleri arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanma isteğinden bahsetmemektedir. Ayrıca, I. İzzeddin Keykâvus'un komutanlarını acımasız bir şekilde cezalandırmasına yol açan sebepten, Eyyûbîlerin I.Keykâvus'a kurduğu komplodan bahsedilmemiştir. Burada, İbn Vâsıl'ın Eyyûbîlerle ilgili bu husustan habedar olmadığı düşünülmektedir. Ayrıca bu husustaki bilgilerin Mir'âtu'z-Zaman ve el-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye'ye göre eksik olduğu anlaşılmaktadır.

Eserde, Alâeddin Keykubad'ın Güneydoğu Anadolu politikası kapsamında Diyarbekr üzerine seferi ve Kâhta kalesini ele geçirmesi hakkında bilgiler verilmektedir. Ancak bu hususta verilen bilgilerde Alâeddin Keykubad'ın bu seferinde Eyyûbîlerin rolünün diğer kaynaklara göre daha önemli olarak yansıtıldığını görmekteyiz. Burada da, İbn Vâsıl'ın Eyyûbîlerin gözüyle olayları değerlendirmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

İbn Vâsıl'ın eserinde Eyyûbîlerle Türkiye Selçukluları arasında h. 631 (m.1233/1234) yılında yapılan Derbendler Savaşı ve ardından vuku bulan Urfa, Harran ve Ahlat kuşatmaları hakkında da bilgi verilmektedir. Derbendler Savaşında Eyyûbîlerin yenilgisinin esas nedeni olarak, el-Meliku'l-Kâmil'in savaşı kazanıp Türkiye Selçuklu ülkesine hâkim olursa diğer Eyyûbî meliklerini oraya göndereceği ve orayı onlar arasında paylaşacağını söylemesinin, Eyyûbî meliklerinin azmini kırması olduğu belirtilmektedir. Muferricu'l-Kurûb'da yukarıda bahsedilen hususlarla ilgili ayrıntılı ve orijinal bilgilerin verildiği anlaşılmaktadır.

Muferricu'l-Kurûb'da Türkiye Selçukluları ile ilgili olarak doğrudan ve orijinal bilgiler de yer almakla birlikte, bu hususta verilen bilgilerin daha çok onların Eyyûbîler ve Halep Atabeyleriyle ilişkileri kapsamında olduğu tespit edilmektedir. Eserin Selçuklu tarihine dair hem orijinal, hem diğer kaynaklardan yapılan nakillerle katkı veren bilgiler sunduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmed bin İbrahim el-Hanbeli(1978). **Şifâu'l-Kulûb fi Menâkib Benî Eyyûb** (thk.Nâzım Reşîd), Bağdat: Vizâretu's-Sakâfe ve'l-Funûn.
- Aka, İ.(1989)".Kerimüddin Aksarayı". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 2, 293.
- Akropolites, G.(2008). **Vekayiname**.(Birinci Baskı).(Çev.B.Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Allen,R., Richards,D.S.(2006). **Arabic Literature in the Post-Classical Period**.(Birinci Baskı).New York:Cambridge University Press.
- Altan, E. (2018). **Antakya Haçlı Prinkepliği Tarihi Kuruluş Devri** (1098-1112). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aybakan, B. (2010). "Taceddin Sübki". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 38, 11-13.
- Baykara, T.(2014). **Tarih Metodu**. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Brockelmann,C.(1898). **Geschichte der Arabischen Literatur I**, Weimar: Verlag von Emil Felber. 322.
- Bryennios, N.(2008). **Tarihin Özü** (Anadolu'da ve Rumeli'nde 1070-1079 Döneminin Tarihi). (Birinci Baskı).(Çev.B.Umar.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları,
- Cahen, C.(2002). **Osmanlılardan Önce Anadolu**. (Çev.Erol Üyepazarcı). (Eserin orijinali 1988'de yayımlandı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cevizci, A.(2012). **Felsefenin Kısa Tarihi**. (Birinci Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Çakıroğlu, H.(2008). **Müferricü'l-Kurub'a Göre Selahaddîn Eyyübî Sonrası ve el-Melikü'l-Âdil Dönemi (H.590-615/M.1194/1218)**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Demirkent, Işın.(1994).**Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi.(1118-1146)**.(2.Baskı).II.Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu.
- Demirkent, Işın.(2013). **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)**.(2.Baskı). I.Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu.
- Erzi, A.S.(1988). İbn Vâsıl. **İslam Ansiklopedisi** İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyografya Lügati, 5/2, 833-835.
- Fayda, M.(2010). "Taberî, Muhammed bin Cerir". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 39, 314-318.
- Gamal el-Din el-Shayyal.(1971). Ibn Wasıl. **Encyclopédie De L'Islam**. III. 991-992.

- İbn Bîbî.(2014). **El-Evamirü'l-Alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiyye**.(Çev.M.Öztürk). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu.
- İbn Haldûn. (1989). **Mukaddime**. Cilt 1. (Birinci Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- İbn Kesîr.(2015) **el-Bidâye ve'n-Nihâye** Cilt 14.(Birinci Baskı) Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şu'uni'l-İslamiyye
- İbn Vâsıl.(1953). **Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb**. Cilt 1.(Birinci Baskı). Kahire: Vizaratü'l-Maarifi'l-Mısriyye
- İbn Vâsıl.(1957). **Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb**. Cilt 2.(Birinci Baskı). Kahire: Vizaratü't-Terbiyye ve't-Talimi'l-Mısriyye.
- İbn Vâsıl.(1972). **Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb**. Cilt 4. (Birinci Baskı). Kahire: Vizaratü's-Sakafe ve'l-İ'lam.
- İbn Vâsıl.(1977). **Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb**. Cilt 5. (Birinci Baskı).Kahire: Vizaratü's-Sakafe.
- İbn Vâsıl.(ts.) **Muferricu'l-Kurûb Fî Ahbâr Beni Eyyûb**. Cilt 3. Birinci Baskı. Kahire: Vizaratü's-Sakafe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî.
- İbnu'l-Esîr. (2012). **el-Kâmil fi't-Tarih** Cilt: 8.(Birinci Baskı). Beyrut:Daru'l-Kitabi'l-Arabi.
- Keçiş, M.(2009). “Georgios Akropolites ve “Tarih” Adlı Eseri”. **A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**,28(45),191-205.
- Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî. (2000). **Müsameretü'l-Ahbâr**.(Çev. Mürsel Öztürk). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu
- Koca, S. (1997) **Sultan I. İzzeddin Keykâvus** (1211-1220), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koca, S. (2011). **Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri**. (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Koca, S.(2016). **Türkiye Selçukluları Tarihi** (Sultan Alp Arslan'dan Keykubad'a) (1071-1220). (Birinci Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Köymen, M.A. (1992). **Büyük Selçuklu İmparatorluğu** Cilt 3, (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu.
- Köymen, M.A.(2013) **Selçuklu Devri Türk Tarihi**.(5.Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu.
- Kuşçu, A.D.(2013). **Eyyûbi Devleti Teşkilatı**.(Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu,
- Luscombe,D.(1997). **Medieval Thought**.(Birinci Baskı). Oxford: Oxford University Press.
- Merçil, E.(2007). **Selçuklular'da Hükümdarlık Alametleri**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

- Muhammed Kâmil el-Fakî.(1984). **El-Edebû'l-Arabi fi'l-Asri'l-Memluki**. (Üçüncü Baskı). Kahire:Daru'l-Mevkifi'l-Arabi.
- Özaydın, A.(2000). İbnu'l-Esîr. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 21, 26,27.
- Özgüdenli,O.G.(2011). “Târîh-i Âl-i Selçûk”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 40, 72,73.
- Özlem, D. (2016). **Tarih Felsefesi**. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Notos Kitap.
- Papp, S.(2012).” Vasal”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 42, 531-534.
- Runciman,S.(1989) *Haçlı Seferleri Tarihi* I.(Çev.F. Işıltan) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu, 65-102.
- Sevim, A. (2011) **Ünlü Selçuklu Komutanları** Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur(2.Basım) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A.(2014). **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu.
- Sıbt bin el-Cevzî.(2013). **Mir'âtu'z-Zaman fi Tarihi'l-A'yan** Cilt 20. Beyrut: er-Risale'l-Alemiyeye.
- Sümer,F.(1972). **Oğuzlar** (Türkmenler). (İkinci Baskı).Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
- Şeşen, R.(1998). **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**. (Birinci Baskı). İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (İSAR)
- Taneri, A.(1997). “Harizmşahlar”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** (16), 228-231
- Tekindağ, Ş.(1961).**Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Togan, A.Z.V. (1969). **Tarihte Usul**. (İkinci Baskı). İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi.
- Togan, Z.V. (1979). “Bîrûnî”. **M.E.B. İslam Ansiklopedisi** İslâm Alemleri Tarih, Coğrafya, Etnoğrafya ve Biyoğrafya Lügati,(2),635-645.
- Turan, O. (2014). **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**. (Birinci Baskı). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih-Yüksek Kurumu.
- Turan, O.(2014) **Selçuklular Zamanında Türkiye**. Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzî'ye (13.Basım).İstanbul: Ötügen
- Uyumaz,E. (2003) **Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi** (1220-1237), Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Ümit Hassan (2010). **İbn Haldûn** Metodu ve Siyaset Teorisi. (4.Baskı). Ankara,

Wüstenfeld, F.(1882).**Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke.**(1882).
(Birinci Baskı) .Göttingen: Dieterische Verlags-Buchhandlung,149

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Aytaç, Bedrettin
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 01.06.1966, Üsküdar
Medeni hali : Bekâr
Telefon : 0 532 256 02 76
Faks :
e-mail : bedrettin.aytac@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü	27.6.1989
Lisans	A.Ü.Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	22.6.1987
Lise	Ankara Çankaya Lisesi	1983

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
1988	A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	Prof.Dr.

Yabancı Dil

Arapça, İbranice, İngilizce

Yayınlar

“İbn Vâsıl’a Göre Eyyûbîlerde Tahta Çıkış Yöntemleri (Türk Devlet Anlayışı Çerçevesinde Bir Değerlendirme)” A.Ü. D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt 38, Sayı 66, 153-169, Ankara 2019.

Hobiler

